Türkler ve Yahudiler

TARİHÎ, SİYASÎ TETKİK

AVRAM GALANTİ

Emekli Üniversite Profesörü ve Niğde eski Milletvekili

Hakikati konuşmaktan korkmayınız
Gazi Mustafa Kemal (K. Atatürk)

İLÂVELİ İKİNCİ BASKI

İSTANBUL
TAN Matbaası
1 9 4 7

Istanbul Musevi Cemaati Reisi aziz dostum Bay Hanri Soriano'ya ithaf edilmiştir.

A. G.

Bu kitap eski Arap harfleriyle 1928 de, bazı ilâvelerle Fransızca tercümesi de 1932 senesinde basılmıştır. Bu defa, yeni ilâveler ve yeni Türk harfleriyle basılmıştır. Eserin yazılışındaki maksat, tarihi aydınlatmaktır.

Muharrir

ÖNSÖZ

Bu eserin ismi yeni değildir, eskidir.

1914 - 1918 Cihan Harbi senelerini takip eden Mütareke esnasında, İstanbul ve Türkiyenin bir kısmı, İtilâf devletleri tarafından işgal edilmişti. O zaman, İstanbulda Türkçe, Musevice - İspanyolca gazetelerden başka çıkan gazeteler, Türkiyede sâkin kurtulmamış unsurlardan ve onların kurtuluşu lüzumundan bahs ve bu unsurlar meyanına Musevî unsurunu idhal etmişlerdi. Bu neşriyattan maksat, işgalin lüzumunu teyid etmek ve haklı göstermek idi. Gazetelerde gördüğüm bu neşriyat üzerine "Türkiye, kurtulmamış Yahudilerin sığınağı" namiyle bir makale yazarak, (1) tarihten alınma on iki misal ile Musevilerin Türkiyede tamamiyle rahat yaşadıklarını ve Türkiye dışında bulunan Musevilerin de, Türkiyeye bir "Sığınak" nazariyle baktıklarını isbat ettikten sonra aynen şunu yazdım: "Ben bunu (on iki misali) hissiyatın tesiri altında yazmıyorum. Ben ilim adamıyım ve o sıfatla daima hakikati ararım, ister ise o hakikat aleyhime çıksın. Yazdığım şeylerde hakikate mugayir hiç bir cihet yoktur. Zaten böyle mühim meseleler, bir makale ile tetkik edilemez. Ahval inkişaf ettiği vakit "Türkler ve Yahudiler" adiyle bir eser yazıp bu iki unsurun mütekabil hizmetlerini tarihî vesikalara dayanarak sayacağım. Museviler, bu memleketin yükselmesi için çok faydalı bir unsurdur. Ben, Türklerin terakki yolundaki satvetli adımlarına kaniim. Kanaatim de Tabiat kanunları ve içtimaî seviyelerine müstenittir. Türklerin bu terakki ve yükselme hizmetlerine Museviler dahi iştirâk etmişlerdir. İstihdaf edilen gaye de istikbale yardım etmektir".

Bugün, bu eseri yazmağa beni sevdeken âmil nedir? Bu âmil, 1926 ve 1927 yıllarında zuhur eden iki hâdisedir.

Birinci hâdise — 1926 senesi Şubat ayı içinde, İstanbul gazetelerinin bir kısmı, Kristof Kolomb'un dört yüzüncü yıldönümünün kutlan-

(1) 21 Mart 1337/1921 tarihli ve 118 numaralı "Vakit" gazetesi.

ması münasebetiyle, gûya Istanbul ve İzmir Musevilerinden mürekkep üç yüz kişinin İspanyaya bir telgraf çektiklerini yazmışlardı. Bu neşriyat üzerine Hükûmet tahkikat yapmış ve tahkikat hiçbir müsbet netice vermemişti. O sırada İstanbul Musevi cemaati "yeni gayeler dairesinde cemaatin idare tarzı hakkında Hükûmetin emir ve mütalâalarını telâkki etmek ve her zaman vatanın pek samimî evlâtları bulunmuş olup bütün hayat müddetlerince ona bağlılıkları muhakkak olan Musevilerin bazı ricalarını mübeccel Hükûmetimize arzetmek vazifesiyle" Ankaraya bir heyet gönderdi. Tüccardan Beneberit reisi Hanri Soriano, dâva vekili Şimon Levi efendiler ile bu eserin muharririnden mürekkep olan bu heyet, Başvekâlete hitaben 16 Şubat 1926 tarihli bir ariza hâmil idi. Heyet 25 Şubat 1926 da - Başvekil İsmet Paşa seyahate çıkmak üzere olduğu için - Dahiliye Vekili Cebil Bey tarafından kabul olunarak, ariza kendisine takdim edilmiştir.

Heyet maruzatında, Musevilerin, dünya işleri din işlerinden ayrıldığı cihetle, Hahamhanenin Cumhuriyet umdeleri dairesinde sureti idaresinin tesbitine lüzum gördüklerini, mekteplerinde resmî ve ana lisanı Türkçe olarak kabul edeceklerini, mekteplerin idaresini mahallî heyetlere terk ve hayır müesseselerinin, özel bir heyet tarafından idaresini, Hahamhaneden tamamen alâkasını kesmeğe karar verdiklerini söylediklten sonra, İspanyaya çekilen telgrafı bahis mevzuu ederek,, Türkiye Musevilerinin vatanlarına olan sarsılmaz bağlılıklarından bahsetti. Vekil Bey cevaben, İspanya telgrafı meselesini gazetelerde okuduğunu ve Türkiyenin Madrid sefareti nezdinde yaptırdığı tahkikatta "İspanyol Musevileri" tarafından böyle bir telgrafın çekildiğini söyledi. Heyet, Cenubî Amerikada müteaddit İspanyol Musevileri cemaatleri bulunduktan başka Birleşik Amerika cumhuriyetlerinde, Merakeşte, Pariste, Viyanada, Sırbıstanda, Bulgaristanda da müteaddit cemaatler bulunduğunu ve İspanyol Musevilerinin tâbiri gayet müphem bir tâbir olduğunu ve zaten Türkiye Musevileri tarafından "üç yüz imzalı" bir telgraf keşide edilmişse de, imzalarının behemehal telgrafhanede mahfuz olacağını cevaben söyledi. Cemil Bey, Türkiye Madrid sefareti vasıtasiyle tahkikatı derinleştireceğini beyan etti. Heyet gördüğü hüsnü kabulden dolayı kendisine teşekkür ederek ayrıldı.

İkinci hâdise: — 1927 yılında, Osman Ratıp Bey adında bir kimse sevdiği Elza Niyego isminde bir Musevi kızını, Galata Bankalar sokağında öldürerek, ertesi gün cenazesi kalabalık bir halk kütlesi tarafından kaldırılmıştır. Cinayetin sureti vukuu ve öldürülen genç kızın yaşı, galeyan fazlalığı getiren ruhî âmillerdendir. Bu galeyan fazlalığı, Hükûmete karşı bir nümayiş mahiyetinde telâkki etmiş olan bazı gazeteler meseleyi büyütmüşler ve adliye buna vaz'ı yed ederek, dokuz Musevi-

yi maznun sıfatiyle muhakeme ettikten sonra beraetlerine karar vermiştir. (1)

Muhakeme cereyan ettiği sıralarda, tanıdıklarım, bu mesele hakkında ne düşündüğümü sordular. Ben cevaben: "Bu işte kasit yoktur, Hükûmet aleyhine mürettep nümayiş yoktur ve olamaz. Bu, olsa olsa âni bir teessürün galeyanıdır" dedim.

Ben, bu sözleri, bu eserde göstereceğim gibi, tarihî vesikalara istinaden söyledim. Yine bu vesikalardan anlaşılacağı veçhile, Türkiye Musevileri, değil Türkiye aleyhine nümayiş tertip etmek, o nümayişin gölgesini bile düşünmeği hatırlarına bile getirmezler. Türk Musevileri, yine vesikalardan anlaşılacağı üzere, her vakit bu memleketin iyiliklerini büyük nimetşinaslık ve minnettarlıkla hatırlar ve buna da Musevi cihanı dahi iştirâk eder.

Eski İmparatorluğun enkazından çıkan yeni Türkiye için yeni Türk Musevi lâzımdır. Bu cihet de ayrıca eserimizde tetkik ediliyor.

Son bölümden gayri, baştan aşağı bir vesika mecmuası olan bu eser, Türkiye tarihinin bir parçasıdır. Bu eserin metninde, Türkiye tarihine ait olup, şimdiye kadar meçhul kalan bazı vakalar vardır. Bunlar bilhassa İbrânice eserlerden alınmıştır. 1492 de Türkiyeye gelen Museviler Türkiyeye matbaa getirmişler ve o zamandan itibaren tab ettikleri eserlerde, Türkiye hakkında pek mühim malûmat vermişlerdir.

Bundan altı sene evvel ismini düşündüğüm ve vatanım Türkiyeye hizmet etmek arzusiyle yazdığım bu eseri neşretmekle bahtiyarım.

Sene: 1928 Profesör *Avram Galanti*

Adres: Prof. A. Galanti Kınalıada, İstanbul.

(1) Bu dokuz maznunun isimleri şunlardır: David Bolton, Daniel Karasso, Benoit Yeni, Leon Macar, Rahamim Levi, Nissim Eşkenazi, Norbert Leites, Samoel oğlu Moiz ve nefer Avram.

Şahitlerden biri, bunların Türklüğe hakaret ettiklerini söyliyerek, mahkeme bu hususu da nazarı itibara almış ve bir suç göremeyince beraetlerine karar vermiştir (*)

(*) Maznunları müdafaa eden İstanbulun tanınmış avukatlarından İbrahim Nom'dur. Müdafaa metninin tercümesi İstanbulda çıkan fransızca İstanbul gazetesinin 21/23 Eylûl tarihli nüshalarında

BİRİNCİ BÖLÜM

Yahudiler ve İslâmlar — Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları

Yahudiler ve İslâmlar:

Ahdi atik mucibince, İbrahimin iki çocuğu vardı. Biri, Mısırlı cariyesi Hagar'dan doğan İsmail, diğeri, karısı olan Sara'dan doğan İshak'tır Bir gün Sara, İshaktan on dört yaş büyük olan İsmail'in oynadığını ve eğlendiğini görerek kocasına "Bu cariye ile oğlunu kov, zira bu cariyenin oğlu, oğlun İshak ile miras yemiyecektir" demişti. (1) İbrahim bundan teessür duymuşsada, Allah kendisine "Eşinin sözlerinden dolayı kederlenme, ikisi de çocuğundur. İkisinin zürriyetini de büyük kılacağım" dedi (2). İbrahim, cariyesi ile oğlunu uzaklaştırmış ve (Biiri Seb') sahrasına gitmişlerdir. Bunun gibi Ahdi atik, İsmail'in on iki oğlunun isimlerini sayıyor (3) ve bunların arazisinin hududunu çiziyor. (4) Bu hududun çizilmesinden oğullarının sayısı değil, haritada yerleri gösterilen on iki kabile olduğu anlaşılır.

Yahudiler, Ahdi atik'in bu rivayetini şu suretle tefsir ederler: İsmail ve İshak kardeştirler. Babaları İbrahimdir. İsmail Arap kabilelerinin babasıdır. İslâm peygamberi İsmail gibi Arap olduğundan, ona mensup olduğu gibi, İslâmiyeti kabul etmiş olan ve Arap olmıyan milletlerin dahi İsmaile mensup oldukları addolunur. Ishakın oğlu Yâkub ve bilâhara kendisine verilen isim "İsrail" olduğundan, Beni İsrail namiyle mâruf olan Yahudiler, İshaka ve dolayısiyle İsmaile, ve kezalik dolayısiyle Yahudiler ile bütün İslâmlar ve İslâm ailesine mensup olan Türkler ile kardeştirler. Bu, eski dinî İbrânî edebiyatında böyle kabul olunduğu gibi halk indinde de kabul olunmuştur. İbrânicede Türkiyeye "Türkiye memleketi" dendiği gibi "İsmail memleketi" de denir. Mektep görmemiş Yahudiler indinde İslâm olan Mısırlılar, Cezayirliler, Afganlar ilâh. Türktürler. Tarih bakımından İbrâniler ve Araplar Sâmi, lisanları Sâmi, örf ve âdetleri hemen hemen birdir. İkisinin de dinleri Allahın birliği esasına dayanmaktadır. İkisinde de namaz, kurban, oruç, taharet ilâh. hemen hemen birdir. Siyasî bir maksatla farz kılınan Hac, her ikisi için emrolunmuştur. Görülüyor ki Beni İsmail ile Beni İsrail arasında, iman ve din ihtilâfı yoktur. Islâmın Kelimei şehadeti olan "Lâilâh il-

(1) Tekvini mahlûkat, fasıl 21, fıkra 9—10

(2) Yine fıkra 12—13

(3) Yine fasıl 25, fıkra 13—15

(4) Yine fıkra 18

lâllah", İbrânicenin, "Allahtan başka Allah kimdir" tâbirinin Aramca tercümesinin de "Lâilâhe illallâh" ın aynıdır.

Talmud, (1) "Rüyasında İsmaili gören kimsenin duası kabul olunur" diyor (2). Muhammed, Müslümanların eline düşen Yahudi reislerinden birinin kızı "Safiye" yi serbest bırakmış ve onunla evlenmiştir (3).

Yahudiler, İslâm memleketlerinde himaye görmüşlerdir. Milâdın 640 senesinde İskenderiyeyi fethetmiş olan Halife Ömer-ül-Fâruk bu şehirde kırk bin Musevi bularak himayesi altına almıştır. Hülefâyi Abbasiyeden Ebu Câfer-ül-Mansur ve Harun-el-Reşid, Yahudilerin hizmetlerinden fevkalâde istifade etmişlerdir. Endülüs hülefasından Üçüncü Abdürrahman'ın dışişleri bakanı, Ebu Yusuf Hasday adında bir Musevi idi. Mısır hülefasından Hafızeddin Allahın hususî hekimi Ebu Mansur Şemoil bin Hananya ve Salâheddin Eyyübinin özel hekimi meşhur filozof Doktor Maymunî idiler. Yahudiler Araplarla beraber çalışarak bu iki unsur, zamanın ilim ve fenlerine, ticaretine büyük ölçüde yardım etmişlerdir. Aşağıda kendilerinden bahsedilecek olan Türkiye Musevileri, bu memlekette en geniş ve en hararetli bir himayeye mazhar olmuşlardır. İslâm devletlerinin eskidenberi Yahudilere karşı olan bu himaysi, Musevi âlemince büyük takdir ve minnettarlıkla yâd ve zikredilir.

İstanbulun mâruf Türk doktorlarından biri, bir gün Viyanada iken bir toplantıya dâvet edildiğini ve orada bir Musevi bulunduğunu, ve Musevinin, bir Türkün içtimada hazır bulunduğunu haber alması üzerine yanına gelerek kemali hararetle ve gûya eskidenberi dost imiş gibi konuşmağa başladığını ve aralarında ânî ve samimî bir dostluk peyda olduğunu bana söyledi. Doktor, iki tarafın bu ânî ısınmasının sebebini Museviye sorduğu vakit o da, dinleri hemen bir olan iki unsurun her zaman tazyik görmelerinden dolayı husule gelen tabiî bir tesanüdten ileri geldiğini söyledi.

1907 de Kahirede iken, bir gün bir dostumun evinde oturuyordum. İhtiyar, sofu, okuması az bir adam olan babası Manisanın "Kasaba" şehri ahalisinden olduğunu ve iş için köylere gittiği vakit, ibadet için "cami" ye gittiğini söyledi. Bu adamın sofuluğunu bildiğim için nasıl olur da camide ibadet ettiğini sorduğum zaman: "Ne olur! Türkler Beni Ismail-

---

(1) Talmud, Yahudilerin dinî ve medenî ahkâm kitabı olup, Mişna ve Gemara kısımlarından ibarettir. Mişna, Tevratın tefsirlerinden bahsedip altı kısımda toplanmıştır. Gemara ise, Mişnanın tefsirlerinden bahseder. Talmud'un tedvini, Milâdın ikinci ile beşinci yüzyılı arasında tamamlanmıştır.

(2) Berahot kısmı 56/1.

(3) Ali Muhammed Mevlânâ'nın Muhammed the Prophet eserinin 167 inci sahifesine müracaat. Bu kitap 1923 de Hindistanın Lâhor şehrinde basılmıştır.

den değil mi? İsmail İshakın kardeşi değil mi? İkisi de İbrahimin oğulları değil mi? Ibrahim de Yahudi değil mi? Köylerde bulunan Yahudiler, böyle yaparlar. Camiler açık, girer, ibadet ederiz, hiç kimse bir şey demez" diye babası cevap verirdi, dedi.

Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları:

Asur hükümdarı Tiglat Falasar istimlâk ve tehcir siyasetini tatbike başladığı vakit, İsrail devletinden nefiedilen esir Musevileri Asur memleketinin muhtelif yerlerine dağıtmıştı. Sonra bu usul, İkinci Buhtanasar tarafından tahrip edilen Yehuda devleti esirlerine dahi, Babilin muhtelif yerlerine dağıtılmak suretiyle, tatbik edilmişti. Gerek İsrail, gerek Yehuda devletlerinin inkırazını müteakip, Musevi ahalisinin bir kısmı Mısıra giderek orada birtakım koloniler teşkil etmişlerdi. Keyhusrev, Babilin istiklâline nihayet verdikten sonra, Beni İsrailin, memleketlerine dönmelerine ferman çıkarmış, halkın bir kısmı Filistine avdet etmiş ve bir kısmı da bulundukları yerlerde kalmağı tercih etmişlerdir. Zamanla Filistine avdet etmiyen bu aileler, civar yerlere giderek, kâh mevcudiyetlerini muhafaza, kâh içlerinde yaşamış oldukları cemaatlere, - örf ve âdetleriyle dinî merasimini muhafaza etmek suretiyle - kısmen yahut külliyen karışarak (1) ileri Asyanın yani Küçük Asyanın muhtelif yerlerinde yerleşmişlerdir.

Milâdın 70 senesinde Kudüs, Roma İmparatoru Titus'ün eline düştüğü vakit, binlerce Musevi esirler, Romalıların hesabına çalışmak üzere Mısıra gönderilmiş ve binlercesi memleketlerinden kovulmuşlardır. Bu esirleri, ihtiyarî muhacirleri, ve kovulanları sonra müteaddit yerlerde ve meselâ Anadolunun sahillerinde görüyoruz.

Sahillerde Musevî cemaatlere tesadüf olunuyorsa da, İleri Asyada Türklerle beraber temasta bulunan Musevî izlere de tesadüf olunuyor. Irak Türkleri, zannolunduğundan daha eski zamanda o taraflarda bulunuyorlardı. Yukarıda adı geçen Talmutta anbar (2) küpe (3) küfe (4) gibi Türkçe kelimeleri görüyoruz ki, bu kelimelerin, Museviler ile Irak

(1) Bugün dahi Diyarbakır ile Hakkâri arasında bulunan bir yerde Yahudiliğin tekmil an'aneleriyle dualarını muhafaza eden küçük bir ermeni cemaati vardır. Aslen Yahudi olması lâzım gelen bu cemaat, zamanla Ermenilere karışarak, yahut karışmak zorunda bulunarak Ermeniliği benimsemiştir. Bunu bana, İstanbulda bulunan Cihan Kütüphanesi sahibi Mihran Efendi söylemişti. Kendisine de, onlardan gelen bir Ermeni söylemiştir.

(2) Ghitin kitabında sahife 87

(3) Iroubin kitabında sahife 97.

(4) Chabat kitabında sahife 79

Türkleri arasındaki temas neticesi olarak, İbrâniceye girmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Selçuk Türkleri arazisinde Museviler vardı (1).

1326 da Sultan Orhan Bursayı zaptettiği vakit, orada bir Musevî cemaati bulmuştur. Şehrin zaptından sonra bütün ahali şehri terketmiş ise de, bilâhara Museviler şehre avdet etmişler ve bir müddet sonra, civar şehirlerde sâkin diğer Museviler de Bursaya gelmişlerdir (2). Orhanın oğlu Süleyman Paşa, Geliboluyu zaptettiği vakit, orada bir Musevi cemaati bulmuştur (3). Sultan Murat, Ankarayı aldığı vakit, orada eski ve küçük (4) ve Edirneyi aldığı vakit, büyük bir Musevi cemaati vardı.

Gerek Edirnede, gerek Trakyanın diğer şehirlerinde bulunan Museviler muhtelif devletlerin tahtı idaresinde zulüm görmüşlerdir. Bir Musevî tarihçi o zamanki vaziyeti şu suretle tasvir ediyor: "Türklerin gelişi, bir sülâlenin değişmesi değil, onlar (Yahudiler) için bir vaziyetin değişmesi idi. Yahudiler zulmetten nura, esaretten hürriyete kavuşmuşlardır. Yahudiler Türklere yalnız galip ve toprağın efendileri nazariyle değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş nazariyle bakmışlardır. Bilmukabele Türkler dahi, Hıristiyanların kendilerine ve dinlerine karşı olan husumetini bilerek, Yahudilere muhabbet bağlamışlardır. Türklerin Yahudilere itimat ve emniyetleri vardı. Çünkü onlarda (Yahudilerde) Yahudiliği İslâmiyete yaklaştıran sünnet, oruç, ibadethanelerdeki sadelik, gibi âdetlerin mevcut olduğunu görmüşlerdir (5).

Manisanın yanı başında bulunan Kasaba şehrine 1904 yılında vukubulan seyahatim esnasında, oranın Musevi mezarlığında 1391 tarihli bir İbrânice kitabe buldum. Bu kitabenin eskiliğinden Musevilerin, Osmanlı Türklerin Kasabayı almazdan evvel orada bulundukları anlaşılmıştır.

1416 da Şeyh Bedreddin'in içtimaî inkılâbına iştirâk ile İslâmiyeti kabul eden Torlak Kemal adındaki Musevi Manisalı idi. Bu, o zaman Manisada bir Musevi cemaati olduğuna delâlet eder.

1429 da, Selânik şehri Türklerin eline düştüğü zaman, Selânik Musevileri iki mâbede mâlik idiler. Yanyada bir Musevi cemaati vardı (6).

1453 de, İstanbul fethedildiği vakit, İstanbulda biri Rabbanî, diğeri Karaî olmak üzere, iki Musevî cemaati vardı (7).

---

(1) A. Galante, Les Juifs sous la domination des Turcs Seljoukides eserine bak.

(2) Türkiye İsraililerinin tarihi, cild I, sahife 10. Bu eser Salamon Rozanes tarafından İbranice yazılmıştır. Aşağıda bu eseri "Rozanes" namiyle zikredeceğiz.

(3) Rozanès I. 8

(4) Rozanès I. 10

(5) Rozanes, cild I, sahife 11

(6) Rozanes, cild 1, sahife 17

(7) Rozanes, cild 1, sahife 24 ve 27

İKİNCİ BÖLÜM

Türk İmparatorluğunda Yahudi cemaatlerinin eskiliği

İspanyadan hicret eden Yahudiler, 1492 de Türkiyeye gelmişlerdir. Bu tarihten önce, evvelki sahifelerde işaret edildiği gibi, Türk hâkimiyetine giren yerlerde Yahudiler vardı. Fakat sonraları Türk idaresi altına giren yerlerde de Yahudiler var mıydı, yok muydu? Bu bölüm bu sorunun cevabını verecektir.

Bilindiği üzere, tarih, çok mühim hâdiselere göre, birkaç kısma ayrılmıştır.

Birinci kısım, antiquité yani eski devir ve şimdiki tâbirle eski çağdır. Bu kısım Mısırlılar, Babilliler, Asuriler, İbrâniler, Yunanlılar, Romalılar ve saireden bahseder.

İkinci kısım, Roma İmparatoru Birinci büyük Theodose'un ölümiyle, Roma âleminin Hıristiyanlığı kabul ettiği Milâdın 395 senesinde başlar ve İstanbulun Türkler tarafından zaptı tarihi olan 1453 de biter. Buna Ortaçağ derler.

Üçüncü kısım, İstanbulun fethinden itibaren yeni bir fikir çağ açan On sekizinci yüzyılın sonuna kadar devam eder. Buna Yeniçağ derler.

Dördüncü kısım, Üçüncü kısmın sonundan zamanımıza kadar devam eder. Buna Şimdiki çağ derler.

Bu taksimlerden maksat, Yahudilerin yaşadıkları yerleri haritada tesbit etmek değil, kronoloji bakımından gözden geçirmektir. Çünkü haritada yanyana bulunan iki yerin eskiliği arasında büyük farklar vardır.

1 — İzmir. Milâttan 325 sene önce ölen Büyük İskender, Filistinden İzmire Yahudi nakletmiştir (1). Milâdın ikinci ve üçüncü yüzyılında İzmir ibadethanesine ait Yunanca vazılmış bir kitabe bulunmuştur (2). 1605 de İzmirde büyük bir Yahudi cemaati vardı (3).

2 — Ephèse. (Son zamanlarda Ayasoloğ ve şimdiki ismi Selçuk) Milâttan üç asır evvel bir Yahudi cemaati olduğu gibi (4) Milâdın ilk asırlarında da vardı (5). Selçukiler zamanında yani 1426 da, burada Yahudiler vardı (6).

---

(1) Apocalypse de St. Jean. II. s. 7-8

(2) Revue des Etudes Juives. XI s. 235-8

(3) A. Galante, les Juifs d'Anatolie I. s. 9

(4) J. Elbogen, Encyclopaedia Judaica VI. s. 682-4. (Ephesos makalesi)

(5) R. E. J. VII. s. 166

(6) A. Galante, les Juifs sous la domination des Turcs Seldjoukides, s. 10

3 — Dinar.(Eski Apamée). Milâttan 261-280 sene önce Dinarda bir Yahudi cemaati vardı (1).

4 — Rodos adası. Milâttan 140 sene önce Yahudiler vardı (2). Seyyah Benyamin de Tudèle bu adayı ziyaret ettiğinde (de Tudèlin seyahat devri 1160 - 1171) 400 kişilik bir Yahudi cemaati ve Kanunî Süleyman Rodosu zaptettiğinde orada bir cemaat bulmuştur (3).

5 — Antakya (Antioche) (Fl. Josephe) e göre Yahudiler, Antakyaya Büyük İskenderin generali olan Birinci Selenkos'un Milâttan 312 sene önce bu şehri kurmasını müteakip, gelmişlerdir. Ondan sonra vaziyete göre oradan kâh ayrılmışlar ve kâh oraya tekrar avdet etmişlerdir (4)

5/II — Bergama (Pergame). Milâttan 130 sene önce bu şehirde bir Yahudi cemaati vardı. Küçük Asyadaki diğer Yahudi cemaatleri gibi, Bergama da Kudüs'ün mukaddes mâbedine iane gönderirdi. Bir defa Roma idaresi tarafından bu iane müsadere olunmuştur (5).

6 — Bursa. Milâttan 79 yıl önce, Bursada bir Yahudi cemaati vardı (6). 1326 da Sultan Orhan bu şehri fethettiği vakit bir Yahudi cemaati vardı (7).

7 — Ankara. Augustus zamanında Milâttan önce (8) Ankarada bir Yahudi cemaati olduğu gibi Ortaçağda da bir Yahudi cemaati vardı (9).

8 — Edremit (Adramittus). Milâttan 61-62 yıl önce bu şehrin Yahudi cemaati mukaddes mâbede iane gönderdiği için, ianesi Roma idaresi tarafından müsadere edilmiştir (10).

9 — Laudice. (Eskihisar yanında şimdiki Denizli) Milâttan 61-62 yıl önce bu şehrin cemaati mukaddes mâbede iane gönderdiiğ için ianesi Roma tarafından müsadere olunmuştur (11). Birinci İmparator Justinien zamanında (527-565) bu cemaatin ibadethanesi bir zelzeleden yıkılmıştır.

10 — Sardes (Şimdiki Manisaya tâbi Sart köyü). Yahudilerin aske-

---

(1) A. Galante, Les Juifs d'Anatolie II. s. 195

(2) Machabéens, I. 15. 25.

(3) Rozanès, II. s. 9.

(4) J. Gutmann, Enc. Judaica II. s. 923

(5) Théodore Reinach, Mithridate et les Juifs R. E. J. XVI, s. 204-210.

(6) Philon, De Legatione ad Caium, 281

(7) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 195

(8) Jos. Ant. 16.6.2

(9) Juster. Les Juifs dans l'empire romain I. s. 193 (not)

(10) Juster. Les Juifs dans l'empire romain I. s. 190

(11) Th. Reinach. R. E. J. XVI. s. 204-210

ri hizmetinden muafiyetine dair Milâttan 49 yıl önce yazılmış vesikalar vardır (1).

11 — Urfa (Eski Edesse). İkinci mukaddes mâbedin iptidalarında Milâdın 70 senesinde, Roma İmparatoru Titus tarafından tahrip edilmiş tir. Urfada yerleşmiş Yahudiler bulunduğu gibi Milâdın dördücnü, on ikinci, on yedinci asırlarında da vardır (2).

12 — Mersin. Eski Kilikyanın bir kısmı olan Mersinde bir Musevi cemaati olup Pontus kıralı Mithridate, Bosfor imparatorluğuna naklet-miştir (3).

13 — Kayseri. Milâttan önce Anadoludaki Kayseride bir Yahudi cemaati vardı (4).

14 — Selânik. St. Paul Milâttan 49 sene sonra, Selâniği ziyaret ederek orada inkişaf etmiş ve büyük bir ibadethane sahibi olan bir Yahudi cemaati bulmuştur (5). Seyahatinde, Benyamin de Tudèle 1169 da, 500 Yahudi bulmuştur (6).

15 — İstanbul. Milâdın 318 senesinde İstanbul Yahudilerinin bir ibadethaneleri vardı ki, 132 sene sonra İkinci Thedose ve hemşiresi Pulcherie onu kiliseye çevirmişlerdir (7). Milâdın 1420 senesinde yeni Romanın sukutundan 33 sene evvel, bir gemi köprüsü üzerinde Bosforu (Boğaziçi) geçen Birinci Mehmedi selâmlamak maksadiyle İkinci Manuel Paléoloğ'un gönderdiği heyet meyanında İzak Hazan namında bir Yahudi vardı (8).

16 — Edirne. Roma İmparatoru Adrien (117-138) Filistini zapt ve Yahudileri tehcir ettikten sonra, bunlar Edirnede yerleştiler (9). Sultan Murad Edirneyi 1361 de fethetti. Fatih, İstanbulu fethettikten sonra Edirne Yahudilerinin bir kısmı Istanbula gelerek (Mahalletül yahudiyn eledirneviyin) yani Edirne Yahudilerinin mahallesi namında bir mahalle teşkil etmiştir (10).

---

(1) J. Juster, I. s. 145

(2) J. Elbogen, Encyclopaedia Judaica X. s. 173-5

(3) Jullus Brutzkus, Encyclopaedia Judaica IV. s. 986

(4) Jos. Antiquities I. 125

(5) İ. S. Emmanuel, Histoire des Juifs de Salonique I. s. 18

(6) İ. S. Emmanuel, Histoire des Juifs de Salonique İ. s. 35

(7) Du Fresne, Histoire byzantine İİ. s. 167 (Paris 1680)

(8) Hammer, Histoire de l'empire ottoman İİİ. s. 195.

(9) Ency. Judaica I. s. 912-4 (Adrianopel kelimesi)

(10) Saray arşivlerinde bulunan Fatih Vakfiyesi No. 16/1141

17 — Bandırma: Eski çağda (Panormus). Burada bir Yahudi cemaati vardı (1).

18 — Eskişehir. Eski çağda (Dorylée). Burada bir Yahudi cemaati vardı (2).

(19) — Konya. Milâdın birinci asrında Konyada (İconium) büyük bir Yahudi cemaati vardı (3).

20 — Antalya. Eski ve Orta çağlarda Antalyada bir Yahudi cemaati vardı (4).

21 — Alâiye. Roma devrinde Alâiyede bir Yahudi cemaati olup Kıbrıs Yahudi cemaatiyle temasta bulunurdu (5).

22 — Adana. Eski çağda Adanada bir Yahudi cemaati olup Milâdın altıncı asrında millet ve ibadethane esasları dairesinde bir cemaat teşkilâtı muhafaza ediliyordu (6).

23 — Nüseybin. Roma İmparatoru Trajan devrinde (52 - 117) harap olan Nuseybin ve Urfa şehirleri İran şahı Hüsrev Nüşrivan tarafından bina edilerek yeniden Yahudiler iskân edilmiştir. Nüseybinde büyük bir Musevi medresesi vardı (7).

24 — Diyarbakır. Nüseybine yakın ve büyük bir ticaret merkezi olmak itibariyle Eski çağda bir Yahudi cemaati vardı (8).

25 — Sakız. Eski çağda ve Josèphe Flavius zamanında Sakızda büyük bir Yahudi cemaati vardı (9). Seyyah Benyamin de Tudèle'in devrinde (bu seyahat devri 1160 - 1171 e kadar devam etmiştir) Sakızda 400 Yahudi, Türk idaresi altında olarak 1540 senesinde hususî bir mahallede oturan bir Yahudi cemaati vardı (10).

26 — Kuşadası. (Scalanova). 1240 senesinde bir Yahudi cemaati vardı (11).

27 — Bodrum. (Halicarnasse). İlk çağda bir Yahudi cemaati vardı (12).

(1) Juster. I. s. 190
(2) Juster I. s. 192 (not)
(3) J: Gutman, Encyc. Judaica VIII. s. 131
(4) R. E. J. No. 58/9. s. 60/4; No. 59, s, 131
(5) Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 302
(6) Ency. Judaica X. s. 122
(7) Osar İsrael. VII. s. 94-95
(8) Histoire des Juifs d'Anatolie, II. s. 321
(9) Ant. Jud. XIV. 23. 10
(10) N. de Nicolay. Les Orientales. fasıl 7. s. 68
(11 Meserret gazetesi. No. 39. sene 1901
(12) Ant. Jud. XIV. 10. 23

28 — İstanköy (Cos). İlk çağda bir Yahudi cemaati vardı (1).

29 — Ödemiş (Hypaepie). Bunun harabelerine yakın bir yerde bir Yahudi cemaati vardı. Milâdın ikinci veya üçüncü asırlarına ait Yahudice bir kitabe bulunmuştur (2).

30 — Foça (Phocée). Yunan devresine ait yeni bir sinagogdan bahseden bir kitabe bulunmuştur (3).

31 — Manisa. Bir yahudi cemaati vardı. Milâdın ilk senelerine ait Yunanca bir Yahudi kitabe serisi bulunmuştur (4).

32 — Akhisar (Thyatera) Milâdın ilk asrında bir Yahudi cemaati vardı (5).

33 — Balat (Plateia, Millet) (İstanbulun Balatı değildir) bir yahudi cemaati vardı. Roma zamanında, hürriyeti tahdit edilen ibadet meselesiyle uğraşmıştır (6). Bu şehir Türkiyeye tâbi olduktan sonra, birçok Yahudileri İstanbula gelerek Plateia namında bir ibadethane inşa etmişlerdi (7).

34 — Van. Beşinci asırda bir Yahudi cemaati vardı (8).

35 — Afyonkarahisar. (Dokimion). Bizans zamanından kalma bir Yahudi cemaati vardı. Birinci Selim zamanında bu cemaat büyük idi (9).

36 — Gelibolu. Benyamin de Tudèle 1167 yılında 200 kişilik bir Yahudi cemaati bulmuştur (10).

37 — İzmit (Nicomedie). Burada Milâdın altıncı asrında bir Yahudî cemaati vardı (1). Milâdın 1300 senesinde, meşhur Musevi karaî Filozof Harun bin İlyahu orada doğmuştur (11).

38 — Sinop. Bizans zamanında bir Yahudi cemaati vardı. İstanbulun fethinden sonra Sinop Yahudilerinden bir grup İstanbula gelerek "Sinob" namı altında bir ibadethane inşa etmişlerdir (12).

---

(1) Ant. Jud. XIV. 7. 2

(2) Salomon Reinach, R. E. J. X. s. 74- 5 (Les Juifs d'Hypaepo)

(3) Salomon Reinach, R. E. J. XII. s. 237-8. (Une nouvelle synagogue grecque à Phocée)

(4) R. E. J. X. s. 76

(5) Acter des Apôtres 16/14

(6) Jos. Antiq. 14. 10. 21

(7) Juster. I. s. 147-8

(8) Moïse de Khorène,, III, 35

(9) Tamat Yesarim, fasıl 105 (eser ibrânice)

(10) Juster I. s. 194

(11) J. N. Simchone, Encyc. Judaic, s. 37

(12) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II, sı 269-70

39 — Amasya. Bizanstan kalma bir Yahudi cemaati vardı. 1505 senesinde Amasya cemaati İstanbul Hahamhanesinin masraflarına yardım ederdi (1).

40 — Tokat. Bizanstan kalma bir Yahudi cemaati vardı. Kan iftirasına uğrayan Amasya Yahudilerinin pek çok kimseleri Tokada gitmişlerdir. Tokat Yahudileri Amasya Yahudileri gibi Hahamhane masraflarına iştirâk ederlerdi (2).

41 — Kasaba. Bizanstan kalma bir Yahudi cemaati vardı (3).

42 — Aydın (Tralles). Roma zamanında bir Yahudi cemaati vardı. Küçük Asya Yahudileri gibi Tralles Yahudileri dahi din serbestliğinde müşkülât çekerlerdi (4).

43 — Birki (Aydına yakın). Sultan Mehmed bin Aydın zamanında bir Yahudi cemaati vardı. İbni Batuta oranın bir Yahudi doktorundan bahsediyor (5).

44 — Milâsın civarındaki İasos adasında (şimdiki ismi Asımkale) bir Yahudi cemaati vardı ki, Milâttan evvel yaşamıştır (6). 1356 da Milâsta bir Yahudi cemaati vardı (9/11) — Les Juifs d'Anatolie II. s. 158.

45 — Tarsus. Eski bir Yahudi cemaati vardı. Milâdın beşinci asrında Tarsus cemaatinin millet ve ibadethane esasları dairesinde teşkilâtı vardı (7).

46 — Çankırı. (Gangra) İlk çağda bir Yahudi cemaati vardı (8).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye, İspanya Yahudilerinin Türkiyeye hicretlerini nasıl karşıladı?

Bu bölüme başlamadan ve İspanyadan Türkiyeye Yahudi gelmeden evvel, 1394 de, İkinci Murad zamanında Fransa kıralı Altıncı Şarl tarafından Fransadan çıkarılan bir kısım Yahudilerin (9) ve 1470 de, Fatih Mehmed zamanında Baviera kıralı Onuncu Ludvig tarafından Ba-

(1) Rozanès, I. s. 171 (2 ci. basış)

(2) Rozanès, II. s. 125 (2 nci basış)

(3) Histoire des Juifs d'Anatolie İİ. s. 100

(4) Jos. Ant. 14. 10. 20 - Juster I. s. 238, (8 inci not)

(5) Cilt I. s. 333

(6) Le Bas - Waddington, Asie-Mineure No. 294 R. E. J. X. 76

(7) Ant. I. 127

(8) Juster I. p. 194

(9) Rozanès, I. s. 35

vieradan çıkarılan bir kısım Yahudilerin (1) Türkiyeye sığındıklarını ilâve edelim:

Türkiye, 1492 yılında İspanyadan tehcir edilen Yahudilere imparatorluğun kapılarını açtığı gibi Avrupa taassubu yüzünden öteden beriden Türkiyeye sığınan Yahudilere de bir melce temin etmiştir. Hükûmet, bunlara Türkiye kapılarını açmakla hiçbir siyasî düşüncede bulunmamış mı ve bunları sırf "Tanrı misafirleri" diye mi kabul etmiştir?

Bu suallerin cevaplarını tarih veriyor:

1 - Fatih Sultan Mehmed İstanbulu fethettikten sonra, harp esnasında ölenlerin bıraktıkları boşluk ve ahalinin büyük bir kısmının şehri terk etmesi yüzünden İstanbulun nüfusu azalmıştı. Pek çok meziyetler sahibi olan Fatihin yüksek siyasî görüşü iktizasınca yeni payitahtını emniyetli unsurlarla zenginleştirmeği düşünerek Anadolunun pek çok yerlerinde yaşayan Ermenileri ve Yahudileri İstanbula davet etmiş ve bazı ahvalde de zorla getirtmiştir. O sıralarda Anadoludan gelen Yahudiler arasında Balat, Tire, Antalya, Sinop Yahudileri vardı ki şehirlerinin isimlerine izafeten İstanbulda ibadethaneler inşa etmişlerdi. Bundan başka zorla İstanbula getirilen birtakım Yahudilerin inşa ettikleri ibadethaneye "Sürgünlerin ibadethanesi" adı verilmistir (2).

2 - 1492 yılında, İspanya kıralı Katolik Ferdinande ve eşi İsabelle zamanında İspanya Yahudilerinin memleketten çıkarılması emri verilmişti. Birkaç asırdanberi orada yerleşmiş bulunan ve dinlerine her zaman sadık kalmak isteyen Yahudilerin bir kısmı memleketi terk ederek Fransa, İngiltere, Felemenk, İtalya ve Türkiyeye gitmişlerdir. İşleri dolayısiyle İspanyadan ayrılmak istemiyenler, zâhiren Katolik dinini kabul etmişlerse de zımnen Yahudiliği muhafaza ediyorlardı. Bundan başka "Tehcir" Portekiz Yahudilerine de tatbik edilmiştir.

Türkiyeye sığınan Yahudiler 1492 yılında İkinci Bayezid devrinde başlıca bilhassa İstanbul ve Selânik şehirlerine gelmişler ve hüsnü kabul görmüşlerdir. O devirde, İstanbulda, Bizans Rabbani cemaatiyle Bizans Yahudi Karaî cemaati de vardı.

Zâhiren Katolik geçinerek İspanya ve Portekizde kalmış, iş ve servet sahibi olmuş Yahudiler, eski dinlerine dönmek arzusunu güderek

---

(1) Rozanès, I. s. 60

(2) Bu ibadethanelerin adları "Eski zamandanberi padişahın defterinde mukayyet" ibadethanelerin cedvelinde mevcuttur. Balat, İstanbuldaki Balat değildir. Bu şehir eski zamanlarda Aydın vilâyeti sahilinde işlek bir limanı olup eski ismi Plateia idi: "Sürgünler ibadethanesi" nin adı aynen Türkçe olarak cedvelde gösterilmiştir. Fazla malûmat, bu eserin muharririnin Fransızca olarak yazdığı Histoire des Juifs d'İstanbul eserinin birinci cildinde bulunur. S. 163.

bu iki memleketten yavaş yavaş ayrılmağa başalmışlar ve bunların bir kısmı de 1532 senesinden itibaren Türkiyeye iltica etmeğe başlaımşlardı.

İspanya Yahudilerine Türkiyenin kapılarını açan İkinci Bayezid. Türkiyeye tâbi olan Sakız adasına Yahudilerin kabul edilmesini emretmişti. Sakız adası, bu emre göre hareket etmiştir (1).

3 — 1522 senesinde Rodos adasını fetheden Kanunî Süleyman, Sakız Yahudilerinin oraya gitmelerini teşvik etmiştir. Bu teşviki kuvvetlendirmek için Rodos civarında bulunan İncirli adasındaki (Nyssiros) kükürt madeninin işletme imtiyazını onlara vermişti (2). Rodos adasında esasen St. Jean şövalyeleri zamanında Yahudiler vardı. Yeni gelenlerle orada Yahudi kesafeti artmıştı.

4 — Peçevi Tarihi söyle yazıyor: Hicrî 932 (1525) de (Bedun) ve Peşte'nin fethinden sonra, Reayadan ve Yahuddan taleb olanlardan bir nice bin hane ehil ve evlâd ile gemilere konulup Darülislâma sürgün oldu. Yedikule semtinde onlardan bir nice hane iskân ettirildi. Ve Yahudi taifesinin kimi Selâniğe, kimi sair memleketlere gönderildi (3).

5 — 1526 da, Kanunî Süleyman Bedun (Buda) ve Eztergom Yahudilerini gemilere bindirerek İstanbula nakletmişti (4).

6 — 1527 de, Mohaç (Mohacs) muharebesinden sonra, Bedum Yahudilerini sefaletten kurtarmak ve bu işi kolaylaştırmak için kendilerine kadırgalar (galère) tahsis etmiştir (5).

7 — Pulya (Pouilles) Bari, Otrante Türklerin ellerine düştükten sonra, bunların fethi esnasında ölen veya esir edilen yerlilerin yerini doldurmak için Türkiye hükûmeti o civarlarda bulunan Yahudilerin oralarda yerleşmelerini kolaylaştırmıştı. Bilâhara, Katolik Ferdinandın torunu Alphonse buraları zaptettikten sonra Yahudileri kovmuştur (6).

8 — İkinci Selim devrinde, Kıbrıs adası Türklerin eline düştükten sonra, adanın istikbalini emniyetli unsurlarla sağlamak için Anadoludan adaya gelen Türklere, Ermenilere ve bu meyanda beş yüz Yahudinin de orada yerleşmelerine emir verilmişti.

9 — Kırkkilise sehri (Kırklareli), Dördüncü Sultan Mehmedin Po-

---

(1) Ribbi Eliyaou Kapsali, Débé Elyaou. s. 12 (matbu) (İbrânice olarak yazılmış olan bu eserin muharriri, İkinci Bayezid, Birinci Selim ve Kanunî Süleymanın ilk saltanat senelerinde yaşamıştır).

(2) Rozanès, İİ, s. 9.

(3) Cild 1, s. 99

(4) Nouvelle Revue de Hongrie. 1944. mart ayı. s. 114.

(5) Jos. Nehama, Histoire des İsraélites de Salonique, İİİ. s. 40.

(6) Jos. Nehama, Histoire des İsraélites de Salonique, İİİ. s. 40.

doliyadan sürgün ettiği Yahudilerle doludur. Konuştukları lisan, bozuk bir Almanca diliydi (1).

10 — 1674 senesinde, Dördüncü Mehmed zamanında, Türk ordusu Lehistana girerek Kaminick muhasarasını yardıktan sonra Chockzim kalesini zaptetip Rusları geriye dönmeğe icbar etmiştir. Kaminick Yahudileri Edirne ve İstanbula nakledilmişlerdi (2).

11 — Hicretin 1191 yılında (1782) Lehistanın ihtilâli ve taksimi yüzünden oranın halkı başka yere hicret etmiş ve İstanbula gelmek için Tuna nehrine gelen 150 Yahudi hanesi, hükûmetin emriyle İzmir ve Selânikğe nakledilmişlerdi (3).

12 — Nüfus kesafetinin de bir misalini İkinci Abdülhamid zamanında görüyoruz. Mevzu şudur: 1891-92 senelerinde Rusya pogromlarından (iskence, öldürmek) kaçan Yahuidiler, sığınak olarak İstanbulu seçmişlerdi. Burada kalanlardan başka Selânik, İzmir, İskenderiyeye giden de olmustu. Bu zavallıların şu vaziyeti, İkinci Abdülhamidin kafasında bir siyasî plân doğurmuştur. Bu plânın tatbik kabiliyetini anlamk için, Türkiye Hahambaşısı Moşe Levi'yi 1893 senesinin nisan ayında saraya davet ve huzuruna kabul etmiştir.

Abdülhamid, bazı iltifattan sonra Hahambaşıya şunu söylemiştir:

"Yahudilerin, muhtelif memleketlerde tazyiklere maruz kaldıklarını ve pek çok kimselerin de sığınak aramak için memleketime geldiklerini biliyorum. Gerek Rusyadan, gerek başka memleketlerden çıkan Yahudileri memleketime kabul etmeğe razı olurum. Maksadım bu gibi Yahudileri Şarkî Anadoluda yerleştirmek ve bu suretle yerli Yahudilerle beraber Dördüncü orduya bağlı yüz bin kişilik bir kuvvet hazırlamaktır. Şayet kaşer ve turfa (kaşer, yenen, ve turfa yenmiyen yemekler) hususunda bir engel varsa, bunu ortadan kaldırmak, ve Yahudi dininin ahkâmına göre yemek pişirmek için hususî tertibat aldırırım. Buna ne dersiniz Hahambası Efendi?"

Hahambaşı, Yahudi cemaatini askerlik hizmetine idhal etmek lûtfunda bulunduğu için, padişaha teşekkür ederek, vakayı Hahamhanenin Ruhanî Meclisine bildireceğini söylemiştir.

Hahambaşı, padişahın arzularını Ruhanî Meclisinde açıkladığı vakit, meclis, Türk Yahudiliği hakkında gösterilen bu emniyet ve iltifattan dolayı şükranlarını padişaha arzeylemesini kendisinden rica etmişlerdir.

---

(1) Histoire de Cantimir. Cild. 3, s. 412 (Fransızca tercümesi).

(2) Ricaut, Histoire de trois derniers empereurs de Turquie, depuis 1622 jusqu'en 1677. IV, s. 274 (Fransızca tercümesi).

(3) Cevdet tarihi. Cild. 1. s. 178.

Klişe I — 1893 de Türk Yahudilerinin askerliği için Hanamhanece alınan kararın Yahudice _ İspanyolca metnidir. (Sahife 19/21)

Bu karar alındıktan sonra, padişaha arzedilmek üzere kaleme alınan vesikanın Türkçe tercümesini ve Yahudice - İspanyolca harflerle yazılmış vesikanın klişesini buraya koyuyoruz.

"Allahın yardımiyle,

Meclis ruhanî ve umumî ruhanî savın hahamlarına:

İspanyadan kovulmuş olan Yahudilere karşı Şevketlû Padişah Hükûmetinin göstermiş olduğu hüsnü kabul sizce de malûmdur. Hükûmet, oğullarını kucaklıyan şefkatli bir ana gibi merhamet kollarını açarak ve bu suretle Türkiyeye geldiğimiz ândan bugüne kadar, Allaha şükür, her türlü rahat ve lûtuftan istifade ederek padişahların gölgeleri altında bulunmaktayız. İşte bu sebepten dolayı, dinimizin emrettiği veçhile, mukaddes günlerimizde ve dinî merasimimizde Şevketlû Padişah Hükûmetinin taâlisi ve muvaffakiyeti için dua etmekte kusur etmedik ve etmiyeceğiz: Peygamber Ermiya "Sizi oraya gönderdiğim şehrin selâmetini isteyiniz ve onun için Allaha niyaz ediniz, zira onun selâmetiyle, siz de selâmette olursunuz" divor (Fasıl 29, fıkra 7).

Efendiler, kendi gölgesi altında himave gören Yahudilere müsavat haklarını bağışlayan ve isdar ettiği fermanlarla "Kan iftirası" nın tamamiyle yalan olduğunu ilân eden Abdülmecid Hânı elbette hatırlarsınız.

Yirmi seneden fazla Türk Yahudilerinin başında bulunan ben, kardeşlerimin sadakatini ve İkinci Sultan Abdülhamid'in Hükûmetine olan ubûdiyetlerini bilirim. Sadık bir çoban olan bu şevketlû Padişah, aziz bir baba gibi, gece gündüz sürüsünün iyiliği için ihtimam eder. O, ırk ve din farkı gözetmeden merhamet kollarını, Rusyadan kaçmış olan Yahudiliğin mazlumlarına geniş imparatorluğunun kapılarını açmıştır. Türk Hükûmetinin bize karşı daimî surette yaptığı iyilikler burada sayılamaz. Cenabı Hak şevket saçan İmparatorluğa saadet ve refah ve farksız olarak, Müslümanların avnı hukukundan bizi istifade ettiren Padişahımıza uzun ömürler ihsan buyursun.

Ben kendi kendime soruyorum. Efendiler! Türkiye Devletinin bu lûtuflarına lâyik olduğumuzu isbat etmek ve ayni zamanda vatanî hizmetlerde bulunmak için ne yapabildik? Bizim vatanî hizmetlerimiz, hakikî Türkler gibi, aziz vatanımızın ordusunda hizmet etmek demek olduğunu düşünüyorum. Bunu yapmakla sadakatimizin hislerini gösterebiliriz.

Binaenaleyh, efendiler, size bir teklifim var. Eğer münasip bulup ona iştirâk ederseniz, Müslümanlar gibi, Yahudilerin de askerlik vazifelerini yapmak için orduya kabulleri ricasını mütazammin bir istirhamnamenin Hakipâyi Şahâneye arzedilmesini teklif ediyorum. Bu suretle, milletimiz, kendisine daimî surette yapılan büyük iyiliklerin nimetşinas olduğunu gösterir. Ben, Yahudi askerlerinin dinî vazifelerini ifa edebil-

meleri için ayrıca şevketlû Padişahımızdan rica etmekte kusur etmiyeceğim. Onun dindarlığını ve merhametini bildiğim için ricamın nazarı itibara alınacağından eminim. Teklifimi kabul edip onu imza edeceğiniz ümidiyle sizi selâmlarım."

İstanbul: İyar ayı, sene 5653 (Nisan 1893)
İmza: Moşe Levi

"İstanbulun Ruhanî Meclisi ve umumî ruhanî âzaları olan bizler, İstanbul Hahambaşı Kaymakamının yukarıdaki teklifini gördük, onu kabul ve tasdik ettikten başka bu teklifi ortaya atan Hahambaşıya teşekkür ederiz. Padişahın merhamet ve âlicenaplığının gölgesi altında himaye gören ve hiçbir engele maruz kalmadan din serbesliği içinde yaşayan Yahudilerin hallerini gözden geçirerek işbu teklifin, mümkün mertebede kısa bir zamanda Hakipâyi Şahaneye arz ile beraber Yahudi askerlerine dinî hakların ihsan buyurulmasına tavassutta bulunmanızı da rica ederiz."

Istanbul. Tarih: Ayni tarih. Hahamların imzaları

Hahambaşı Kaymakamı Yahudice - İspanyolca vesikanın Türkçe tercümesini Abdülhamide verdiğinde padişah memnuniyetini belirtmiş ve "Sarayın kapıları size ve bütün Yahudilere açıktır" demiştir. Abdülhamid vesikayı Heyeti Vükelâya havale etmiştir. Burası, Musevilerin bağlılığına karşı memnunluk göstermişse de, bunun memleketin diğer gayri Müslim unsurlarca husule getirebileceği tepkileri düşünerek, vesikanın muhteviyatının tatbikini başka bir zamana tâlik edilmesine karar vermiştir.

Hahambaşı cevap alamadığından, saraya gittiği resmî bir günde, meseleyi Başmabeyinci Hacı Ali Paşaya açmıştır. Bu zat vakayı Hahambaşıya anlatmıştır. Artık, Abdülhamid bir daha bundan bahsetmemiştir.

13 — Bir memlekette yaşayan muhtelif unsurların, o memleketin "hâkim milletine" olan bağlılıkları o millet için bir kuvvettir. Yukarıdaki misallerin aksi olarak, bir memleketin hâkimiyetini zayıflatmak veya yok etmek için "hâkim millete" bağlı olan bir unsuru o memleketin nüfusundan indirmek, yine bir kesafet işidir. Bu noktayı aşağıdaki misal ile aydınlatalım:

Birinci Dünya Savaşından (1914 - 1918) sonra yani Mütareke ve daha açık bir ifade ile İstiklâl Savaşı zamanında, İzmir ve havalisi Yunanlılar tarafından işgal edilmistir. O zamanki İzmir şehri Aydın vilâyetinin (eski Aydın vilâyeti, sonra İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla vilâyetlerine ayrılmıştır) merkezi idi. Yunanlıların gösterdikleri

hesaba göre, eski Aydın vilâyetinin umumî nüfusu 1,561,629 kişiden ibaret idi. Bu hesabı unsurlar itibariyle, şu suretle taksim etmişlerdir:

Türk unsuru	783,557
Rum „	681,502
Ermeni „	15,998
Muhtelif „	80,572
Yekûn	1,561,629

Bu cedvelde İzmir şehrinin 30,000 ve vilâyetin diğer şehirlerinin 10,000 kişiden ibaret ve memlekete tamamiyle bağlı olan Yahudi unsuru gösterilmemiştir. Maksat gayet sarihtir. İzmir ve havalisini zaptetmek için bir plebesit yapmak isteyen Yunan, Rum ve Ermeni unsurları mecmuu olan 697,501 kişiye dayanıyordu. Yunanlıların hesabınca, Denizli sancağının Türkiyede kalması ve Bursa vilâyetine tâbi Ayvalık, Kemer ve Edremitin Yunana verilmesiyle Yunan nüfusu Türk nüfusuna faik olacak ve bu suretle kendisini haklı gösterecekti. 80,572 nüfustan ibaret olan muhtelif unsurlaa gelince, bunlar esasen yabancı olarak gösterildiğinden plebesitte reyleri olmıyacaktı. Bu suretle Yunan dâvayı kazanacağını zannediyordu (1).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkler Yahudileri ne suretle himaye etmişlerdir?
Türkiye içinde himaye — Türkiye dışında himaye

Türkiye içinde himaye:

Türkiye içinde bulunan Yahudiler, her vakit rahat yaşamışlar, memleketin ahalisiyle iyi geçinmişler, devletin kanunlarına itaat ederek hükûmetin himayesine mazhar olmuşlardır. Türkiye tarihi, Yahudilerin aleyhine tahaddüs eden bazı vakalar kaydediyorsa da, bunun sebebini ahalide ve hükûmette değil, içtimaî intizamsızlıktan dolayı, memleketin geçirdiği bazı buhranlı zamanlarda aramalı. Bu gibi vakaların müsebbipleri, Yeniçeri ocakları idi. Yeniçerilerin bazan Yahudi mahallelerini yağma ettikleri malûmdur. Bazan da sadrazamların ve paşaların konakları, bu kabil yağmalara sahne olurdu. Zamanın hükûmetinin kuvvetli yahut

(1) Bu rakamlar ve Denizli, Ayvalık, Kemer ve Edremit hakkındaki malûmat **Union Micrasiatique**, étude sur l'avenir économique, eserinden alınmıştır s. 11. Eser Pariste 1912 de basılmıştır.

zayıf olduğuna göre, bu gibi tecavüzler ya cezalandırılır, yahut cezalandırılmazdı.

Türkiye Yahudileri, memleket için hiçbir zaman endişeyi mucip bir varlık teşkil etmemiştir. Onlar her memlekete daima bağlılıklarını gösterdikleri için, "Sadık millet" ünvanını kazanmış ve memleketin saadet ve felâketine iştirâk etmişlerdir. Bu iştirâkin mânası, Yahudi ile Türk, "Tırnak ile parmak" darbı meselini, apacık bir surette ifade ediyor.

Türkiye, memleket içindeki Yahudileri Hıristiyan unsurlarına karşı daima himaye etmistir. Eskidenberi Hıristiyanlar, Yahudilerin, Hamursuz bayramında Hıristiyan kani kullandıklarına zâhip olarak, müteaddit defalar Yahudiler aleyhine ayaklanmışlardır. Hükûmet, bu iftiranın boş olduğunu ilân etmekle beraber, Hıristiyanların ayaklanmalarına karşı, Yahudileri himayesi altına almıştır. (Buna dair tafsilâtı, Beşinci bölümde bulacaksınız.)

Dünyanın hiçbir memleketinin Yahudileri, Türkiye Yahudileri kadar himaye görmemiştir. Yahudilik bunu biliyor ve Yahudi tarihi de bunu altın harflerle yazıyor.

Türkiye dışında himaye:

1 — Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan ile meşgul iken, iş için Ulaha gitmiş olan bazı Türk Museviler, Ulah Prensi Beşinci Vlad tarafından sıkıştırılarak İstanbul Musevileri marifetiyle Sultandan imdat istemişlerdir. Fatih, Uzun Hasan meselesini bitirdikten sonra Ulaha gideceğini vâdetmiş ve hakikaten Ulahı Türkiyeye ilhak ettikten sonra, Musevileri kurtarmıtşır (1).

2 — İkinci Sultan Bayezid, İspanyadan çıkarılan Yahudilerin Türkiyede iyi kabul edilmelerine dair isdar ettiği fermanla beraber, o zaman müstakil iken, Türkiyeye yalnız vergi veren Sakız adasına da ayni mealde bir emir isdar etmiştir. Sakızlılar, Yahudi mültecilerini, padişahın emrine tevfikan, iyi kabul etmişlerdir (2)

3 — Kanunî Sultan Süleyman zamanında, İtalyanın Ankona şehrinde bazı Türk Yahudileri ticaretle meşgul olurlardı. Papa Dördüncü Pol, dinî sebeplerden ötürü, bunları hapis ve mallarını musadere etmişti. Bu vakadan haber alan zamanın padişahı, Rebiyülevvel 946 (1556) tarihiyle Papaya bir mektup göndererek, tebaasının serbest bırakılmasını ve mallarının geri verilmesini istemiştir. Papa, bu isteği yerine getirmiştir (3).

(1) Eliya Kapsali, Debe Eliyau, bölüm 25.

(2) Debe Eliyau, (matbu) sahife 12.

(3) Graetz, Geschichte der Juden, IX, not 5. (Bu kitapta işbu mektubun İtalyanca tercümesi mevcuttur).

4 — Kanuni Sultan Süleyman devrinde, Portekizden Türkiyeye iltica eden Yusuf Nasi, vaktiyle Fransaya ödünç vermiş olduğu 150,000 eskudun tahsilinde güçlük çektiğinden, Kanunîye müracaat etmişti. Padişah 1565 de ve halefi İkinci Sultan Selim 1568 de Fransa kıralı Dokuzuncu Şarl'e bir mektup göndererek, bu paranın ödemesini istemişlerdi. Fransa bazı sebeplerden dolayı ödemek istemediğinden Şarkta Fransız bayrağı altında sefer yapan gemilerin malları zapt ve müsadere edilmiş, ve Yusuf Nasinin alacağı bu suretle tahsil edilmiştir (1).

5 — İtalyanın Ferrera şehrinde ticaretle meşgul bazı Türk Yahudiler, bu şehirdeki Kardinalin tahrikleriyle fena muameleye maruz kalmışlar ve hattâ Yusuf Nasi'nin kardeşi Samoil Nasi ticaretgâhı bundan zarar görmüş olduğundan, zamanın padişahı Nasinin kardeşinin bütün servetiyle beraber İstanbula gönderilmesini Dük Ercole d'Este yazmıştır (2).

6 — Lehistanda ticaretle hayatlarını kazanan Türk Musevilere zorluklar çıkarıldığını haber alan İkinci Sultan Selim, 17 Ramazan 975 de (1568) Leh kıralı İkinci Sikizmond'a yazdığı bir mektupla mezkûr zorlukların kaldırılmasını istemiştir (3).

7 — 1699 de imzalanan Karlofça andlaşmasında, ticaret işlerine ait bazı hükümler de konulmuştur. Avusturya hükûmeti, Türkiyenin lehine olmıyan bu andlaşmanın sair muhteviyatından faydalanarak, memlekette bulunan Türk Musevilerine karşı ticaret hükümlerine aykırı bazı tedbirler almıştır. Alâkadarların İstanbula müracaatları üzerine, Hükûmet, Avusturyayı andlasmanın ticaret hükümlerine riayete davet etmiştir (4).

8 — Avusturya imparatoriçesi Maria Thereza, (1717 - 1780) zamanında Madrid Başrahibinin teşvikiyle, Viyanada ve Avusturyanın bazı şehirlerinde yaşayan Musevilerin ve bu meyanda Türk Musevilerinin kovulması yaklaşmıştı. Keyfiyetten haber alan Türk Hükûmeti, gerek yerli gerek Türk Musevileri hakkında alınan kararı hükümsüz bıraktırmış, Maria Threza özür dilemiştir (5).

9 — 1739 da, Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasında yapılan

---

(1) Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, Cild 16, s. 988-993.

(2) Hammer, Geschichte der Osmanen, Cild 3, s. 364 (not).

(3) Tarih Encümeni Mecmuası ,adet 16, s. 991.

(4) Hurmuzachi, Documenti istorichi.

(5) "Louzero de la Paciencia" gazetesinin kânunuevvel 1885 ve kânunusani 1886 numaralarında.

muahede gereğince Avusturya Hıristiyan tüccarlarına zarar dokundurmamak şartiyle Türk tabiiyetinde bulunan Yahudilerin Avusturyada ticaret serbestliğine müsaade edilmiştir (1).

10 — 1872 de, Romanya Türkiyeye tâbi bulunduğu zamanlarda, o memleketin Yahudilerine karşı can ve mülk kaybına sebebiyet verdiği bazı antisemite tezahürat yapılmıştı. Vakadan haber alan zamanın sadrıazamı Romanya hükûmetine bir telgraf çekerek Romanyanın diğer vatandaşları hakkında yaptığı muameleyi Yahudiller hakkında da tatbik etmediğinden esef duyduğunu ve bu hal devam ettiği takdirde vaziyetin icap ettireceği tedbirleri almakta tereddüt etmiyeceğini bildirmiştir (2)

11 — Sırbistan Türkiyeye tâbi iken, oranın Yahudileri Sırp hükûmetinden zulüm görürlerdi. 27 şubat 1887 de Türkiye ile Sırbistan arasında yapılan anlaşma mucibince, Türk Hükûmeti Sırbistan Yahuidlerinin serbest yaşamalarını istemiştir. Sırbistan, memleketinde bulunan Yahudilerin müsavat hakkını kabul etmiştir (3).

12 — 1910 da, Türkiye ile İran arasında yapılan ticaret anlaşmaları müzakereleri esnasında, Adliye ve Mezhepler Nezareti bundan istifade ederek İranda bulunan Türk Musevilerinin dinî meselelerine dair dileklerde bulunup bulunmıyacağını Hahamhaneden sormuştur (4).

13 — 1908 de, Meşrutiyet ilânından sonra, Yemen vilâyetine dahilî bir muhtariyet idaresi verilmişti. Hükûmet, bu muhtariyeti verirken, orada yaşayan Musevilerin siyasî vaziyetlerinin muhafaza edilmesini emretmiştir (5).

14 — Hariciye Nâzırı Nuradungyan Efendi, Hahamhane kapı kâhyâsı Moiz Efendi vasıtasiyle, Selânik Yahudilerine karşı yapılan taarruzu (Meşrutiyetin ilânından sonra 200 Bulgar Selâniği ziyarete gelmişler ve Yahudiler halis Türk vatandası sıfatiyle onları kabul etmişlerdi. Balkan Harbinde, Yunanlılar Selâniği işgal ettikten sonra Selânik Rumları, Yahudilerin Bulgarlara karşı gösterdikleri iyi kabulün intikamını almak için taarruzlarda bulunmuşlardır) protesto etmek maksadiyle geçen hafta Hahamhaneden gönderilen notanın Almanya sefaretine gönderdiğini ve bunun neticesi olarak Almanya Hükûmetinin bu şehirde (Selânikte) oturan bütün Türk Yahudilerini himayesi altına aldığını bildirmiştir (6).

---

(1) Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches İİİ. s. 457

(2) El Tiempo, 11-7-1929.

(3) Journal des Débats, 1 Mart 1887

(4) El Tiempo, 7-2-1910.

(5) Bu vakayı Türkiye eski Hahambaşısı Hayım Nahum efendiden işittim.

(6) El Tiempo, 27-11-1912.

15 — 1914 - 1918 yıllarının Dünya Savaşı esnasında, Romanya ile aktedilen Bükreş barışında, Babıâli, kendisini alâkadar eden Berlin muahedenamesinin 44 üncü maddesinin riayetini Romanya hükûmetinden istemiştir. (Bu 44 üncü madde, Romanya Musevilerinin diğer Romanyalılar gibi, kanun nazarında bir tutulmalarına dairdir (1). Bükreş barışının dördüncü faslının 27 ve 28 inci maddeleri, diğer azlıklarla beraber Yahudilerin haklarını temin ediyor.

16 — 1914 - 1918 senelerini takip eden Mütareke, yani İstiklâl Savaşı sırasında, (1921) Yunan ordusu İzmiti yaktığı vakit İzmitte yaşayan Müslümanlarla Yahudiler, canlarını kurtarmak için İzmit limanında bulunan iki Yunan ticaret gemisine müracaatla, İstanbula nakledilmeleri için, bol bol ücret vermişlerdir. Bu iki geminin kaptanları, vukubulan pazarlık hilâfına, bunları İstanbula değil, o zaman Yunanistanın işgali altında bulunan Tekirdağ ile Yunanistanın muhtelif limanlarına götürmüşlerdir. Kızılay, bu zavallıları toplamak için "Gülnihal" vapurunu Yunan limanlarına göndererek onları Türkiyeye getirmiştir. Onlar arasında 22 Musevi dahi vardı. "Gülnihal" Tekirdağına uğradığı zaman, Yunan idaresi, mülteci Musevileri teslim etmemiştir (2).

BEŞİNCİ BÖLÜM

Kan İftirası

Kan iftirası:

Eskidenberi, Yahudilerin, Hamursuz bayramı için yapılan hamursuz ekmeğine kan kattıklarına dair, Hıristiyanların bâtıl bir inanışları vardır. Ahdi atîk, kanın Yahudiler indinde mekruh olduğunu birçok defalar kaydediyor (3). Bu kesin kayıtlara rağmen, Yahudiler bu bâtıl

---

(1) Vakit gazetesinin 21 mart 1337-1921 tarihli ve 1178 numaralı nüshasının üçüncü sahifesinde.

(2) Hilâli Ahmer Mecmuası, sene 1, adet 1, sahife 4.

(3) Lâvililer fasıl 3, fıkra 7; fasıl 7, fıkra 27; fasıl 17, fıkra 10, 12 14 ilâh., Bu son faslın fıkralarının tercümesi aynen buraya naklolunur: "Ve beyti İsrailden yahut aranızda mukim olan gariblerden her kim bir nevi kan yir ise ol kan yiyen adamın aleyhine yüzümü çevirüp onu kavmi arasından kat' edeceğim (fıkra 10). Bu ecilden Beni İsraile dedim ki sizden bir kimse kan yemesin, aranızda mukim olan garib dahi kan yemesin (fıkra 12) cesedin canı onun kanı olup asıl hayatı odur. Bu sebebden Beni İsraile dedim ki, hiçbir cesedin kanını yemeyesiniz, zira her cesedin canı onun kanı olup onu yiyen adam kat olunacaktır (fıkra 14)." Tevratın bu şedid ve kat'i evamirine atfen, elyevm bile dindar Musevî aileler, yedi defa yıkamadan eti pişirmezler.

itikadın kurbanı olmuşlardır. Türkiyede bu iftiraya, ilk defa olarak, Kanunî Sultan Süleyman zamanında rastlıyoruz. İftiranın sahnesi 1530 yılında Amasya şehri olmuştur. Amasya şehrinde yaşayan Yahudilerin evlerine girip çıkan bir Ermeni, dindaşları tarafından şehrin haricine gönderilmiş ve Ermeni kadınları bu fakirin, hamursuz ihtiyaçları için, Yahudiler tarafından boğazlandığını, Kadı huzurunda şehadet etmişlerdir. İşkenceye uğratılmış bazı Yahudiler, bu işkenceye tahammül edemiyerek kabahatlerini itiraf etmekle asılmışlardır. Bunlar arasında bulunan Hekim Yâkup Avayup, şehrin ortasında yakılmıştır. Bir müddet sonra fakir Ermeni sehre dönerek, dindaşları tarafından kaçırıldığını açıklamıştır. Sultan Süleyman vakayı duyunca, sebep olanların cezalandırılmasını emretmiş ve bunlara da, mâsum Musevilerin cezalarının aynını çektirmişlerdir. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra böyle bir iftira, Tokat şehrinde de uydurulmuş ise de, iftiracılar derhal cezalandırılmışlardır. Tokat Musevî cemaati, Kanunî'nin hekimbaşısı olan Moşe Amon'a müracaat ederek, padişahın himayesini istemişlerdir. Zamanın sadrıazamı olan Rüstem Paşanın delâletiyle, Kanunî Sultan Süleymanı, bu gibi iftiraların mahkemelerce incelenmiverek, doğrudan doğruya kendisine arzedilmesini mutazammiin bir ferman çıkarmıştır. Bu ferman zamanla bulunamamıştır (1).

1633 tarihinde İstanbulda da bir kan iftirası tertip edilmiş ve zamanın Sultanı, her görülecek olan Rumun (?) katlini emretmişti (2).

1840 da Şamda Père Thomas namında bir Katolik papaz katlolunmuştur. Bu cinayetin, dinî ihtiyaçlar ve Hıristiyan kanı almak maksadiyle, Yahudiler tarafından işlendiği haberi yayılmıştır. O zaman Süriye Mısır valisi Mehmed Ali Paşa idi. Şerif Paşa, Şam Fransız konsolosu ile uyuşarak, Şam Hahambaşısı Yâkup Antebi ile diğer iki hahamı ve tedricen altmış Yahudiyi hapsederek haklarında her türlü işkenceyi reva görürdü. Yedi ay devam eden işkence ve baskılar, Türklerin Şamı geri almasiyle sona ermiş ve Musevî mahpuslar, serbest bırakılmıştır. Mahpuslar arasında işkencelere dayanamıyan dört zavallı daha önce ölmüşlerdi.

Aynı vılda da Rodos adası Musevileri böyle bir iftira ile karşılaşmışlardı. İzmir Musevî tüccarlarından biri, sünger satın almak üzere Eliya Kalomiti adında bir Museviyi Rodosa göndermişti. Rodosta sünger

(1) Rozanès, Cild 2, sahife 52.

(2) Pariste intişar eden Revue des Etudes Juives mecmuası, adet 17, sahife 49-51 (Bu mecmua, iftira vakasının metnini, ibrânice bir kitabın kabının iç sahifesinde arapça olarak yazıldığını ve onu tercüme ettiğini kaydediyor).

ticaretiyle uğraşan bazı Rum tüccarları, bu yeni tüccarın rekabetinden kurtulmak için, kan iftirasına başvurmuşlardır. Rumlar, Rodosta yaşayan Eliyakim de Leon adında eskici bir serseriyi, bir Hıristiyan çocuğunun kanını almak töhmetiyle itham etmişlerdi. Hapsedilen Eliyakim, maruz kaldığı işkenceye dayanamıyarak, çocuğu çaldıktan sonra Yahudi cemaati eşrafından David Mizrahiye teslim ettiğini itiraf etmiştir. Zamanın Rodos mutasarrıfı bulunan Yusuf Paşa, Hahambaşı Yakup İsrail ile cemaatin ileri gelenlerinden dokuz kişiyi hapsetmiş ve onları işkenceye tâbi tutmuştur. Yahudilerin evlerinde yapılan bütün araştırmalar, hiçbir sonuç vermemiştir. Yahudi eşrafından Avram Amato, İzmire gitmeğe muvaffak olarak, İzmir Musevî cemaatini vakadan haberdar etmiştir. Hapishanede yatanlar, çeşitli işkenceler içinde on beş gün kıvrandıktan sonra, serbest bırakılmışlar, Rum ve Yahudiden mürekkep sekiz kişilik bir heyet İstanbula gelerek vakayı Hükûmete bildirmişlerdi. Beri taraftan kaybolan Rum çocuğunun Şira adasında bulunduğu yapılan tahkikat sonunda anlaşılmıştır. Yusuf Paşa vazifesinden azledilmiştir.

Bu iftira vakasının aynı yıl içinde tertip edilmesi, Garp Musevilerini son derece müteessir etmiştir. İngiltere Musevi ileri gelenlerinden Sir Moses Montefiore, Fransa ileri gelenlerinden olup sonraları Fransız Adalet Bakanı olmuş olan Cremieux ile Fransa Musevî bilginlerinden Salomon Munk, İstanbula gelmişlerdir. İftiranın yalan olduğuna dair Sultan Mecidden istihsal ettikleri fermanın suretini aşağıya naklediyoruz:

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra.... Malûm ola ki Yahud milletinin Hamursuz bayramlarında keenne insan telef etmek ve kanını istimal eylemek âdetî me'lûfeleri olduğu ötedenberi beynelâvam mütevatir ve meşhur olarak kenduleri sair milletler taraflarından bu süi zanna mahall olmak hasebiyle teb'ai Saltanatı Seniyemden olan Yahud milletinden Şam'ı Şerifde ve Rodos ceziresinde bulunanlar haklarında geçenlerde vukubulan iftira ve birtakım bîçarenin giriftar oldukları cevrü cefâ keyfiyeti malûmu şahânem olmus ve hattâ mukaddemce cezirei mezkûrede milleti merkumeden birtakım kesân Dersaadetime celb ile Kavanini cedide ve müessese iktizasınca ledilmuhâkeme beraet zimmetleri tebeyyün ve ana göre haklarında usûlü adliye ve hakkaniyetin icrasına ibtidar olunmuş olub bundan başka milleti merkumenin kütübü diniyelerini tetebbu' eden erbabı vukuf ve malûmatın tahkikatı mevsuka ve muteberesine göre milleti

merkume dem'i beşeriye şöyle dursun, hayvanatı saire kanının istimalinden bile men'i küllî ile memnû olmasiyle haklarında bu veçhile vukua gelen isnadat ve izviyat müfteriyâti kâzibe kabilinden olmak iktiza edeceğinden milleti merkumenin bu hususda beraet ve zimmetleri meydanda iken anlerin böyle beyhude şey için tâzip ve iz'açlerine cevaz gösterilmemesi ve Gülhânede kıraat olunan Hattı Hümayun mâdeleti makrunu şâhânemiz münifesince tebaai Devleti Aliyyemizden olan mileli adidenin nail oldukları menâfi ve imtiyazat bittabi Yahud milleti hakkında dahi sadir ve mer'î olduğundan ona göre himayet ve siyanetlerine bakılması lâzımeden ve şimei kerîmei teb'aperverii mülûkdaranem muktezasından bulunmuş olmakdan nâşi kâffei memaliki mahrusai şahanemde sâkin ve mütemekkin olarak gerek icrayi âyinleri hususunda ve gerek emniyet ve asayişleri emrinde kemesne tarafından bigayri hakkin kat'iyyen ve katibeten taarruz ve müdahale vukubulmaması hususlarına iradei kat'iyyei mülûkânem taallûkiyle olbabda emrü hümayun şevket makrûn şehriyaranem şerferizi sünûh ve südûr olmağın mucibince işbu emri şerifim isdar ve bâlâsı hattı hümayun mâdeleti makrûn oldukda bervechi meşruh harekete ihtimam ve mübaderetle hiçbir vakitte hilâfi vaz'u hâlet vuku bulmamak içün, işbu emri âlişanimi sicli mahkemeye kaydü tesbit ve milleti merkume yedinde ibka ile ifayi muktezâyi emrü iradei sâhâneme ikdam ve dikkat eylemek bâbında fermanı âlişanim sâdir olmuşdur. Buyurdum ki vüsul buldukta bu babda vechi meşruh üzre şerefyaâftei südûr olan ferman vâcibülittiba ve lâzımülimtisailmin mazmunu itaat makrûniyle amel ve hareket eyleyesin şöyle bilesin alâmeti şerife iitimad kılasın tahriren fî evâili şehri Ramazanül mübârek sene sitte ve hamsîn ve meetein ve elf"

1865 de Kuzguncuk Rumları, bir Rum çocuğunun kaybolmasından istifade ederek Yahudileri kan iftirasiyle itham etmişlerdir. İstanbul Hahambaşı vekili Yakir Giron Hükûmete müracaat ederek, Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülmecidin yukarıda metni geçen fermanı yeniden teyid ve tekid etmiştir.

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra.... "Malûm ola ki Yahudi milletinin beher sene Hamursuz bayramı hulûlünde gûya hamursuza dem'i beşeriye karıştırdıklarına dair mütevatir olan süizan üzerine mileli saire taraflarından iz'aç vukua gelmekte olduğundan bunun men'i zımnında mukaddema sâdir olan emri şerîfin tecdidi hususu milleti merkume Hahambaşı Kay-

makamı tarafından bu def'a istid'a ve niyaz olunmuş ve kuyuda ledelmüracaa milleti merkumenin kütübü dîniyelerini tetebbu' eden erbabı vukuf ve malûmatın tahkikatı me'lûfe ve mu'teberesine göre milleti merkume dem'i beşeriye şöyle dursun hayvanatı saire kanının istimalinden bile men'i küllî ile memnû olmasiyle haklarında bu vechile vukua gelen isnadat ve izvivat müfteriyat kabilinden edüğünden milleti merkumenin böyle beyhude şey içün tâzip ve iz'açlarına cevaz gösterilmemesi ve kenduleri tebaai Devleti Aliyyemizden olan mileli adîdenin nail oldukları menafi ve imtiyazata mazhar olduklarından ana göre himayet ve sivanetleri lâzımeden ve şîmei kerîmei teb'aperveri ve mâdelet iktizasından olmasiyle milleti merkumeye gerek icravi âyinleri hususunda ve gerek emniyet ve asayişleri emrinde kemesne tarafından bigayri hakkin kat'en ve katibeten taarruz vukubulmaması zımnında müteallik olan emrü iradei seniye mucibince iki yüz elli altı senesi evaili Ramazanda balâsı hattı hümayunu şahane ile muvaşşahan bir kıt'a emri âli tasdir ve itâ kılındığı mukayyed olduğuna ve sünufu tebaai saltanatı seniyemin sâyei adaletvayei padişahanemde her türlü muamelei nârvadan vikayeleriyle muhafazai asayiş ve istirahatleri mevaddı mültezimeden olduğuna binaen bermucibi istid'a emri şerifi mezkûrun tecdidi meclisi vükelâvi ahkâmı adliyemden bâmazbata ifade olunmuş ve olvechile icravi hususuna iradei seniyei mülûkânem tâallûkiyle emri hümayunu şahane sünuh ve südûr evlemiş olmağın mucibince tecdiden divani hümayumdan işbu emri celîlül kadrim isdar ve itâ olundu. Siz ki Müşir ve Mevlâna müşarünileyhimasız keyfiyet malûmatınız oldukta bervechi meşru' harekete ihtimam ve mübaderetle hiçbir vakitte hilâfı vazı ve bâlât vukubulmamak içün işbu emri âlişanim sicile kayd ve tesbit ve milleti merkume vedinde ibka olunarak ifayi muktezası hususuna dikkat ve hilâfından mübaadet eylivesiz tahriren filyevmissabi' velâşrin min şehri Saferülhayir lisenetül selâse ve semainin ve meetein ve elf. bimakamı Kostantaniye elmahrusetül mahmiye".

Türk padisahlarından sâdir olan bu ferman, Avrupada kan iftirası hakkında mahkemelerde görülen dâvalarda, iftiranın hükümsüz kalmasına, kat'î bir hüccet teşkil etmiştir. Bu ferman Musevilerin tarihinde pek mühim bir yer işgal eder.

ALTINCI BÖLÜM

YAHUDİLERİN TÜRKİYEYE OLAN MERBUTİYETLERİ

Dinin, Yahudilere vatanperverlik tavsiyesi — Türkiyenin güzelliklerinden bâhis mühim bir mektup — İstanbulun fethi ve Yahudiler — Bir Yahudi muhacirin vaziyeti tasviri — Portekizli Yahudi bir şair Türkiyeyi nasıl tasvir ediyor — Bir İspanyol tarihçisi Türkiyedeki Yahudilerin rahatini nasıl tasvir ediyor — Budun şehrinin fethi ve Yahudiler — Yunan ihtilâlinde Yahudiler — İspanya muhaceretinin dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması — Mısır Cemiyeti İsrailiyesi — Balkan Harbinde Yahudiler — Birinci Dünya Savaşında ayrı barış meselesi — Dünya Savaşını takip eden Mütarekede Yahudiler — Cumhuriyet devrinde Yahudiler — Hariçteki Yahudiler ve Türkiye — Ecnebi Yahudiler ve Türkler — Trükiyeye bağlılıklarından ötürü Yahudilerin Hıristiyanlıktan çektikleri.

1 — Dinin, Yahudilere vatanperverlik tavsiyesi:

Buhtunasar Yehuda devletinin ahalisinin bir kısmını Bâbile sürgün ettiği vakit, Kudüste kalan Peygamber Ermiya, sürgünlere yazdığı öğütler arasında, bulundukları memlekete itaat etmelerini Allah namına tavsiye ederek demiştir ki: "Sizi nefi ve iclâ ettiğim memleketin saadeti için çalışınız; onun yükselmesi için Allaha dua ediniz, çünkü o (memleket) barış ve rahat içinde yaşarsa, siz de barış ve rahat içinde yaşarsınız (1)."

Talmud hâkimleri (hahamları) "Memleketin kanunu kanundur" düsturunu tekrar tekrar tavsiye etmişlerdir (2).

Talmudun başka bir tarafında aşağıdaki tavsiye yazılıdır: "Allah, bulundukları memleketlere karşı muhalefet ve serkeşlik etmemeleri için İsraile yemin ettirdi (3)".

İbrânilerce mukaddes olan Ahdi atîk ile Talmudun bu tavsiyeleri, dinî düsturlardır. Musevilerin tarihi, hiçbir vakit, hiçbir memlekette, hattâ hiçbir Musevî cemaatin bulunduğu memlekete karşı muhalefet ve serkeşlik ettiklerini göstermiyor. 1789 yılından itibaren, Avrupa Musevilerine hürriyetlerini verdikleri memleketin siyasî hayatlarına karışmalarına izin verildikten sonra, Museviler "ferd" olarak birçok siyasî partilere girmişlerdir. Meselâ Fransada muhtelif siyasî partilere mensup Museviler vardır. "Kırallık" partisinin organı olan "Gaulois" gazetesi Musevi iken sonradan mezhebini değiştiren (Arthur Mayer) in idaresi al-

(1) Ermiya, fasıl 29, fıkra 7.

(2) Ghitin, sahife 10/2, Nedarim sahife 28/1.

(3) Ketoubot, sahife 101.

tında intişar ediyordu. Mayer yirmi sene evvel ölmüştü. Bolşevik Rusyada Museviler, (ferd) olarak hem bolşeviklerin, hem Çarın yani beyaz Rusların partilerine mensupturlar. Yunanistanda ayni hal câridir. Musevilerin Muhtelif siyasî partilere girmeleri, vatansever olmadıklarını ifade etmez.

Musevilerin Türkiyeye karşı besledikleri iyi niyetlerini her zaman ve her vesile ile göstermişlerdir ve gösteriyorlar. Museviler, hiçbir zaman Türkiye için endişe verici bir unsur olmadıktan başka, fırsat düştükçe bağlılıklarını göstermeğe acele etmişlerdir.

Aşağıda okuyacağınız vakalar iddiamızı isbat etmeğe kâfi gelir:

2 — Türkiyenin güzelliklerinden bahseden mühim bir mektup:

Edirne şehri payitaht iken, Kalman ve David adlarında Almanyadan kaçıp gelen iki haham, Türkiyedeki Yahudilerin emniyet ve rahatlık içinde yaşadıklarını gördükten sonra, zamanın hahambaşısı İshak Sarfatiye müracaat etmişler ve Türkiye vatanının güzelliğinden ve İsmail (Türkiye) memleketinin sunduğu faydalardan bahseden bir mektubun Almanya Yahudilerine gönderilmesi için kendisine ricada bulunmuştur. Ishak Sarfati Şuvabya, Ron Ştayermark, Merin ve Macar Musevî cemaatlerine yazdığı mektupta (İbrânice yazılan bu mektup müteaddit Tevrat ayetleriyle süslendirilerek her yerinin tercümesi kabil değildir) şu cümleler dahi vardır: "... Binaenaleyh arkadaşlarım, efendilerim, benim Türkiyeye gelişim Allahın emriyle olmuştur. Eğer siz beni dinlerseniz, Türkiyenin yolu hayat yoludur. Kudüse kadar uzanan bu yol, altı deniz milinden başka, hepsi karadır. Her gün Türk ve Yahudi tüccar kafileleri vardır. Yol emniyettedir; şimdi tembellik etmeyiniz, rahat yere geliniz... İsmail memleketinde herkes incir ağacının ve bağının altında rahat içinde yaşar. Bundan başka, bu memleketin faydaları ve halkının iyiliği Almanyada bulunmaz... (1). Bu mektup üzerine pek çok Musevî aileleri Türkiyeye göç etmişlerdir.

3 — İstanbulun fethi ve Yahudiler:

Fatih Sultan Mehmed İstanbulu fethetmezden önce, Yahudilerin, İstanbul İmparatoruna yardım etmiyeceklerine söz verdiklerine dair Hicretin 1011 senesinde kendilerine verilen metni aşağıda yazılı bir ferman mevcuttur. Burada bir soru meydana çıkıyor. Hangi Museviler? Bir muharrir, bu vakayı İstanbul Musevilerine atfederek onları Bizans

(1) Rozanès, cild 1, sahife 20.

imparatoruna karşı ihanet etmekle suçlandırıyor. Bu muharririn iddiasini, ancak bir tarihî olayı açıklamak ve düzeltmek maksadiyle, buraya naklediyorum. Malûmdur ki, Bizans İmparatorluğu zamanında, Galatanın idaresi ve muhafazası ahitname ile Cenevizlilere terk edilmişti. Galata o zaman mühim bir ticaret merkezi olup, orada diğer milletler arasında Museviler de bulunuyordu. Fatih, İstanbulu almadan önce, şayet Cenevizliler, Bizans imparatoruna yardım etmezlerse, onların Bizanslılardan ötedenberi sahip oldukları hak ve imtiyazlarını tastik ve teyit edeceğini vâdetmişti (1). Yahudilerin Fatihe karşı olan taahhütleri, Galata Yahudilerini ilgilendirse gerektir. Çünkü İstanbul surları içinde Bizanslılarla beraber çevrilmiş kalan Yahudilerin yardımını istemek, olmıyacak bir şeyi istemek demektir. Çünkü bu sonuncular, tamamiyle yardım etmek kudret ve vasıtalarından mahrum olduktan başka, isteseler bile, imparatorluğun son kalesi olan İstnabulun muhasarası sıralarında böyle bir teşebbüse girişmelerine cesaret etmezlerdi. Bu cihet aydınlandıktan sonra, fermanın metnini aşağıya naklediyorum (2).

FERMANIN SURETİ

Mukaddemeden sonra.... Mevlânâ İstanbul Kadısı damet fezâilihi tevki' refi'i hümayun vasıl olucak malûm ola ki mahmiyei merkumede sâkin olan Yahudiler tarafından dergâhı muallâma arzuhal sunulub ecdadı izamımdan cennetmekân firdevsi âşiyan garîk rahmeti rahman merhum ve mağfurleh ebülfeth Sultan Mehmed Han Gazi aleyhi rahmetül-melikül-bari dârüssaltanatül âliyyei mahmiyei Kostantaniyeyi unveten kabzai tasarrufu hüsrevânilerine getürdükleri esnada ..... olan Yahudiler kablel feth İstanbul Tekfuruna imdad ve nusret eylememeğe hufyeten taahhüd edüb muamileyh ceddü emcedimin mezburlar ..... olunmayüb kadîm olan keniseleri hâli üzre kalub kenduler ve cümle keniselerine dahl olunmamak ve evlerinde suret ve mihrab olmadıkça âyini bâtılları üzre Tevrat okuyup ibadet eylemelerine efradı âferiden bir ferd taarruz eylememek üzre taahhüd ve amanları sâdır olmağla bâdel feth minvali merkum üzre ibka ve mukarrer olunub ol veçhile amel olunur iken Hicreti Nebeviyye aleyhi ve âlââlihi efdaluttahiyyenin dokuz yüz kırk senesinden evvel ahdü amane mugayir dahl olundukta yüz on yedi ve yüz otuz yaşında iki nefer Müslüman ol tarihde

(1) Tarihi Osmanî Encümeni mecmuası, cüzü' 35, 1 Nisan 1330 (R.) s. 49-53

(2) Üçüncü Mehmed tarafından verilen bu fermanın suretini, eski Hahambaşı Hayım Nahum Efendinin elinde bulunan son derece süslü fermandan kopya ettim.

hayatta bulunup hususu mezburun istimaına me'mur olan müfettişler huzurunda hüsemâ müvacehesinde mahmiyei mezbur sâkinlerinden vechi meşrûh ve şürûtu merkum üzre fethü teshir ve ahdı mezbur ibka olunduğuna dair şehadet edüb bâdı riayeti şeraitülkabul şehadetleri hiz kabule mevsul olmağın ve merhumu müşarünileyh ceddi âlâmın sâdir olan emri âlileri ve ahdü amanları mucibince hâl üzre ibka olunub ve ecdadı izamımdan mağfiretpenâh Sultan Selim Han ve rıdavnı cabegâhi gufran ve sittekâh Sultan Süleyman Han aleyhüma elrahme vel gufrân zamanı bâamanlarında dahi mazmun ve muanven evâmiri aliyye ve mukaddema şüyûhül-islâm olan merhum Mehmed Fenâri Efendi ve Ebussuud ve Cevizade rahimehümüllâhü taâladan mümzâ fetavâyi şerife vermeğin muciblerince amel oluna gelmişken bâiradei Allahü-taâlâ ihrak vâki oldukda zikrolunan kenavisi kadîme dahi ma'an ihraki bilnâr olmakla vaz'ı kadîm üzre tecdid ve tamirine bâzı kimseler mâni olub celbü ahz için kadîm kenise olduğuna şuhud ve adûl taleb ettüklerine üzerinden zaman mürûr edüb ol tarihden kalmış hayatta mevcud kalmamağın olveçhile şuhud meşhud ikametine ihtiyaç olmayüb kadîm olan keniseleri vechi meşruh üzre vaz'ı kadîmi tecdid ve tamir olunmak meşruh idüğüne bâdehu şüyuhül-islâm ve müftiyân enâmi Cevi ve Bostanizade ve gayri hüm aleyhümül-rahmetden fetavâyi şerife sâdir olmağın evamiri sâbıka mucibince vaz'ı kadîm üzre tecdid ve tamir eylemişler iken kîr ve ihrak vâki olub tamir ve tecdidine ve suret ve mihrab yoğiken evlerinde âyinleri üzre kıraati Tevrat ve ibadetlerine bâzı kimesneler mâni olduklarına bildirüb ellerinde olan fetavâyi şerife ile ebâ-i kiramım enare Allahü Taâlâ birahinehüm virdükleri evamiri âliyyeyi ibraz idüb tecdid ve muciblerince amel olunmak bâbında istid'ayi inâyet idüğini telhis olunub bâdei sedyei âlâme arz olundukda ellerinde olan ahkâmı şerife ve fetvaları mucibince emir verilsün işbu fermanı âlişanım sâdir olmuştur buyurdum ki hükmü şerif vâcibülittiba amele vardıklarında bu babda her bir gün gereği gibi mukayyed olup ânın gibi iyazen billâhi taâlâ kîr ve ihrak vâki olub zikrolunan kinayisi kadîmeden ihrak olundukda ellerinde olan fetavâyi şerife ve ecdadı izamım verdikleri evamiri münife muktezasınca vaz'ı kadîm üzre tecdid ve tamir etmek murad ettüklerinde evlerinde suret ve mihrab olmadıkça âyinleri üzre Tevrat kıraat ettiklerinde şer'i kadîm ve vaz'ı kadîme mugayir bir ferd mâni ve dâfi ve münazi' ve râfi' olmayüb ve dahl ve taarruz eylememek bâbında muhkem tenbih ve te'kid edüb men'ü def' eyleyüb ellerinde olan fetvalarına ve hükümlerine muhalif ve vaz'ı kadîme mugayir aslen kimesneye iş ettirmiyesiz bâdelmen'i memnû ve mütanassih olmayüb şer'i şerife ve emri hümayunuma mugayir dahl ve taaddi eyleyenleri isim ve resimleriyle yazıp dergâhı muallâma arz eyleyesiz ki

emrime imtisal etmedikleri için cezaları verile amma bu bahane vaz'ı kadimden ziyade bir nesne ihdas ettirmekten ihtiraz eyleyesin ve bu emri şerifim bâdelnazar sicli mahfuziyetine kaydettrüp ellerinde ibka eyleyesin. Senden sonra gelen hükkâmı zevil-ihtirami mazmun izzeti makrunesiyle amel edüb hilâfına cevaz göstermiyeler şöyle alâmeti şerife itimad kıla tahriren fî evahiri Şevvâl-ül mükerrem sene âhdı aşer ve elf bimakamı Kostantaniyyetül-mahrusa.

4 — Bir Yahudi muhacirin vaziyeti tasviri:

İspanyadan Türkiyeye göç eden Musevilerin hallerini o zamanın yazarlarından biri şöylece tasvir ediyor: "Ecdadının izlerini takibeden Sultan Bayezid, Allaın köleleri olan Hazreti İbrahimin zürriyetini iyi kabul etti ve bâzı kıralların yaptıkları gibi onları huzurundan kovmadı. Şayet bu (Bayezidin muamelesi) olmasaydı, İspanya, Aragon, Portekiz ve Sicilyadan kovulmuş olan Yahudilerin artığı ve İsrailin hâtırası mahvolacaktı..... Türkiye kıralı olan Sultan Bayezid, İspanya kıralının Yahudilere yapmış olduğu fenalığı ve onların ayak basacak yer aradıklarını işiterek, merhamete geldi ve (vilâyetlere) yazdığı mektupta, yüksek memurlardan hiçbirinin Yahudileri kovmağa kalkışmamasını ve onları güler yüzle ve iyi kabulle karşılamalarını ve aykırı hareket edenlerin ölüm cezasına çarptırılacaklarını emretmişti" (1).

5 — Portekizli bir Yahudi şair Türkiyeyi nasıl tasvir ediyor'

Portekizden Türkiyeye göç edenler arasında Samuil Usque adında bir şair vardı. Şair, göçmenlerin Türkiyeye karşı olan bağlılıklarını tasvir eden Portekiz diliyle yazılmış bir şiirden aşağıdaki parçayı tercüme ettim. "Türkiyede, hürriyetin kapılarını açık, kayıtsız ve şartsız, Yahudi dininin serbestliği için meydan bulacaksın. Bu kapılar aslâ kapanmaz. Orada imanını yenileştirebilirsin (Portekizde Yahudiler Hıristiyanlaştırılmışlardır) şartlarını değiştirebilirsin, yabancı örf ve âdetlerden kendini kurtarabilirsin. Yalan yanlış din telkinlerini terk edebilirsin, eski hakikatini (din mânasında) tekrar alabilirsin, vaktiyle bulunduğun yabancı milletler içinde kazanmağa mecbur olduğun, Allahın rizasına aykırı olan âdetleri arkanda bırakabilirsin, bu imparatorluğun efendisinden (Sultanından) yüksek lûtuf görürsün (2)"

6 — Bir İspanyol tarihçisi Türkiyedeki Yahudilerin rahatini nasıl anlatıyor?

"Avrupada, Hıristiyanın Yahudiye karşı yaptığı muamele, tıpkı bir kartalın avına karşı yaptığı muameleye benzerken, Türkiyede yaşayan

(1) Eliyau Kapsalı, Debe Eliyau s. 12 (matbu).

(2) Samuel Usque, Consolaçâo, s. 233.

Yahudi cemaatleri, bağlarının ve asma çadırlarının gölegsi altında, Sultanların mübarek topraklarında - ki, o topraklarda mevsimlerin dönüşü Yahudilerin ananevî bayramlarının tes'idiyle âhenkdardır - şen güneşte, bolluk içinde, rahatlıkta yaşayarak inkişaf ederler (1)."

7 — Bedun şehrinin fethi ve Yahudiler:

Kanunî Sultan Süleymanın Macar savaşı sırasında, Türk ordusu 1526 yılında, Bedun yani Budapeşte şehrinin önüne gelmiştir. Şehir halkı delegeleri Földwar denilen yere gelerek şehrin anahtarlarını Sultana sunmuşlardır (2). O zamanda yaşamış olan Yusef Kohen adında bir ibrâni muharriri vakayı şöylece canlandırıyor: "Ahali şehirden kaçmış ve Yahudiler şehirde kalmışlardı. Süleyman bundan haberdar değildi. Şehre yaklaştığı sırada Yahudiler, kurtuluş ânına bir an evvel kavuşmak için Allaha dua etmişler ve Allah dualarını kabul etmiş, Sultanın huzuruna çıkarak secdeye kapanmışlar ve şehri ona vermişlerdi. Süleyman onlara merhamet ederek kendi memleketlerine (Türkiyeye) göndermişti (3)."

FERMANIN SURETİ (4).

Ecdadı izamımdan cennetmekân firdevsi âşiyan merhum ve mağfurunleh Sultan Süleyman Han tâbeserahü ü Bedun kalesini feth eyledikte râfi' Salti veledi Yasef Yahudinin dedesi Yasef veledi Salamon kalei merkumenin miftahlarını getürüb teslim edüb hizmette bulunduğundan gayri karındaşı Elâman demekle mâruf İsrail veledi Yasef dahi aleddevanı hizmetten hâli olmadığına binaen kendi ve evlâdı oğlu oğluna ve kızı kızına zükûr ve inas muaf ve müsellem olub karnen bâde karn ve neslen bâde nesl oğlaktan ve sehreden ve evine aşçı ve acemi oğlanı vesaireleri kondurulmaktan ve celep akçasından ve bedeli harçten ve salgun ve kürekçiden ve saray ve mahkeme ve ordu akçesinden ve hisar yapmasından ve subaşı ve naip kolluğundan ve kasap ve kaza akçesinden ve yamak ve çayir biçmekten vebedel istemekten ve çayır hendekleri tek-

(1) Amador de los Rios, "Historia de los Judios de Espana" eserinden naklen Jos. Nehama'nın Histoire des İsraiélites de Salonique eseri, IV s. 60/61.

(2) Jouanin et Van Gaver, Turquie s. 128.

(3) Yusef Kohen, Fransız ve Türk kırallarının tarihi II. s. 76

(4) Bu fermanın suretinin bir kısmını, Cezayiri Bahri Sefid vilâyeti Maarif Müfettişi sıfatiyle Sakıza gittiğimde orada buldum ve son kısmını İstanbul Dâva vekillerinden Serkis Karakoç Beyin kıymetli kolleksiyonlarında bularak tamamladım. Bu ferman Abdülaziz tarafından yenilendi.

lifinden muaf ve müsellem olub Islâmı kabul içün on nefer inas ve beş nefer korsa esirleri satın alıp kimesne bunlardan birisine dâva eder ise muktezayi şer'isi üzre huzuru Şeyhül-islâmide bervechi dikkat istimâ' ve rûyet oluna ve bundan biri fevt oldukda kısamı resmi kısmet etmiye her kim hilâfi eder ise ve etmek dilerse indullah-ül melekül-müiin âdâ ve mücriminden ve zümrei esmeniden ola fealeih lânetullâhü velmelâike velnâs icmaiin deyu ceddi emcedim Sultan Mehmed Han tâbe esreu Hazretleri tarafından bin yirmi dört senesi şehri Cemaziyülâhara tarihilye bir kıt'a muafnâmei hümayun verilmiş ve muafnamei mezkûr ecdadı izamım eskeneu Allahü Taâlâ birahinehüm hazeratı zamanı saltanatlarında dahı mukarrer ve makbul tutularak tevarihi muhtelife ile başka başka tecdiden muafnâmeler verilmiş olduğu misillû merkumân Salti ve İsrailin neslinden olan taifei merkume altmış beş haneden ibaret altı hanesi Çekmecei Sagîr kazasına merbut Hasköy nahiyesine ve kusuru belâdi selâsede mütemekkin olub bunlardan şimdiye kadar hiçbir akçe mutalibe olunduğu yoğiken nahiyei mezkûrede Yahud milletinden bâzı ashabı agraz zikrolunan altı haneden vergi mutalebe etmekte olduklarından ve taleb olunan vergi yüz elli ve iki yüz kuruştan ibaret ise muafnâmei hümayun mezkûrun mazmununa mugayir idüğünden vergiyi mezkûrun affı hakkında vukubulan istid'a üzerine muafiyeti mezkûrei saireye mukis olmayüb taifei merkume ecdadının vukubulan hizmetlerine mükâfaten ihsan kılınmış olduğundan hilâfi hareket vukua gelmemek üzre te'kid olunmuş ise de mukaddema ceridei muhasebesinden verilen emri şerifde bunların bermucibi usul tanzimat hayriye yalnız cizye muafiyetleri gösterilerek sair muafiyet lâfzı tasrih olunmamış olduğundan gerek vergiyi mezkûrun gerek cizyeden ve tekâlifi saireden nahiyei mezkûre Yahudileri bunlardan az çok nesne mutalebe etmeyüb ve nahiyei mezkûreye ifraz olunan vergiye taifei merkume idhal kılınmayarak minelkadîm beyinlerinde ne veçhile tevzi ve taksim ve tediye eder ise bir akçe noksan olmayarak yine olveçhile tediye olunmak için emri şerifi mezkûrun kaydı terkin olunarak zikrolunan ceridei muhasebesine ilmühaberi itâ kılınmış olduğundan olveçhile muafnâmei mezkûr daveri ekrem cennetmekân firdevsii âşiyan merhum ve mağfireti nişanı hüdavendigâr sâbıkül- zaman saltanatlarında bin iki yüz altmış iki senesi Seferülhayırının on ikinci gününde tecdid ve tebdil kılınmış olduğuna ve tahtı âlii Osmanî üzre cülûsu hümayun meyammin makrunu pâdişahanem şeref vukuuna mebni muafnâmei mezkûrun tecdidi taifei merkumun taraflarından istid'a olunmuş ve merkumunun minel kadîm mazhar oldukları muafiyetleri bâdeltanzimat dahi muteber tutulmuş olmasiyle tecdiden berati âlişanım itası divânı muhasebattan bâmazbata ifade kılınmış ve mucibince iktiza eden berati âlişanın tastiriyle varidat muha-

sebesi ilmühaberinin itası müşîrânı izami saltanatı seniyemden maliye nâzırı olub birinci rütbei Osmanî ve ikinci rütbei Mecidî nişanı zişanın haiz ve hamil olan düsturu mükerrem müşîri mufahham nizamül- âlem müşîri fetanetsemirim Mehmed Kâni Pasa edameallâhü taâlâ iclâlehu cânibinden bâtakrir ve telhis inbâ olunmuş olduğundan olbabda müteallik ve şerefsudûr olan iradei âliyyem mucibince muhaesbei merkumeye ilmühaberi tastir ve ita olunmakla olbabda merkumların muafiyetleri nezdi şahânemde dahi mukarrer ve muteber tutulmuş olduğunu mütazammin tecdiden işbu muafnâmei hümayun inayeti makrunumu verdim ki bâdezin dahi efradı aferideden hiç ahadı âhara bir veçhile dahlü taarruz eylemiyeler şöyle bileler alâmeti şerifeme itimad kılalar tahriren fî evâili şehri Rebiül-âhır lisene ahadi ve semanîn ve mee'tein ve elf bimahrusetül Kostantaniye.

8 — Yunan ihtilâlinde Yahudiler:

8 — Yunan ihtilâli sıralarında, Türkiye Yahudileri bu ihtilâlcilere karşı Türklerle işbirliği yapmışlardır. Patras körfezinde bulunan Misolongi ihtilâli bitince, Yunanlılar Aracynte dağını geçmişler, Varhoriye girerek camileri yakmışlardı. Muharrir Pouquenville vakayı şöyle anlatıyor: Beklenilmiyen bu ânî mukabil hücumdan korkan kâfirler (Müslümanlar) Voyvodanın evinde kendilerini müdafaa etmişler. Orası muhasara edildikten ve yiyecekleri tükendikten sonra Yunanlılar, onların ve onlara yardım eden Yahudilerin teslimini istemişler. Bu istek yalnız hayatlarını bağışlamak ve başka hiçbir şarta tâbi olmamak üzere kabul olunmuştur. Musa'nın ve Peygamberin (Muhammed) dinlerine mensup olanlar esir edilerek başlarındaki pamuk külâhı olarak Anatoliko adasına nakledilmişler ve orada ağır işlerde çalıştırılmışlardır (1).

Yunan ihtilâli zamanında ayni muharrir Selânik hakkında şunları yazmıştır: "Selânikte Türklerle Yahudiler mâsum kanla doymuşlar. Genel meydanlar kazıklarla dolmuş, kiliseler hapishaneye çevrilmiş. Yeniçeri Ağası, piyade taburları teşkil etmeğe başlamışdır. Adam öldürmek işlerine katılan yahudiler de hizmetlerini esirgemediler. Hükûmet, bu işbirliğini kabul etmiştir. Mescidi Aksanın tahribinden sonra, ilk defa olarak silâhlı Yahudiler görülmüştür. Mezhepsiz ve kıralsız olan bu millet (Yahudi milleti) Muhammedin bayrağı altında İslâm askerlerine katılmışlardır. Bu savaşta cehennem kuvvetlerinin Haça karşı birleşmeleri olağanüstü bir şey olmuştur. Musa ve Muhammed dinleri-

(1) F — C — II — L. Pouquenville, Histoire de la regénération de la Grèce II. s. 552/3. (Paris 1825)

ne mensup ordular İsa'nın çocuklarına karşı harp etmeğe hazırlanmışlardır (1).

Yine ayni muharrir yazıyor: "Anadoluya yakın Sisam adası halkından bir gurup Taglianos denilen bir yere çıkarak oranın en gösterişli evi üzerine Sisam bayrağını çekmişler. Senenin mahsulünü kaldırmakta olan Türkler onu bir baskın zannettiklerinden memleketin iç taraflarına çekilmişler ve Türkler, vaziyetin tetkikini Yahudilere havale etmişlerdir. Yahudiler, Türk evlerinde saklanmış, Sisamlı olmadığı haberi İslâm çocuklarına bildirir bildirmez hemen dönmüşlerdir. Yalnız Sisam baürağı bulunmuştur (2).

Yine ayni muharririn yazdığına göre: "Bir daire şefi J. Kaleti, dağlı askerleri toplamağa ve Türklere karşı bâzı muvaffakiyet elde etmeğe başladığını duyan Larisse yani Yenişehirin Türkleriyle Yahudileri Makedonyada İlbiriyeye doğru çekilmişlerdir (3).

9 — İspanya muhaceretinin dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması:

1308 senesinin Rumî Nisan ayında (1892) Türkiye Musevileri, İspanyadan Türkiyeye gelişlerinin dört yüzüncü yıldönümünü kutlamışlardır. O senenin Hamursuz bayramının ilk gününde, bu dört yüzüncü yıl, eski Osmanlı İmparatorluğunun her şehrinde özel şenliklerle kutlanmış ve Hahambaşı kaymakamı ölü Moşe Levi Efendi yıldız sarayına giderek İmparatorluğun Musevi cemaatleri tarafından aynı günde okunan bir duanın metni ile Türkçe tercümesini ve Musevilerin memlekete karşı olan sonsuz minnet ve şükranlarını ifade eden altınla işlenmiş gayet güzel bir albumü teşekkür makamında sunmuştpr.

O münasebetle, Türkiyede çıkan Musevî gazeteler olağanüstü nüshalarla muhaceretin safhalarını gösteren ve Türkiyede karşılaştıkları samimî duyguları ve iyi kabulü anlatan yazılarla çıkmışlardır.

İstanbulda 76 yıldanberi aralıksız çıkmış "El Tiempo" gazetesinin fevkalâde nüshasında bir Türkçe manzume neşredilmiştir: (4)

Ayni kutlama münasebetiyle o zamanlar İzmirde Yahudice - Fransızca çıkan "El Nouvellista" gazetesi de fevkalâde bir nüsha neşretmiştir. Bu gazetede neşrolunan Fransızca bir manzume metnini başka bir ga-

---

(1) Yine, III. s. 61/63

(2) „ IV. s. 433/4

(3) „ „ 438/9

(4) Bu manzumenin metni Arap harfleriyle yazılmış "Türkler ve Yahudiler" eserinin 41/43 cü sahifelerindedir. Manzume muharriri rahmetli Avram Danon'du.

zetede de rastladığımdan, (1) manzumenin son dört kıt'asını tercüme ediyorum:

Gidin, Beni İsrail, ben size yardım ediyorum
Orada, Şarkta, galip bir memleket vardır.
Oranın seması lâtif, toprağı münbit
Orayı idare edenin kalbinde ismim vardır.
Orada, herkesin, mütevazın, zayıfın aydınlıkta yeri vardır
Orada, iyi ve doğru olan daima galip gelir.
Saraya doğru gidiniz, kulübeye doğru gidiniz,
Eğer Allah namına ise, kabul olunacaksınız.
İşte! İşte! Şark aydınlanıyor (parlayor)
İşte liman! Uzakta görünen İstanbul, gülgün renktedir.
Kudretli şehre doğru İsrail yürüyor
Ve şükran neşideleri taninendaz oluyor.
Vedün, lânetler altında kalan kimseler,
Sefil ve çıplak olarak İstanbula girdiler.
İlk defa olarak işitilebildi:
"Siz muhacirsiniz, safa geldiniz"

10 — Mısır Cemiyeti İsrailiyesi:

İkinci Abdülhamid zamanında istibdad Türkiyeyi kasıp kavururken, Avrupaya kaçan ve sığınan ve Türkiye halkını matbuat vasıtasiyle hakikî vaziyet hakkında aydınlatmağa gayret eden "Jön Türk" adiyle çalışan birçok Türkler vardı. Hürriyeti elde etmeği kendilerine borç bilen ve Jön Türklere yardım eden müesseselerden biri de (Mısır Cemiyeti Israiliyesi) idi.

Bu cemiyet, kendi şahsî teşebbüsüm olup Mısırda bulunan ve oraya sığınan Türk Museviler tarafından kurulmuştur. Cemiyete üye olanların birçoklarının aileleri Türkiyede yaşadıklarından, kurulan cemiyet, o aileleri zamanın istibdad baskısından kurtarmak için, "Osmanlı Cemiyeti İsrailiyesi" değil, "Mısır Cemiyeti İsrailiyesi" namı altında çalışmağa daha uygun görmüştür. Bu cemiyetin başlıca ödevi, muhtelif vesilelerle Türkiyeye, o zamanın tâbiriyle Evrakı muzırra (Hükûmeti Hamidiye, Jön Türklerin matbuatına evrakı muzırra derdi) yollamak ve Türkiye halkını hakikî vaziyet hakkında bilgi vermekti.

(1) İstanbulda çıkıp sonra Kahirede intişar eden (L'Aurore) gazetesinin 27 Temmuz 1917 tarihli ve 508 numaralı nüshasıdır. Bu gazetenin sahibi ve müdürü Lucien Sciuto olup,, İstanbul matbuatında pek çok tanınmıştır. Birinci Cihan Harbi sıralarında Fransızca "Hilâl" gazetesi yazı işleri müdürlüğünü ve bir müddet de başyazarlığını üzerine almıştır.

1907 yılında Jön Türklerin büyüklerinden Ahmet Riza Bey Mısıra geldiği vakit Mısır Cemiyeti Israiliyesiyle temasa girmiştir. Mısır Cemiyeti İsrailiyesi aynı yılın son günlerinde Pariste toplanan Jön Türklerin kongresine katılarak, temsil edilmek üzere, oyunu Ahmet Riza Beye vermiştir (1).

İttihad ve Terakki Cemiyeti Paris şubesi reisi olan Ahmet Riza Beyin Mısır Cemiyeti İsrailiyesi reisi sıfatiyle bana gönderdiği iki mektubun metnini buraya dercediyorum.

Kahirede Telefon sokağında, "La Vara" (2) gazetesi müdürü Avram Galanti Efendiye:

Paris: 23 Kânunuevvel 1907

Azizim efendim,

Kongreye iştirâkiniz hüsnü telâkki edildi. Bâhusus beni tevkil bu-

(1) Mısır Cemiyeti İsrailiyesinin kongreye iştirâkini, Pariste Türkçe çıkan "Şûrâyi Ümmet" gazetesi, (1 Şubat 1908 tarihli ve 128, 129 numaralı nüshalar) yine Pariste çıkan Türkçe "Terakki" gazetesi, (17 numaralı nüsha), yine Pariste çıkan Fransızca "(Meşveret" (bu gazete "Şûrâyi Ümmet" in Fransızca kısmı idi) gazetesi, (1 Kânunusani 1908 tarih ve 195 numaralı nüsha) yine Pariste çıkan "Humanité' adındaki günlük Fransızca gazete, (12 Kânunusani 1908 tarihli ve 1365 numaralı nüsha) ile tekmil Mısır gazeteleri yazmışlardır.

Kongrece kabul edilen esaslar şunlardır:

1 — Şimdiki usulün (yani istibdadın) yok edilmesi..

2 — Meşrutiyet usulünün (Mebusan ve âyan meclislerinin) kurulması

3 — Bu sonuçları elde etmek için, ihtilâlci ve başarıcı vasıtaların aranmaşı.

Kongreye iştirâk eden cemiyetlerin adları şunlardır:

1 — Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti. Yayın vasıtası "Şûrâyi Ümmet" ve "Meşveret"

2 — Ermeni ihtilâlci müttefik heyeti. (Taşnaksutun) yayın vasıtası "Troşak"

3 — Şahsi teşebbüs, Ademi merkeziyet Meşrutiyet Cemiyeti. Yayın vasıtası: "Terakki"

4 — Mısır Cemiyeti İsrailiyesi. Yayın vasıtası "La Vara"

5 — Londrada Türkçe ve Arapça çıkan "Hilâfet" gazetesi yazı heyeti.

6 — Marsilyada çıkan "Armenia" gazetesi yazı heyeti.

7 — Balkan memleketlerinde çıkan ihtilâlci "Razmik" gazetesi yazı heyeti.

8 — Amerikada çıkan ihtilâlci "Hayrenik" gazetesi yazı heyeti.

9 — Ahdi Osmani Cemiyeti (Mısır).

(2) Kahirede "La Vara" yani "Asâ" adındaki Yahudice - İspanyolca bir gazete yayınladım. Buna dair malûmat almak isteyen, "Küçük Türk tetebbüler" (birinci cild) adlı eserimdeki "Abdülhamid Sâni zamanında Türkiye haricinde intişar eden Türkçe gazeteler" isimli tetebbüuma müracaat edebilir.

yurmanız, bizim fırkayı memnun etti. Ben de Musevî vatandaşlarımın hakkımdaki hüsnü teveccühlerine bilhassa teşekkür ederim.

Kongrede mevkii müzakereye konacak mühim bir noktanın evvelce hal ve kabul edilmesi hususunda Ermeni Troşak komitesi tarafından gösterilen müşkülât, kongrenin birkaç gün tehirine sebep oldu. Herhalde müşkülât bertaraf edildi. Kongre ayın yirmi altısında işe başlayacaktır.

Selâm ve muhaleset Ahmet Riza

Başka bir mektup:

Paris, 30 Kânunuevvel 1907

Refiki azizim efendim,

Kongre dün gece saat birde hitam buldu. İcraat hususunda ittifak hâsıl oldu. Tafsilâtını gazetelerimizde görürsünüz.

Muhaleset, selâm Ahmet Riza

Mısır Cemiyeti İsrailiyesinin Paris kongresine iştirâki iki cihetten önemli idi. Birinci cihet, bu iştirâkin İstibdad hükûmetinin beyanatına karşı kat'î bir yalanlama teşkil etmesi idi. Çünkü, Hükûmeti Hamidiye, Jön Türklük hareketinin önemini hiçe düşürmek için, Avrupada bulunan Jön Türklerin arkasında, ne Türk milletinin, ne de sair milletlerin bulunmadığını ve bu gibi hareketin müteşebbisleri, birkaç memnun olmıyan kimselerden ibaret olduğunu dış memleketlerdeki sefaretlerimiz vasıtasiyle birçok defalar ilân etmiştir. Kongreye iştirâk eden cemiyetler, Sultan Hamidin o yalancı ilânlarına nihayet vermiş, en çok tereddüt içinde bulunanları bile imana getirmişti. Yedi ay sonra, İkinci Abdülhamidi, Meşrutiyeti ilân etmeğe zorlamıştır. İkinci cihet ise, Mısır Cemiyeti İsrailiyesinin temsil reyinin doğrudan doğruya İttihad ve Terakki Cemiyetine verilmesi idi. Bu suretle İttihad ve Terakki cemiyetinin programı takviye edilmiş bulunuyordu.

11 — Balkan Harbinde Yahudiler:

Balkan Harbi sırasında Musevilerin vaziyetini incelemek faydasız olmıyacaktır. Balkan müttefiklerinin hedefi, Türk unsurunun yok edilmesine matuftu. Bu savaş esnasında, birçok yerlerde taarruzlara, öldürülmelere maruz kalan nice Türk ailelerinin Yahudi evlerinde melce bulduklarını gerek Türkler, gerek Museviler itiraf ederler.

Selânikte:

1 — Yunanlılar, Selâniğe girdikleri zaman, bu şehrin Yahudileri ne gibi vaziyet almışlardı? Bu ciheti Selâniğin işgali sırasında Selânikte bulunmuş olan bir Türkün İzmirde çıkan Türkçe "Anadolu" gazetesine yazdığı ihtisaslarından anlıyabiliriz:

Aşağıda göreceğiniz "Anadolu" gazetesinin sözlerini dğorudan doğruya bu gazeteden değil, onları aynen Fransızcaya tercüme etmiş olan bir gazeteden Türkçeye naklediyorum (1).

"Yunan ordusunun Selâniğe girdiği gün, şehrin her tarafında Yunan bandıraları çekilmiştir; balkonlar, pencereler, ağaçlar, limanda demirli bulunan gemiler ve hattâ camilerin minareleri bu bandıralarla süslenmiştir. Gûya Selânik, Yunanlıların gelmesini senelerdenberi arzu ediyorlarmış zannını uyandırıyordu.

En vatansever Müslümanlar bile, Müftiye varıncaya kadar, evlerinde Yunan bandıraları çekmişlerdir. Yalnız Yahudiler bu halden ayrı kalmışlardır. İleride bir ibret dersi olsun diye, bu vakaları kaydetmeği vicdanî bir borç bilirim.

Selânik şehrinin düşmesinden elem duyan unsurlar arasında, bu teessürlerini en canlı bir surette gösteren Yahudiler olmuştur. Bu heyecanlı dakikalarında, Yahudiler yalnız kederlerini değil, Türklüğe olan sadakatlerini de gösterdiler ve bu sadakatte israr etmişlerdir. Denilebilir ki, Türk Hükûmetine karşı vazifesini yapan biricik unsur bu millettir.

Un hommage au civisme des Juifs

Dans le journal turc *Anatolie* paraissant à Smyrne, un publiciste musulman qui fut témoin de l'entrée des troupes grecques à Salonique, rend hommage au patriotisme des Juifs de cette ville. Le journaliste s'exprime ainsi :

Le jour de l'entrée de l'armée hellène à Salonique, des drapeaux helléniques furent arborés dans toutes les parties de la ville ; les balcons, les fenêtres, les arbres, les navires ancrés dans le port, et même les minarets des mosquées en étaient ornés. On eût dit que Salonique désirait depuis des centaines d'années l'arrivée des Hellènes.

Les Musulmans les plus patriotes eux-mêmes, jusqu'au Mufti, arborèrent le drapeau hellène sur leurs maisons. Seuls les Juifs firent exception.

Je considère comme un devoir de ma conscience d'enregistrer le souvenir de ces faits, sinon pour les graver dans les mémoires, du moins pour qu'ils servent de leçon pour l'avenir.

Entre tous les émeutés qui s'affligèrent de la chute de Salonique, ce furent les Juifs qui manifestèrent le plus éloquemment leurs regrets. Ils furent les seuls qui, dans ces moments d'excitation et d'émotion, montrèrent non seulement leur affliction, mais leur fidélité à l'ottomanisme et leur constance dans cette fidélité.

On peut dire que seulement ce peuple fit son devoir envers le gouvernement ottoman.

Et tandis que le Mufti se présentait chez le roi et lui tenait un langage hypocrite et contraire à la vérité, disant : « les Musulmans, qui se glorifient de vivre sous l'égide de Votre Majesté, vous bénissent », ce qui remplit de tristesse le cœur de tous les Musulmans, le grand rabbin tenait au même roi un autre langage et lui disait : « Majesté, il est injuste que vous blâmiez l'attitude des Juifs de n'avoir pas manifesté de la joie à l'entrée de votre armée, car ils auraient ainsi été ingrats envers le pays qui leur ouvrit les bras lorsque tous les pays du monde les chassaient. »

Klişe II — Selâniğin, Yunanlılar tarafından işgal edildiği sıralarda bu şehir Yahudilerinin memlekete olan merbutiyetlerini bildiren vesika

(1) İstanbulda çıkan L'Aurore gazetesinin 17 Kânunusani 1912 tarihli ve 273 numaralı nüshasının beşinci sütununda.

Le Numéro 20 Paras — Vendredi 6 Chebat [illegible] — 17 Janvier 1913 — [illegible] Année — No [illegible]

L'Aurore

ORGANE DES INTÉRÊTS DES JUIFS DE L'EMPIRE OTTOMAN

Journal bihebdomadaire paraissant le Vendredi et le Mardi

Directeur-Propriétaire : LUCIEN SCIUTO

LE PROBLÈME DE SALONIQUE

[illegible]

Le „meurtre rituel“ et les Grecs de Salonique

[illegible]

Un hommage au civisme des Juifs

[illegible]

LE D[illegible] BARSOUT

[illegible]

Müftü Efendi kıralın huzuruna çıkarak hakikate aykırı müraice şu sözleri sarfetmiştir: "Haşmetpenâhinizin himayesinde yaşamakla bahtiyar olan Müslümanlar, sizi takdis eder". Bu sözler bütün Müslümanların kalplerini kanatırken, Hahambaşı da başka bir lisan kullanarak: "Haşmetpenah! Ordunuzuz şehre girerken Yahudilerin sevinç taşkınlıklarına katılmadıkları için onları tevbih eylemeniz bir haksızlıktır; çünkü Yahudilerin bu hareketleri demek, (yani sevinmeleri) dünyanın bütün memleketleri, onları kovdukları vakit kendilerini iyi kabul eden memlekete karşı bir nankörlük etmek demektir." demiştir.

Yunanlılar Selânike girdikleri vakit buranın Musevileri evlerinde Yunan bayrakları çekmemişlerdir. Bunun üzerine Yunanlılar Yahudilerin pek çok evlerini, dükkânlarını soymuşlar, bir mâbede taarruz etmişler, pek çok kimseleri dövüp yaralamışlardır. Pariste çıkan "Temps" gazetesi Selânik muhabiri 14 Teşrinisani 1912 tarihiyle gazetesine gönderdiği mektupta "Yunan memurları, Yahudilerin, evlerinde Yunan bandıraları çekmedikleri için, memnun olmadıklarını açık açığa söylüyorlar (1).

2 — Selânik Hahambaşısı Yâkup Mayir Efendi, Yunan kıralı Jorju ziyaret ettiği vakit, kırala buraya tercümesi dercolunan sözleri aynen söylemiştir: "Dünya, barbar ve bütün kapılar kapalı iken, dört yüz sene evvel bizi kabul eden vatanımız Türkiyeye karşı beslediğimiz büyük minnettarlığı hatırlayarak elbette bu işgalden kederlendik. Musevî milleti hiçbir vakit bunu unutamaz. Museviler hiçbir zaman Türkiyede zulüm görmemişlerdir. Eski Sultan Hamid zamanında bile, belki diğer milletler zulüm görmüşlerdir, lâkin Yahudiler görmemişlerdir. Çünkü itaatlı oldukları ve hükûmete karşı isyan etmedikleri için, eski Sultanın Yahudilere emniyeti vardı. Meşrutiyet Yahudilere hiçbir değişiklik getirmemiştir. Çünkü Meşrutiyetten evvel dahi hürriyet ve müsavatın nimetleriyle yaşardık" (2).

3 — Selâniğin işgalinden bir müddet sonra, merkezi Pariste olan Aliyans İzrailit Cemiyeti, Selânik mekteblerini tertiş etmek için Selâniğe bir müfettiş göndermiştir. O sıralarda Yunan kıralı Jorj suikasde uğramıştır. Selânik Yunan Hükûmeti, kıralın bu kurtuluşunu kutlamak üzere kiliselerde dinî âyinler yapılmasına karar vermiş ve Musevî mektep talebesinin de katılmasını istemiştir. Aliyans İzrailit mektebi mü-

(1) Le Temps gazetesinden naklen "El Tiempo" gazetesinin 27 Teşrinisani 1912 tarihli ve 30 numaralı nüshasında

(2) Selânikte çıkan "El Avenir" gazetesinden aynen nakleden, "El Tiempo" gazetesinin 9 Kânunuevvel 1912 tarihli ve 35 numaralı nüshasında

dürü, ertesi günü, okula temiz elbiseleriyle gelemlerini öğrencilere emretmişti.

Oğrenciler kiliseye gitmezden evvel, Aliyans müfettişi kendilerine şu soruları sormuştur:

""Bu harbin neticesi olarak bundan sonra Selânik şehri ya Yunanistana veyahut Bulgaristana geçecektir. Şimdi ise, şehrin bu iki devletten hangisinin idaresi altına geçmesini arzu edenler ellerini kaldırsınlar?"

Hiçbir çocuk el kaldırmamıştır.

Müfettiş bir daha sormuştur:

"Selâniğin Türkiyeye kalmasını isteyenler, ellerini kaldırsınlar."

Bu soru karşısında, bütün öğrenciler derhal ve ânı bir hızla her iki ellerini yukarıya kaldırarak: "Türkiyede kalmasını istiyoruz!" diye sert bir sesle bağırmışlardır. Bundan son derece mütehassıs olan müefttiş bu çocukların vatanseverliklerini takdir etmekten kendini alamamıştır (1).

Edirnede:

1 — Uzun müddet muhasara altında kalan Edirne çok istırap çektikten sonra Bulgarların eline düşmüş ve altı ay Bulgarların elinde kalmıştır. Edirne muhasarası ve işgali zamanında Edirne Hahambaşısı, sonradan İstanbul Hahambaşısı olan Hyim Becarano Efendi idi. Bulgar işgal ordusu kumandanı General Vazof Edirne ruhanî reislerini kabul ettiği sırada, herkese ayrı ayrı hatırını sorup vaziyetten memnun olup olmadıklarını sormuştur. Becarano Efendiden gayri olan ruhanî reisleri ve Müftü Efendi dahil olduğu halde, evvelkinden daha rahat ve daha memnun olduklarını söylemişlerdir. Sıra Becarano Efendiye geldiği vakit demiştir ki

"Vaziyetimiz, her şeyin üstünde sevdiği kocasını kaybeden bir kadının vaziyetine benziyor. Bu kadın, kendisini tehdit eden sefaletten kurtulmak için, tekrar evlenmeğe mecbur olmuştur. Böyle olmakla beraber, ilk sevdiği kocasını unutabilir mi?"

Generalin cevabı: "Bu hissiyatınız size şeref verir efendim" olmuştur (2).

2 — Edirnenin işgali esnasında, Edirne Musevileri şapka giymeğe mecbur olduklarından, bu şapkalardan pek çoklarını Türklere vererek bu suretle bunlar dahi kıyafet değiştirerek serbest dolaşabilirlerdi.

---

(1) Selânikten "Tasviri Efkâr" a gönderilen muhabereden tercüme ederek "El Tiempo" gazetesinin 5 Şubat 1913 tarihli ve 60 numaralı nüshasında

(2) Bu vakayı ve aşağıdakileri bizzat Becarano efendiden işittim.

3 — Pinhas adında Edirneli bir Yahudi, bir Türk subayını öldürmek isteyen bir Bulgar subayının bu hareketine mâni olmak için vücudiyle Türk subayını örtmüş ve bundan sinirlenen Bulgar subayı, her ikisini de öldürmüştür.

4 — Bulgarlar ekmek dağıtımı hususunda İslâmlara karşı büyük haksızlıklar yaptıklarını duyan Becarano Efendi bizzat işgal generalini makamında ziyaret etmiş ve bu haksızlığın önüne geçmiştir.

5 — Edirnenin Bulgar işgali sıralarında Hindistan Müslümanları Edırnenin İngiliz konsolosu vasıtasiyle Edirne Türklerine para göndermişlerdi. İngiliz konsolosu bu para ile tedarik ettiği ekmek ve sair ihtiyaç maddelerinin dağıtım işlerini görmek için Hahambaşının oğlu Sever Becarano efendiyi vazifelendirmiştir. Sever Efendi, her gün arabalarla İslâm mahallelerini dolaşarak bu hayırlı vazifeyi hakkiyle başarmıştı.

6 — Yine Bulgar işgali zamanında, Edirnenin Yahudi çocukları, Bulgar subay ve erleri yanında veyahut onların geçtikleri yerlerde, yüksek sesle Türkçe konuşurlardı.

7 — Hahambaşı Becarano Efendi fiilî sahada çalışırken, mânevî sahada da Edirne Türklerinin ümitlerini kuvvetlendirmeğe de gayret ederdi Bir gün Edirne Müftüsü ve bâzı Türkler kendisiyle görüşürken, Edirnenin istikbali hakkında tevrattan alınmak suretiyle bazı kayıtların içinden bir mâna çıkartıp kendilerine izah etmelerini rica etmişlerdir. Hahambaşı bu arzularını yerine getirmek için hemen Ahdı atîk'i açtı, ve üzerinde parmağını gezdirdiği bir fıkranın tercümesini okudu: "Düşman geldiği yerden oraya dönecektir. Bu şehri kurtarmak için himaye edeceğim" (1) Felâket günlerinde insanlara teselli veren bu gibi dinî ve geleceğe işaret eden fıkraların, mâneviyatı kuvvetlendirmeğe yardım ettiği aşikârdır.

12 — Birinci Dünya Savaşında ayrı barış konusu:

Birinci Dünya Savaşı zamanında, Türkiye ile İtilâf devletleri arasında akdi düşünülen tek taraflı bir barış teşebbüsü meseleisnden bahsedilmişti. Avrupa gazeteleri buna dair gelişi güzel birçok haberler yaz-

(1) Bu fıkra, Asur kıralı Senaheribin Kudüs önüne geldiği zaman, Allah namına, Peygamber İşaya tarafından söylenmiştir. İşaya kitabının rivayetine göre, o akşam, bir melek, Senaheribin ordugâhına giderek yüz seksen beş bin asker öldürmüştür. (İsaya: Fasıl 37, fıkra 34-35)

mışlarsa da, meselenin aslına vâkıf olmamışlardı. Bu mesele hakkındaki sahih malûmatı buraya yazıyorum: (1).

İstanbul tüccarlarından Nesim Tarantonun oğlu Leon Taranto, Birinci Umumî Harb yüzünden İstanbuldan ayrıldıktan sonra harbin ilk senesinde görülecek ticaret işleri için Selânike giderek orada merkezi İstanbulda olan Whittoll adındaki Ingiliz ticarethanesi erkânından Mister Edwin Whittolll'a rastgelmişti. Leon Taranto, Mister Whittoll marifetiyle, o zamanlar Selânikte bulunan İngiliz Hariciye memuru, İtilâf devletleriyle Türkiye arasında - Türkiye, harbin nihayetine kadar Boğazları açık bulundurmak ve İtilâf devletleri. Türkiyenin mülkî bütünlüğünü tanımak şartiyle - bir tek taraflı barışın yapılması mümkün olacağını Taranto'ya hissettirmişti. Taranto, İstanbula döneceği vakit alâkadarlara haber vereceğini kendisine vâdetmiştir. Gerçekten Leon Ta-ranto, İstanbula döndüğünde vak'ayı akrabasından, Umumî Harbin nihayetine kadar Babıâli İstişare odası muavinlerinden bırı olan İsak Taranto'ya açıklamıştı. Bunun üzerine İsak Taranto eski Hahambaşı Hayım Nahum Efendiyi buralak meseleyi kendisine açtıktansonra, her ikisi, o zamanın Dahiliye Nâzırı olan Talât Beye bildirmişlerdir. Talât Bey Sadrıazam Sait Halim ve Harbiye Nâzırı Enver Paşaları keyfiyetten haberdar etmiş ve bu konu Meclisi Vükelâda tezekkür edilmiştir. Altı hafta kadar süren müzakerelerden sonra, Türkiye tarafından İsak Taranto ile Babıâli İstişare Odası muavinlerinden Hâmid Bey; İngiltere tarafından da yukarıda kendisinden bahsolunan İngiliz Hariciye memuru ile Mister Edwin Whittoll ilk teması temin etmek için tâyin olunmuşlardır. Heyete refakat eden Leon Tarantonun resmî vazifesi yoktu. Mülâkat yeri Dedeağaç olacağı için, murahhaslar orada toplanmışlardı. Konuşmağa başlanmadan önce, İsak Taranto, Mister Edwin Whittoll ile özel surette görüşerek, müzakere zeminin Selânikte Leon Taranto'ya bildirilen şartlara uyularak görüşüleceğini hatırlatmıştır. Mister Whittol o sırada Dedeağacın iskelesinde dolaşan İngiliz Hariciye memurunun yanına giderek Tarantonun sözlerini kendisine tekrarlamış ve dönüşünde Mister Whittoll. Türkiyenin tarafsızlığını temin etmek için, Boğazların açılmasiyle Harbin sonuna kadar İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilirse, İngiliz siyasetini tatmin edeceğini ihsas etmiştir. İsak Taranto Hâmid Beyle müşavereden sonra İstanbulla danışmak kararı vererek, Babıâliye şifreli bir telgraf çekmek için Türk Şehbenderliğine gitmişlerdir. İstanbuldan gelen cevap, konuşulmağa başlanmaması idi. Bunun üzerine Babıâlinin iki murahhası İstanbula dönerek vazifeleri hakkında Talât Beye malûmat vermeğe geldikleri sırada, Dahiliye Nâzırı Çanakkalede vukubulan

(1) Bu meselenin çıkışını ve sonra İngilizlerin caymalarının sebeplerini "Vakit" gazetesinin 21 Mart 1339 Rumî (1923) tarihli ve 1895 numaralı nüshasına yazdım.

o meşhur İngiliz ve Fransız donanmalarının taarruzunda Çanakkale istihkâmlarının toplariyle akim kaldığını ve birkaç düşman gemisinin Boğaz methalinde batırıldığını bildiren telgrafnameyi kendilerine okumuştur. Bu suretle ayrı barış teşebbüsü neticesiz kalmıştır (1).

13 — Birinci Dünya Savaşını takibeden Mütarekede Yahudiler:

1914 - 1918 Cihan Savaşını takibeden Mütareke zamanındaki Musevilerin vaziyetini inceleyelim:

Istanbulda:

Çanakkale Boğazının açılması ve İtilâf Devletleri donanmalarının İstanbula gelmesi üzerine, İstanbul Hıristiyan basını, şiddeti günden güne artan bir Türklük aleyhdarlığı göstermeğe başlamışdır. Türk basını gibi ötedenberi Türkiye Museviliğini temsil etmiş olan "El Tiempo", "El Telegrafo" gazeteleriyle mizah bir gazete olan "El Cugeton" vatana karşı olan ödevlerini bihakkin yapmışlardır. O zamana kadar, İstanbulda yaşayan birkaç ecnebi Musevî, İstanbul işgal kuvvetlerinin Osmanlı idaresi üzerine yaptıkları baskılardan istifade ederek Siyonizmin propagandasına başlamışlar ve bir komite teşkil etmişlerdi.

Yabancı ve yerli Musevilerden mürekkep olup bugün Türkiye dışında bulunan bu altı kişilik komite, İstanbulun en fakir, en cahil ve acınmağa değer en zavallıları âlet olarak kullanmışlardır. Bu komite, Hahambaşı Nahum Efendinin kendi plânlarına karşı engel olduğunu düşündükleri için, onu düşürmeği tasarlamışlar ve bir cumartesi günü Balat fakir Yahudilerinden seçtikleri bir kafileyi Hahamhaneye göndererek Nahum Efendi aleyhine bir nümayiş yaptırtmışlardı. Bunun gibi Mütareke esnasında yapılan Mebusan Meclisi seçiminde, Balat mâbedinde seçimler hakkında bir nutuk vermek için Balata giden iki Musevi hatip, oranın Yahudi kadınlarına mâbet içinde (İstemeyiz) diye bağırtırarak nutkun verilmesine mâni olmuşlardır. Hatiplerden biri, kadınlara neyi istemediklerini sorduğu zaman, zavallılar da: "Ne bilelim biz, bize böyle bağırın diye tenbih ettiler. Bağırmazsanız size ekmek ve çocuklarınıza elbise vermiyeceğiz, dediler. Biz fakiriz, bağırıyoruz" dediler.

Gerçekten bu altı kişilik komite cemaatin işlerine el koymak istemiştir. En evvel "El Timepo", "El Telegrafo" ve "El Cugeton" gazetelerinin sahiplerini taraflarına çekmek istemişlerse de, bunlardan red cevabı almışlardır. Bu muvaffakıyetsizlik üzerine, nümayiş işlerinde kullanılmak için fakir, cahil ve mâsum ahaliden istifade etmeği düşünmüş-

(1) Bu bahis, vaktiyle, İstanbulda çıkan "Türkische Post" adlı Almanca gazenin 18 Kânunusani 1933 tarihli nüshasında, bu eserin Fransızca kısmından tercüme edilmiştir

lerdir. Sabık Hahambaşı Nahum Efendi aleyhine yapılan nümayiş, Balat mâbedi vak'ası, sokaklarda dolaştırılan izciler, bu komitenin işi idi. Ben zaten o zaman, bu komitenin işleri hakkında birkaç defa gazetelere makaleler yazdım ve bu hareketler uzun uzadıya takbih ettim.

Mütareke esnasında İstanbul Musevi Cemaatinin vatana olan bağlılıklarını ispat eden vak'alar şunlardır:

1 — Eski Hahambaşı Nahum, vekilleri Haham İshak Aryel ve sonradan Hahambaşı olan Hayim Becarano Efendiler Musevî Cemaatini temsilen, memlekete karşı olan sadakatlerinden ayrılmayarak Devletin bütün resmî resmikabullerine iştirak etmişlerdir.

2 — Yunanistanın İstanbul fevkalâde komiseri Kanelopulos, teşkil edilmiş olan Rum-Ermeni birliğine Yahudileri de almak istemişse de, Yahudilerin verdikleri red cevabı üzerine maksadına muvaffak olamamıştır (1).

3 — Mütareke sıralarında açılan Mebusan Meclisi seçimlerine Türkiye Musevileri katılmışlardır. Musevilerin o katılışındanberi "Gayri Müslimler" tâbiri, "Hıristiyanlar" tâbirine çevrilmiştir. Bu cihetler izaha muhtaçtır. İtilâf Devletleri orduları, donanmaları, İstanbula geldikten sonra, gerek İtilâf Devletleri mümessilleri, gerek İtilâf gazeteleri muhabirleri, Türkiyede yaşayan bütün unsurların Türk idaresinden memnun olmadıklarını Avrupaya göstermek ve bu suretle kurtuluşlarının çaresini arattırmak için, Avrupa devletlerine verdikleri raporlarla Avrupa gazetelerine gönderdikleri haberlerde, Gayri Müslimler tâbiri kullanırlardı. Ne vakit ki Museviler Mebusan Meclisi seçimlerine katılmışlar, "Gayri Müslimler" tâbiri yerine "Hıristiyanlar" tâbiri kullanılmıştır.

4 — Musevî okullarında Türkçenin okutulmasına eskisi gibi devam edilmiştir.

5 — Patrik "Meletios" İstanbula geldikten sonra Musevileri tekrar Hıristiyanlarla işbirliği yapmağa teşebbüs etmişse de, muvaffak olamamıştır. Meletios Hahambaşı Becarano Efendiyi ziyarete geldiği vakit: "İnşallah üç ruhanî Reis (Rum Patriği, Ermeni Patriği, Hahambaşı) el ele verip hak ve menfaatlarımızı korumağa çalışırız" demiştir. Becarano Efendi cevaben:

"Biz ruhanî reisleriz; vazifemiz dinin emrettiği şeyleri yapmaktır. Ermiya Peygamber şövle diyor: "Sizi nefiettiğim memleketin selâmeti için çalışınız, o memleketin iyiliği için dua ediniz; çünkü o memleket selâ-

(1) Pontos meselesi, s. 37 (bu kitap Rumi 1338 tarihinde Ankarada basılmıştır).

met içinde yaşarsa, siz de selâmet içinde yaşarsınız!" demiştir (1). Bunun üzerine konuşma zemini değişmiştir .

6 — İstanbulun işgal altında bulunduğu o karanlık günlerinde, İstanbulun Sirkeci Musevî cemaatinin inşa ettiği ibadethanenin açılış törenınde bulunmak üzere Sirkeci Polis Merkez Komiserine bir davetname gönderilmiştir. O zaman bu cemaat başında, şimdiki "La Boz de Türkiye" mecmuası sahip ve müdürü olan Alber Kohen bulunuyordu. Cemaat âzalarından Doktor Jak Bahar ile Doktor Robert Bahar davetnameyi merkez komiseri Tahsin Beye verdiler. Komiser davetnameyi okuduktan sonra başını kaldırarak titrek ve heyecanlı bir sesle "Ya, daha bizi düşünen var demektir" içinden gelen bir inşirah ile cevap verdi. İbadethaneye giden komiser, oranın Türk bayraklariyle donanmış olduğunu görünce heyecanı daha fazla artmış ve yanı başında bulunan Hahambaşı Becarano'ya dönerek: "Vatanımın geçirdiği bu vahim günlerde sâdık Musevî unsurunun vatanperverane tezahüratı bizi çok teselli eder, gerek hükûmet namına, gerek şahsım namına en hararetli teşekkürlerimi sunmağa söz bulamıyorum." dedi. Hahambaşı: "Yahudi unsuru yaşadığı vatanına her daim sâdık kalmış ve daima o memleketin saadet ve kederine iştirak etmiştir. Memleketin geçirmekte olduğu bu kederli günlerde biz Yahudiler kalben ve ruhen Türk millet ve hükûmetiyle beraberiz." cevabını verdi. (2)

Edirnede:

1 — İzmir gibi, Edirne ve bütün Doğu Trakya Musevileri, Yunan işgalinin baskısına rağmen, vatanlarına bağlılıklarını daima göstermişlerdir. Pariste çıkan en eski Musevi gazetelerden biri, Yunan askerî işgalinin tazyikinden bahs ile "Nerede Yunan memuru görünürse, Musevilerin oradan uzaklaşmağa mecbur oldukları pek çok görülen ahvaldendir' demiştir (3).

2 — Yunan işgali altındaki arazide bulunmuş olan Musevilerin, Yunanlılara güler yüz göstermemekte israr ettikleri için, Yunanlılar eski zamandanberi tethiş maksadiyle kullandıkları o mahut kan iftirasına müracaat ederek Edirnede, İzmirde (4) ve sonra Selânikte (5) ahaliyi Museviler aleyhine ayaklandırmak ve tazyikler yapmak için bir vesile saymışlardır.

(1) Ermiya fasıl 39, fıkra 7.

(2) Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie İİ. s. 165/6

(3) Univers Israélite, 25 mart 1921.

(4) El Tiempo gazetesi, 1 nisan 1921

(5) El Tiempo gazetesi, 22 nisan 1921

3 — Musevilerin Türklüğe olan bu sadakatleri, Yunanlıları fena halde sinirletiyordu. Edirne Yunan kolordusu başından ayrılan General Zimbrakakis, ordusuna yazdığı veda beyannamesinde "Venizelos taraftarlarının büyüklüğünü kahkahalarla karşılayan Museviler ve Türklere karşı" orduyu ve ahaliyi öldürmelere ve İç muharebeye teşvik ediyordu (1).

4 — Trakya Musevilerinin Yunanlılar tarafından maruz kaldıkları tazyikler ve takipler hakkında "Şarkî Trakyada Yunan zulümleri" adlı eserde tafsilâtiyle gösterilmiştir. (2).

İzmirde:

Mütareke esnasında İzmir Musevî cemaatinin vatana olan merbutiyetini gösteren vak'alar şunlardır:

1 — Mütarekenin ilk günlerinde, Türk limanları İtilâf Devletleri gemilerine açıldığı vakit, İzmire ilk giren gemi, İngiliz donanmasına mensup 19 M numaralı destroyerdir (muhrip). Bu muhrip ile beraber General Dixon İzmire gelmiştir. O gün, İzmir Rumları İzmiri ve bilhassa İzmir rıhtımını Yunan bayraklariyle süsleyerek, Dixon'un gelişini kutlamışlardır. Rıhtımdaki Kramer Palas otelinde, mutad üzere, şehrin ileri gelenleri ve zamanın İzmir kumandanı olan Nureddin Paşa ile General Dixon bulunuyorlardı. İzmir Rumlarından mürekkep bir grup, General Dixon'a hulûs çakmak maksadiyle, Nureddin Paşa ile İngiliz generalinin bulunduğu otelin salonuna büyük bir Yunan bayrağiyle girmişlerdir. O esnada otelde bulunan Nesim Navaro adında bir Musevî galeyana gelerek, bandırayı nümayişçilerin elinden almış ve hazır bulunanlar önünde param parça etmiştir. Orada bulunan Rumlar Nesim Navaroyu tevkif etmek istemişlerse de, General Dixonun orada bulunmasından korkarak bir şey yapamamışlardır. Bu hal bütün İzmirce malûmdur. Nureddin Paşa, Nesim Navaronun vatanseverlik hislerini takdir etmiş ve onu Rumların elinden kurtararak, polislerle beraber evine göndermiştir.

Bir müddet sonra Nureddin Paşa cepheye gittiğinden, işgal altına girmiş olan İzmirin yeni Valisinin zayıflığı yüzünden Nesim Navaro himayesiz kalmıştır. Navaro'nun müracaati üzerine Nureddin Paşa bir kartın üzerine şu mektubu yazmıştır:

Cephe....

Azizim Nesim Navaro Efendi,

Bidayeti Mütarekede en zayıf zamanımızda, Amiral Dixon'un İzmi-

(1) El Tiempo gazetesi, 3 teşrinisani 1920 tarihli ve 20 numaarlı ve bunu mütekip nüshalarda.

(2) Bu eser, Trakya Cemiyeti neşriyatının dördüncü kitabı olup, Rumi 1338 de basılmıştır.

re geldiği gün, İzmir palikaryaları tarafından, Amirale bir cemile olmak üzere, Kramer Palasa çektikleri Yunan bayrağını yerinden koparıp yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz cesareti vataniye ve medeniyeyi takdir eder ve gözlerinden öperim azizim (1).

Nureddin İbrahim

2 — İzmirin Yunan askeri tarafından işgal edildiği gün, İzmirde bir katliâm başlangıcı vukubulduğu malûmdur. O gün, İzmir İtibarı Millî Bankası şubesi müdürü Alber Ferid Aseo, rıhtım üzerinde bulunan bu bankanın para ve kıymetli evraklarını, bir ihtiyat tedbiri olmak üzere, bankanın arka tarafında bulunan Osmanlı Bankasında sakladıktan sonra, yerine dönerek bütün memurlariyle Yunan askerleri tarafından rıhtım üzerinde yapılan fecaatlere bankadan seyrediyordu. Her ihtimali düşünmüş ve her tedbiri almış olan Aséo, o gün erkenden, İzmir Liman Reisliği ödevini yapan İtalyalı bir dost subaydan, denize bakan bankanın karşısına, kendisine İtalyan bandiralı bir sandal gönderilmesini rica etmişti. İtalyan sandalı bankanın önünde her ne kadar bekliyor idiyse de, rıhtımı ateş ve kan seli içinde bırakan Yunan askerlerinin arasından geçmek hemen hemen imkânsızdı. O sırada Aseo , kendisine İtalyan subayı süsü vererek Yunan subaylariyle İtalyanca konuşmağa başlamış ve bundan istifade ederek, orada bekliyen sandala atlıyarak Duilio zırhlısına gitmişti. Aseo, rıhtımda geçen bu kanlı olayları gemi süvarisi Albay Maliano'ya anlatmış ve Yunanlıların bu hareketlerine bir son verilmesi için tavassutta bulunmasını kendisinden istemiştir. Süvarinin, pek çok yerlerinden yaralanıp denize atılmış bir Türk subayının İtalyan sandalları tarafından kurtarılarak gemi hastahanesinde tedavi altında bulunduğunu söylemesi üzerine, Aseo yaralının yanına gitmiş ve "Zito Venizelos" bağırmak istemiyen Aydın şimendifer hattı komiseri Kaymakam Kemal Bey olduğunu görmüş ve kendisini teselli etmiştir. Gemi süvarisi Maliano, hemen limanda bulunan İngiliz filosu komutanı Amiral Galtrop'un yanına giderek keyfiyetini anlatmıştır. İngiliz amirali, limanda bulunan Fransız filosunun en büyük rütbeli subayını davet etmiş, üç devletin deniz kumandanları, bu feci katlıâma hemen son verilmesi için Yunan askerî kumandanından istemişler ve aksi takdirde bütün mesuliyetin Yunanistana ait olacağını da ayrıca bildirmişlerdir. O günün akşamı bu notayı alan Yunan askerî kumandanı, katlıâmın önünü almıştır. Bu olay bütün İzmirce malûmdur.

3 — Yunanlılar İzmiri işgal ettikten sonra, orada bulunan Yahudileri tatlı bir siyasetle kendi taraflarına çekmek istemişlerdi. Fakat bu

(1) Bu kartın metnini, birkaç sene evvel İzmirde iken, kendi elimle kopya ettim. Kart, kıymetli bir hatıra olmak üzere sahibinin elindedir.

tatlılık siyasetine hiçbir Musevi aldırmamış, ve nihayet işi sertliğe dökmüşlerdi. Yunanlıların bu hareketleri Avrupaya aksetmiş, Londrada faaliyette bulunmuş olan Amerikan - İngiliz Musevî Komitesi, İzmir Musevî cemaatinden buna dair bir rapor istemiştir. Raporda Yunanlıların yaptıkları tazyiklerden bahsolunmuştur. Venizelos bu rapordan haber alarak pek çok canı sıkılmıştır. Birçok defalar siyasî vazifelerle Londrada bulunmuş olan İzmir Yunan fevkalâde komiserliği umumî kâtibi Gunarakis İzmir Musevî cemaati reisine bundan ötürü şikâyette bulunmuş ve aynen şunları demiştir: "Bizim mevcudiyetimiz bahis mevzuu olduğu sırada, sizin böyle bir rapor göndermenize teessüf ederim." Bunu mektep arkadaşım olan zamanın İzmir Musevî cemaati reisi Nissim Tarika bana anlatmıştı.

4 — Mütareke sıralarında İzmirin nüfusu, yani İzmirde bulunan Türklerin azınlıkta kaldığı meselesi bahis mevzuu olmuştu. İstanbul Türk gazeteleri bu hususta genel reylere müracaat edilmesini istemişlerse de, Yunanlılar buna razı olmamışlardı. Yukarıda adı geçen Gunarakis, Avrupadan dönüşünde, ayni yataklı vagonda beraberce seyahat eden tanınmış bir İzmirli Yahudi tüccara, İzmir Yahudilerinin Yunanistana itimatsızlıklarından şikâyet ederken "biz genel reyleri sizin için kabul etmedik. Çünkü bilirdik, siz Türklere rey verecektiniz." demiştir. (1).

Bunu da, o tüccarla yakınlığı olan yine mektep arkadaşım bana söylemişti.

5 — İzmirin işgalinden sonra, Yunan Kıralı Kostantin İzmiri ziyaretinde, muhtelif cemaatlerden gelen heyetleri huzuruna kabul etmişti. Kıral, İzmirde bulunmasından istifade ederek Musevilerin İzmirde Yunan idaresinden memunun olduklarına dair Musevî cemaatinden bir beyanname istemişti. Cemaat kıralın arzusunu yerine getirmemiştir (2).

6 — Başkumandanlık Savaşından çok evvel, yani İzmirin Yunanlıların işgali altında bulunduğu zamanlarda, (galiba) Cemiyeti Akvam tarafından gönderilmiş bir heyet İzmire gelmişti. Bir İngilizin reisliği altında bulunan bu heyetin maksadı, İzmirde yaşayan birçok unsurların İzmirin gelecekteki siyasî fikirlerini yoklamaktı. O zaman İzmir Musevî Cemaati reisi ölü Boaz Menaşe Efendi idi. Rodos adası İstinaf mahkemesi

(1) Bu mesele hakkında, bu eserin 21 ve 22 nci sahifelerinde malûmat verilmiştir.

(2) Tarih bir tekerrürden ibarettir. Milâttan önce (323-356) yaşamış olan Büyük İskender, eski İran payitahtlarından biri olan Susaya geldiği vakit, kendisini kıral tanımalarını Susa Yahudilerinden istemiştir. İran Yahudileri cevaben: "Biz İran hükümdarından başka bir hükümdar tanımayız" diyerek vatanlarına olan bağlılıklarını ispat etmişlerdir.

âzalığında bulunmuş olan bu zat, adanın İtalyanlar tarafından istilâya uğraması üzerine, İzmire giderek orada yerleşmişti. Komisyon, Boaz Efendiyi dâvet ederek kendisine bâzı sualler sormuş, ve sorulan suallerin kimseye, hattâ Musevî cemaatinde Meclis arkadaşlarına bile ifşa etmiyeceğine dair yemin ettirmiştir. Boaz Efendinin verdigi cevaplar, İzmir, Türk ordusu tarafından geri alındıktan sonra, komisyonun raporunu neşreden bir gazetede okunmuştur. Boaz Efendi gazeteyi gördüğü vakit, kendisine atfolunan sual ve cevapların doğruluğunu tasdik etmiştir. Başlıca sual bu idi: "Siz Museviler, İzmirin Türklerde mi, yoksa Yunanlılarda mı kalmasını istiyorsunuz?" Cevap bu idi: "Museviler daima Türklerle iyi yaşamışlardır, İzmirin Türk kalmasını isterler." Bu vak'a da bütün İzmir halkınca malûmdur.

7 — İzmirin işgal hükûmeti, Musevî okullarında Yunanca okutulmak üzere bu mekteplere parasız öğretmen göndermek istemiştir. İzmir Musevî cemaati buna razı olmamıştır.

8 — 1922 yılının ağustos ayının ortalarında Lloyd George'un, İzmire muhtariyet verileceğine dair verdiği nutuk üzerine, İzmir Yunan işgal kuvvetleri kumandanı İngiliz Başvekiline teşekkür etmek için bir miting tertip ederek ve mitingin minnet ve şükranlarını tazammun eden bir kararname kaleme alarak muhtelif unsurların mümessillerine imza ettirmişdi. Bu kararnamede hiçbir Musevinin imzası yoktu. Bu olay hakkında aşağıdaki vesikayı neşrediyorum:

"Hayat" gazetesinden alınan bu vesikanın klişesini de ayni zamanda neşrediyorum: (1)

Lloyid Georges'un nutku üzerine İzmirde yapılan miting:

Ankara: 26 ağustos — İzmirden 16 ağustos tarihiyle bildiriliyor. Lloyd George'un mahut nutku üzerine Yunanlılar Izmirde bir miting tertib etmişlerdir. Pazar günü İzmirde bütün emakin jandarma vasıtasiyle sed edilmiştir. Bu emir mülhakata da teşmil edilerek fırınlar, haneler kapattırılmış ve bilûmum çeteler jandarma neferleriyle çevrilerek, ahali sureti cebriyede Birinci Kordona sevkolunmuştur. Karşıyaka ve Göztepe semtlerine vapurlar gönderilerek, cebren toplanan ahali bu vapurlarla Kordona dökülmüştür. Ahaliye Lloyd George'un kartpostalları tevzi edilmiş ve İngiliz bandırası arkasındaki kafile İngliz konsoloshanesi önüne sevk olunmuştur. Frenk mahallesinden geçerken Rum ahali, Belediye Reisini omuzlayarak beş on adım götürmüşler ve Zito Hasan Paşa! diye bağırmışlardır. Ahali namına bir heyet tanzim ettikleri karar-

(1) Adanada çıkan "Hayat" gazetesinin 28 ağustos 1338 ve 4 muharrem 1341 tarihli ve 104 numaralı nüshasında.

انکلیز قونسلوسخانه‌سی اوکنه سوق
اولونمشدر . فرنك محله‌سندن کچرکن روم
اهالی بلدیه رئیسی اوموزلایارق پش اون
آدیم کوتورمشلر وزیتو حسن پاشا ! دیه
باغیرمشلردر . اهالی نامنه بر هیئت تنظیم
ایتدکلری قرارنامه‌یی انکلیز قونسلوسنه
تفهیم ایتمشلردر . ومتعاقباً حکومت اوکنه
کلهرك اطفالی ایراددن صوکره خلقی
سربست براقمشلردر . قرارنامه‌یه هاجی
حسن پاشا ، قارشی یاقه بلدیه رئیسی احمد
شکری ، خواجه صبری ، چرکس جمیتی
رئیسی اسماعیل حق ، جمیتك حقوق مشا-
وری محمد سعید ، اعضاسندن محمد سالح ،
ارمنیلردن میخانه‌جی پاپازیان آلاکوزیان ،
اعدادی فرانسز جه معلمی جاوید ، قاتولیکلردن
بالجی فیلیپ ، و رومللردن اون اوچ کیشی
وضع امضا ایتمشلردر .

Klişe III — İzmir Yunan işgali altında
İzmir ahalisinin bütün unsurlarını -
kimselerin Lloid George'a hitaben im:
telgrafı bildi

nameyi İngiliz konsoloshanesine tef
kûmet önüne gelerek nutuklar irad
lardır. Kararnameye Hacı Hasan Pa
Şükrü. Hoca Sabri, Çerkes cemiyeti
müşaviri Mehmet Sait, âzasından M
neci Papazyan Alagözyan. İdadî Fr
den Balcı Filip ve Rumlardan on üç

9 — İzmirin Millî Kuvvetler ta
hidi Efkâr" gazetesi muhabiri, İzmi
bir mülâkat yapmıştır. Muhabir, M
lece naklediyor:

"Bir gün, İzmir muhtariyet ko
nan subayı Hahamhaneye gitmişler
edileceğinden hiç bahsetmeden rıhtı

رسمی تبلیغ

آغره ۲۶ اغستوس — فره ایو مطلع سره لهوه کنت مارشال اولدقلرنه . سه قاری افندیه مهوالدسه وضیفه مراقع مستحکمی تلیغ قریبی ایله قاره ایچینی عدد تعلیمات فرعیه یایمی تعلیمیه مرتفعه تجریبه ورشی مراقع مستحکمه تعلیم عسکری اشغال اولنمشدر . رسمیدر اجره اولنمشدر .

شرق قونفرانسی اطرافنده

انگلیز تلك قرائتی موافق

آغره ۲۶ اغستوس پازارتسی یوم وطنور . قراره حکومتی شرق قونفرانسنه اشتراك حواله ایتمشدر . انگلیز قوتلرینك اساسی اعتباریله قبول ایتش و معلومدر که استانبولدکی قومیسر لری طرفندن قونفرانسه نمایندگان تعیین اولنمشدر .

انگلیز حواسنه نظارت طرفندن بوصورتله اعطای تلقی ایتمیی وجهیله که حکومتی مقتضیه جوابنی قبول ایتمکده در .

حواس آزادی بصر انکلیز عادل سیاسیتنه عطفاً انکلیزلك قرائتی نظر دقته آلمسی انکلیز اوزره اولان مناسبتلرك تزایدی و عراقلی محاکم طرفندن بعض تبعه انکلیزه قارشی اجرا اولنان محاکمه لرك موضوع بحث اولمسی بکدیگیدر .

یونانه قرائه استفا تکلیفی

آغره ۲۶ — پرتوروس غزته سنك آتینادن استحصال ایتدیکی خبره نظراً قرائت انتخابیه متکلمان سیاسیه و جبره اولاجی اهالیدن و انکلیزلرله ملاقی بولنمیوب حواله اولنش اولدقلری ایچون مرقوم روزنامه درعهده ایتمشدر .

هفته‌نامه اغتشاسه نظیری

اون سکز قتل و یرلیس قره قول ایله عصی دوائر بلقانیه‌ایچی جریانك انگلیز عاسی غضب اولدقلری

آغره ۲۶ اغستوس — ۲۵ تاریخنده سه حواله‌سه اغتشاس چیقمش اون التی قتل اولمشدر . و یرلیس قره قول ایله عسی دوائر حکومت بیضا ایکی جوره سنك انگلیز عاسی غضب اولدقلری

شرق قونفرانسی مفتده

آغره ۲۶ اغستوس — وردو غبری ۲۴ اغستوس تاریخنده تلیغ ایدیور . بیوم برتانیا حکومتنه شرق مسئلهسنه دائر اولان صوك وظیفه حرکتی طرفندن ورلن جوابی بوکون ایرسکدن اولدیغنه کوره شدر . قراره حکومتی انکلیزیك و دانمرکی رأی و تدقیقه عائد مولدی اوزره تحریر ایدن صلح تکلیفاتی قبول ایدیلیکی حالده اناطولیك تحلیسی فکره مطالعه ایتمکده در . یعنی قراره عدا کره بالاتفاق تحلیه مأمور قلنه جقدر .

عاودار هنوز دعوت ایتمامش

آغره ۲۶ اغستوس ۲۳ تاریخنده پاریزدن مخابره ایدیلیور : وینیزلوس حکومت موقتهسی اساس اعتباریله اجتماعه دعوت اولنمامشدر . بیوم قونفرانسه مشکلات اساسیه بدا کرده انکلیز و فرانسز مرکز حکومتی اشغال اولندیغه کوره تأخیر اجتماعه مرجح اولمشدر . قونفرانسه مأمور اولنمقده در .

وینیزلوس استشاری ماهینده

استانبول ۲۶ اغستوس — دن عرضحال قوندرمغاری دمیر تقراقه متعلق وینیزلوس استشاری ماهینده اولاجی مالاً حره قطعی نتیجه بدقیق ایدیلمکده بیمی وصایانك درمیان ایدیلمکی ایردقدن سوکره دیپورکه انکلیزه طرفندن حریراته روسیا و پارسه و برلین وطه و توئیه حکومتلرینه دخی انکلیزلك طرفندن مخابره اولنمشدر . آخره و استانبول ایله مصره مساعدتلر بایلمسی اوزره انکلیزلك مبالغه مصرفیسی حصول کوستره جکدر .

توئیه حکومتی متفق اوروپه

ازمیرده عقد اسیاسیه‌ایچون اجتماع

آغره ۲۶ اغستوس — فرهیدن ۱۶ اغستوس تاریخنده سفیر ایلچیلر توئیه حکومتی مأمورینی متفق اوروپه نزدنده تمثیل ایتمکده اولدقلرندن ازمیرده عقد اسیاسیه‌ایچون اجتماع ایتمکده در . بادی‌ده کوستردیکی وجهله اجتماعه حاضر بولنمقده اولان مأمورین ایله بعض ذوات اهالی حکومت محلیه طرفندن ضیافت مخصوصه‌یه دعوت اولنمشدر . ضیافت مذکوره‌ده اجتماعه حاضر بولنمقده اولان مأمورین ایله بعض ذوات اهالی حکومت محلیه طرفندن ضیافت مخصوصه‌یه دعوت اولنمشدر . ضیافت مذکوره‌ده اجتماعه حاضر بولنمقده اولان مأمورین ایله بعض ذوات اهالی حکومت محلیه طرفندن ضیافت مخصوصه‌یه دعوت اولنمشدر .

تحقیقات مستقله‌سی

نمره طبع قلب

استانبول ۲۶ — دیوان حرب عرفی عسکری سیمی بیناقلر سلیب احمره حواله ایدیلمکلرنه دائر تحقیقاتك دخی رابطه‌سی و جسومه عرضحالره چاپلدقلر سمی حائطك ماهیته دائر ایکمکده در .

ایراد احتراز بیك قتل

آغره ۲۶ — ایراد‌نامه رئیس حکومتی منزل مالیه‌لرینه پرتوز تحریر حوادثه مبنی و غیر طرفدن وجوده وشور قرار قتل ایتمشدر .

پاره مرکز قیمتی

استانبول ۲۶ — تورك سیاسیك بیناسی عاصه ایکنجه ایدیلمی پارسدن یکیدنیور .

یونانه محافظه‌کار اداره

استانبول ۲۶ — آتینه‌دن مخابره یکی فرهیسی ۵ اولدوغی وقتی سالکانه طور انکلیسی دولاری وزن حکومت محافظه‌کاره حاصل اولدیغی کلاره ایتمکده در .

اوروپه حضرتلرینه بر تکلیف

استانبول ۲۶ — شیخ‌الاسلام و ریس افندی حضرتلرینه بر تکلیف بیناقی عرضحاله اخیرده اوروپه حضرتلرینه تقدیم اولنمشدر . بو تکلیف مذکور اجمالاً حکومت محلیه‌نك تشکیلی حقنده بعض تکلیفاتی حاوی اولدیغی کلاره ایتمکده در .

آتینادا پاشا ویرمیور

اجره ۲۶ — اهالی بالی و کیلی وزیر آتینادن جزیره طرفندن ایسه‌ی مظهر تأییدی ویرمیه‌سنی تمنیات توئیه‌یوی مرتبه‌ده بیان ایتمشدر .

توئیه‌یوی اعضای کونفرانس حضرتلرینه تکلیف ایتمشدر . انکلیز عرضحالی اکثریتی یوقاریده یازیلمش اولان عرضحالده و فرانسه عرضحالنه تمنیات صادقه‌لری اظهار اولنمش و بوصورتله انکلیزلك مسئله‌نك حلنده بعض تسهیلات ابرازی ایجاب ایدیکی بلدیریلمکده در .

جبهه کیدرکن

آلفرد حامد بکه

کیرکی سه هرصباح ، چاپلیوری کوتوکی سه قاره‌لی ،
شیرك دها ایچیوری کوتوکی سه قاره‌لی ،
صاقلاسون بیهوده وختك بارلاری ،
بانکوك اوستنده شانلی صحافلری .

وویه بابك اوری سه‌ده‌نك جوان
قربیورلر سه‌ده‌کی بلشیق سراری ،
اویله وکسك و سرکه سرپدکی اوبرتاز
قیه ایچنی طوپ هر طرفه صیرالر .

چپه‌لره پازارکی حیلهلی آنی ،
قاچاق صاتماده‌نه حوسی توماسکر ،
کیریورز حکمر ، کوکلرده‌کی قانلی
کیریورز کیکلاه ، حاکمین ولکر .

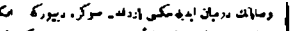
کیمین دیورلر که ، صاقلاسون سر جکل
جیلیك و کلسین اوزه شانلی طوریورز ،
کوکسکرمه‌لی که چیریلمیان کوزل ،
هر بر اساسك توپله وریورز .

ویه ایسی وزه ، چاپلیوری کیکر ،
سزه سلاح بالکز کوکلر ! طوریورز سوکرا
کیمه کیمه کیدیکر ، کیمه کیمه کیکر ؟
سره‌ده سره شانلی قیریلیورلر ؟

الف — ۱۰ سنه

بیوك قونفرانسی استشاری ماهینده

استانبول ۲۶ اغستوس — دن عرضحال قوندرمغاری دمیر تقراقه متعلق وینیزلوس استشاری ماهینده اولاجی مالاً حره قطعی نتیجه بدقیق ایدیلمکی بیمی وصایانك درمیان ایدیلمکی ایردقدن سوکره دیپورکه انکلیزه طرفندن حریراته روسیا و پارسه و برلین وطه و توئیه حکومتلرینه دخی انکلیزلك طرفندن مخابره اولنمشدر . وینیزلوس استشاری ماهینده اولاجی مالاً حره قطعی نتیجه بدقیق ایدیلمکی بیمی وصایانك درمیان ایدیلمکی ایردقدن سوکره دیپورکه انکلیزه طرفندن حریراته روسیا و پارسه و برلین وطه و توئیه حکومتلرینه دخی انکلیزلك طرفندن مخابره اولنمشدر . وینیزلوس استشاری ماهینده اولاجی مالاً حره قطعی نتیجه بدقیق ایدیلمکی بیمی وصایانك درمیان ایدیلمکی ایردقدن سوکره دیپورکه انکلیزه طرفندن حریراته روسیا و پارسه و برلین وطه و توئیه حکومتلرینه دخی انکلیزلك طرفندن مخابره اولنمشدر .

ni kendisinden istemişlerdir. Hahambaşı, bu dâvetin sebebini sorduğu zaman, o yerde bir toplantı yapıldıktan sonra konsoloslara gidileceğini söylemişlerdi. Hahambaşı bunun üezrine, "Beni dâvet ettiğiniz yerde dua okunacak mı?" diye sorunca "Hayır" cevabiyle karşılaşmıştı. Moşe Melamad: "Öyle ise benim orada hiçbir işim yoktur, ben yalnız ruhani bir reisim" demiştir. (1)

10 — Aşağıdaki olay vesikaya her nekadar istinad etmiyorsa da, bütün İzmir halkınca malûmdur.

İzmirin geri alınması üzerine, İzmirde kurulan askerî harp divanına yapılan bir ihbar üzerine, Ruben Katan adında bir Musevi, bahis mevzuu kararnameyi imza etmekle töhmetlendirilmiştir. Muhakeme neticesinde, Ruben Katanın beraati tahakkuk etmiştir.

11 — Türk okullarında öğretmenlik yapmış olan Ruben Katan, çok vatansever bir aileye mensuptur. Kendisi Aydınlıdır. İstiklâl Savaşı zamanında annesi Coya Katan evinde birkaç Türkü himaye etmiştir. Yunan askerleri bu evdekilerin teslimini isteyince Coya razı olmamıştır. Bunun üzerine Yunan askerleri evi yakmışlar, yangın esnasında birkaç kişi kurtulabilmişse de Coya ve içinde kalan iki üç kişi alevler içinde yanmıştır. (2).

Bursada:

1 — Mütareke esnasında, Bursa Musevileri Türk vatanına merbutiyetlerini gösterdikleri için, Yunanlıların takibine uğramışlardır. O sırada yabancı bir Siyonist Bursaya gelerek Yahudilerden iane istemiştir. Bursa Yahudileri, Türk Musevilerin Siyonizm ile alâkadar olmadıklarını beyan etmişlerdir. Yabancı Siyonist Bursa Yahudilerinin hâlâ Türklerden korktuklarını ve bu ise Türklerin avdetlerini ümit ettiklerini Yunan işgal kumandanına söylemiştir. Bunun üzerine kumandan, Siyoniste para vermelerini emretmiştir.

2 — Bursanın işgali devam ettiği sırada, Bursaya muhtariyet verilmesi için müracaat vuku bulmuş ve müracaat edenler meyanında üç Musevinin bulunduğu iddia edilmiştir. Bursanın Millî Kuvvetler tarafından geri alınması üzerine muhtariyet dâvası görülerek, zan altında alınan üç Musevi beraet etmiştir. Bursada intişar eden "Yoldaş" gazetesi vak'ayı şu suretle anlatıyor: (3)

"Dünkü perşembe günü, yedi defadır rüyet edilen muhtariyet dâvası hitam bularak mahkemenin kararı bervechi zir tebliğ olunmuştur:

---

(1) Tercüme suretiyle "Tevhidi Efkâr" dan naklen "El Tiempo" gazetesinin 22 teşrinievvel 1922 tarihli ve 9 numaralı nüshasında.

(2) Histoire des Juifs d'Anatolie İİ. s. 140.

(3) 7 Recep 1341 ve 23 şubat (Rumi) 1339 tarihli ve 415 numaralı gazetede.

كچمش اولسون!

دونكى پرشنبه كونى بدى دفعه‌در رؤيت ايديلن
محاكمات دعواسى ختام بولارق محكمه‌لك فرارى روجه
دير تبليغ اولونمشدر :

١ — غيابيلرك كافة اعدامنه ،
٢ — فرئضى حاجى حمدى افندينك اوچ سنه ،
٣ — معلم ارتوران بكك عدم مسئوليتنه ،
٤ — والى اسبق نافذ ، مفتى وكيلى عزت ،

[حقيقت — قارداش عزته‌سى صاحبى واصف نجدت ،
مصرى شيخى شمس الدين ، دعوى وكيلى حسين فريد
وكالتوى ، [مقاله] سرمحررى ممازشكيرى ، قره‌كادى
شيخى محمد على ، موسوى جماعتدن نسيم صابان و خايم
يالاچوه افندى و بكلرك برائته .

برائت ايدن ذواته : « كچمش اولسون ! » دير ،
انظار عامه‌ده محمول براقيلدقلرى بار اشتباهدن بوصورتله
قورتولدقلرى ايچين كنديلرينى تبريك ايدرز .

(1) IV — Bursanın Yunanlılar tarafından işgal edildiği sıralarda, bu şehir Yahudilerinin memlekete olan merbutiyetlerini bildiren vesika.

1 — Gıyabilerin kâffeten idamına,
2 — Feraizi Hacı Hamdi efendinin üç seneye,
3 — Muallim Erturan Beyin ademi mesuliyetine,
4 — Valii esbak Nafiz, Müftü vekili İzzet, (Hakikat - Kardeş) gazetesi sahibi Vasıf Necdet, Mısrî Şeyhi Şemseddin, dâva vekili Hasan Ferit ve Kemal Levi, (İntibah) Sermuharriri Mümtaz Şükrü, Karakâdi Şeyhi Mehmet Ali, Musevî cemaatinden Nisim Saban ve Hayım Palaçi efendi ve beylerin beraatine.

Beraet eden zevata: "Geçmiş olsun!" der, enzarı âmmede mahmul bırakıldıkları bâri iştibahdan bu suretle kurtuldukları için kendilerini tebrik ederiz".

یولداش

سنه ۱۵ — ۱۳۳۹ — نمره ۲

لیلهٔ رغائب تمة المواهب

[illegible]

معارف بودجه‌سی

[illegible]

بروسه‌لیلك وصلتی

[illegible]

کچمش اولسون!

[illegible]

روما یا تورك املاکی صاحبلرینه

[illegible]

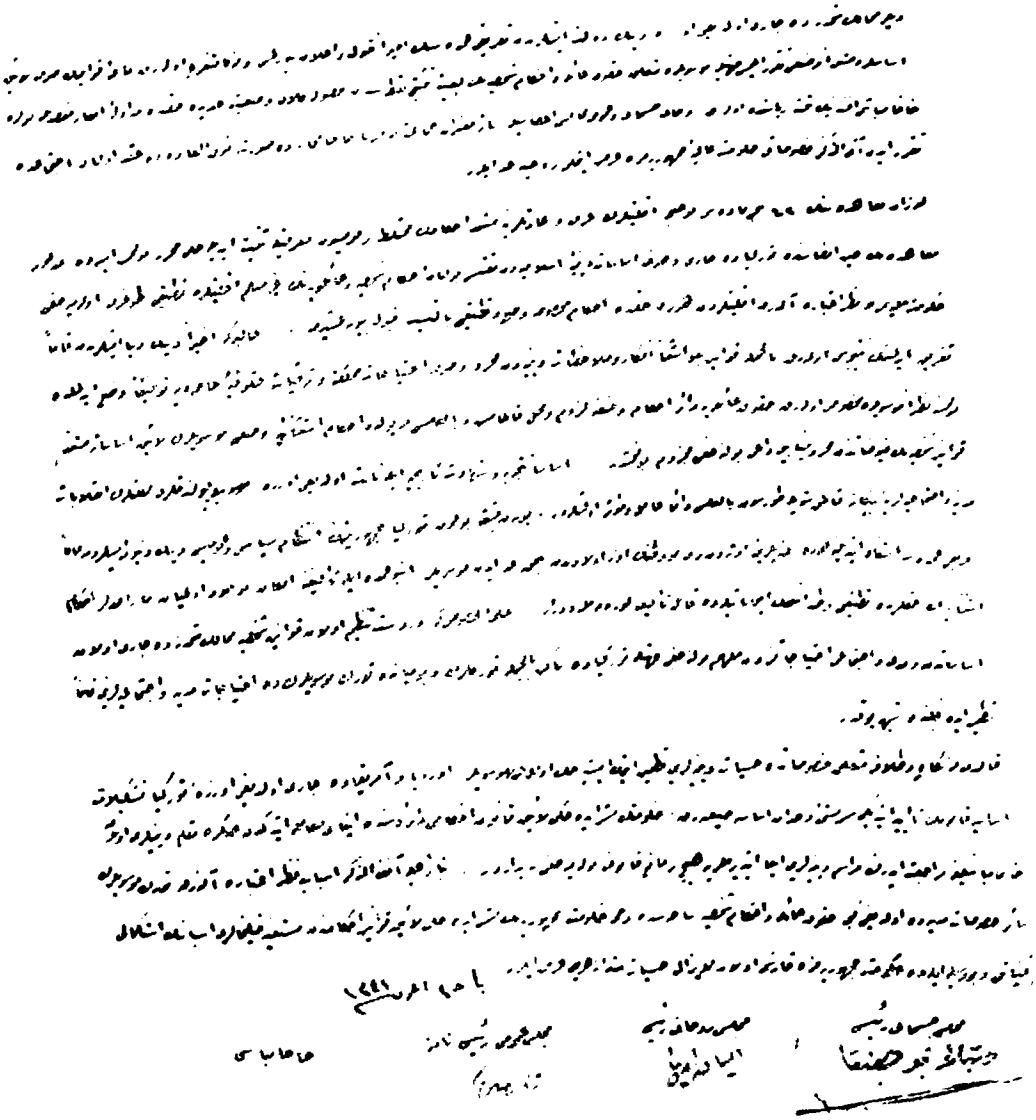
14 — Cumhuriyet devrinde Yahudiler:

1 — Türkiye Yahudilerinin Lozan Muahedenamesinin ahkâmından sarfınazar ettiklerine dair vesika:

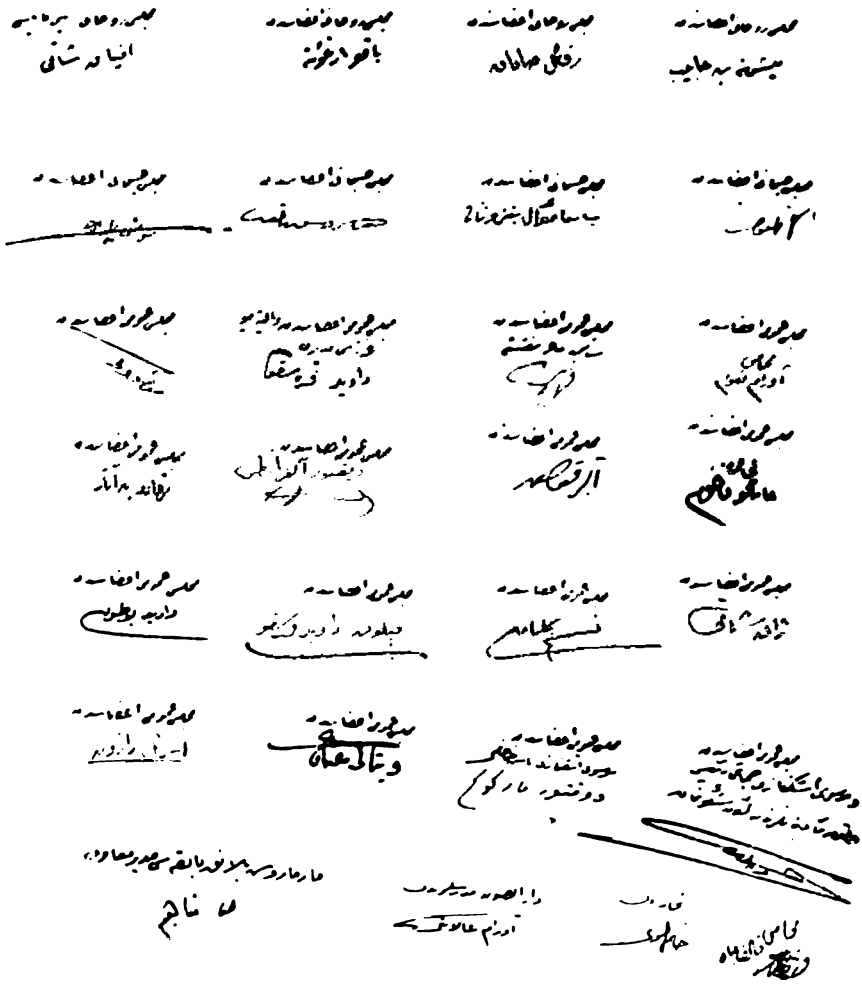
24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda akdolunan muahedename mucibince, Türkiyede yaşayan Gayri Müslim akalliyetlere bâzı imtiyazlar verilmiştir. Türk Museviler, esasen istemedikleri bu imtiyazlardan, memleketimizde Medenî Kanunun tatbikinden çok evvel, sarfı nazar etmişlerdir. Bu bapta tanzim edilip Cumhuriyet Hükûmetimize takdim olunan arizanın metnini dercediyorum:

"Diğer memaliki mütemeddinede câri olduğu üzere dinin devlet işlerinden tefriki umdesinin âhiren kabul ve ilân buyurulması ve bunun müteferri olarak kâffei kavaninin sırf lâik esaslara müsteniden vaz'ı takarrür eylemesi cihetiyle, Musevilere müteallik hukuku aile ve ahkâmı şahsiyenin keyfiyet tesbiti noktasından husule gelen vaziyeti cedide hakkında müdavelei efkâr maksadiyle bu kere Hahambaşı Efendinin tahtı riyasetinde olarak ruhanî, cismanî ve umumî mecalis âzasiyle sair muteberanı cemaatten mürekkeben Hahamhanede sureti fevkalâdede akdolunan içtimada takarrür eden atiülzikr hususatı Hükûmeti aliyeyi Cumhuriyemize arz etmeği bir vecibe addederiz.

Lozan Muahedesinin 42 nci maddesi mucibince, akalliyetlerin örf ve âdetlerine müsteniden ahkâmın bir komisyon marifetiyle tesbit edileceği muharrer bulunmuş ise de, mezkûr muahedenin hini imzasında Türkiyede câri ve sırf esasatı diniyei İslâmiyeden muktebes bulunan ahâkmı şahsiye ve aileviyenin Gayri Müslim akalliyetlere tatbiki doğru olamıyacağı Hükûmeti Milliyemizce nazarı itibara alınarak, akalliyetlerden her biri hakkında ahkâmı mahsusa vaz ve tatbiki bittensip kabul buyurulmuştu. Halbuki âhiren dinin dünya işlerinden tamamen tefrik edilmesinin neticesi olarak, bilcümle kavanin bilâistisna efkâr ve mülâhazati diniyeden mücerred ve sırf ihtiyacatı memlekete ve terakkiyatı hukukiyei hâzıraya tevfikan vaz edilmekte bulunmasına nazaran, Musevilere mahsus olarak hukuku aileye dair ahkâm vaz'ına lüzum ve mahal kalmamış ve bilâkis bu yolda ahkâmı istisnaiye vaz'ı, Musevilerin lâik esasata müstenid kavanini sahsiyenin füyuzatından mahrumiyetlerini dâi bulunacağı meczum bulunmuştur. Esasen tecrübe ve şahadeti tarihiye ile sabit olduğu üzere, Museviler bulundukları memleketlerin inkılâbatı medeniye ve içtimaivelerine bigâne kalmak şöyle dursun, bilâkis daima âmil ve müessir olmuşlardır. Bundan baska bugün Türkiye Cumhuriyetinin intizamı siyasî ve umumisi dinin dünyevî işlerinden tamamen tefriki umdesine istinad ettiğine göre, kendilerini ötedenberi bu vatanın öz evlâdından bihakkin addeden Museviler, işbu umde ile telifi imkân mev-

Klişe V — Türkiye Yahudilerinin Lozan Muahedenamesinin ahkâmından sarfınazar ettiklerini bildiren vesika

cud olmayan marulzikr ahkâmı istisnaiyenin haklarında tatbikinde vatandaşlığın icabatiyle de kabili telif görememektedirler. Alelhusus ki derdesti tanzim olunan kavanin şahsiye, memaliki mütemeddinede câri olan esasattan ve medenî ve içtimaî ihtiyacatımızdan mülhem bulunacağı cihetle, Türkiyede sâkin bilcümle Türklerin ve bu meyanda Türk Musevilerin de ihtiyacatı medeniye ve içtimaiyelerini tamamen tatmin edeceğinde şüphe yoktur.

Kaldı ki nikâh ve talâka müteallik hususatta hissiyatı diniyelerini tatmin etmek isteyecek olan Museviler, Avrupada ve Amerikada câri olduğu üzere, Teşkilâtı Esasiye Kanununun teyid ettiği serbestii vicdan esasına sığınarak, Hükûmetin neşredeceği lâik kanun ahkâmı dairesinde ifayı muamele ettikten sonra, makamı dinleri olan Hahambaşılığa müracaat ederek merasimi diniyelerini ifa ettirmelerine hiçbir mânii kanunî bulunamıyacağı bedidardır. Binaenaleyh, anifülzikr esbab nazarı itibara alınarak, Türk Musevilerin sair hususatı medeniyede olduğu gibi hukuku aile ve ahkâmı şahsiye sahasında dahi Hükûmeti Cumhuriyenin neşredeceği lâik kavanin ahkâmından müstefid kılınmaları esbabının istikmali temenniyatını ve bu vesile ile de Hükûmeti Cumhuriyemize karşı lâyuzal hissiyat ve minnettarlarını arz eyleriz." İmzalar

15 Eylûl 1925 (1341 Rumî).

2 — Türkiye Musevî cemaatinin, cemaat işlerini Cumhuriyetçe tutulan yeni gaye ve prensipler dairesinde idare edeceğine dair tanzim ve Başvekâleti Celileye takdim ettiği arizanın metni berveçhi zirdir:

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Celilesine

Arzı şükranımızdır,

"Büyük Müncimiz Gazi Paşa Hazretlerinin dâhiyane rehberliğiyle sevgili vatanımızın giriştiği terakki yolunda geri kalmak istemeyen Türk Musevileri, Hükûmeti mübeccelece tutulan yeni prensiplere göre hareket etmekteki vazifeyi müdrik olarak akdttikleri içtimai mahsusda, beş yüz senedenberi Türklerin cenahi atiffetinde Musevî milletinin gördüğü bî had ve pâyan lûtuf ve himayeden hiçbir memlekette görülmeyen âsarı muhabbetten nâşi en büyüğünden en küçüğüne kadar hissettikleri minnet ve şükran hislerini Babamız Reisi Cumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mübeccel Cumhuriyetimizin kıymetli Hükûmetine arz ve tâyün eden yeni gayeler dairesinde cemaatin tarzı idaresı hakkında Hükûmetin evamir ve mütalâatını telâkki etmek ve her daim vatanın pek samimî evlâtları bulunmuş olup mademiülhayat ana merbutiyetleri muhakkak olan Musevilerin bâzı istirhamlarını Hükûmeti Mübeccelеye arzetmek vazifesiyle, bir heyeti mahsusanın makarrı Hükû-

mete izamı tahtı karara alınmış ve bu vazifei şükranı ifa maksadiyle cemaatimiz efradından Darülfünun Müderrislerinden Avram Galanti, Hanri Soriano ve Şimon Levi Efendiler intihap edilmiş olduğunu ve mübeccel vatanımızın taalisi ve Müncimiz Reisi Cumhur Paşa Hazretleriyle zâtı devletlerinin ve Hükûmeti Celilenin temadii muvaffakiyeti için en samimî temenniyatta bulunduğumuzu arz eyleriz efendimiz hazretleri.".

16 Şubat 1926

Türk Musevileri Cemaati Kâtibi Umumisi Hanri Soriano

Türk Musevileri Cemaati Reisi Jak Nahmiyas

3 — Türkiye Musevilerinin, Lozan Muahedenamesinin akalliyet hukukundan ferağat eylemeleri üzerine, Amerikanın Musevî büyüklerinden Louis Marshall Türkiye Musevilerinin bu hareketini şiddetle takbih etmiştir. Bu takbihlere İstanbulda çıkan "El Tiempo" gazetesi müdürü David Fresko ile bu eserin muharriri cevap vermişlerdir.

a — Freskonun beyanatı şunlardır:

"Türkiye Musevileri, sair memleketlerde yaşayan diğer Museviler gibi hususî hukuk talep etmeği iddia etmezler. Onlar (Musevî Türkler) Türk milletinin ailei siyasiyesinin efradındandır. Kanun huzurunda mutlak bir müsavata nail olurlar ve vicdan hürriyetiyle mezhepleri Türk devletinin kanunlariyle temin edilirse, hususî hukuka nail olmak için hangi adalete, hangi prensipe istinad edildiğini sorarız. Hakikat ve adalet esaslarına istinad eden Yahudi ahlâkı, böyle bir iddiayı müsamaha göziyle göremez.

Büyük devletler, Lozan Muahedenamesiyle bağlı olan Türk devletinden, Türk camiasına dahil olan akalliyetlerin hukukunun riayetini istemişlerdir. Akalliyetlerin hukukundan ferağata karar veren Musevî cemaatinin beyannamesi üzerine, Türk Musevileri ne yaptılar? Bunlar: "Biz, Türk ailesi içinde kendimizi yabancı saymak istemiyoruz. Türk ailesi birdir ve ayrılık kabul etmez, bu ailede çoğunluk ve azınlık yoktur, aynı aile âzasından bâzılarının hususî haklar istemelerine yer yoktur" dediler. Türk Musevî cemaati büyüklerinin dediklerini Amerikalı, İngiliz, İtalyan ve ilâh. Yahudiler demelidirler. Böyle samimiyetle düşünmiyen ve hareket etmiyen Yahudiler, Musevî ahlâkına ve içtimaî birlik prensiplerine karşı hareket ederler, milletler arasında yaşayamazlar ve kanun huzurunda müsavi bir muamele istemek hakkına mâlik olamazlar.

Bir vatanın sâdık ve zeki evlâdı, vatanın yani validesinin kendilerine reddettiği hakları elde etmek için bir yabancının teşebbüs ve hima-

yesine dayanmaz, velev ki o yabancı hakikî dostu olsun. Sâdık ve zeki bir vatansever, vatanını yabancı bir tazyik altında görmemek için vatanının haklarından mahrum olmağa razı olur. Vatanının kendisinden esirgemek istediği bir hakkı elde etmek için bir Amerikalı, bir Fransız, bir İngilizin yabancı bir devletin müdahalesini istediğini acaba Mister Marshall tasavvur edebilir mi? (1)"

b — Bu eserin muharriri Marshall'a cevap olmak üzere bir Türkçe gazetede iki (2) ve bir Fransızca gazetede yine iki (3) makale yazarak Türkiye Yahudilerinin, bu ferağatleriyle yalnız Türkiyeye değil, medeniyete bile hizmet ettiklerini uzun uzadıya izah ettikten sonra, makalelerinden birinde şu cümleleri yazdı: "Türk Musevileri, bu ferağat ile memlekete olan bağlılıklarını göstermek ve Cihan Museviliği namına minnettarlıklarını ifade etmek istiyorlar. Bundan istifade ederek, Cihan Musevilerine söylemek isterim ki, On beşinci asrın nihayetinden itibaren Türkiye Musevileri Türkiyede tam bir hürriyet havası içinde gelişirlerken, On sekizinci asırda, Fransada bulunan Musevilerin Parise girmeleri yasak edilmişti."

Pariste çıkan "Temps" gazetesi İstanbul muhabiri bu eserin muharririnin makalelerinden büyük bir kısmını gazetesine göndererek aynen neşretmiştir (4).

4 — İstanbul Beneberit Cemiyetinin vatansever beyanatı:

İstanbul Beneberit Cemiyeti Reisi Hanri Sorianonun 13 Kânunusani 1928 de, cemiyetin idare heyetinin seçilmesi münasebetiyle söylediği nutuktan aşağıdaki cümleleri neşrediyorum:

"Musevî unsurunu memleketimizin müdir unsuruna yaklaştırmak için sarfedilmesi lâzım gelen gayretten, asırlarca kendileriyle vifakı tam dairesinde yaşadığımız hemşehrilerimizin emniyet ve itimadını idame etmek lüzumundan, bizim ile beraber büyüyüp saadet ve kederlerine daima iştirâk ettiğimiz vatandaşların kardeşlik yollarını bize gösterecek yollardan bahsettiğimi hatırlatmak için, açılış oturumunda teşrih ettiğim programa dönüyorum. Asırlarca ıstıraplardan sonra yükselmek ve her türlü yabancı nüfuzun tesirinden azade olup müstakil yaşamak azmine mâlik olan Türk kardeslerimizin haleti ruhiyesini tâmik etmek ve Devletimizin şerefinin taâlisi için kendilerine her türlü maddî, mânevî yardımlarda bulunmak mecburiyetinde olduğumuzu tekrar ediyorum.

(1) "El Tiempo" gazetesinin 3 eylûl 1926 tarihli ve 94 numaralı nüshasında.

(2) Akşam gazetesinin 25 eylûl 1926 tarihli ve 3855 numaralı nüshasiyle 2 teşrinievvel 1926 tarihli ve 2363 numaralı nüshasında.

(3) L'Akcham gazetesinin 23 eylûl ve 1 teşrinievvel tarihli nühsalarında.

(4) "Le Temps" gazetesinin 9 teşrinievvel 1926 tarihli nüshasının ilk sa. da.

Onlarla beraber aziz vatanımızın saadetine, taâlisine çalışmak, daimî kıymetlere dayanan mahsul verici eserler meydana getirmekle memleketimizi maddeten ve mânen elimizden geldiği kadar zenginleştirmek, mukaddes vazifemizdir. Memleketin dilini öğrenmek ve kökleştirmek için sor gayretlerimizi esirgememeliyiz; Türk edebiyatını bilip takdir etmeliyiz, Türkiyenin coğrafyasına daha ciddî bir surette vâkıf olmalıyız" (1).

5 — Madrid'in Times muhabiri, Yahudilerin İspanyadan kovulduklarına dair 1492 de Katolik Ferdinand'ın verdiği emri battal etmek suretiyle Yahudilerin İspanyaya dönmeleri için bir kanun yapılmakta olduğunu yazmıştır. Dünyanın bütün matbuatı bu havadisi neşretmiştir. İstanbulda çıkan Vakit gazetesi, Bene - Berit Cemiyeti Reisi Henri Soriano'ya müracaat ederek bu mesele hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Cevaben: "Bilhassa Türkiye Yahudileri İspanyaya avdet etmeği düşünmezler. Zira, onlar, memleketin sahipleriyle en iyi münasebetler idame ediyorlar. Aramızda hiçbir ihtilâf âmili olmamıştır. Bunun bilinmesi iyi bir şeydir (2).

15 — Dış memleketlerdeki Türk Yahudiler ve Türkiye:

Türkiye dışında bulunan Türk Yahudileri, fırsat düştükçe vatanlarına olan bağlılıklarını göstermekten geri kalmazlar. Bu hususta bilgi edindiğimiz bâzı olayları aşağıya kaydediyoruz:

1 — Balkan Harbi esnasında Güney Afrikanın Salisbury şehrinde bulunan Türk Musevileri ile Hint Müslümanları bir araya gelerek Türkiyeye iane göndermişlerdir. İane verenlerin adları İstanbulda intişar eden "El Timepo" gazetesinde neşrolunmuştu (3).

2 — Mütareke zamanında, Türkiyeyi parçalamak fikriyle Pariste toplanan konferansın İslâm dünyasında derin tepkiler uyandırdığı malûmdur. O zaman Londrada bulunan Hint Hilâfet Komitesi mümessilleri, Türkiyenin vaziyeti hakkında görüşmek üzere, Londrada yaşayan Müslümanları gazeteler vasıtasiyle muayyen bir yere davet etmişlerdi. İlk davete on beş Müslüman ile senelerdenberi Londrada yaşayan Selânikli bir Türk Yahudisi ve tesadüfen İngiliz başkentinde bulunmuş olan Marius Krieger adında diğer bir Türk Yahudisi icabet etmişlerdir.

Bu iki Musevî Müslümanlarla beraber Türkiyenin vaziyeti hakkında konuşmuşlar ve zamanın icabettirdiği kararları almışlardır. Bu olayı bana nakleden bizzat Marius Kriegerdir. Bu zat, vaktiyle Selânik ve

(1) İstanbulda intişar eden Hamenora dergisi, Şubat 1928. No. 2. s. 46-47

(2) Haménora, No. 10-12, s. 239. (1931).

(3) 29 teşrinisani 1912 tarihli ve 25 numaralı nüshada.

sonradan Cezayiri Bahrisefid vilâyeti Umuru Ecnebiye müdürlüğünde bulunmuş ölü Yusef Krieger'in oğludur.

3 — Güney Amerikanın Arjantin Cumhuriyeti başkenti olan Buenos Aires'de oturan Türk Musevileri, orada bulunan Türk, Arap vesair Müslümanlarla bir Hilâliahmer komitesi kurmuşlar ve Kızılaya nakdî yardımda bulunmuşlardır. (1)

4 — Mütareke esnasında Arjantin memleketinde bulunmuş olan Matmazel Cordovero adında bir İstanbullu Musevî kız, birçok konferanslar vererek umumî efkârı Türkiye lehine kazanmağa çalışmıştır (2).

5 — İsviçrenin Cenevre şehrinde, eskidenberi küçük bir Türk Musevî cemaati vardır. Bu küçük cemaat, o zaman Hariciye Vekilliğini yapan İsmet Paşanın (Cümhureisimiz İsmet İnönü) Başkanlığı altında, 1922 yılının sonlarına doğru birinci defa olarak Lozan Konferansına giden Türk Murahhas heyeti şerefine, bir ziyafet vermiştir. Kabul resminden ve ziyafetten sonra, Cenevreli yerli Musevî cemaati Hahambaşısı Mösyö Ginsburger Türk Musevî cemaati namına tercümesi aşağıya alınan şu nutku irad etmiştir:

Ekselâns (Paşa Hazretleri), Madamlar, Efendiler,

"Cenevre küçük Türk Musevî cemaati reisi tarafından bu mecliste söz almağa davet olundum, bu şerefe icabet etmeseydim, vazifemde kusur etmiş olurdum. Zira sulh hâdimi olan ben, Peygamberin yaptığı gibi, milliyeti ne olursa olsun, her sulh müjdecisini, heyecanlı bir saadetle selâmlamağı vazife telâkki ederim.

Harbe nihayet vermek için elem duymuş milletlerin müzakerelerde ve tekliflerde bulundukları hasretle beklenilen saati tehyiç ve tebcil etmek, dünyanın dehşet veren felâketlerine çare aramak, saadet, kurtuluş, vecihan kardeşlik devrinin yeni başlangıcını temin etmek vazifesini içimizden kim red edebilir?!

Cenevre küçük Türk Musevî cemaati, huzurunuzda sadakatı vataniyesini teyid ve tekid ve mukadderatınızın, hak ve adalet dairesinde tahakkuk etmesi temennilerini izhar etmek için, dünya mukadderatiyle birlikte mililetinizin istikbali taayyün ve takarrür ettiği bu âmı intihap etti. Bu cemaat, Türkiyede ecdadına dağıtılan iyilikler ve himaye için minnettarlığını ve fedakârlığını alenen tekid etmeği bir vazife bildi.

Onlar (Museviler) unutmadılar ve unutamazlar da. Onlar, tarihin en karanlık saatlerinde, tazyiklere ve takiplere maruz kalıp da hangi toprakta melce bulabileceklerini keder ile kendi kendilerine sual eden

(1) 1921 senesinin Hilâliahmer mecmuası, sene 1, numara 4.

(2) İstanbul Türkçe gazetelerinden naklen "El Telegrafo" gazetesinin 15 eylül 1922 tarihli ve 139 numaralı nüshasında.

bütün Musevilere verilen âlicentp misafirliği hatırlarlar. Onlar, doğdukları, büyüdükleri, büyük bir aşk ile sevdikleri ve akrabalarının mezarlariyle beraber doğdukları yerlerin bir parçasını menfalarına kadar beraber götürdükleri vatanlarının birer birer kapandığını görürlerdi. O zaman, Sultanlar nezdinde, teselli edici hüsnü kabulü, himaye edici melce ve emniyeti buldular.

Efendiler, büyük sefaleti mâneviye ile dolu o zamanların vesikalı şehadetlerini zikretmeğe hacet yoktur.

Fakat katliâmlardan kurtulmuş olanlara, Türkiye - görlümemiş şeymelce ile beraber muhtariyet, hükûmet nezdinde resmî temsil, ibadet hürriyeti, tedris hürriyeti veriyordu. Türkiye, mahkemelerini, hususî hakkı kazayı tanır, hayır müesseselerinin inkişafına yardım ederdi. Bir müddet sonra eski vatanlarında takibata maruz kalmış bu Musevilerin pek çokları, Allaha şükür, maziyi takbih, hatalarını terk, kabahatlerini düzelttikten sonra münsif, âdil ve kerim olmuş ve dünyaya adalet ve vazife nümunesi vermiş olan üvey vatanlarına, Sultanların sulh sefirleri sıfatiyle, avdet ederlerdi.

İşte Efendiler, tarih böyle yazıyor. Bunun üzerine beş asır geçmiş. Bugün henüz tazyiklere maruz kalıp da ustalıkla idame olunan ve menfaat maksadiyle işlenilen pek çirkin bâtıl itikadın kurbanı olan milyonlarca mezhepdaşlarım için temenni olunabilen rahat! Ve bugün, milletin içine dahil olup vatandaş olan bu Türk Museviler, yeniden teessüs eden demokratik Türkiyede vatandaşlariyle beraber imar, yeniden bina, ve milli kurtuluş ve saadet işleri için hazırlanıyorlar. Cenevre küçük Musevi cemaati istikbalin bu vaitlerine karşı büyük bir saadet hisseder. Sulhun fecrinde, bu cemaat, ümitlerinize iştirâk eder ve Talmud'un sözleri mucibince "Hiçbir lûtfun sulh kadar kıymetli olmadığını" bilerek umumî sulhün fecrini, iç sulhü, dış sulhü, bilhassa hak ve kardeşliğin melekûtu olan barışma devrini selâmlar.

Bana gelince, Hahambaşı ve Fransız sıfatiyle, ben de, barışmış milletlerin, muhasemat terkinin ve baskılar sonunun tatlı düşünceleriyle kalbimi doldurmak isetrım. İnsaniyetin, iyilik ve saadete doğru olan ağır yürüyüşünde, milletlerin geri gitmeden, yanlış adım atmadan, sukut etmeden, ve yeniden yolu kanatmadan yürüyeceğini tasavvur etmek isterim. Irkları ve dinleri ayrı ayrı olan milletlerin ve insanların bu birleşmesini candan ve gönülden temenni etmemeğe kim cesaret edebilir?

Peygamberin sözlerini müştereken tekrar eden milletler, uzak olanlara selâm, yakın olanlara selâm olsun derler. İşte bunun için, Ekselâns, Cenevre küçük Türk cemaati gibi minnettar olan İsrail milleti, kalbinde muhafaza ettiği bu pek çok kimselerin malûmatı olmayan gayri ka-

bili inkâr vak'aları açığa vurmakla bahtiyar iken, sizi selâmlamakla sevinç hisleri ve samimiyetle "Hoş geldiniz" derken, patriyarkal sözleri söylemeğe mücaseret ederim: Siz ki ittihad, sulh ve halâsın mübeşşirisiniz, muvasalatınızda mübarek olunuz; Cihan Sulhu ile milletlerin barışmasının şanlı âmillerinden biri olmuş olduğunuz için, azimetinizde de mübarek olunuz. Sıhhatinize bâdenuş olurum, Ekselâns" (1).

İsmet Paşanın cevabı bu eserin yedinci bölümündedir.

6 — 1913 de Himayei Etfal Cemiyeti Umumî Kâtibi Doktor Fuat Bey, Himayei Etfal işleri için Amerikaya gittiği vakit, oranın İslâmları ve Musevileri tarafından muavenet ve hüsnü kabul görmüştür. Ankara Himayei Etfal Cemiyeti, Nevyorkta çıkan "Birlik" gazetesi vasıtasiyle gönderdiği telgrafname (2) ile İslâm ve Musevilere teşekkür etmiştir:

"Birlik gazetesine:

Cemiyetin Umumî Kâtibi Doktor Fuat Beye karşı bütün İslâm ve Musevî vatandaşlarımızın gösterdikleri büyük hüsnü kabulden dolayı kendilerine Umumî Merkezin derin ve hürmetkâr teşekküratını iblâğ etmenizi rica ederiz."

İmza: Himayei Etfal Müdürü

7 — 1926 senesinde Türkiye Cumhuriyetinin ilk yüzen sergisi halinde Avrupanın meşhur limanlarını ziyaret etmiş olan "Karadeniz" vapuru, İspanyanın "Barcelone" limanına uğradığı vakit, oradan oturan Türk Yahudiler, geminin zabitanı ile Sergi Komisyonu âzası şerefine bir ziyafet vermişler ve hemşehrilerine şehrin görülecek yerlerini göstermişlerdir. İstanbul gazeteleri bundan bahsetmişlerdir.

8 — Güney Amerikada bulunan Arjantinin pek çok şehirlerinde ve bilhassa paytahtı olan Buenos Aires'te pek fazla Türk Musevileri yaşıyor. Bundan 20 sene evvel, eski bir Türk subayı ve Milletvekili olan İsmail Ziya Bey iş için Buenos Aires'e gitmiştir. Buenos Aires'teki Türk Musevileri, İsmail Ziya Beyin aralarında bulunmasından istifade ederek 12 kânunusani 1918 de "Musevî içtimaı mahfelinde" şerefine bir ziyafet vermişlerdir.

Ziyafetten sonra, mahfel başkanı Alberto Danon Efendi, orada hazır bulunanların imzalarını taşıyan ve İsmail Ziya Beye hâtıra olarak takdim edilen gayet güzel bir parşömen kâğıdı üzerine Fransızca yazılmış nutku irad etmistir. Nutkun tercümesi sudur:

---

(1) Bu nutkun Fransızca metni, Pariste çıkan Echos de l'Orient (eski Echo de l'Islam) mecmuasının 15 kânunusani 1923 tarihli ve 66 numaralı nüshasında intişar etmiştir.

(2) New York'ta çıkan Türkçe "Birlik" gazetesinin 31 mayıs 1923 tarihli ve 30 numaralı nüshasının ikinci sahifesinde.

"Reisi bulunmakla iftihar ettiğim bu mahfel, vatanımıza karşı olan fedakâr hislerimizi zatı âlilerinize arz etmeğe beni memur etti.. Şiddetli isteğime rağmen, gerek namıma ve gerekse uzakta bulunan vatanımızın gönülden kopan bir selâmını ifade eden ziyaretinizle hakikî ve derin bir haz duyan bütün mezhepdaşlarım namına, zatı âlilerinize beyanı hoş amedi etmek için, millî lisanımızda ifadei merama muvaffak olamadığımdan, bence teessüfe şayandır.

Son senelerde, ecnebi istilâsına uğramış olan Türk topraklarını düşmanın elinden kurtarmak için vatanın geçirdiği o karanlık günlerinde, yeni bir terakki devrinin yaratılması için milletin geçirdiği o siyasî inkılâplar sırasında, bir zaferle, Türk İmparatorluğunun, bütün büyüklüğü ile tekrar hayat bulacağını sabır ve kalbimizin bütün vuruşlarile bekliyorduk. Elem ve keder günlerinde, halk tabakaları içinden necip fikirlerle ilhamlı olan şerefli ve kahraman bir vatandaş çıkarak, memleketi siyasî karışıklıktan kurtarabilmiş ve bu suretle istiklâlini ve mülkî bütünlüğünü adalet esasları üzerine temin edebilmiştir. Gazi Mustafa Kemal Pasanın bu ölmez ismi, bütün Türk vatandaşlarının kalbinde ebediyen kalacaktır.

Bu misafirseven Arjantin toprağında yaşayan biz Türk Musevileri, yeni Türkiyenin mukadderatı için gizli ve derin hisler beslediğimiz ve bizi ayıran mesafeye rağmen, kalplerimiz ve hislerimiz uzakta bulunan vatana doğru teveccüh etti.

Her fırsatta, Türkiyenin yükselmesi için, Arjantin hükûmeti nezdinde Türkiyenin bir siyasî mümessilinin bulundurulmasına teşebbüs ettik; fakat maalesef bu arzumuz henüz gerçekleşmemiştir. (Bugün ise orada mümessilimiz vardır.) Bu memlekete hür Türkiyeyi, Cumhuriyetçi hükûmetin nümune olabilecek usulünü, ticaretini, sanayiini elhasıl şimdiye kadar pek az tanınmış olan hayat ve varlığını tanıttırmak isteriz.

Türk Hükûmeti nezdinde aziz vatandaşlarınızın hislerine tercüman olmanız için, bu misafirsever memlekette bulunmanızdan istifade etmek istiyoruz.

Samimî Türk vatandaşlar sıfatiyle bu arkadaşlık sofrası etrafında bulunan bizler, cümlemizi ey aziz Ziya Bey, dostlarınız gibi sayıp samimî dostluk nişanesi olarak, sizin ziyaretinizden en güzel hâtırayı saklayan vatandaşlarımız tarafından imza edilmiş bu parşömeni kabul eylemenizi rica ederim ve siz ey aziz vatandaşlar! Sizi Türkiyenin satvet ve taâlisi şerefine kadeh kaldırmanıza dâvet ederim.

Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!

Yaşasın Gazi Mustafa Kemal Paşa!"

Bu nutuktan sonra, Muallim Narsis Menaşe (benim teyzemin oğlu-

dur) Türkçe olarak bir nutuk irad etmiştir. Nutkun bazı kısımlarını İspanyolcadan tekrar Türkçeye tercüme ediyorum:

"Muhterem İsmail Ziya Bey,

Bu arkadaşlık toplantısında size hitap etmek şerefini bahşeden "Musevî içtimaı mahfeli" heyeti idaresine samimî teşekkürlerimi arz ve bu vazifeyi memnunlukla yaparak, bizim vatandaşımıza ve genç Türk Cumhuriyetinin bir mümessiline beyanı hoş amedi etmekle haz duyarım

Ziya Bey! Bu mahfel vatanımızın bir köşesi olup, vatanın bahtiyar oğlunu kabul etmek ve bütün Musevilerin kalplerinin Türk vatanının hissiyatiyle çarptığını göstermek için, size bütün kapılarını açar.

Ziya Bey! Siz kendi evinizde bulunuyorsunuz.

Siz, Gazi Mustafa Kemal Paşanın kuvvetli irşadı ve yaratıcı dehası ile bütün dünyanın hayretini mucip olmakta olan genç ve yeni doğan Türk Cumhuriyetini temsil ediyorsunuz (1)."

9 — 1928 senesinin şubat ayı nihayetinde, Cenevre Türk Şehbenderliği vekili Hikmet Bey tarafından vuku bulan davet üzerine, büyük ekseriyeti Türk Musevilerinden mürekkep olan Cenevre Türk cemaati Şehbenderhanede toplanmıştır. Hikmet Bey Cenevrede bir Himayei Etfal subesinin kurulması lüzumunu orada hazır bulunanlara anlatmış ve onlardan vardımda bulunmalarını istemiştir. Türk cemaati efradı bunu memnuniyetle kabul etmişler, hemen teberrulere baslamışlar ve faaliyeti devam ettirmek için, bir propaganda komitesi seçmişlerdir. Bu komitenin başkanı Hikmet Bey ve kâtibi, Cenevre Türk Musevî cemaati vâizi Eliya Eskenazi idi. Toplantıdan sonra Gazi ve İsmet Paşalara birer tâzimat telgrafı gönderilmişti. (2).

10 — 1930 yılında, Türkiye güzellik kıraliçesi seçilmiş olan Mübeccel Namık Hanım, cihan güzellik müsabakasına iştirak etmek üzere Rio de Janeiro'va gitmiştir. Bu şehirde bulunan Türk Yahudileri, genç hemşehrilerini hararetle karşılayarak kendisine bir hâtıra olmak üzere "Brezilya Türk Yahudilerinden Mübeccel Hanıma hâtıra" cümlesini havi pırlanta yıldızlı bir altın hilâl hediye etmişlerdir (3).

11 — 1932 de New-York şehrinde aslen Manisalı olan Moïse Schinazi (Eskenazi) ölmüştü. Bu zat Eskenazi Biraderlerinin Tütünler (Tabacs Brothers Schinazi) ticarethanesinin reisi olup, vasiyetnamesinde, kendi vatanı olan Manisada modern bir hastahanenin inşası için bir mil-

---

(1) Buenos Aires'de İspanyolca intişar eden "İsrail" dergisinin Kânunusani 1928 tarihli nüshasından naklen, "El Tiempo" gazetesinin 23 mart 1928 tarihli ve 48 numaralı nüshasında.

(2) "El Tiempo" gazetesinin 7 mart 1928 tarihli ve 42 numaralı nüshasında.

(3) Cumhuriyet gazetesinin 29 eylûl 1930 tarihli nüshasında.

yon dolar bırakmıştır. Ölümünden sonra, Madam Eşkenazi Türkiyeye gelerek Sıhhiye Vekâletine müracaat etmiş ve kocasının arzusunu yerine getirmek ve hastahanenin inşası için bizzat uğraşmıştır. Hastahane, buğün Manisada mevcuttur.

Dünyanın en büyük tütün ticarethanesi olan bu müessese, siparişlerinin yüzde seksenini Türkiyeye, ve yüzde yirmisini de, çeşit olmak üzere başka memleketlere verirdi.

16 — Ecnebi Yahudiler ve Türkiye:

1 — Yukarıda, İspanya muhaceretinin dört yüzüncü yılının kutlamasından bahsedilmişti (Sahife: 39-40). O münasebetle "Aliyans İzraelit" cemiyetinin Paris Genel merkezi, Abdülhamide hitaben bir teşekkür mektubu göndermiştir. Cihan Museviliğinin teşekkür ve minnettarlıklarını ifade eden bu Fransızca vesikanın tercümesi şudur:

"Haşmetmeap!

"1492 senesinin ilkbaharında, İspanyadan tard olunan Museviler Türkiyede melce bulmuşlardır. Bunlar, dünyanın her tarafında mazlum iken, şanlı eslâfınızın ülkelerinde zevalpezir olmayan bir himayeye mazhar olmuşlardır. Bu himaye, orada, kemali emniyetle yaşamağa, çalışmağa ve inkişaf etmeğe yardım etmiştir.

Haşmetmeap! Bu an'ane saltanatınız zamanında ipka edilmiştir. Museviler, şahsı hümayunlarınızda, bütün lûtufları ef'alinde tecelli etmiş bir hâmi bulmuşlardır. Buna lâyık olduklarını göstermeğe sâu gayret ediyorlar. Alivans İzrailitin idare ettiği mekteplerde, çocuklar, vatanlarına karsı muhabbet ve hükümdarlarına karşı sadakat hisleriyle terbiye ediliyorlar ve tahsil etmekle, ziraat, ticaret, saniyi ve ilim sahalarında faydalı olmağa hazırlanıyorlar. Zati hümayunlarınız, bu müesseselere lûtfun ve şefkatin lâyuzal nişanesini bezlediyor. Museivler, mazinin lûtuflarını tahattür, simdiki zaman için de minnettarlıklarını izhar ediyorlar.

Babalarının istıraplarının nihayetini hatırlatan bumuhteşem günde, Museviler, mâbetlerinde toplanarak zati hümayunlarınız için Cenabı Hakka dua ve memleketlerine böyle merhametli bir hükümdar verdiğinden dolayı arzı şükran ediyorlar.

Aliyans İzrailit Türkiye Musevilerine iştirak ediyor; bütün memleketlerde vaşayan dindaşlarımız, Musevilerin Türkiyeye gelmeleirnin dört yüzüncü senesini tes'it etmek için bize iştirak ediyorlar.

Hürmet ve minnettarlığımızı zati hümayunlarınıza arz ediyoruz. Cenabı Hak zati hümayunlarınıza uzun ve daima mesut bir saltanat ihsan buyursun temenniyatiyle onları kabul eylemenizi lûtfen tenezzül buyurunuz."

2 — Merkezi Londrada bulunan Anglo - Jewich Association, bu münasebetle şu telgrafı göndermişti:

"Serkâtibi Hazreti Şehriyâri Süreyya Paşa:

"İspanyadan kovulan ecdatlarının Osmanlı İmparatorluğunda hüsnü kabul edilmiş olmaları münasebetiyle Türkiye Musevileri tarafından tertip edilen samimî tezahürat ihtifaline iştirak etmek arzusunda bulunan Anglo - Jewish, Association Hükûmeti Seniye tarafından Yahudi tebaasına karşı gösterilen âlicenab hissiyatından dolayı zati hümayunlarına sonsuz teşekkürlerini kemali hürmet ve derin minnettarlıkla arz eder (1).

3 — 1922 senesi sonlarına doğru, zamanın Hariciye Vekili İsmet Paşanın (şimdiki Devlet Başkanımız İsmet İnönü) riyaseti altında Lozana gitmiş olan Türk Murahhas Heyeti şerefine, Cenevre Türk Musevî cemaati tarafından bir ziyafet verilmiş ve bu münasebetle Cenevre yerli Musevî cemaati Hahamı Mösyö Ginsburger tarafından Türk Musevi cemaati namına bir nutuk irad edildiğini yukarıda zikretmiştim. Mösyö Ginsburger irad ettiği nutukta cihan Museviliğinin Türkiyeye karşı beslediği minnettarlığını söylemek fırsatını bulmuş ve bu cümleleri söylemiştir:

"..... İşte bunun içindir ki Ekselâns, Cenevre küçük Türk cemaati gibi minnettar olan İsrail milletinin kalbinde muhafaza ettiği bu pek çok kimselerin malûmu olmayan gayri kabili inkâr vâkiaları aleniyete vaz etmekle bahtiyar iken, sizi selâmlamakla meserret hissederim."

4 — 1926 senesinde, gûya üç yüz İstanbullu ve İzmirli Musevî tarafından İspanya hükûmetine bir tebrik telgrafnamesi çekildiğini bazı gazeteler yazmıştı. Bu şayianın mahiyeti neden ibaret olduğunu bu eserin mukaddemesinde zikretmiştim. O zaman, İstanbulda elli altı senedenberi çıkmakta olan "El Tiempo" gazetesi müdürü elli dört senelik bir gazeteci olan David Fresko, bu telgraf meselesini tetkik ve tâmik etmek için, Paris Şark Musevî cemaati reisi ve dostu olan Nissim Rozanes'e bir mektup yazarak, Türk Museviler tarafından böyle bir teşebbüs vuku bulup bulmadığının tahkikini rica etmiştir. Nissim Rozanes, Fransada olsun, İspanyada olsun müteahitlik işleriyle uğraşan ve işleri için sık sık İspanyaya gittiğinden, İspanyada tanıdığı büyük dostları vardır. Nissim Rozanes, 20 mart 1926 tarihiyle Fresko'ya yazdığı cevabı "El Tiempo" gazetesinde dercolunmuştur. (1)

"Kıralın sarayına ve meclisi mebusanına mensup zevata ve Angel

---

(1) "Jewish Chronicle" den naklen "El Tiempo" gazetesi 16-5-1892

(2) "El Tiempo", 29 mart 1926, numara 52

Polido'ya (bu zat İspanya âyan meclisi ikinci reisi idi) müracaat ettiğimde, böyle bir telgraftan aslâ haberdar olmadıklarını bildirmiştir.

Hükûmetin (Türkiye) bu bapta yaptığı tahkikatın, sulhsever ve çalışkan ve ne derlerse desinler, memleketin inkişafına pek faydalı olan Musevî unsuru aleyhine tertip edilmiş bu vak'anın bir entrika olduğunu tâmik edeceğini ümit ederim.

Ben, Türkiyede matbuatın bu kıyamını bir türlü anlıyamıyorum. Hiçbir vatandaş Musevî unsuru kadar ana vatanı olan Trükiyeye karşı minnettarlık göstermemiştir. Nerede bulunursa bulunsun Avrupada, Amerikada ve başka yerde Türk Musevî, Türklere vukubulan tecavüzlere karşı müdafaa etmek için hemen vaziyet alır.

Eğer bu gazeteler, Musevî unsurun cihan matbuatında işgal ettiği mevkii düşünselerdi, Türk milletini teşkil eden gayri mütecanis unsurlar meyanında en sadık olan bir unsurun gönlünü yaralayan şiddetli bir neşriyattan çekinirlerdi.

Bazan Türkiye aleyhine kaleme alınan husumet dolu makaleleri değiştiren veya gazetelerine hiç geçirmeyen nice Musevî gazetecileri, bir değil birçok defalar, kendi gözlerimle gördüm!".

17 — Türkiyeye merbutiyetlerinden dolayı Yahudilerin Nasraniyetten çektikleri:

Yahudilerin Türklere ve İslâmlara olan merbutiyet ve teveccüh eserleri, değil yalnız Yahudiler ve Türklerce, hattâ Hıristiyanlarca da malûmdur. Bundan dolayı Hıristiyanlar, Yahudilere düşman nazariyle bakarlar. Ötede beride toplayabildiğim şu vak'alar bu iddiayı teyid eder:

1 — 1480 senesinde Fatih Sultan Mehmed, Rodos adasını zaptetmeğe Mesih Paşayı memur etmişse de, muvaffak olamamıştır. Papa adayı idare eden şövalyelerin reisini Kardinal rütbesiyle taltif etmişti. Reis, zaferi ihsan eden Allaha şükretmek için, adada oturan Musevileri Hıristiyan olmalarına davet etmişti. Musevilerin bir kısmı bu teklifi kabul etmiyerek ölümü ve esareti tercih ettiler. Diğer kısmı ise, yapılan işkencelere dayanamıyarak Hıristiyanlığı zorla kabul etmişlerdir (1). 1521 senesinde Rodos adası, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Türklerin eline düşmüş, esir edilen ve zorla Hıristiyanlığı kabul eden Musevilerden kalanlarla o müddet içinde doğan nesil tekrar Yahudiliğe avdet etmişlerdir (2).

2 — Andrea Dorea, Almanya İmparatoru Papanın emriyle Kanunî Sultan Süleymana karşı harp etmeğe gittikleri vakit, Korint şehrini mu-

(1) Kapsali, Debe Eliyau, fasıl: 30.

(2) Jac. Fontan's, De Bello Rhodio eserinde.

hasara ve orada bulunan Musevileri esir etmişlerdi. (1). Bunun gibi Patras şehrini zaptettikleri vakit, orada yaşayan Museviler esir sıfatiyle İtalyanın muhtelif taraflarında satılmışlar ve İtalya Musevileri bunların bir kısmını para mukabilinde kurtarmışlardır. (2). Bu iki vak'ayı yazan bir Musevî muharrir, Hıristiyanların, Türklerden öfkelerini almadıkları için, bu iki şehrin Musevilerini esir sıfatiyle sattıklarını yazıyor (3). Bir müddet sonra Barbaros Hayreddin Paşanın Korint ve Patras şehirlerini zaptetmesi üzerine, vaktiyle Andrea Dorea tarafından İtalyaya esarete götürülüp sonradan para ile kurtarılan bu iki şehrin eski Yahudilerinin bir kısmı, Patrasa dönerek cemaatlerini yeniden ihya etmişlerdir (4).

3 — Kaptanı Derya, Adalar Denizinde işini bitirdikten sonra Giridin fethine teşebbüs etmiştir. 1537 de Türk donanması Giridin önünde idi. Girit muhafızı ahaliye siper yapmağı emretmişti. O gün Yahudilerin oruç günü olduğundan, kendileri için emrin ertesi günden itibaren muteber olmasını rica etmişlerse de, bu ricaları kabul olunmamıştı. Hahamalr, muhafızın emrine tevfikan çalışmağa cevaz vererek, Girit Yahudileri o günde siper yapmağa başlamışlardır. O sırada, Türklerin karaya çıktıkları ve Yahudilerin evlerinde sakalndıkları haberi şehirde şâyi olmuştu. Halk, Girit Yahudilerini öldürmek istemiş ise de Yahudi evlerini birer birer teftiş etmekle şâyianın asılsız olduğu anlaşılmıştır (5).

4 — Kıbrıs adası Türklerin eline düştüğü vakit, Venedik hükûmeti, memleketteki Yahudileri çıkarmağa karar vermiş ve kararının bir kısmını mevkii icraya koymuştur. Salomon Eşkenazi'nin (bu zat hakkında malûmat ileride verilecektir) tavassutu yüzünden, bundan vaz geçilmiştir (6).

5 — İspanya kıralı ve Almanya İmparatoru olan Beşinci Şarl (Charles Quint) Portekizden çıkan Maranlara karşı, kendi imparatorluğuna tâbi Belçika, Almanya, Avusturya ve İtalyada hakikî bir tazyik politikası tatbik etmeğe başlamıştır. Türkiyeye yardım ettiklerini ve ona silâh sattıklarını bahane ederek, onların menkul ve gayri menkul emlâk-

---

(1) Yosef Kohen, Divre ha - Yamim, ikinci kısım, sahife, 89.

(2) Yine, sahife, 90.

(3) Rozanès, Cild, 2, sahife, 47.

(4) Yine cild, 2, sahife, 50.

(5) Bu vak'a, Ankona şehrinde bulunmuş bir vesikada zikredilmiştir. Rozanes, cild. 2, sahife, 51.

(6) Graetz, Geschichte der Juden, cild, 9, sahife, 416.

lerinin müsadere edilmesini ve idam cezasının tatbikini emretmiştir (1).

6 — Malta adası Akdenizin mühim bir yer ve istasyonu olduğu için gemiler o sulardan geçerlerdi. Ticaretle meşgul olan Yanudiler Maltiz denizcilerinden müşkülât çekerlerdi. 1591 de Malta şövalyelerinin seyrü sefer kanununun on ikinci maddesinin metni şu idi:

(Nessun infidele o Ebreo presume sbarcare in questo dominio senza nostro salvacondotor) Yani hiçbir kâfir (Müslüman) ve İbranı teminatnamemiz (ruhsatname) olmadıkça bu toprağa çıkamaz". (2)

7 — A. de la Motraye, 1710 senesinde yaptığı seyahat hakkında şöyle yazıyor: "Malta adasına vardığımızda, gemimizin en azgın Yunanlı taifelerimi kovduktan sonra eksiklerimi Maltizlerin esir ettikleri bir Türk gemisi taifeleriyle tamamladım. 1710 da Maltadan ayrıldım. Maltızlar, buldukları Yunanlı esirleri serbest bırakmakla iktifa ederek ilk fırsatta avdetlerini serbest bırakırlar ve gemilerde buldukları Muhammedilerle Yahudileri esir tutarlar" (3).

8 — 1821 de "Etniki Eterya" cemiyetinin teşvikiyle Mora ahalisi isyan etmekle Yunanistan ihtilâlinin başlangıcı olmuştur. İstanbul Rum Patriği Gregorios cemiyete mensup olduğundan, Fener Patrikhanesi kilisesinin kapısında asılarak cesedi sadrıazam Benderli Ali Paşanın emriyle üç Yahudi tarafından denizin kenarına sürüklenmiştir. Bu hâdise Mora taraflarına mübalâğalı surette aksetmekle Yunanlılar, Morada bulunan küçük Yahudi cemaatlerini tamamiyle yok etmişlerdir. Bu münasebetle öldürülen Musevilerin adedi beş bine bâliğ olmuştur (4).

Bu vakadan bahseden (Şanizade), Patrik Gregorios'un cesedi üç gün asılmış bir vaziyette durduktan sonra, denize atılması için padişah tarafından Yahudi milletine emir verilmişti. Onlar da bu emre uyarak denize attıklarını yazıyor. (5).

Ayni hâdiseden ötürü, ayni senede Kudüste hacılıklarını ifa ettikten sonra erkek, kadın ve çocuktan mürekkep elli kişilik bir Musevî

---

(1) Jos. Nehama, Histoire des İsraélites des Salonique İİİ. s. 18 (1935) ve Emmanuel. I. sahife, 140 (1936).

(2) The Jewish of Malta. (Bu eseri yazan Dr. Cecil Roth olup, mevzuu The Transactions of the Jewish historical society eserinden alınmıştır. S. 218 ve sonrakiler. (London 1931).

(3) Voyage de A. de la Motraye en Europe, en Asie et en Afrique I, s. 407 (La Haye 1727).

(4) M. Franco, Hist. des İsraélites de l'Empire Ottoman, sahife, 132.

(5) Ahmed Rasim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi, cild, 4, s. 1749 - 1759

kafilesi, memleketlerine dönmek üzere Yafada sahibi Rum olan bir gemiye binerek yola çıkmıştır. Yolda, gemi Rum korsanları taarfından basılmış, içindekilerin malları alındıktan sonra otuz Yahudi öldürülmüştür. Gerive kalanlar, gemide bulunan bir papasın tavassutu sayesinde kurtulmuşlardır. Papas, bunların Yanyalı olduklarını ve Hıristiyanlara karşı düşmanlık beslemediklerini söylemiş ve korsanları fikirlerinden vaz geçirmişse de, gemi bunları (Kaşot) adasına götürmüştür. Kaşot Rumları gemideki Yahudileri öldürmek istemişler, lâkin bunlar Hıristiyanlığı kabul etmekle canlarını kurtarmışlardır. Bir müddet sonra, Yunan isyanını bastırmak üzere Mısır Valisi Mehmed Ali Paşanın gemileri (Kaşot) adasına uğradıkları vakit, ahalisi dağlara çekilmiş ve Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Yahudiler, filo kumandanına müracaat ederek vaziyetlerini anlatmışlardır. Kumandan, müracaat edenleri Yahudi cemaati bulunan Rodos adasına göndermiştir (1).

9 — 1897 Türk - Yunan muharebesinde, Türk askeri Yenişehire (Larisa) girdiği vakit Salamon Beja adında yetmiş yaşında bir zarzavatçı, Grumkof Paşanın kumandası altında bulunan Türk topçusunun üzerinden geçeceği köprünün altında kazılan bir yerde dinamit konduğunu bağırarak haber vermiştir. Paşa bu cehennemî cihazın tellerini kestirerek felâketin önünü almıştır. Yahudi bağırırken nehrin karşı tarafında bulunan Yunanlılar ateş ederek oğlunu öldürdükten sonra onun arkadaşlarını dahi yaralamışlardır. Zamanın gazeteleri bu ihtiyarın eski vatanına olan derin muhabbetinden bâhsetmişler. Bunu haber alan padişah bu vatanperverlik eserini mükâfatlandırmak için, ihtiayrın aielsi hakkında tahkikat yapmak için İstanbul Hahamhanesine emretmiştir. İstanbul Hahamhanesi padişahın emrini Selânik Hahamhanesine iblâğ ederek tahkikat yolunu takip etmiştir (1).

Bir müddet sonra İstanbul Hahamhanesi Adliye Nezaretinden 6 temmuz 1314 tarihli işbu tezkereyi almıştır: "'Yenişehirin, asakiri muzafferei şahane tarafından hini teshirinde düşman tarafından köprü altına konulan dinamit fitilini ihbar etmelerinden dolayı Yunanîler tarafından katledilen Musevi Yusefin pederi Salamon Davud ve zevcesi Ester binti Avram ile cerhedilen İsak Avramın şayanı atiffeti seniye olmalarına mebni sadakai âfiyet cihan kıymeti hazreti padişahi olmak üzre mumaileyhime yüzer kuruş maaş tahsisi hususuna bilistizan iradei seniyei cenabı hilâfetpenahi şerefmüteallik buyurularak icrai icabı Ma-

(1) Yad Yemin, sahife, 38/2. Bu kitap 1859 yılında İzmirde basılmıştır.

(2) Selânik Hahamhanesinin, İstanbul Hahamhanesine bu babdaki mektubun metni El Tiempo gazetesinde neşredilmiştir. 17 Haziran 1897.

liye Nezareti celilesine iş'ar kılınmış olduğu batezkere: sâmiye bildirilmiş olmağla beyanına ibtidar kılındı (1).

10 — 1908 Meşrutiyeti müteakip, Meşrutiyeti alkışlamak maksadiyle Selâniğe gelen 200 zayir Bulgar, gerek hükûmeti mahalliye, gerek ahali tarafından hüsnü kabul görmüşlerdir. Selânik Musevî gazeteleri Bulgar zayirlerini selâmladıkları için, Selânik Rumları, Selânik Musevilerine muğber olmuşlar ve Yunan gazeteleri Yahudiler aleyhine yazmışlardır.

11 — 1908 de Meşrutiyetin ikinci defa ilânı münasebetiyle Pariste bulunan Salih Bey namını taşıyan Binyamin Gurci (Gürcü) Osmanlı İmparatorluğunun müdafaasını güden (La Nouvelle Turquie) namında ayda iki defa neşrolunan bir Fransızca gazete çıkarmıştır (2).

12 — Bu eserin 67 nci sahifesinde, Balkan Harbi esnasında Güney Afrikanın Salisbury şehrinde bulunan Müslümanlarla Türk Yahudilerinin topladıkları ianeyi İstanbula gönderdiklerini yazmıştım. Bunlar iane toplamağla iktifa etmiyerek orada ikamet eden Rumlara karşı boykot ilân etmişlerdir. Balkan Harbini takip eden Birinci Umumî Harbin patladığını gören Rumler, İngiltereye karşı cephe almış olan Türkiye ve onun tebaası bulunan Salisbury Yahudilerini düşman tebaası sıfatiyle mahallî idareye ihbar etmişlerdir. Bunun üzerine, Türk Yahudilerinin bir kampta tevkiflerine karar verilmiştir. Sıkıntıya düşen Yahudiler, Güney Afrikanın Johannesburg şehrinde oturan Hahambaşıya bir telgraf çekerek vaziyetlerini bildirmişlerdir. Hahambaşının tavassutu üzerine bunların, harp sonuna kadar, her gün polis merkezinde isbatı vücut etmelerine mecbur tutulmuşlardır (3).

13 — Birinci Umumî Harbi takip eden Mütareke esnasında İstanbul, İtilâf devletleri askerleri tarafından işgal edilmişti. İtilâf devletleri, Rum ve Ermeni tercüman ve telgraf memuru istihdam ettikleri halde - Türk tarafdarı oldukları için - bu vazifeleri Yahudilere vermemişlerdir.

Bunun gibi Mütareke zamanında bir Rum polisi merkez memuru tayin olunduğu halde, bu gibi memuriyette bulunmuş olan bir Musevinin tayini - Mudanya Mukavelenamesinin imzası tarihine, yani İtilâf askerlerinin, İstanbuldan çıkacaklarına kanaat getirdikleri zamana kadar - reddedilmiştir.

---

(1) Bu tezkerenin metni Hahamhanenin arşivlerinden alınmıştır. Defter numarası: 84, muhabere numarası: 24.

(2) El Tiempo, 28-8-1908.

(3) A. Galante, Turcs et Juifs. s. 78.

14 — Dünya Yahudileri, bulundukları memleketlerinin taalisi için cumartesi ve bayram günlerinde dua ederler. Türkiye Musevileri dahi diğer Yahudiler gibi, ayni dinî vazife ile mükelleftirler. İstiklâl Harbi esnasında İstanbul Musevî ibadethanelerinde ayni dua okunurdu. Bu satırların muharriri, o zaman bu duanın tercümesini "Tevhidi Efkâr" gazetesine yazmıştı (1). Bu duanın tercümesi gazetede çıktıktan bir gün sonra, İngiliz umumî karargâhından Hahamhaneye bir adam gelerek duanın ne münasebetle okunduğunu, Türklerin bir muzafferiyeti olup olmadığını, muzafferiyet olmuşsa haberin ne suretle alındığını haşin bir tavırla sormuştur. Hahambaşı, böyle bir duanın Musevî mukaddes günlerinde okunması dünya Musevilerince âdet olduğunu cevap vermiştir. (2).

15 — Yunan orduları Anadoluda mahvolduktan sonra, baki kalan askerleriyle Rum muhacirleri Yunanistana ve Selâniğe geldikleri vakit, Yunanlılar, Yahudilere taarruz etmeğe başlamışlardır. Selânikte çıkan "Makedonya" ve "Tahidromos" adındaki Yunan gazeteleri bu taarruzun Hahambaşı Becarano Efendi ile Çorlu Yahudi cemaati reisi tarafından Kemal Paşa hükûmetine olan sadakat beyanatından ve Trakya Yahudilerinin Doğu Trakyanın Türkiyeye iade edilmesinden dolayı izhar eyledikleri samimî sevinçten dolayı ileri gelmekte olduğunu yazmışlardır (3).

16 — İtalyanlar Rodos adasını işgal etmişlerdir. Bu sırada Rodsota İshak namında bir Yahudi gevezelikte bulunmağa başlamıştır. Bundan haberdar olan Rodos Hahambşısı Nissim Danon, İshakı terbiyeye davet etmiştir. Bundan kızmış olan İshak, İşgal kuvvetleri kumandanı General Ameglioya giderek Hahambaşının işgal kuvvetlerine karşı bir durum takındığını söylemiştir. Ameglio, derhal Hahambaşı ile cemaat

---

(1) 8 Nisan 1338-1932, sahife, 3, numara 229/3327.

(2) Duanın tercümesi metni şudur: "Saltanatı (Allahın) cihan saltanatı olup mülûke necah ve ümeraya nüfuz bahşeden, Davud kölesini fena kılıçtan kurtaran, sultanı (Sultanın ismi zikrolunur) takdis etsin, masun kılsın, ona nusret versin, yardım etsin, onu ilâ etsin, büyütsün. Melik-ül mülûk. Âtıfetleriyle yıldızını ilâ etsin ve ömrünü uzatsın. Melik-ül mülûk! Âtıfetleriyle bize ve İsrail kardeşlerimize iyilik etmeleri için kalbine (Sultanın) ve müşavirlerinin kalblerine merhamet ilka etsin. Âmin".

Memleketimizde Cumhuriyetin teessüsünden sonra,, sultan kelimesiyle sultanın ismi yerine, Cumhurreisinin ismi kaim olmuştur. Bundan başka Türkiye Cumhuriyetinin taâlisi için, ayrıca bir cümle ilâve olunmuştur.

(3) Londrada çıkan "Jewish Chronicle" gazetesinden naklen, İstanbulda çıkan "El Tiempo" gazetesinin 22 kânunusani 1922 tarihli nüshasında.

ileri gelenlerini çağırmış ve: "Hahambaşı tevkif halindedir. Bunu buradan uzaklaştıracağım, sebebi de pek tehlikeli hareketidir (gravissima condotta) demiştir." Yanındakiler tavassut ederek affını talep etmişlerse de, general ricalarını kabul etmiş fakat Danon'un hahambaşılığını tanımamıştır. Bunun üzerine Danon Rodostan ayrılarak İzmir Hahambaşılığına seçilmiştir.

17 — Rodos İtalyan işgal kuvvetleriyle Rodos Hahamhanesi arasında şöyle bir vaka daha cereyan etmiştir:

Alegra Amato namında 17 yaşında bir Milâslı Yahudi kız. kimseye haber vermeden İtalyaya hareket etmiştir. Milâsta bulunan kızın babasından aldığı bir telgraf üzerine Hahambaşı Rodos İtalyan polisi âmirine bir adam göndererek ne hakla kızın hareketine müsaade ettiğini sormuştur. Hahambaşı böyle hareket etmekle, Rodosun işgal altında bulunmasına rağmen henüz Türk kanunlarının meriyette bulunduğunu ve bu kanunlara göre 17 yaşlarındakilerin vasiyet altında bulunduklarını ve vasiyet hakkının da Hahambaşıya verildiğini anlatmak istemiştir. Hahambaşının bu müdahalesini gören polis âmiri Hahambaşıyı tevkif etmekle tehdit etmiştir. Bunun üzerine Rodos Musevî cemaati heyeti Rodos İtalyan valisine 9-4-1922 tarihinde bir mektup yazarak Mecellenin ahkâmına tevfikan yaşları küçük olanların vasiyet haklarının Hahambaşıya bahşedilmesini istemiştir. 18-4-1922 tarihli olan İtalyan Valisinin cevabında Mecellenin 974 üncü maddesine göre 17 yaşında bulunan bu kızın vasiyete tâbi olmadığı ve serbest olduğu ve vasiyet hakkının Hahambaşının salâhiyeti dahilinde olmadığı yazılmıştır.

18 — Cavid Beyin hâtıratından: "Cülûsu hümayun münasebetiyle Londra sefaretine gitmiştim. Talebeden, Musevî tebaadan başka hemen kimse yoktu. Hele Araplardan Sabag Beyden başka kımse gelmemişti. Ermenilerden pek az vardı" (1).

YEDİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin memlekete olan merbutiyetlerini müeyyid resmî beyanat ile bâzı gazetelerin yazıları

Türkiye Musevilerinin bir imtihan devresi sayılan Mütareke esnasında Türkiyeye karşı olan merbutiyetlerini teyid eden bâzı resmî salâhiyettar zevatın ağızlarından ve kalemlerinden çıkan beyanat ile bu tarihten evvel beyanatta bulunanlardan bâzılarının sözlerini buraya kaydediyoruz:

1 — İkinci Sultan Mahmud Han'ın aşağıdaki hattı hümayunları,

(1) Hâtırat tarihi: Rumi 1329; Efrenci 1913 (Tanin gaetesi 20 nisan 1944 tarihli ve 4454 — 230 numaralı.

yalnız Rum ve Ermeni patriklerine hitap ediyor. Bu hattı hümayunda Hahamhane hakkında hiçbir kayıt bulunmadığından, bu suretle Yahudilerin memlekete olan merbutiyetleri tebarüz ediyor.

Hattı hümayun sureti şudur:

"Memâliki mahrusamızda mütevattin ve sayei şeriati İslâmiye ve adaleti şâhanemizde müstakil olan bilcümle Reayânın istihsali refahı hâlleri ve teşettüt ve perişanîden vikaye ve himayeleri mültezemi şahânem olmağla reayâperverliğe ve emnü asâyişlerine müteferrî olan esbab istikmallerine müsaadei hümayunumuz bî dериğ ve mebzul olmaktadır. Patrikhaneler ve metropolitler ve murahhasalar ashabı berati âlişandan ve hademei devletten mâdud olmalariyle sair efradı reayâdan ziyade isbatı sadakate sarf makdur eylemeleri müretteb zimmeti memuriyetleridir. Patriklerin şehadet ve kefaletine binaen Rumeliye ve Anadoluya tayin ve irsal olunan metropolitler ve murahhaslar mahalli mansab ve memuriyetlerinde Reayânın celbü teminine ve duayi devamı saltanatı seniyemize şevkü gayreti mucib nesayih ve muamelâtta zinhar kusur etmemeleri için patriklere tenbih olunsun (1).

2 — Alliance Israélite'in Selânik "Eski Mektepliler" cemiyetinde verilen bir konferansta hazır bulunmuş olan Üçüncü Ordu Kumandanı Hâdi Paşa söz alarak şöyle söylemiştir: "Musevî unsuru daima dinî ve ırkî münazaalardan uzak durmuştur. Hiçbir vakit idareyi usandırmamıştır. Hiçbir vakit memlekette müşkülât çıkarmamıştır. Çalışkan, faal, zeki olan Musevî, bizim tebriklerimize ve teşekkürlerimize müstahaktır. Bütün vatandaşlara inkişaf yolunu açan ve en amelî bir surette vatanlarına hizmet fırsatını bahşeden bu hürriyet devrinde, Musevinin müşterek memleketimiz için en faydalı rollerden birini oynayacağına emniyetim ve kanaatim vardır. O, orduda ve sosyal faaliyetin bütün sahalarında temayüz edebilecektir (2).

3 — Balatta bulunan Musevi Hastahanesi (Or ha-Hayim) i ziyaret eden Dahiliye Nâzırı Talât Bey (sonra Sadrıazam Talât Paşa) şu beyanatta bulunmuştur: "Osmanlı İmparatorluğunda Museviler faal, çalışkan sadık bir unsur teşkil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde Musevilerin vatan sadakatine karşı işledikleri hiçbir kusur hareketi mevcut değildir. Adalet, kardeşlik ve müsavat esaslarına dayanan Osmanlı Meşrutiyetin rejiminde ivi vatandaş olmakta kusur etmiyecektir. Museviler Türklerle beraber vanyana yaşayacak ve hallerinin refahı da, Türklerin hallerinin refahiyle saadetlerine bağlı olacaktır (3).

---

(1) Tarihi Lûtfi, İİİ. s. 163/4.

(2) El Tiempo, 4-2-1910.

(3) El Tiempo, 11-7-1910

4 — Geçen hafta, Türkiye Hahambaşısı Başkumandan (Serdarı Ekrem) ve Harbiye Nâzırı İzzet Paşa ile Bahriye Nâzırı Çürüksulu Mehmed Paşayı ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasında, ikisi Musevi askerlerinin orduda ve donanmada iyi bir surette vazifelerini ifa ettiklerinden dolayı memnuniyetlerini bildirmişlerdir. İzzet Paşa: "Her hususta Yahudi askerlerimizden fevkalâde memnun olduk" demiştir. Mehmed Paşa da, "Yahudi askerler vatanî vazifelerini ifa etmişlerdir" demiştir (1).

5 — Yahudilerin ordudaki vaziyeti hakkında ne düşündüğünü Harbiye Nâzırı Enver Paşaya soran Türkiye Hahambaşısı şu cevabı almıştır: "Yahudi askerleri her hususta temayüz etmişlerdir." Nâzır, bilhassa Edirnede telsiz telgraf hizmetinde bulunup fedakârlık ve büyük faaliyet gösterdiği ve ismini hatırlayamadığı bir Yahudi çavuşu övmüştür (2).

6 — Dünya Yahudileri ve hususiyle Türkiye Yahudileri hakkında fikrini soran bir Avusturyalı gazeteciye cevap veren eski Hariciye Nâzırı Nesimi Bey, tarihçe tesbit olunan vak'alardan bahsettikten sonra "Türkiyenin, başka memleketlerde zulüm gören Yâhudiler için bir sığınak olduğunu, Osmanlı Musevilerin daimî surette sadık ve sadık vatanperver olduklarını, sadakat ve namus fazileti dünyanın her tarafında bulunan Musevilerde ve hattâ kendilerine karşı müsamahakâr olmayan memleketlerde görünürse de, Türkiyenin herhangi bir yerinde daima ibadet hürriyetiyle yaşamış olan Yahudilerin en ziyade ikrah ettiği şeyler nankörlük ve hainlik olduğunu ve şu muhakkaktır ki Yahudiler ebediyete kadar İkinci Bayezidin necib hareketini unutamıyacaklarını belirtmiştir" (3).

7 — İstiklâl Harbi esnasında, İstanbulun işgal altında bulunduğu sırada, memleketin menafiini müdafaa etmek için Türkçe, Yahudice - Is-

---

(1) El Tiempo, 7-9-1913

(2) El Tiempo, 9-1-1914 (*)

(3) El Tiempo, 31-12-1917

(*) Bu üç paşanın Yahudilerin askerliğini takdir sözlerine şunu da ilâve ediyorum. Abdülhamid zamanında rahmetli Yunus Nadi ile beraber hapsedilen, sonra Maliye Müfettişi ve İtibarı Millî Bankası İzmir Şubesi Müdürü olan Ferid Aseo, iki Yahudi neferin İstiklâl madalyası aldıklarını bana söyledi. Birinin ismi Yusef oğlu Salamon Baruh, Bursalıdır, 1314 tevellütlü. Bursa Askerlik şubesinden Beyoğlu Askerlik şubesine nakledilmiştir: Alay: 174, Tabur: 2, Bölük: 7. Takım kumandanı çavuşu. Eşkiya takibinde yararlık gösterdiğinden İstiklâl madalyasiyle taltif edilmiştir. Diğer nefer hakkında yazdığı malûmatın kâğıdını kaybettiğinden ismini hatırlayamıyor.

panyolca ve Fransızca gazetelere yazardım (1). Ecnebi sansürlerinden mümkün mertebede kurtulmak için, ayni makaleyi dört Türkçe gazeteye verirdim, ertesi günü ya yalnız bir yahut iki gazetede intişar ettiğini görürdüm. Bu suretle matlup hasıl olurdu. İspanyolca gazeteleri olan El Tiempo ve El Telegrafo'nun sansürü o kadar şiddetli değildi. Fransızca L'Entente gazetesi hafif bir sansürden sonra kapatılmıştır. Onun yerine ecnebiler tarafından çıkarılmış La Presse du Soir gazetesine yazmağa muvaffak oldum. O zaman, veliahd Abdülmecid Efendi bütün gazeteleri, ve buarada benim yazılarımı okurdu. Bir gün bana, kendi imzasiyle bir kıta fotoğrafını göndermiştir. Fotoğrafın altında kendi yazısiyle yazlmış şu Fransızca ibare vardı:

A Abraham Galante Effendi

En témoignage d'appréciation et d'estime pour la chaleureuse et persevérante défense de la vérité historique et dela légitime cause ottomane.

Constantinople, le 12 Juin 1922

Abdul Medjid.

Bu fıkranın tercümesi şudur:

Tarihî hakikatin ve meşru Osmanlı dâvasının hararetli ve sebatlı müdafaasının takdir ve saygı nişanesi olarak Avram Galanti Efendiye.

8 — O zaman Çorlu mebusu ve sonra Edirne mebusu olan Şakir Bey, Trakyanın istirdadına memur edildiği ve ahali ile beraber Çorluya girdiği vakit, Çorlu Musevî cemaati reisi Yusef Bahar Efendi, Musevî cemaatinin hissiyatı sadakatkâranesini arzetmiştir. Edirne valisi sıfa-

---

(1) İstiklâl Harbinde, benden bir müddet sonra, üç Musevi, yazılariyle memleketi müdafaa ettiler: Bunlardan birincisi Avram Benaroya olup Pariste tahsil e'tikten sonra Şam Türk Lisesinde Fransızca muallimi vazifesiyle Birinci Umumî Savaşın sonuna kadar kaldıktan sonra ayni vazife ile İstanbulun Mercan Lisesine naklolunmuştur. Benaroya, ilrk Stenografisini icat etmiş, Büyük Millet Meclisinin ilk Stenografi talebelerini yetiştirmiştir. Şimdiki halde Yüksek Ticaret Mektebiyle bâzı liselerde Stenografi muallimidir. Benaroya İstiklâl Harbi zamanında Presse du Soir adlı Fransızca gazetede memleketin menfaatlerini hararetle müdafaa ederdi.

İkincisi, Bohor Habib olup henüz Tıp Fakültesinde iken "İkdam" gazetesine yazı yazardı. Bu zavallı genç tahsilini bitirdikten sonra hastalanmış ve bir müddet sonra vefat etmiştir.

Üçüncüsü, Eliya Eskenazi olup, Fransızca Entente gazetesine yazmıstır. Haham olan Eliya Avrupaya gittikten sonra oralarda da memleketi müdafaa ederdi ve fırsat düştükçe müdafaa ediyor.

tını haiz olmuş olan Şakir Bey, Yusef Bahar Efendiye berveçhi zir cevap vermiştir:

"Musevî ahali namına izharı hissiyat eden arkadaşıma teşekkür ederim. Museviler elîm günlerde gösterdikleri dürüst etvar ve dostluk dolayısiyle tekrar edebilirim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti zaten Museviler hakkında hissiyati hayirhahane izharından fâriğ olmamıştır. İnşallah bundan sonra yurtlarımızı imar ve ihya ederek evvelkinden daha mesut, daha müreffeh bir hayata nail oluruz. Hepinize bil hassa teşekkür ederim." (1)

9 — Cenevre Türk Musevileri cemaati, Lozan Konferansına giden Türk heyeti şerefine bir ziyafet vermiştir. Ziyafeti mütaakip Cenevre Hahambaşısı Mösyö Ginsburger, Türk Heyeti Murahhası Reisi İsmet Paşaya hitaben irad ettiği hoş amedi nutkuna (yukarıda sahife 68) de cevaben de İsmet Paşa, bir kısmı Türkiye Musevilerine taallûk eden ve âlemi Museviyette fevkalâde iyi bir tesir bırakan siyasî bir nutuk irad etmiştir. Malûmdur ki Lozan Konferansı müzakeratı esnasında, etrafında en ziyade israr edilen mesele, Akalliyetler meselesi idi. Muhasımı devletlerin murahhasları, vaktiyle akalliyetlere bahsedilmiş olan eski imtiyazatın ibkasını Türkiyeden musırrane talep ediyorlardı. Türk Başmurahhası, nutkunda bu meseleye dahi temas etmekle muhasımlarına parlak ve susturucu bir cevap vermiştir. Siyasî ehemmiyetine binaen, nutkun bu parçasını Fransızcadan aynen tercüme ediyoruz: "Bu içtimamıza, memleketimizde ehemmiyet verileceği şüphesizdir. Hariçte, Türklerle Yahudilerin kardeş gibi yaşadıklarını memnuniyetle haber alacaklardır. Bugün Türk ve Yahudi rabıtaları eskisinden daha kuvvetlidir. Her yerde olduğu gibi, Yahudiler Türkiyede intizamı, amelî, terakkiyi ve vifakı temsil ederler. Bu vifak dairesinde onların oynamış oldukları rol tetkik edilirse, nazarımızda büyük bir ehemmiyet iktisap ederler. Yahudiler çalışırlar, memleketimizde Türkler kadar bahtiyardır. Onlar kadar, çünkü hariçten gelen fena mâkeslere kulak asmadılar. Bu vatanı kendilerinki gibi addederler. Eğer herkes bu misali takip etseydi, memlekette vifakı tam husul bulurdu. Herkes, Musevileri nümunei imtisal olarak alsın (2)."

---

(1) "Tevhidi Efkâr" gazetesinin 2 teşrinisani 1338 (1922) tarihli ve 3531-31 numaralı nüshasında.

(2) İstanbulda çıkan Journal d'Orient gazetesinin 17 kânunuevvel 1922 tarihli ve 2342 numaralı nüshasında.

Bu eserin Fransızca tercümesinden alınan bu beyanatın İngilizce tercümesi, Amerikanın Philadelphia şehrinde, 1943 de basılmış olan Stars and Sand eserinin 413 üncü sahifesindedir. Eserin muharriri Joseph L. Baron'dur.

10 — Halife Abdülmecid Efendi, Hahambaşı Becarano Efendiye şunu söylemiştir: "Necib Musevî milletinin sadakati ve memlekete bağlılığı Hükûmetçe malûm olmuş ve takdir edilmiştir. Yahudiler hiçbir vakit Devlete karşı yapılan hareketlere iştirak etmemişlerdir. Bunlar daima sulhperver ve faydalı vatandaşlar olmuşlardır" (1).

11 — Lozan Konferansına gitmiş olan Türk Heyeti Murahhasası Matbuat Kaleminin, Türkiye akalliyetleri hakkında kaleme aldığı bir risalede, Türk Musevilerin vatana olan sadakatleri takdir ediliyor. Vaktiyle bir nüshası "El Tiempo" gazetesine gönderilmiş olan bu risaleden bahseden gazete sahibi David Fresko Efendi bu hususta şöylece idarei kelâm ediyor:

"Lozan Türk Heyeti Murahhasası Matbuat kaleminin, Türkiye akalliyetler meselesi hakkında neşretmiş olduğu risalenin bir nüshası bize geldi. Bu risalede Heyeti Murahhasasının Yahudi cemaatinin her vakit Hükûmete karşı sadakat ruhiyle hareket ettiğini katî surette beyan ve bu cemaatin âzalarının sulh içinde memleketin taalisi ve inkişafı için, vatandaşları Türklerle beraber, çalışmağa devam edeceklerini ümit ettiğini okumakla mesrur olduk." (2)

12 — Rauf Beyin Başvekâleti esnasında Pariste çıkan "Le Journal" gazetesi muhabiri, kendisine Patrik meselesine dair bâzı sualler sormuştur. Rauf Bey cevap verirken, Museviler hakkında aynen demiştir: "Museviler, memleketimizde akalliyetler meyanında dürüst hareket etmiş olmak itibariyle, bir misal teşkil ederler." (3)

13 — İzmirin istirdadından sonra yani 2 Şubat 1923 tarihine müsadif cuma günü, İzmirde Gazi Mustafa Kemal tarafından hasbihal tarzında sualli cevaplı uzun ve alkışlanmış bir konferans verildi. Bu konferansta hazır bulunan Avukat Rafael Amato Efendi Gaziye bu suali irad etti: "Paşa Hazretleri! Türklerin saadetiyle mesut ve matemleriyle meyus olan Musevî vatandaşları hakkındaki fikri âliniz nedir?"

Gazi böyle bir cevap verdi: "Unsuru hâkim olan Türklerle tevhidi mukadderat etmiş sadık bâzı unsurlarımız vardır ki bilhassa Museviler, bu millete ve bu vatana sadakatlerini isbat ettiklerinden, şimdiye kadar müreffehen imrarı hayat etmişler ve bundan böyle refah ve saadet içinde yaşayacaklardır." (4)

---

(1) El Tiempo, 12-12-1922.

(2) 12 kânunusani 1923, numara 32.

(3) "İkdam" gazetesinin 8 kânunusani 1339 (1922) tarihli ve 9272 numaralı nüshasında.

(4) İzmirde intişar eden Türkçe "Sadayi Hak" ve "Anadolu" gazeteleri ile

14 — Türk milleti şu son senelerde ne kadar çok elem, keder görmüştür. Hepiniz biliyorsunuz, bizi bütün dünya terketti. Dün ekmeğimizi yiyenler bize silâh çekti, evimizde beslediğimiz çocuklar bilekadınlarımızı kesti. Artık Türk milleti nefsinden başka kimseden bir ufacık müvaziş görmüyordu. İşte Musevî arkadaşlarımız, bizi hiç unutmadılar. İstanbul sokaklarında Türk bayrakları tahkir edilirken, mukaddesatımıza tecavüz olunurken, biz Musevî vatandaşlarımızın gözlerinde bize acıyan, ağlayan bir ifade görüyorduk; hakikî dost zindan kapısında belli olur. Türkiye Musevileri cidden zindan kapısında bize dost kaldılar.

Aziz Türkiye de kendi varlığını kudretiyle kurtarırken, şimdi bu acı gün dostlarını hiç unutmıyacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir Rum, bir Ermeni için artık vatandaşlık hukukunu resmen tanımağa mecbur değildir. Çünkü hiyanet görmüştür. Halbuki biz Musevilerden dostluk gördük, Türk milleti bundan sonra da Musevî vatandaşlariyle daha sıkı, daha samimî yaşamak ister. Arada hiçbir suitefehhüm, fikrî müzmer yoktur. Her şey açıktır. Hür Türkiye devletinde her şey samimidir. Dostluğumuz kuvvetlidir. Bu sebebe mebni Musevî vatandaşlarımız Türk kardeşleriyle elele vererek Musevî milletine has olan zekâ ve dirayetin, iş görmekteki maharetin feyizli mesaisinden memleketi istifade ettirmek isteriz. İşte her Türk böyle düşünür (1)".

Türkiye Büyük Millet Meclisinde
Edirne Mebusu
Mehmet Şeref

15 — "Türk İnkılâbı ve Yahudiler" başlığı altında bir makale yazan Vakit gazetesi, yazısının sonunda şöyle diyor: "Yahudiler tarafından alınan teşebbüsü memnunlukla kayd ile Türk İnkılâbı kadrosu içinde akalliyetlerin prensiplerinin meslesindeki şahsî ve ailevî hukuka dair geçenlerde aldıkları vaziyet gibi, bu defa dinî ve sivil işlerin ayrılması

Fransızca "Le Levant" gazetesi 3 şubat 1923 tarihli nüshalarında bundan bahsedilmiştir. Bu eserin Fransızca tercümesinden alınan bu beyanatın İngilizce tercümesi, Amerikanın Philadelphia şehrinde, 1943 de basılmış olan Stars and Sand eserinin 412 nci sahifesindedir. Eserin muharriri Joseph L. Baron'dur.

(1) Edirnede İspanyolca - Musevice intişar eden "La Boz Dela Verdad" (Hakikat sadası) gazetesinin 11 mayıs 1923 tarihli ve 13 numaralı nüshasına bu beyanatın İspanyolca - Musevice tercümesiyle beraber Türkçe metni de geçmiştir. Bu eserin Fransızca tercümesinden alınan bu beyanatın İngilizce tercümesi, Amerikanın Philadelphia şehrinde 1943 de basılmış olan Stars and Sand eserinin 413 üncü sahifesindedir. Eserin muharriri Joseph L. Baron'dur.

hususunda da Rumlardan ve Ermenilerden evvel davrandıklarından dolayı onları tebrik ederiz (1).

16 — 1923 senesinin ilk ortasında Himayei Etfal Cemiyeti Reisi Mebus Doktor Fuad Bey Cemahiri Müttefikai Amerikaya gitmiş ve her tarafta mazharı iltifat olmuştur. "Mishigan" Darülfünununda, şerefine verilen bir ziyafet esnasında kendisine sorulan sualler meyanında, Türkiye akalliyetleri meselesi suali de vardı. Doktor Fuad Bey bu son sual hakkında demiştir: "Ne zaman bu meseleden bahsetmezseniz, o zaman akalliyetler Türkiyede rahat edecektir. Sizin onların hâmisi olmadığınızı anladıkları gün, Türklerle hoş geçinmeğe başlayacaklar ve her iki taraf rahat edecektir. Museviler bunun misalidir (2)."

17 — Türkiyeye karşı Romanyanın sarsılmaz dostluğunu yapan ve Türkiyenin güttüğü akıllıca siyaseti bol bol öven Bükreş radyosu bunlardan hemen sonra, Türkiyenin başlıca düşmanları Yahudiler ve İngilizler olduğunu söylüyor. Şaşılacak şey! İnsanları kasaplık hayvanlar gibi kesmiş olan Romanya rejimine karşı Yahudilerin düşman olmasına akıl erir. Fakat bütün Avrupada insan gibi yaşabildikleri tek memleket olan Türkiye Yahudilerinin düşmanlık duyguları besledikleri hakkında henüz hiçbir vesika yoktur. (3)

18 — Müdafaai Milliye hareketinin muvaffakıyetinden sonra, Ankaranın ilk İstanbul temsilcisi Rafet Paşa, ziyaretine giden İstanbul Hahambaşısı Becarano Efendiye şunu söylemiştir: "Bütün Anadolu, Türkiye Yahudilerinin Türk dâvasına bağlılığına ve samimî sadakatine kanidir. Memleketin bütün unsurları dâvaya o kadar samimî olsalardı, dâva çoktanberi kazanılmış olurdu. Fakat, bütün unsurlar içinde vazifelerinde kusur etmiş olan Ermeniler ve Rumlar ve hattâ münferit olarak bâzı Müslümanlar ve Yahudiler bulunmuştur. Bunlar müstesnadır (4).

19 — Vaktiyle İstanbulda çıkan La Boz de Oriente Musevice - İspanyolca gazetesi sahibi meşhur musikişinas İsaac S. Algazi, 27-8-1931 tarihinde Marsilyaya giden Patris II. vapurunda Yunan hükûmet Reisi Venizelos'a rastgelmiş ve kendisinden bir mülâkat istemiştir. Algazi, Yunanistanda yaşayan Musevî unsuru, vaziyeti, istikbali hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Venizelos cevaben şunu söylemiştir: "Umumiyetle her vakit ve her yerde bir terakki ve prosperité (bolluk) unsuru

---

(1) El Tiempo, 23-12-1925 (Vakitten tercüme).

(2) New-York'ta çıkan Türkçe "Birlik" gazetesinin 11 haziran 1923 tarihli ve 31 numaralı nüshasında.

(3) Akşam gazetesi, 19-8-1943. (Bu para Akşam gazetesi başmuharriri Necmeddin Sadak'ın başmakalesinden alınmıştır).

(4) El Tiempo 27-10-1922

olan Museviler hakkında takdir ve hürmet beslerim. Yunan Yahudiliğine gelince, hükûmetimiz ve ben onu, esasen müsamahakâr olan ve Yunanlı yahut Musevi olup olmadığını sormayan memleketimizin iktisadî kalkınmanın bir kıymetli âmil olduğunu sayarız. Ben ki Giritliyim, siyaseten birlikte çalıştığımız Museviler arasında pek çok da Musevî dostlarım vardır. Eğer şimdiki Yunanistanın vaziyetinden bahsetmek icabederse, dünya buhranına rağmen üç dört senedenberi bütçemizde artışın fena olmadığını söyliyebilirim. Istikbale gelince, vaziyetin her bakımdan memnuniyet verici bir seviyeye geleceğine ve bâhusus yeni Yunan topraklarında bulunan ve Selânik şehri gibi Musevî unsuru bol olan yerlerde Yahudilerin ruhan, hissen ve lisanen eski Yunanistan Yahudileri gibi Yunanlaşacaklarına şüphem yoktur. Eski vatanlarına (Türkiyeye) derin bir surette bağlı olup bize ilhak edilen yeni toprakların Yahudilerinin yavaş yavaş meydana gelmekte olan bu değişikliği birdenbire çekemiyeceklerini anlarım. Bu hepimizin iyiliği için, yakında bu tereddüt vaziyetinin tamamen ortadan kalkacağına eminim" (1).

20 — Atatürk, İstanbul Yahudi Eskenazi cemaati hahamı ve Yahudi Lisesi müdürü Doktor Marküs'ü tanımak istemiştir. Marküs, Cumhurbaşkanı diş tabibi Günsberg ile beraber 7-9-1935 de saat 22 de Atatürk'ün Florya yaz kşköüne gitmiştir. Günsberg Doktor Marküs'ü, yanında yüksek şahsiyetler bulunan Atatürk'e takdim etmiştir. Reisicumhur Marküs'e iltifat etmiş, felsefe, filoloji, Ahdi Atikin ilmî kısımları hakkında beş saat konuştuktan sonra söz Yahudilik ve Yahudiler hakkında intikal etmistir. Atatürk, Yahudilerin Cumhuriyet Hükûmetine ve kendisine karşı gösterdikleri sadakati takdir ettiğini ve bir gün Başvekil İsmet İnönü'yü Heybeliadaya ziyarete gittiğinde geçtiği yerlerde büyük bir kalabalığın kendisini hususî ve gayet heyecanlı bir surette alkışladığını görünce ve bu kalabalığı teşkil eden efrad kimlerdir sorunca cevaben bunlar Yahudidir dive cevap verdiler. Bunun üzerine bu alkışlardan ne için mütahassis olduğumu anladım, zira alkışlar samimî idiler ve hakikaten kalpten geliyorlardı, çünkü Yahudiler bizim gibidir, yani Türkler ile Yahudiler arasında fark yoktur" söylemiştir (1).

21 — 28 Mart 1947 tarihine müsadif cuma günü saat altıda, Başbakan Recep Peker, Üniversitenin yeni konferans salonunda "Milliyetçilik" mevzuu üzerine bir konuşma yapmıştır. Bu münasebetle memlekette "Azlıklar" adiyle tanılan vatandaşların siyasî vaziyetine temas ettikten sonra Antisemitizm üzerine durarak demiştir ki: "Başka din ve başka ırktan yurddaşları millî varlığın ayrılmaz parçasını sayan zihniyet

(1) La Boz de Oriente, 17 Eylûl 1931, No. 2.

(2) A. Galante, Appendice à l'ouvrage Turcs et Juifs. s. 39 40 (1937).

üstünde kuvvetle durduktan sonra ayrıca Yahudilerden bahsetmeğe mahal olmamak lâzımdır. Fakat Beni İsrail devirlerinden sonra bilhassa Hıristiyanlık taassuplarının üzerinde düğümlendiği bu mesele son devirlerin Nazi ve Faşist cereyanları arasında büyüyerek yeni sirayetler yapmıştır. Yüksek bir insanlık cemiyeti için iptidaî sayılan bu yanlış ve zararları anlayışın yurdumuzda görülen eski ve yeni izlerden sıyrılmanın Türk milliyetçiliğine asîl bir mahiyet vereceğine inanmalıyız. İnsanlık tarihi antisemitizmi yirminci asır için ayıp olarak kaydedecektir" (1).

Şimdiye kadar antisemitizmi takbih eden hiçbir resmî beyanat yapılmamıştır. Recep Pekerin bu beyanatı, hakikat sahasında olarak, Yahudilik lehine tarihî bir kayıt teşkil ederler (2).

---

(1) Bu parça aynen Vatan gazetesinin 29-3-1947 tarihli nüshasından alınmıştır.

(2) Antisemitizm, Sâmilik, yani Sâmi kavimlerinin (bu kavimler meyanında Yahudiler, Araplar, Asuriler, Aramiler ilâh. vardır) aleyhdarlığı demek ise de, tâbir Yahudilerin aleyhdarlığına hasredilmiştir. İlk çağlarda antisemitizm, Hıristiyanlığın dini taassubiyle başlamıştır. Zira Hıristiyanlık, aslen Yahudi olan İsâ'yı öldürmekle Yahudileri suçlandırmıştır. Halbuki İsâ'nın âkıbetinden Roma mesuldür. Çünkü İsâ, Musâ'nın dininde bâzı yenilikler yapmak istediği için Kudüs Yahudileri, o zaman Romaya tâbi Kudüs valisine müracaat ederek İsânın girişteği teşebbüsün bir ihtilâl doğurabileceğini ileri sürerek lâzım gelen tedbirlerin alınmasını istemişlerdi. Vali (ismi: Ponce Pilate) bundan korktuğu için İsâyı "ihtilâlci" suçiyle yok etmiştir. Buna benzer vakalar arasıra Türkiyede de görülmüştür. Din namına, "Mehdi" namiyle peygamberim diye ortaya çıkan birkaç kişinin bu suretle yok edildiklerini Türkiye tarihi kaydediyor.

Dinî taassubun hafiflenmesi üzerine, yeni antisemitizm cephesi, Yahudilerin çalışkanlıklariyle işlerde muvaffakıyetleri olmuştur. Buna malî antisemitizm denebilir. Son zamanlarda ilmî bir antisemitizm ortaya çıkmıştır ki, bu da Yahudilerin ilim sahasında fevkalâde parlamalarından ileri geliyor. Meselâ Almanayda Hitler iktidar mevkiine gelinceye kadar, muhtelif ilim sahalarına mensup on altı Alman âlimi Nobel mükâfatını almışlardır. Bunlardan dokuzu Yahudi, yedisi Hıristiyan idi. Hitler Almanyasından evvel bu memlekette Yahudi nüfusu altı yüz bin ve bütün Almanyanın nüfusu altmış beş milyon idi. Göze çarpan bu misal ne için antisemitizme sebep olsun? Bunun sebebi çekememezlik. Antisemitizm yüzünden Yahudiler çalışmıyacaklar mı? Evet ve bütün zekâ ve çalışkanlıklarından istifade edecekler. Yahudilerin zekâları ve çalışkanlıkları fıtri değil, kisbîdir. Tarih, bunların anlamak kuvvetini daha keskin ettiğinden ve çalışmak lüzumunu daha zarurî kıldığından Yahudilerin bu iki kuvveti irsî bir hale gelmiştir. Bunun mânası sudur: Beni İsrail siyasî istiklâllerini kaybettikten ve dünyanın her tarafına dağıldıktan sonra himayesiz kalmışlardır. Bu vaziyet karşısında yaşamak için çalışmak lâzım idi. Çalışmaları pek çok engellere maruz kalırdı. Bunları yenmek için yeniden düşünmek,

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yahudiler ve siyasiyat

Hürriyetin istihsalini ve vatanın selâmetini istihdaf edip, Jön Türklüğün faaliyetiyle beraber başlayan harekete Yahudi unsuru dahi iştirak ederek, memlekete faydalı hizmetler ifa etmiştir. Bu yolda hizmet eden başlıca Türk Yahudilerin faaliyetini, elde edebildiğimiz malûmata istinaden, berveçhi zir kaydediyoruz:

1 — Nissim Masliyah:

Selânik Ticaret Mahmekesinde âza iken, Selânik İttihad ve Terakki cemiyetine dahil olarak cemiyetin erkâniyle beraber çalışmış ve ayni zamanda Selânik Polis mektebi idare ve Kapitülâsyonlar muallimliğine tayin olunmuştur. O zaman Selânik, Rumeli vilâyâtı selâsesi (Selânik, Kosuva ve Manastır vilâyetleri) merkezi olduğundan, Müfettişi umumî sıfatiyle orada bulunmuş olan Hüseyin Hilmi Paşa, (bilâhara sadrıazam olmuştur) Nissim Masliyahın reyinden istifade etmek için, hukuka ve bilhassa hukuku düvele taallûk eden bâzı mühim evrakı kendisine havale ederdi. 1324 Mesrutiyetinin istihsalini müteakip Selânikte çıkmağa başlayan "İttihad ve Terakki" gazetesi heyeti tahririyesi meyanına dahil olmuş ve bir müddet sonra açılan Meclisi Mebusana üç defa mebus intihap edilerek, birinde meclis kâtiplerinden birine intihap olunmuştur. Bundan başka Masliyah İstanbulda dokuz ay devam eden "İttihad" namiyle yevmî bir gazete çıkarmıştır. 1930 da, "Hür Adam" adlı günlük bir gazete çıkarmıştır. Fakat gazetenin ömrü kısa olmuştur.

Nissim Masliyah Rumî 31 mart 1325 (Efrenci 13 nisan 1909) daki irticaî hareket esnasında, Meclisi Mebusanı basan mürtecilerin Kanunu Esasiye mugayir olan istekleri kabul etmeğe meyil gösteren bâzı mebusları gafletlerinden uyandırmak ve mukavemete davet etmek suretiyle, Meşrutiyete büyük bir hizmet ifa etmiştir. Gazeteler, Masliyahın cesareti medeniyesini kemali takdir ile kaydetmişlerdir.

Umumî Harp esnasında, harbe nihayet vermek maksadiyle, Rus Sosyalistleri tarafından Stokholmda akdolunan Sosyalist kongresine iştirak etmek üzere birinci defa Nissim Masliyah, Doktor Âkil Muhtar ve Hüseyinzade Ali Beyler ile ikinci defa Silâh Cimcoz Bey ile hükûmet tarafından o şehre gönderilmiştir.

1922 de yani Mütareke esnasında Amsterdamda Sosyalist kongresi aktedilmiştir. Kongrenin umumî kâtibi Mösyö Hosmann, Masliyahın

---

yeniden çalışmak icabederdi. İşte, on dokuz asır içinde çok düşünmek ve ağır çalışmak mecburiyetinde kalmış olan Beni İsrailin kavmi, zeki ve çalışkan olmuştur. Binaenaleyh, Yhudilerin zekâları ve çalışkanlıkları antisemitizmin, yani tarihin eseridir.

dostu idi. Masliyah bu dostluğundan istifade ederek, o zaman, Berlinde bulunmakta olan merhum Talât Paşayı, Türkiyenin vaziyeti ve istikbali hakkında Mösyö Hosmann'a malûmat ve izahat vermek için Amsterdama davet etmiştir. Talât Paşa Amsterdama gelmiş ve Mösyö Hosmann ile görüşerek, Türkiyenin istekleri hakkında bir rapor vermiştir. Lâkin Versay Muahedenamesi Sosyalistlerin kongresini akim bırakmış olduğundan, hiçbir netice elde edilememiştir.

2 — Alber Ferid Aseo:

Ferid Aseo, "Cumhuriyet" gazetesi sahibi merhum Mebus Yunus Nadi Bey ve diğer bâzı arkadaşları ile, Abdülhamidi Sâni zamanında Avrupaya kaçan merhum Mehmed Murad Beyin temsil ettiği gruba ve sonra Murad Beyin memlekete avdeti üzerine, o zaman Ahmed Riza Beyin riyaseti altında faaliyette bulunmuş olan İttihad ve Terakki cemiyetine intisap etmiştir. Zamanın hafiyesinin ihbari üzerine Ferid Aseo, tevkif ve birkaç defa muhakeme edildikten sonra İstanbulda üç sene hapse mahkûm olmuştur. Hapishaneden çıktıktan bir müddet sonra, Manastıra nefi edilmiş ve orada iken Osmanlı Bankası hizmetine girmiştir. Rumelinin umumî müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa zamanında, Manastır Osmanlı bankası şubesinden Selânik Osmanlı Bankası şubesine nakledilerek, oradaki Jön Türklerle münasebetlerini yenileştirmiştir. 1908 de Selânikte bulunan Talât Bey, (merhum Talât Paşa) Selânikteki Jön Türklerin istibdad hükûmeti aleyhine isyan çıkarmak için Selânikte hazırlık yapmakta olduklarını İstanbul Jön Türk mümessillerinden biri olan Hüseyin Paşaya (bu zat Umumî Harb esnasında İzmir valiliğinde bulunmuş Rahmi Beyin kayın pederidir) haber vermek için Ferid Aseoyu sahte bir seyahat tezkeresiyle İstanbula izam etmiştir. Aseonun hareketinden haberdar olan istibdad hükûmeti, onu aramağa koyulmuş ise de, kıyafetini değiştirerek sâlimen İstanbula gelerek hâmil olduğu mektubu mürselünileyhine teslim etmiştir. Aseonun muvasalâtından pek az sonra Meşrutiyet ilân edilmiştir. Aseonun Mütareke esansında İzmirdeki faaliyeti yukarıda zikrolunmuştur.

3 — Alber Fua:

Senelerdenberi Pariste yaşadıktan sonra Alber Fua, Pariste İttihad ve Terakki cemiyeti tarafından neşredilen Fransızca "Meşveret" gazetesinin ileri gelen muharrirlerinden biri olmuştur. Kendisinin "Meşveret" tarafından tahkir edildiğini iddia eden Abdülhamidi Sâni, 1897 senesinde Paris sefiri Salih Münir Bey vasıtasiyle, Paris mahkemesinde Ahmet Riza ve Alber Fua aleyhlerine dâva açmıştır. O zaman dâva vekili olan Mösyö Clemanceau ile Mösyö Millerand (sabık Fransa Reisicumhuru) Ahmet Riza ve Alber Fua'yı müdafaa ederek beraet kazandırmışlardır.

Karasu, genç Türklerin hareketine en evvel iştirak edenlerden biri olmuştur. En mühim vazifesi gerek Selânikte, gerek Selânik ile İstanbul vesair mahaller arasında muhabereyi temin, hükûmetin nazarı dikkatini celbetmiyecek bir surette, ahaliyi memleketin vaziyetinden haberdar ve onu ikaz etmekten ibaret idi. Karasu bunda tamamiyle muvaffak ve cemiyete en ziyade hizmet edenlerden biri olmuştur.

1908 de ilân olunan Meşrutiyette, Karasu bir defa Selânik ve iki defa İstanbul mebusu intihap olunarak vatanperverane hizmetlerine devam etmiştir.

On beş sene kadar Mabeyni hümayun başkitabetinde bulunmuş olan Tahsin Paşa, "Hâtırat" eserinde şunu yazıyor: 1908 de. Talât Bey (sonra Talât Paşa) ve Emanoel Karasu Selânikten İstanbula gelmişlerdir. Sarayın tarassut memurlariyle polis nezareti adamları her gün bu iki şahsın hareketlerini yakından takip ederlerdi. Elde edilen malûmata göre, Talât Bey ve Karasu Efendi İstanbulda birkaç franmason ile bâzı ilmiye ricalleriyle görüşmüşlerdir. Karasu Efendi istintak altına alınmıştır, lâkin ağzından hiçbir sır çıkmamıştır. Fakat görüştükleri ilmiye ricalleri hakkında tahkikat yapılmıştır. (1).

İkinci Abdülhamidin hal'ine, yani tahttan indirilmesine memur edilen heyet meyanında İttihad ve Terakki fırkasının nüfuzlu bir âzası olan Karasu da vardı. Siyasî düşmanları, 300,000,000 Müslümanın Halifesi olan İkinci Abdülhamide karşı gurur ve terbiyesizlik bir tavır ile hareket eden biricik âza Karasu olduğunu yazmışlardır. Bu uydurmadır. Vakanın aslı şöyle geçmiştir:

Abdülhamidin hal'ine memur edilen heyet Arif Hikmet Paşa, Esat Paşa Toptanî, Manuel Karasu Efendi ve Aram Efendiden mürekkep idi. Heyet Padişahın huzuruna girdiği vakit salonda, sarayda vazifesi olan Galip Paşa vardı. Başka kimse yoktu. Galip Paşa 1934 de vakayı Tan gazetesi muharriri Salâhaddin Güngör'e şöyle anlatmıştır:

"Esat Paşa Toptanî padişaha yaklaşarak "Fetvayi şerifeye istinaden millet sizi hal' ediyor; hayatınız, emlâkiniz, ailenizin ve çocuklarınızın hayatları emniyet altındadır" dedi. Abdülhamid bâzı tereddütler ve determelerden sonra heyet âzalarından her birine ayrı ayrı olarak hayatından emin olup olmıyacağını sordu. Herbiri bu hususu temin etmiştir (2). İşte mesele böyle geçti.

---

(1) "Milliyet" gazetesinin (Türkçe kısmı) 31 mart 1931 tarihli nüshasında.

(1) Tan gazetesinin 14 şubat 1937 tarihli nüshasında.

5 — Nissim Ruso:

Üç vilâyetin umum müfettişi Hüseyin Hilmi Paşanın maiyetinde bulunmuş olan Nissim Ruso, Jön Türkler ile münasebatta bulunarak faydalı hizmetler ifa etmiştir. Ruso, ahaliyi ihtilâle davet etmek için duvarlara ilân yapıştıranlardan biri, 1908 senesi temmuzunun 23 üncü sabahında, bir kahveye giderek, ahaliyi Hamidiye hükûmeti aleyhine isyan etmeğe alenen davet eden ilk hatip ve o günün akşamında ihtilâl komitesinin arzularını Abdülhamidi Sâniye iblâğ etmek için Hüseyin Hilmi Paşa nezdine giden heyetin hatibi idi. Selânikte ve Istanbulda "İttihad ve Terakki" ve "İttihad" gazetelerine yazı yazmıştır. "Girit" meselesinde İttihad gazetesine "Giridi vermeyiz" namında ateşîn bir makale yazmıştır.

6 — Rafael Benuziyu:

Selânikte eczacı olup, eczahanesi Jön Türklerin mülâkat yeri idi. Bundan başka, idarei Hamidiyece şüphe altında bulunan Jön Türklerin muhaberatı Benuziyu vasıtasiyle gelir, giderdi. 22 temmuz 1908 senesi akşamı yani Meşrutiyetin istirdat edileceği günün arifesi, Selânik duvarlarına beyanname yapıştıranlardan ve bunları evlere dağıtanlardan biri olmuştur.

7 — Aşer ve Avram Salem Biraderler:

Selânikli bu iki kardeş İstanbulda tahsilde iken, zamanın tâbiri veçhile "Efkârı cedide ashabından" oldukları için Trablus Garba nefi edilmişlerdir. Bu iki birader Tunus tarikiyle Fransaya firara muvaffak olarak, Genç Türklüğün harekâtına iştirak etmeğe devam etmişlerdir.

8 — Leon Gatenyo:

Selânikli bir genç olan Gatenyo, Baytar mektebinde tahsil ederken, Jön Türklüğün harekâtına iştirak ettiğinden, tutulmamak için, Fransaya gitmiş ve faaliyette bulunmuştur.

9 — Samoel Tiano:

Selânik manifatura tüccarından olan Tiano, Selânikteki Jön Türk grupuna büyük büyük hizmetlerde bulunmuş ve servetini Jön Türklüğün emrine amade kılmıştır.

10 — Bu eserin muharriri:

Bu eserin muharriri pek genç iken Rodosta Jön Türklüğe intisap ettikten sonra İzmire gitti ve 1904 de zamanın müstebit siyasetinden bîzar olarak, Mısıra firar etti. Mısırda, o zaman "Progrès" namiyle intişar eden bir Fransızca günlük gazetede altı sene devam eden muharrir-

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد اهداء وافر التحيه والثنا، الجزيل المنكاثر لجناب الأديب الأريب الممتاز بين الاقران بكل صدح عاطر وخلال كمال لا يحيط بمفرداتها الدفاتر جناب آورام غلانتي مدير جريدة لاورا المحترم حائز المفاخر انالة الله من النعم ما تكل عنه وصف الاقلام والمحابر فلقد وصل تحريركم المؤرخ في ٢ صفر سنة ١٣٢٦ معلنا بمالكم من المودة القلبية ومعترفا بما يوجب الفخر من صدق الطوية وحب الخير والمحافظة على المصالح الانسانيه مع حسن المسلك في مراعاة حقوق السلطنة السنيه وعدم تفرقة شمل الدولة العلية العثمانيه وشكر تالكم ذلك وما ابديتم من الثنا على السيد الماجد امبريز يحيى الكبسي حماه الله بما يبديه من تفصيل الأحوال اليمنيه وما كفر تكم وحضرة الماجد الكامل رئيس محرري جريدة القناة التركيه من العنايه وحسن المقاصد المرضيه وليكن معلوم حضرتكم اننا واسلافنا الكرام منذ قريب الف سنة نقيم العدل بين عباد الله في اليمن الميمون كما امر ربنا لنصرة الضعيف واغاثة اللهيف لا لحب الرياسة والتجبر في البلاد ولا لجمع اموال ندخرها ميراثا للاولاد وان اهل اليمن ليس لهم من الثروة ما يملأ اجواف المأمورين من قبل الدولة العليه كان البلاد لا تحتمل عشر العشر من التكليفات الاميريه فلما قصد المأمورون هذه البلاد مشترين للذهب والسلب متهالكين على التهتك في شرب المسكرات وما تستحي الصعف من نشره من الفواحش والفوافر التي تنهى عنها الرب ومعهم من الآلات الحربيه ما لا تطاق مقابلته قرروا في ابوابهم السفها وقتلوا من لم يخضع لخدمة ضارهم من الاشراف والعرفا والفقها فاقفروا الديار واقفلوا بيوت اعالهم محلات العبادة والاذكار وسلبوا ما في ايدي الناس من الأموال وارملوا النسا ويتموا الاطفال وحرقوا ما احلّه ذو الجلال واحلوا ما حرمه وطلبوا كل محال وكلما قدرنا العرايض نحن او اسلافنا الى الابواب العاليه سعوا في كتمها واغلقوا الابواب في كل مقام دونها ونسبوا

Klişe VI — Mısırda La Vara namında bir gazete sahibi olan bu eserin muharriri Türkiyenin menfaatlerini müdafaa ederken, yabancı bir devletin Yemen İmamı ile münasebatta bulunmağa çalıştığını öğrenince, Yemen İmamına yazdığı mektupta bundan vaz geçmesini ve Jön Türklerle muhaberede bulunmasını rica etmiştir. Buraya dercettiğimiz bu klişenin metni, İmamın Galantiye 2 Rebiülevvel 1326 tarihiyle yazdığı mektubun suretidir.

لدى الذات الشاهانة البنا والى اهل اليمن كل رذيلة وعملوا لفتح الحروب ودوام الفتن كل ذلك
ليتم لهم مآرب الاختلاس وليوفروا اموالهم من الأموال باموال الخزينة ومكاسب الناس فانهم اذا
كانت الحركة العسكرية يأخذون جميع محتاجات العساكر من اهل البلاد ويسخرون الدواب لحمل الاثقال مجانا بلا اجرة
ولا زاد ثم يأمرون من عندهم من الاسافل والسفلة بختم السندات في قبض قيمة الارزاق والاجورات من صناديق الاموال
ويقتسمون مع مايهبونه من اموال المنكوبين في الحال ويكلفون الحكومة العثمانية لذلك ارتكاب المصارف
والاهوال ويعرضون العساكر والاهالي للقتل والقتال فاضطررنا للتخلص من هذه الورطة الى التوسل
بانواع الوسائل وكثرنا من هذا القبيل المحررات والرسائل طمعا في ابلاغ الحقائق الى الاعتاب السلطانية ورجاء
في انقاذ ضعفاء اليمن من هذه المصائب التي تابا الرضا بشيء منها الطبيعة الانسانية فهذه قطرة من محطرة من
افعالهم وطشة في بحر من مساوي اعمالهم ولقد نظن ان العالم بأسره يتفطن لما ناب اليمن من المحن
ويصرخ معنا بانا قصدنا نالي دبارنا ولم نطلب غير ما كان عليه اسلافنا من اقامة العدل في الوطن وان الجدير
بالدولة العلية ان تتفضل بابقاء اليمن بايدينا كما كان اسلافنا حيث من سلف من السلاطين العظام
فتكتسب سلامة ما يصرف من الاموال الكثيرة وما يسفك من الدماء المحرمة ليس الاستبداد الى مورين وظلم
الانام وترتاح ايضا حسن الثنا من العالم والدعا المترادف من كافة الأمم لكونها مسحت تفضلا
ومنت تفطفا بتخفيف سموم المامورين التي تدب في جسد الحكومة السنية العثمانية بسفك الدما
واتلاف الاموال والمباني ومعالجة دا البلاد وهو الداء العضال الذي اصله عضة الى مورين فكلما
التأم جرح بدا الكلم الثاني واشترم بارسال وكالة رسمية وتعليمات، فمعلوم ان تعيين الوكيل الرسمي وقتا
للمخابرة ويتوقف على فهم ما تصدر به الارادة السنية وعدم بلوغ هذه الامنية بمثيل ارادة سنية جوابية
هو الذي كلفنا تكثير المكاتبات وارسال الكتب بوسايط مختلفات فهذا ما تنهيه واذا اقتضتم
بابلاغ سلامنا لحضرة الماجد احمد رضا بك واعلام جنابه حال هذه الخلاصة فلكم بها عزيد الشكر والثنا
والدعا عسكه الختام ٢ ١٩ جمادي الاول سنة

liği esnasında, bu eserin muharriri Jön Türklüğe taallûk eden bütün havadisiyle, "Osmanlı İttihad ve Terakki" cemiyetiyle "Teşebbüsü şahsî, ademi merkeziyet ve Meşrutiyet" cemiyetinin raporlarını aynen veya hülâsaten "Progrès" ye derc, ecnebi postalariyle Jön Türk matbuatını Türkiyeye sokar ve "Meşveret", "Şûrayi Ümmet", "Şûrayi Osmanî" ve "Doğru Söz" gazetelerine yazardı. Bundan başka bu eserin muharriri Mısırda, "Mısır Cemiyeti İsrailiyesi" namiyle hürriyetperver ve siyasî bir cemiyet teşkil ederek 1908 de Pariste toplanan Jön Türklerin kongresinde mümessil bulundurdu. (Yukarıda 41 - 43 sahifelerine bak). Mısırda bulunduğu sırada, bu eserin muharriri, o zaman Abdülhamidin siyasetinden usanmış olan ve bir ecnebi devletin âğuşuna atılmak isteyen Yemen İmamı Yahya Hamideddine yazdığı mektupta bundan vaz geçmesini ve Jön Türkler ile muharebe etmesini rica etti. Yemen İmamı cevaben, adaletten başka bir şey istemdiğini ve keyfiyetten Ahmed Riza Beyin haberdar edilmesini rica etti. O zaman Ahmed Riza Bey ile bu eserin muharriri arasında teati olunan muhaberede bu mesele mevzuubahs olmuş, ve çaresine bakılmak üzere iken, 1908 Meşrutiyeti ilân edilerek Yemen, Meclisi Mebusana mebuslarını gönderdi.

Mütarekenin bidayetinde, bu eserin muharriri, memleket için büyük faydası dokunmuş olan "Millî kongre" nin muhtelif encümenlerinde çalıştı ve bilâhara Hilâli Ahmer merkezinde Garp lisanları mütercimi ve kâtibi ve Hilâli Ahmer mecmuası muharriri sıfatiyle çalışırken, dolayısiyle İstiklâl Harbine pek çok yardım etti. Her gün Yunan fevkalâde komiserliği neşriyat vasıtası olan "Proiya" gazetesini tetkik ile Türkiyeye ait havadisi ve yine her sabah İtalyan telgraf ajansının Türkiyeye ait telgraflarını, Hindistandan ve Mısırdan gelen İngilizce ve Arapça gazetelerinin Türkiyeye ait aksamını ve Ingiliz fevkalâde komiserliğinden Hükûmeti Milliyenin İstanbul mümessilliğine gelen İngilizce muhabereyi tercüme ederdi. Bütün bu tercümelerin muhteviyatiyle, mümessillik tarafından toplanan diğer yevmî havadis ile kaleme alınan rapor, her akşam, Ankara Hükûmeti Hariciye Vekâleti İstanbul mümessili Hâmid Bey tarafından bu Vekâlete gönderilirdi. Bundan başka bu eserin sahibi Mütareke esnasında ve İtilâf sansürünün tehditkâr kontrolü altında İstanbul Türkçe, Fransızca, İspanyolca gazetelerinde Türklüğün şeref ve izzetini ilâ etmekten çekinmedi ve bunu bir vicdan borcu ve bir vatan vazifesi olarak saydı.

DOKUZUNCU BÖLÜM

1492 senesinde İspanyadan Türkiyeye gelen Yahudiler beraberlerinde ne getirdiler? Frengi mi? Veba mı? — Matbaacılık — Hekimlik — Silâh dökmeciliği

1 — Frengi mi? Veba mı?

Hitler ajanlarının propagandaları Türkiyede yayılmağa başladığı vakit, başlıca hedefleri Yahudileri her sahada düşürmek idi. Orta çağda, Yahudileri, su kuyularını zehirlemekle itham ettikleri gibi Hitler ajanları İspanyadan gelen Yahudileri de Türkiyeye frengi ve veba getirmekle itham etmişlerdir. Buna inanan olanlar vardır. Bir gün tanıdığım bir kimse, Yahudilerin İspanyadan frengi getirdiklerini ve onlardan evvel Türkiyede frengi olmadığını bir gazetede okuduğunu söyleyince, güldüm. Bir müddet sonra, Türkiye Musevileri hakkında tarih yazmak isteyen ve benim 1928 tarihinde Arapça harflerle "Türkler ve Yahudiler" adlı kitabımı arayıp bulamıyan ve benden bir nüsha isteyen bir gence bir nüsha vermemi birisi rica etti. Ben, istediği kitabı verdim. 1945 senesinin ağustos ayında, bir akşam bu genç, Kınalıadada beni ziyaret ederek Türkiye Musevileri tarihi hakkında yazdığım birkaç Fransızca eser istedi. Ben, maksadını anlamak isteyince, Türkiye Musevileri hakkında bir eser yazmak istediğini, fakat onlar hakkında malûmatı olmadığını söyledikten sonra yalnız İspanyadan Türkiyeye gelmezden evvel Türkiyede Yahudi olmadığını bildiğini ve İspanya Yahudilerinin bu memlekete veba getirdiklerini söyledi. Yine güldüm. İsmarlama bir tarih yazmak isteyen bu gençle beş on dakika görüştükten sonra kendisine dedim ki: "Sen istediğin kadar Yahudilere kabahatler yüklet, yalnız bu kabahatler içinde, Yahudilerin çalışkanlıklarını ve zekâlarını zikretmeği unutma, çünkü Yahudilere hakaret moda haline gelmiştir. Bu suretle çalışkanlık ve zekâ bugün birer meziyet olmaktan çıkmışlardır."

Bu frengi ve veba meselesi olmasaydı, bundan bahsetmek aklımdan bile geçmiyecekti. Bir gün, İstanbulun tanınmış doktorlarından birine frengi meselesini açtım. Doktor gülerek dedi ki: İspanyadan gelen Yahudiler Orta Anadoluya gitmemişlerdir. Nasıl olur da bugün o mıntakanın birçok yerlerinde frengi beledi bir hastalık (endémique) halinde bulunuyor?" Vebaya gelince, okuduğum kitaplar meyanında tesadüfen buna dair bulduğum bâzı şeyleri buraya yazıyorum.

1 — Dehşetli bubons vebası (petits inguinaria) ilk defa olarak Milâdın 557 senesinde yani Hazreti Muhammedin vilâdetinden evvel İstanbulda zuhur etmiştir. 588 de yani İstanbulda ilk defa zuhur eden vebadan 31 sene sonra, bubons vebası yani âdi veba, gemilerle İspanya-

ya nakledilmiş ve oradan ayni yol ile Marsilyaya ve oradan da Fransaya ve İtalyaya yayılmıştır (1).

2 — Veba ilk defa olarak 697 de İstanbulda zuhur etmiştir (2).

3 — Fatihin Arnavutluk seferi zamanında, veba Trakya ve Makedonyada zuhur ederek memleketin içine, Karadeniz sahillerine, Çanakkale Boğazına kadar yayılarak Bursa şehriyle Ankaraya kadar giden yol tahribatından kurtulmmıştır (3).

4 — Vebanın menşeine doğru çıkmak, cinsini tanımak, bu dehşetli hastalığa karşı en sıhhî ilâç göstermek güçtür. Vaktiyle Avrupanın muhtelif memleketlerinde dolaşmış olan bu belânın, zamanımızda Şarkta yer aldığı görünür. İstanbul ve Kahire vebanın âdi yurtları haline gelmiştir. Trakyada, ahalisinin fena gıdasiyle murdarlığı, Mısırda havanın rütubeti, ekilmemiş tarlaları teşkil eden bataklıkların râkit suları, Nil nehrini ifsat eden sıcakların senelik taşımaları bu hastalığa sebep olup olmadığını bilmiyoruz (4).

5 — İstanbulun nüfusunu çoğaltmak için muhtelif yerlerden ahali davet ve sevkedilirdi. 1466 senesinde vebanın yapmış olduğu tahribattan sonra, akıncılar, Bosn'da ele geçirdikleri Dalmaçyalıları dahi İstanbula nakletmişlerdir (5).

Tesadüf olarak bulduğumuz ve yazdığımız bu kaynaklardan başka, bir de, bu işi tarih gözüyle inceleyelim:

Büyük Konstantin, Milâdın 11 mayıs 330 senesinde, Bizansın son kalesi olan Konstantinopolis (İstanbul) şehrini takdis ve Fatih İkinci Mehmed de 29 mayıs 1453 de fethetti. Bu hesapla şehir, Bizans İmparatorluğu elinde 1123 sene kaldı demektir. Bu uzun müddet yaşamış ve büyük genişlikler peyda etmiş olan bu imparatorluk zamanında hiçbir mühim hâdise olmamış mı? Evet, hâdiseler pekçok. Ehli Salip muahrebeleri esnasında İstanbulun Lâtinler tarafından zaptı, İstanbulun muharebe ve muhasaraları, isyanları, Hindistan, İran, Yemen, Hicaz, Mısır ve Avrupa ile olan ticaret münasebetiyle kervanların gelip gitmeleri esnasında koca imparatorluk ve İstanbul hastalıktan ter temiz mi kalmışlardır? Bulaştırıcı hastalıklar olmamış mı? Frengi ve vebayı Türkiyede yayan 1492 de İspanyadan Türkiyeye gelen birkaç bin Yahudi mi? Ayni zamanda İspanyadan İstanbula hicret eden Endülüs A-

---

(1) P. de Tchihatcheff, Asie Mineure II. Clematologie. s. 53 (metin ve not).

(2) I - J. Emmanuel, Histoire de Juifs de Salonique. s. 29 (Paris 1936)

(3)Christovolos, Histoire du Sultan Mahomet II. s. 190.

(4) M..... D'Ohsson, Tableau général de l'Empire Ottoman s. 220 (Paris 1790).

(5) N. Yorga, Geschichte des Osmanischen Reiches II. s. 206

rapları (İstanbuldaki Arap camii, bunların isimlerine izafeten verilmiştir) te rtemiz mi gelmişler? Unutmıyalım ki kolera ve veba gibi hastalıkların Türkiyeden ayrılmaları yenidir. 1910 senesinde Avrupadan İstanbula döndüğüm vakit burada kolera olduğu gibi 1912 Balkan Harbinde de vardı. Acaba bu hastalıklar 1492 de İspanyadan gelen Yahudilerden mi kalmadır? Hakikaten gülünç şey!

2 — Matbaacılık

Matbaanın icadından otuz yıl sonra, Yahudiler 1470 de İtalyada; 1480 de Portekizde; 1489 da İspanyada İbrânice harflerle kitap basmağa başlamışlardır. İspanyadan gelen Yahudiler 1494 de İstanbulda herkesten evvel matbaa açmışlardır.

1547 de, İstanbula gelen Belon şöyle yazıyor: "Yahudiler İbrânice eserlerden başka İspanyolca, İtalyanca, Yunanca, Almanca kitap basıyorlar. Kendilerine müsaade edilmediği için, Türkçe ve Arapça eserler basmıyorlar". (1)

İkinci Bayezid zamanında İstanbul Yahudileri matbaaları yirmi İbranice eser basmışlardır. Bu eserlerin en çoklarının kaplarında "Sultan Bayezidin gölgesi altında basılmıştır" İbrânice cümle vardır. 1510 da Selânikte (2), 1554 de Edirnede, (3) 1563 de, Filistinin Safet şehrinde (4) 1605 de Şamda, (5) 1646 da ve belki daha evvel İzmirde matbaalar açılmıştır (6).

İstanbulda Arabî harflerle işlemeğe başlayan ilk matbaa İbrahim Müteferrika'nın 1728 de açtırdığı matbaadır. Bu matbaanın harflerini döken, mürettibi ve hakkâki İstanbulda matbaacılıkla uğraşan Yona namında bir Yahudi idi. (7) Bu matbaa az bir müddet sonra rağbetsizlikten dolayı kapanmış ve takriben 40 sene sonra matbaacılık sanatı rağbet görerek inkişaf etmeğe başlamıştır. Bu hususta taassubun mühim bir rolü vardı. On dokuzuncu asrın sonlarına kadar, Türkiyede Türkçe konuşan Anadolu Rumlariyle yine Türkçe konuşan Ermenilerin çıkardıkları gazetelerin dili Türkçe harfleri ise Rumca ve Ermenice idi. Sebebi? Arabî harfler Kur'anın yazısı olduğundan, Kur'anın gayri Müslimlerin ellerinde bulunmasına cevaz verilmediği gibi mukaddes addo-

(1) Les observations de plusieurs singularités en Grèce, en Asie. s. 182. Paris 1555

(2) Rozanès, I. s. 88.

(3) II, s. 66.

(4) II, s. 172.

(5) III, s. 183.

(6) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie I, s, 124.

(7) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası. No. 5, s. 326 ve Hayat Mec. No. 73. s. 412

lunan bu yazının dahi gayri Müslimler tarafından kullanılmasına cevaz verilmemesi idi. (1) Bu malûmattan sonra şu cihetin belirtilmesi mantıkîdir. 1494 ve 1728 senelerinin aralarındaki müddet 234 sene eder. Bu müddet zarfında memlekette Türkçe dil ve Arabî harflerle işleyen bir matbaa yoktu. Bu vaziyet, memleketin ilim sahasında geri kalmasına sebebiyet vermiştir.

3 — Hekimlik

1547 de, İstanbul ve Selâniği ziyaret eden Belon, Yahudi hekimlerinden bahsederken, şöyle yazıyor: Türkiyede hekimlik edenlerin en büyük kısmı Yahudilerdir (2).

1554-5 de, İstanbul ve Selâniği ziyaret eden coğrafyacı Nicolas de Nicolay şöyle yazıyor: "Türkyie hekimlerinin en çoğu Yahudidir. Aralarında nazariyat sahibi ve tatbikat görmüş olanlar vardır. Bu tefevvukun sebebi İbrânice, Arapça, Yunancada yazılmış tıp eserlerinden istifade etmeleridir (3).

Maran'lar (dışı Hıristiyan, içi Yahudi) Portekizden Türkiyeye geldikçe, Garbın en son keşfiyatını, yeniliklerini kütüphaneleriyle beraber getirirlerdi. En yaşlıları Lisbonne üniversitesinden, diğerleri ise Coimbre üniversitesinden icazet almışlardı. Bâzıları Renaissance'ın ruhu dairesinde İspanyanın meşhur Alcala üniversitesinde tahsil etmişlerdir. Salamanque üniversitesinde yetişmiş doktorlar nâdir idiler.

Selâniğe gelmiş en meşhur Yahudi hekimleri 1492 - 1560 da yaşa-

---

(1) 1810 da, Venedik'de Mezâmir, 1822 de, İstanbulda Mezâmir, 1826 da, ilk defa olarak İstanbulda İncil ve 1839 da kısmen Şira adasında ve kısmen Atina'da Kitab-i Mukaddes Türkçe dil ve Yunanca harflerle basılmıştır. 1860 senesinden sonra İstanbulda Türkçe dil ve Yunanca harflerle Anatoli, ondan sonra, ayni suretle Asiya namiyle gazeteler çıkmıştır (*).

1821 de Türkçe dil ve Ermenice harflerle Takvim-i Vakayi, sonra Ceride-i Şarkiye ve Manzume-i Efkâr gazeteleri çıkmıştır. Yahudilerde de ayni hal vukubulmuştur:

1867 de, İstanbulda Türkçe dil ve İbranice harflerle "Şarkiye", 1872 de "Zaman" ve 1876 da "Ceride-i Tercüme" ve 1888-90 da İzmirde Ustad namlarında gazeteler çıkmıştır (**).

(*) Bu notlar "Vatandaş: Türkçe konuş! adlı eserimin 25 inci sah. den alınmıştır

(**) Turcs et Juifs eserinin 129 uncu. s. den.

(2) Les observations de plusieurs singularités en Grèce en Asie. s. 182.

(3) Les navigations, pérégrinations faites en Turquie. s. 163 (Anvers 1576).

mış olanlardır. Ondan sonrakilerden bâzıları Avrupa üniversitelerinde bulunmadıkları için evvelkiler kadar kuvvetli değillerdi (1).

Selânikte yaşamış olan meşhur haham ve doktor Benyamin Halevi, İspanya ve Portekizden gelen büyük doktorları İbnsina'ya ve Calinos'a benzetirdi (2).

Hükûmet, Yahudi hekimlerini bâzı vergilerden istisna eder ve ata binmek gibi bâzı imtiyazlar verirdi (3).

Hükûmete hizmet etmiş olan Yahudi hekimler hakkında Fransızca bir eserim vardır (4).

4 — Silâh dökmeciliği

1552 de Türkiyeyi ziyaret etmiş olan bir Fransız seyyahı, İspanya Yahudilerinden bahsederken şöyle yazıyor: "Maranlar Hıristiyanlığın felâketi için top, gülle, barut ve her nevi harp âletlerinin ne suretle yapıldığını öğretmişlerdir (5).

İtalyada doğarak, tababeti öğrendikten sonra Türkiyeye gelen ve siyasetle istigal eden Salomon Eşkenazi, İkinci Sultan Selimin tabibi olmuştur. Bu zatin nüfuzu zamanında Venedik hükûmeti, toprağında bulunan Yahudilerin kovulmasına karar vererek onlara bir mühlet vermiştir. Pek çok aileler, mühletin sonunu beklemeden Venedikten çıkmışlarsa da, orada kalanlar Eşkenaziye müracaat ederek tavassutunu rica etmişlerdir. Eşkenazi, Venediğin İstanbul sefiri Jacobo Soranzo'ya müracaat ve verilen kararın geri alınmasını rica etmiştir. Soranzo Venediğe gittiği vakit alınan kararın Venedik için fena olacağını, çünkü Yahudiler Türkiyeye geldikleri vakit, Türklere top ve harp silâhlarının imalini öğrettiklerini ve yine kovulurlarsa Türkiyeye gidip Venedik aleyhine çalışacaklarını anlatmış ve Venediği kararından vaz geçirmiştir (6).

ONUNCU BÖLÜM

İKTİSADİYAT

Umumî mülâhazalar — Ziraat — Sanayi — Ticaret

Umumî mülâhazalar:

1 — Bir memleketin ziraati, sanayii, ticareti bir kül teşkil ederler. Biz

---

(1) Dr. İ. S. Emmanuel, Histoire des Israélites de Salonique. I. s. 109. Bu 109 uncu sahifede meşhur hekimlerin isimleri yazılmıştır.

(2) Mahzor Aşkenaz. (Selânik 1550).

(3) Ahmet Refik, Hicri Onuncu asırda İstanbul Hayatı, s. 16-17; 20; 84.

(4) Médecins Juifs au service de la Turquie. (İstanbul 1938).

(5) N. de Nicolay, les navigations en Turquie, s. 169 (1564).

(6) Graetz, Geschichte der Juden IX. 416.

burada Türkiye Yahudilerinin bu sahalardaki faaliyetlerini, elimize düşen kaynaklarla vesikaların verdikleri malûmata dayanarak mümkün mertebede aydınlatmağa çalışıyoruz.

Malûmdur ki, insan çalışmak için yaratılmıştır. Tabii istidat sahibi olan yahut uzun çalışmaların ve zamanların yardımiyle bu istidadı elde eden kimse, sarıldığı işte kolaylık bulur ve ondan zevk duyar. İstidattan mahrum yahut istidadın inkişafında engellere kavuşan kimse, yaşamak için önüne gelen işe ister istemez sarılır gider.

Yahudilerin çalışmalarından bahseden bu bölümde eski, orta, son ve yeni çağlarda, çalışmalarının nev'ini ve usullerini ortaya koyacak bol kaynaklar elimizde yoksa da, arasıra bu gibilere rastgelinir. Onlar, yani Yahudiler herkes gibi bir işe sarılarak alınlarının terleriyle azçok ve umumi vaziyetin kendilerine yardım ettiği kadar ekmeklerini kazanmağa çalışırlar. Şu satırları yazmaktan maksat, Yahudilerin ehliyetsizlik veya istememezlik yüzünden falan mesleğe, yahut filân sanata el sürmedikleri, yahut sürmek istemedikleri hakkında bilerek veya bilmiyerek ileri sürülen iddiaları çürütmek içindir.

Derler ki, Yahudilerden çiftçi çıkmaz, onların ayak bastıkları yerlerde ot bitmez, işleri kolaylıkla para kazandıran tüccarlık, sarraflıktır, başka iş bilmezler. Halk arasında yerleşmiş olan bu düşünceleri biraz inceleyelim. Yahudiler ne için çiftçi değildir, sebebi nedir? Yahudiler ne için tüccarlık ve sarraflık bilirler, sebebi nedir? Yahudileri çiftçi yaptırmıyan tarihtir, Yahudileri tüccar ve sarraf yaptıran yine tarihtir. Son zamanlarda Yahudileri çiftçi yapan ve başka mesleklere el uzattıran yine tarihtir. Bu ne demektir?

Biraz aşağıda isbat edeceğimiz gibi, Yahudiler esasen çiftçi ve çoban bir kavim idi. İstiklâllerini kaybettikten ve memleketlerinden çıkarıldıktan sonra, topraklarından mahrum kalmışlar ve sürüldükleri yerlerde toprak işlerine koyulmuşlarsa da bir müddet sonra, zamanın dini taassubu yüzünden sürüldükleri yerlerden tekrar çıkarılmışlardır. Bu vaziyetin yarattığı istikrarsızlık ve emniyetsizlik yüzünden ziraat işleriyle meşgul olamıyacakları tabii olduğu için, ister istemez başka sanatlara ve bu meyanda ticarete ve ticaretin doğurduğu para işlerine sarılmışlardır. Yukarıda söylediğimiz gibi, istiklâllerini kaybettikten sonra Yahudileri çiftçi yaptırmıyan tarih, onları tüccar ve sarraf yaptıran yine tarihtir.

Son zamanlarda, ziraat ile meşgul olmağa başlayan Yahudilerin hayrette bırakan faaliyetlerini ve diryetlerini de yapan yine tarihtir.

Yahudiler hakkında fikir beyan eden ve eserleri tesadüfen elimize geçen dört muharririn sözlerini buraya naklediyoruz:

1 — Eseri 1770 senesinde basılan M. Ponter namında bir seyyah

şöyle yazıyor: "Zamanın Hıristiyan devletleriyle mukayese edilen Türk devleti, Yahudilerden menfaat göreceğini takdir ederek onlara büyük bir misafirperverlik ve ticaret serbestliği bağışlamışlardır ki bu, devlet durbin adamlarına mahsus bir meziyettir. Yahudilerin gümrüklerde eksperlik hizmetlerinden başka, hekimlik ve silâh imali sahalarında da mühim hizmetleri vardır. Yahudilerin memlekete olan en büyük faydaları ticaret, endüstri vesair işlerin temettülerinden hazineye akıttıkları yeni yeni vergilerdir. İstanbulda yaşamış bir İngiliz sefiri Yahudilerden bahsederken "Hükûmet için tükenmez bir hazine ve halk ve hattâ kudret ve hırs sahiplerinin ihtiyaçları için daimî bir kaynaktır" demiştir (1).

2 — "Irkların müsavatsızlığı hakkında deneme" muharriri Gobineau, - ki, Alman ırkının üstünlüğünü iddia etmiştir - Yahudilerden bahsettiği vakit şöyle yazıyor:

"Yahudiler, onları ihata eden bütün gruplardan (kafileler) evvel ilerlemişlerdir. Onların harpçi, çiftçi, tüccar oldukları, asırlarca refah ve şan içinde yaşadıkları, en zeki bir surette hazırlanmış bir muhaceret sistemiyle topraklarının dar hudutlarının genişlemelerine karşı olan müşkülâtı yendikleri görülmüştür. Asrî seyyahlar, Yahudi ziraatçilerin ilmî sâyü gayretleriyle gayri tabiî olan toprak kabiliyetini nasıl idare ve temin ettiklerini görmüşlerdir.

Seçkin olan bu ırkın, dağlarında ve ovalarında yaşamadığı günden-beri, (Hazreti) Yâkubun hayvan sürülerinin su içtikleri kuyular kum ile dolmuştur. Yahudiler her ne işe teşebbüs etmişlerse, mâhir bir kavim olduklarını göstermişlerdir. Hür bir kaivmdir, zeki bir millettir. Ellerinde silâh olduğu halde müstakil millet unvanını cesurane kaybetmezden evvel dünyaya tüccar kadar da âlim vermişti." (2)

3 — En büyük ticaret merkezlerinden biri olan Selânik hakkında şöyle yazılıyor: "Gümrükler hemen hemen, yahut yalnız Yahudilerin ellerindedir. İltizam ve mukataa tercihan onlara verilir. 1583 de sâdır olan hüküm mucibince, her gümrük iltizam müddeti için, Yahudi mültezimlerinin isimleriyle ortaklarının isimlerini havi bir berat verilirdi. Hükûmet, ithalât ve ihracat resimlerini doğrudan doğruya istifa ettiği vakit bile, en büyüklerinden en küçüklerine kadar olan gümrük maaşlı memuriyetlerini Yahudilere veririrdi. Zira,, gümrüğe giren çeşit çeşit mallarla yenecek, içilecek, giyinecek malları, yabancı paraların cinsini,

(1) Observations sur le gouvernement des Turcs. İ, s. 28. (1770 de Neuchâtelde basılmıştır).

(2) Le comte Arthur de Gobineu, Essai sur l'inégalité des races İ. s. 96-7.

ölçüler ve sıkletlerin envaını, hesapların karışıklığını bunlardan başka tam bir vukuf ile anlıyamazlardı (1).

4 — Fransanın meşhur âlimlerinden ve hükûmet nâzırlarından olup Fransız askerî komitede âza sıfatiyle bulunmuş olan Painlevé, 1917 de Yahudi meselesine dair Pariste yapılan bir toplantıda şu sözleri söylemiştir:

"Yahudi ırkının tarihi düşünülür ve üzerinde durulursa, Yahudi an'anesinin, medeniyete verdiği şey hakkında bir fikir edinmek için insan oldukça zeki olursa, bizim Garbımıza kuvvet getiren bu an'ane olduğu, ırklarımıza içtimaî adaletin prensiplerini getirdiği düşünülürse, hakikaten medeniyetleşmiş, lûtufkâr ve güzel şeylerin kaynağı hakkında bir fikir edinirse, ayni zamanda bizim an'anelerimizi yapmağa kaadir olan bu ırkın 18 asırdanberi bir sürü gibi öteye beriye dağıldığı, menfada bırakıldığı, bu menfanın da bir cinayet sayıldığı, dar bir hayat çekmeğe mahkûm edildiği, kendilerine sanat kapılarını kapattıktan sonra başka sanatlar tuttukları için mahkûm edildiği, bu gibi tazyikler serisi göz önüne alınırsa, Yahudi milletinin kaderi tarihin bir rezaleti olduğu hükmolunabilir zannederim" (2).

Yukarıdaki satırları yazdıktan sonra, ziraat, sanayi ve ticaretin memlekette getirdikleri hareketleri açık lisanla toptan gözden geçirelim.

Bu üç şey ile uğraşanlar tabiîdir ki, ilk önce kendi menfaatlerini gözetirler. Fakat basit düşünceli kimseler, bunların yalnız elde ettikleri menfaatleri gözden geçirerek gayretlerinden başkalara aksettiği nimetleri aslâ düşünmezler. Böyle düşünenlere, büyük ticarethane sahiplerine, para kırıyorlar diye, kızarlar ve aleyhlerine propaganda yapmağa kalkarlar. Bunun gibi büyük iktisadî müesseselerin elde ettikleri menfaatleri de tenkit ederler. Buna dair misaller çoktur. Biz buraya iki büyük misal kaydediyoruz:

Birinci Umumî Harbe kadar, İzmirde Hacı Davud ve Pantaleon namında biri Osmanlı, diğeri Yunanlı iki vapur şirketi vardı. Bunlardan her biri iki vapurla işe başlıyarak çok geçmeden, yaptıkları kâr ile sekizer dokuzar vapur sahibi olmuşlardır. Basit düşünenler, bu iki şirketin az bir zaman içinde ilerlemelerinden yalnız sahiplerinin istifade ettiklerini zannederler. Halbuki sahiplerinin istifadeleriyle beraber bu vapurların uğradıkları limanlarda bulunan ve Hinterland'dan o limanlara

(1) Jos. Nehama, Histoire des İsraélites de Salonique IV. s. 65.

(2) Bu satırlar, Kudüsün tanınmış meşhur muharrirlerinden (Abraham Elmaleh) in "les services de la France à la cause juive" etüdünden alınmıştır. Bu etüt "la Boz de Türkiye" mecmuasının 175 inci numarasında çıkmıştır. (15 Mart 1947).

gelen malları alıp piyasa yerlerine nakletmeleri yüzünden o yerlerin ziraatine, sanayiine, ticaretine, halkın refahına yardım ettiklerini düşünmezler. Bu iki şirket olmasaydı, o mallar yerlerinde kalıp çürüyecek, ziraat, sanayi, ticaret inkişaf etmiyecek, halk da matlup bir derecede refaha kavuşmıyacak ve hükûmet de kendisine düşecek vergilerden mahrum kalacaktı.

Ayni mütalâa, şirketlerin yaptıkları şimendiferler hakkında da vârittir. Meselâ Niğde senede birkaç milyon kilo güzel elma yetiştirir. Elma işinde yalnız şimendifer şirketi mi para kazanıyor? Hayır! Şimendifer olmasaydı, bu mahsul çürür giderdi. Halbuki şimendifer yüzünden Niğde elması Ankara, İstanbul, Mısır ve başka yerlere gönderilir. Bu suretle elmacılık inkişaf eder, halk da refah yüzü görür ve hükûmetin sandığına vergi akar. Ayni mütalâa bütün işler hakkında da vârittir.

Cumhuriyetin ilânına kadar, memleketin sanayi ve ticaretinin mühim bir kısmı Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin elinde idi. Birinci Umumî Harbin sonuna doğru Ermenilerin büyük bir kısmı hicret, Rumlar ise, İstanbul Rumlarından başka, Türkiye ile Yunan arasında imzalanan Mübadele anlaşması iktizasınca, bütün Rumlar memleketi terk etmişlerdir. İşler Yahudilerin elinde kalmıştır. Basit düşünen bir kimseye göre Yahudiler meydanı boş bularak istifadelerini temin etmişlerdir .Bu doğrudur. Yahudiler bu işte istifade etmekle memlekete faydalı olmamışlar mı? Asıl meselenin ruhu buradadır. Ticaret dendiği vakit dükkân açıp yalnız mal almak ve satmak değildir. Ticaret demek alış verişi daima harekette bulundurmak, ona yeni şeyler katmak ve yeni işler yaratmaktır.

Rumlar ve Ermeniler memleketten ayrıldıktan sonra memleketin iktisadî vaziyeti ne hale gelmiştir. Işte mühim bir sual. Bu iki unsur burada iken Yahudilerle beraber memleketin iktisadiyatiyle ilgili idiler, yani mal alırlar, mal verirler, esnafa para ikraz ederler, kolaylık gösterirler elhasıl memleketin iktisadî müvazenesinin teminine çalışırlardı. Bu iki unsurun buradan ayrılmasını müteakip, memleketin iktisadiyatında büyük bir boşluk görülmüştür. Malûm olduğu üzere iktisadiyat siyasiyat ile denk gider. O zaman millî bankalar henüz kurulmamış yahut kurulmak üzere idi. Zannedildiği gibi, Yahudiler zengin olmamakla beraber, namusları sayesinde bankalarda kredi yani itibar kazanmağa muvaffak oldukları için bu müesseselerden para istikraz ve bunları ziraat, sanayi ve ticaret erbabına ve iş ashabına ikraz ve bu suretle memleketin iktisadî kalkınmasına hizmet etmişlerdir. Bu mühim hizmetleri yapmakla beraber kendileri de kazanırlardı ki, gayet tabii bir şeydir.

Yahudilerin buna benzer ikinci bir hizmetleri vardır. İkinci Umumi

Harp esnasında beynelmilel ticareti sekteye uğramış, memlekete mal getirmek için peşin para lâzımdı. Ötedenberi iktisadî hareketini yürütmeğe alışmış olan Yahudiler, namusları sayesinde akreditif ile memlekete pek çok mallar getirmişler ve mümkün mertebede ahalinin ihtiyaçlarını temine çalışmışlardır. Yahudilerin bu hizmetlerini gören bir Vekilimiz: "Biz Yahudiler sayesinde giyiniyoruz" demiştir. Bunun açık mânası şudur: Yahudiler beceriklikleri ile bize giyecek şeyler getiriyorlar ve biz de giyoruz.

Din farkı dolayısiyle, Yahudileri sevmiyen bâzı memleketlerin, Yahudilerin o memleketlere faydalı olduklarını bildikleri için, dinî hissiyatı bir tarafa bırakarak memleketlerinden ayrılmalarını istemezler. İşte misaller:

1 — 1571 senesinde vukubulan Lepant muharebesinden sonra, Venedikte yeni Yahudi tehcir emri çıkmıştır. Venedikli tüccarlar, Yahudilerin gitmemelerine çalışmakla beraber Portekizden gelen yeni Marranları (dışları Hıristiyan, içleri Yahudi) kabul ediyorlar. Papa kovmalarını istiyor. Senato Papayı dinlemiyor. Papanın emirlerine itaat etmemek günah ise, b ugünah, Yahudilerin servetlerinin düşman olan büyük Türkün (Sultan) toprağına götürmek günahından daha hafiftir, diyorlar (1).

2 — Birinci Umumî Harpten sonra iş için Selâniğe ve Atinaya gitmek isteyen iki İzmirli Yahudi, pasaportlarının vizesi için Yunan konsolosluğuna müracaat etmişlerdir.

Ayni maksatla konsoloshanede bekliyen pek çok kimseler vardı. Konsoloshane bu iki Yahudinin pasaportlarını çabuk yapmıştır. Bu hali gören bekliyenler, şikâyet ederek sebebini sormuşlardır. Konsolos cevaben: Bunlar iktisadî unsurlardır, bunların bir an evvel Yunanistana gidip memleketimizin onlardan iktisaden istifade etmesini isterim, demiştir.

3 — Türkiyenin eski Romanya sefiri Hamdullah Suphi Tanrıöver, Romanya ekalliyetlerinden bahsettikten sonra Yahudiler hakkında Vatan gazetesinin 20-1-1946 numaralı nüshasında şöyle yazıyor:

"Yahudilere gelince; bunların ticarette, bankalarda ve sanayide müstesna bir mevkileri vardır. Tatarescu 1937 de, seçimden sonra ekalliyette kalarak istifa etmişti. Onun yerine, Kıral İkinci Karol, millî şair Goga'yı yeni hükûmeti kurmağa davet etti. Goga, ihtiyar dostu Kuza ile, koyu Hıristiyan, koyu milliyetçi, Yahudi düşmanı ve Alman taraftarı bir programı tatbik etmek üzere iktidar mevkiine geldiler. O gün hükûmetime şu telgrafı çektim:

(1) Jos. Nehama, Histoire des İsraélites de Salonique İİİ. s. 60

"Goga hükûmeti, bir aydan fazla mevkiini muhafaza edemez. Çünkü Yahudilerin, Romanya maliyesinde, iktisadında ve sanayiinde tuttukları mevkii tanımayan bir programla iş başına geliyor."

Bu telgrafım, o zamanki devlet reisimizi, hayrete düşürmüş, onu, Çankayada akşam sofrasında kendisine takdim ettikleri vakit, bu hissini gizlememiş.

"— Bu, fazla bir cesarettir. Demiş, nasıl bir ay diye mühlet koyuyor? Pek az bir zaman durabilir dese, daha doğru olmaz mı?

Bir hükûmet için altı ay azdır. Bir sene azdır. İki sene azdır. Fakat o, bu ihtiyata lüzum görmüyor, bir ay diyor. Bunu, mesleğin tedbir icaplarına muvafık bulmadım."

İtiraf edeyim ki ben, yanılmışım. Goga, 28 aralık 1937 de hükûmete geldi ve 12 şubat 1938 de sukut etti. Yani iktidar mevkiinde, ancak bir buçuk ay durdu. On beş gün yanılmış olmam, elbet bir hatadır. Müddeti, daha iyi tahmin etmem lâzım gelirdi.

Yahudiler, Goga'ya karşı, Romanyada, umumî bir felç vücuda getirdiler. Gümrüklere mallar geldi. O malları, birisi gelip kaldırıyordu. O adam, görünmedi. Pazar yerlerine köylüler, satılık mahsullerini getirip yığıyorlardı. Biri gelip, onları alıyordu. O adam gelmedi. Ticarî ve iktisadî hareket durdu. Ve Goga hükûmeti, Kıralın müstesna müzaheretine rağmen, gene onun bir işaretiyle çekilmeğe mecbur oldu."

2 — Ziraat:

Yahudilerin esasen ziraatçi bir kavim olduğunu vesikalarla isbat edelim. En eski vesika "Tevrat" tır. "Beni İsraile söyle ki, size vereceğim diyara (Filistin) girip mahsulünüzü biçtiğinizde, mahsulünüzden turfanda olarak bir demet Kâhine götürünüz (1). (Hazreti) İbrahimin oğlu (İshak) ol diyarda ziraat edip o sene yüz kat mahsul aldı (2). Toprağını altı sene ekip mahsulünü toplayacaksın ama yedinci senede onu boş bırakıp terk edesin ki, kavminin fukarası yeyip fazlasını sahra hayvanları yesin, bağına ve zeytinliğine dahi böyle yapasın. (3) Tarlanda mahsulünü biçtiğin zaman tarlada bir demet unutursan onu almak üzere dönmeyesin, garip ve yetim ve dul kadının olsun ki Allahın, seni, ellerinin bütün işlerinde bereketliye. Zeytin ağaçlarını silktiğin zaman, kalanı daldan dala araştırmayasın, garip ve yetim ve dul kadının olsun. Bağını bozduğunda kalan üzümleri devşirmeyesin, garip ve yetim ve dul kadının olsun, Mısır diyarında kul olduğunu unutma, bunun için bu şeyin icrasını sana emrediyorum (4). Ve diyarınızın mahsulünü biç-

(1) Lavililer, 23/10.

(2) Tekvin 26/12. (ol diyardan maksat Filistinde Gerar yeridir).

(3) Huruc, 23/10-11.

(4) Tesniye, 24/19-22.

tiğin vakit tarlanın kenarını tamamiyle biçmeyesin ve biçininden düşen başakları devşirmeyesin, onları fakir ve garip için bırakasın, Allahınız ben im. Kamış bayramının (yedinci ayın on beşinci günü) birinci gününde, kendilerinize güzel ağaçlar meyvasını hurma dalları ve sık yapraklı ağaç dalları ve dere söğütleri alıp Allahın huzurunda yedi gün şenlik edesiniz (1).

Bâbil kıralı İkinci Buhtnasar (605 - 562) Kudüs şehrini feth ve Yehuda devletini tahrip etmiştir. Kudüsün muhasarası esnasında hapishanede bulunan peygamber Ermiya'nın (Milâttan evvel 650 - 590), (Babil) e gönderilen Yahudi esirlerine yazdığı mektupta şöyle yazıyor: "Evler yapıp oturunuz, bağlar yetiştirip meyvalarım yeyiniz, evleniniz ve oğullarla kızlar tevlit ediniz, oğullarınıza karılar alınız ve kızlarınızı kocalara veriniz ki onların oğulları ve kızları olsun ve orada çoğalınız ve sizi oraya esir sürdüğüm şehrin selâmetini isteyiniz ve onun için Allaha dua ediniz, zira onun selâmetiyle siz de selâmette olursunuz (2).

Peygamber Ermiyanın yüksek siyasî fikirlerini ihtiva eden bu parçada, ziraat bahsine teması açıktır.

Siyasî istiklâllerini kaybeden ve öteye beriye dağıtılan Yahudiler, bulundukları yerlerin ziraate elverişli topraklar bulmuşlar veya ziraate mâni hiçbir kanun bulmamışlarsa toprak işlerine sarılmışlardır.

Talmud'da (Milâdın birinci asrından beşinci asrına kadar yazılmış bir nevi ansiklopedi) Ribi Eliyezer ziraatin güzelliğini şöyle vasıflandırıyor: "İyi sanat, toprak sanatıdır (3). Hahamlar da peygamberler gibi, Mesihin gelişinin ortaya saçacağı ferahlık, tıbkı ferah içinde yaşayan bir çiftçi kafilesine benzetirler. Gelirleri az olan sanat sahipleri, onları bırakıp toprağın ziraatiyle meşgul olacaklar (4).

Orta çağda, Yahudiler imkân dairesinde yani müşkülâta maruz kalmadıkları zamanlarda ziraatle meşgul idiler. Yunnistanın Pranasse dağında, Yemende, Arabistanın diğer yerlerinde Yahudi çiftçileri vardı (5).

1702 de Tournefort, Manisaya geldiği vakit oranın Yahudilerinin bağcılık ile meşgul olduklarını yazıyor, sekiz para ile bin dirhem yani

---

(1) Lavililer, 23 /22 ve 40.

(2) Ermiya kitabı, 29/5-7.

(3) Yebamot kitabı, s. 63/a.

(4) İsidore Loeb, Reflexions sur le Juifs, s. 72.

(5) Yebamot kitabı s. 63/a

iki buçuk okka iyi şarap alınırdı (1). 1821 - 1829 senelerinin Yunan ihtilâlinden sonra Jacob Hanen Politi namında bir Yahudi Manisaya gelerek bir çiftlik satın almış, kendisi işletmiş ve bilhassa gök boya nebatı ekmiştir. O zaman ihracat büyüktü. 1875 de yeni kimya renkleri çıktığından gök boyanın kıymeti azalmıştır. Bağ mıntakası olan Manisada yirmi aileden fazla bağcılık ile meşgul idiler (2).

Selânik civarında Yahudilerin büyük bağ sahaları vardı. Bu civardaki bağ ziraati İspanyadan gelen Yahudiler tarafından yapılırdı. Çünkü bu gelenler 1052 senesindenberi İspanyada üzüm ziraatiyle meşgul idiler (3).

1869 da, Paristeki Allians İsraelit Üniversel cemiyeti, Filistinin Yafa şehrinde bir ziraat mektebi inşası fermanını almıştır. Hükûmet, senede 7,500 kuruşa mukabil 2600 dönüm toprak icar ve mektep için hazırlanmış ziraat âletlerini gümrük resminden affetmiştir (4).

1887 de, Çarlık Rusyasında Yahudiler üzerine yapılan baskılardan usanmış olan Türk tabiiyetinde bâzı Yahudiler İstanbula gelmişlerdir O zaman faaliyet halinde bulunan yüksek muhacirin komisyonu bu yeni gelenlerle ilgili olarak adam başına beş dönüm arazi vermeğe karar vermiştir. Bunlardan otuz aile Aydına yakın Değermencik köyüne gitmişler. Bir sene sonra Paristeki Allians İsrailit vaziyetlerini islâh ederek Menderes nehri sahilinde büyük arazi satın almış ve bir kısım muhacirler toprak işleriyle meşgul olmuşlardır. 1894 de Değermencikte on altı çiftçi Yahudi ailesi vardı (5).

Bir müddet sonra, Romanyadan Türkiyeye gelen Türk Yahudiler ziraatle meşgul olmak istemişler. Jewish Colonisation Association cemiyeti bu işi vaktiyle Yafadaki Yahudi ziraat mektebinde (Mikve Israel) müdürlük yapan Josef Niego'ya havale etmiştir. Niego Ankaraya gi-

(1) Relations d'un voyage en Orient II. s. 492.

(2) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 86

(3) R. E. J. T. 31. s. 124

(4) Firmanın tarihi 3 Muharrem 1287 (5 Nisan 1870) .— Pariste teşekkül eden Museviler cemiyeti tarafından Yafada inşa kılınacak ziraat mektebi için tarafı eşrefi Mülûkâneden iki bin altı yüz dönüm arazi terk ve teberru buyurulup on sene hitamına değin arazii mezkûre için vergi ahz olunmıyacağı gibi mektebi mezbure vaz olunmak üzre Avrupadan celb edilecek olan âlât ve edevatı ziraiyeden resmi gümrük ahz olunmaması hususunun dahi muktezayi iradei seniyeden bulunduğu mesmuumuz olmuştur.

Ruznamei Ceridei Havadis No. 1373, Rumî 28 Mart 1287, Efrenci Nisan 9.

(5) Bulletin de l'Alliance İsraélite Universelle, s. 94-99 (1899).

derek Tapkır çiftliğini isticar etmişse de tesisat projesinin şartları müsait olmadığından bu işten vazgeçilmiştir. Bunun üzerine yeni plân mucibince 30 aile Sazılara (eski Gordium) 50 aile Karaya ve 50 aile Mamoure'ye iskân edilmiştir. Karaya kısmında bilâhara 25 kişilik bir ziraat mektebi açılmıştır. Bu kolonilerin idaresi Eskişehirde idi. Yapılan fedakârlıklara rağmen sıtmalı iklim yüzünden ve varidatın yoksuzluğundan ötürü oraları yavaş yavaş sönmüştür. İklime dayananlar Eskişehrin hususî çiftliklerinde çalışmağa başlamışlardır (1).

1900 da yine Allians İsrailit, İzmir cıvarında Burunabatta büyük bahçe satın alarak orada altmış fakir çocuğa bahçıvancılık öğretmeğe başlamıştır. Bu bahçe - mektep kâfi gelmiyerek Akhisar civarında Çakıroğlu çiftliğini satın almıştır. Burada tam bir ziraat mektebi açılacağı için hükûmete müracaat edilmiş ve 2 Rabiülevvel 1322 de (17 Mart 1904) muktezi ferman istihsal edilmiştir (2). Or Yehuda ismini alan bu çiftliğin mesahei sathiyesi 28,000 dönüm idi. Mektebin beş sınıfı vardı. Dersler, lisandan başka, teknisyen tarafından verilirdi. Civar köyler ahalisi ziraate ait yeni şeyler öğrenmek için çiftliğe gelirlerdi (3).

İstiklâl Harbi zamanında, Yunan ordusu İzmiri ve civarı işgal ettiği vakit orayı da tahrip etmiştir. Allians o harap yeri satmıştır. Satın almak istiyenler arasında İzmir Musevî cemaati reisi Bohor Avram Gomel idi. Maksadı işletip de cemaate irad yapmak idi. Bu mümkün olamadı. Zira tahribat pek büyüktü.

1912 de, Jewish Colonisation Association cemiyeti İstanbulun Yakacık köyünden bir saat uzak olan bir yerde 18,500 liraya mukabil 4000 dönümlük bir çiftlik satın almıştır; çiftlik eski Bahriye Nâzırı Hasan Paşanındı. Paranın yarısı J. C. A. tarafından ve yarısı da ziraat ile iştigal eden birkaç Rus Yahudi aileleri tarafından verilmiştir. Satış muamelesinden birkaç gün sonra beş gün ve beş gece devam eden bir yangın çiftliğin ormanını yok etmiştir. Yangından bir müddet sonra bir hırsız çetesi çiftliği soymuştur. Mesilâ hadaşa yani Yeni yol ismi alan bu yerde otuz Rus Yahudi ailesi vardı. Çiftliğin Musevî mektebi muallimi cemaatin hahamı idi. 1931 de, bir müddet İstanbulda oturmuş olan meşhur komünist lideri Trotzki bir gün o taraflarda av avlarken çiftliğe uğramış ve çiftçilerle beraber yemek yemiştir (4).

Yahudilerin ziraate olan istidatlarını ve bağlılıklarını, Filistinde ve

(1) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie II. s. 9/10.

(2) A. Galante, Documents officiels concernant les Juifs de Turquie, s. 29-31.

(3) A. Galante, Documents officials concernant les Juifs de Turquie, s. 117-120.

(4) A. Galante, Rôle économique des Juifs d'İstanbul, s. 67/8, 1942.

Arjantinde Baron Hirsch tarafından tesis edilen hayret verici kolonileri gösterir. (1).

3 — Sanayi:

Yahudi menkulâtına göre (Hazreti) Ibrahimin babası putperest Terah idi. Sanatı küçük putlar yapıp satmaktı. Oğlu İbrahim Allahın birliğini anladığı gün putları kırdı.

Çalışmağı teşvik eden Tevrat "Altı gün çalışacaksın ve bütün işini yapacaksısn" diyor (2).

Çiftçi ve çoban olan Yahudilerin her nevi sanata ehemmiyet verdikleri tabiîdir. Çünkü ekmek meselesidir.

Talmud devrinde hahamlar el işlerine büyük ehemmiyet vermişlerdir. Bunların bâzı vecizelerini buraya alıyoruz:

Çalışmasiyle âleme faydalı olan kimse, Allahtan korkandan daha büyüktür (3).

Oğluna münasıp bir sanat öğret (4).

İnsan, oğlunu beslemeğe nasıl mecbursa ona bir sanat öğretmeğe de mecburdur (5).

Oğluna bir el işi öğretmiyen kimse, âdeta onu bir haydut yetiştirmiş gibi olur (6).

Okumak ile beraber bir sanat tedarik et (7).

Amelsiz her ilim boştur (8).

Talmud zamanında en çok şöhret kazanmış olan hahamlar, yani ulema arasında Eliezer ben Hirkan, Yosé ben Halafta, Rab, Samuel, R. Hunna, R. Nahman, R. Papa, Abbaye, R. Asse , Mar Zutra gibilerini görüyoruz ki sanatları, kunduracılık, dabbağcılık, değirmencilik, ekmekçilik, duvarcılık, demircilik, kapçılık, bakırcılık, kuyumculuk ve bunun gibileri (9).

---

(1) Bu nevi ziraat hakkında geniş bir fikir edinmek isteyen "la colonisation juive dans le monde" eserine müracaat edebilir. Muharrir, Fransada Monpelye'de (Montpellier) ziraatçılık tahsil eden Josef Niego'dur. Eser 1913 te İstanbulda basılmıştır.

(2) Huruc kitabı, 20/9.

(3) Mişna Kidduşim, 17/13.

(4) Berahot, 8/a.

(5) Kidduşim, 30/b.

(6) Kidduşim, 29/a.

(7) Berahot, 35/b

(8) Abot II/2, 35/b.

(9) İsidore Loeb, Reflexions sur les Juifs s. 72.

On beşinci asrın sonunda Ispanyadan ve biraz sonra, Portekizden ve yine daha sonra, iptidalarda Şimalî Afrikaya, İtalyaya, Felemenge hicret etmiş olan Yahudilerin bir kısmı Türkiyeye gelmişlerdir. Ispanya ve Portekizden gelen Yahudilerin bir kısmı vardır ki, isimleri Marranos yani dışı Hıristiyan gibi görünür, fakat içi Yahudidirler. Bunlar Enkizisyonun tazyiklerinden kurtulmak ve İspanyada ve Portekizde kala bilmek için bu yolu takip etmişlerdir. Bu iki memlekette iken işleriyle güçleriyle meşgul olmağa devam etmişlerdir. 1536 senesinde bunların mühim bir kısmı ve bundan bir müddet sonra diğer bir kısmı Türkiyeye gelmişlerdir. Bu muhacirlerin en ziyade oturdukları yerler Selânik ve İstanbul idi. Bu iki şehre gelen Yahudiler beraberlerinde her türlü sanat, ve bu meyanda mensucat destgâhları getirmişlerdir. Selâniğe gelen mensucat mütehassısları, o zaman dünyanın en yüksek mensucat fabrikaları İspanyanın Kastilya eyaletinde bulunurlardı ki, Yahudiler bu sanatın bütün usullerini bilirlerdi (1).

Birinci Selim ve Kanunî Süleyman, Yahudilerin sanayi sahasında yapmış oldukları hizmetleri takdir ederek yünün ihracını men (2) ve ordunun ve bilhassa Yeniçerilerin giyinmesi için lâzım gelen mensucatın tedarikini emretmişlerdir (3).

Meşhur coğrafyacı Nicolas de Nicolay Türkiye Yahudilerinin sanayii hakkında şöyle yazıyor: "Türkiyede yaşayan Yahudiler içinde, her türlü sanayi ve manifatura işlerinde mâhir amele vardır. Bunlar yeni icat edilen harp malzemesi, top barutu incelikleri ve başka şeyler Türklere öğretirlerdi (4).

Selânik Yahudileri çuha, kumaş ve elbise yapmak hususunda mütehassıs idiler ve fabrikaları vardı. Eski zamanlarda bu fabrikalar, askeri giydirmek için senede 1000 top mavi ve 200 top kırmızı olmak üzere 1200 top çuha İstanbula gönderirlerdi. Topların uzunluğu 22, 23, 24 arşın olup 14,08; 14,72; 15; 36 metredir. Bir aralık Selânik Yahudi cemaatinin hükûmete verdiği senelik verginin bir kısmına mukabil çuha teslim ederlerdi (5).

On yedinci asrın iptidalarında, Rami namında bir Türk veziri (İkinci Mustafa zamanında sadrıazam Mehmet Rami Paşa) hariçten çuha gelmesine mâni olmak için bâzı Selânik Yahudilerinin yardımiyle,

---

(1) Felix Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce. İ. s. 150.

(2) Şaar Aşer Kovo, Yore Dea, No. 13 (İbrânice)

(3) A. Renaudet, s. 394.

(4) Les navigations pérégrinatives faites en Turquie s. 345. Anvers 1576.

(5) J. S. Emmanuel, Histoire des İsraélites de Salonique (Sanayi kısmı s. 15).

memleketin ihtiyaçlarını tatmin edecek derecede, İstanbulda bir çuha fabrikası açmıştır. Meçhul kalan sebeplerden dolayı fabrika ancak dört sene işleyebilmiştir (1).

1715 senesinin 21 aralığından 9 ocağına kadar Selânikte bulunmuş olan Paul Ducas şunu yazıyor: "Selânik Yahudileri kuvvetli sanayi erbabı olduğundan iki sadrıazam sıra ile Türkiyeyi yabancılara muhtaç kılmamak için Yahudileri İstanbuldki Fransa kumaşları manifatura fabrikalarında çalıştırmağa karar vermişler. Yapılan masariflere, alınan tedbirlere rağmen muvaffak olamamışlardır (2).

1775 de Selâniği ziyaret eden bir Fransız, Yahudi sanayicilerinden bahsederken: Hıristiyanlık mamulâtından kurtulmak için Babıâlinin emriyle bu şehirde bir çuha fabrikasının tesisi istenmiştir. Fakat ecnebi çuhaları derecesinde çuha yapılamadığından, mamulâtı Yeniçerilere tahsis edilmiştir (3).

Çuha endüstrisinin inhitatına rağmen, Selânik Yahudileri 1795 de yün işleriyle meşgul idiler. Bu metâ ile kumaş, halı yaparlardı. Bundan başka, halı manifaturahaneleri vardı. Mensucat ile beraber yürüyen bu endüstri 1838 de sönmüştür. 1875 Selânik halkı Avrupa kumaşlarını ve çuhalarını kullanırlardı.

Selânik Yahudileri, kuyumculuk, cevahircilik ve her türlü sanata vâkıf idiler. Selânik Makedonyanın en büyük iskelesi olduğundan, İspanyadan gelen Yahudiler o havaliyi ihtiyar etmişlerdir.

Selânik civarında Sidiro Kapside bir altın madeni vardı. Bu işlerde çalışanlar Türkler, Arnavutlar, Rumlar ve Yahudilerdi. 1547 de Selâniği ziyaret eden Belon şöyle yazıyor: "Orada Yahudiler o kadar çoktur ki, diğer unsurlar bütün hafta çalıştıkları halde, cumartesi günleri Yahudiler çalışmadıklarından o unsurlar da çalışmazlardı" (4).

On ikinci asırda İstanbulu ziyaret eden meşhur seyyah Benyamin de Tudele İstanbul Yahudilerinin ipek endüstrisiyle uğraştıklarını yazıyor (5).

1638 de, Dördüncü Murad huzurunda yapılan bir resmi geçitte bulunan esnaflardan bahseden Evliya Çelebi, Yahudilerin sanayii hakkında şu malûmatı veriyor: Tasfiyeciler (kalıpçılar), inciciler, kuyumcu-

---

(1) Jorga, Geschichte des Osmanischen Reiches. İV. s. 365.

(2) Voyage du Sieur Paul Ducas dans la Turquie İ. (Emmanuel s. 57 Sanayi kısmı).

(3) Belley. s. 144 (Emmanuel s. 58).

(4) Les observations de plusieurs singularités en Grèce, Asie. s. 44-5.

(5) A. Galante, Rôle economique des Juifs d'İstanbul.

lar, kuyumculuk tasfiyecileri, halis altın ve gümüş amelesi, hamızı kibrit nazırlayıcıları, kevıl.ciler vesaire (1).

Baron de Tott şöyle yazıyor:

"Sultanın yeni bir kızının (prenses) dünyaya gelişi, yedi günlük şenliklerle kutlanmıştır. Tenvirat, şenliklerin ilk plânında bulunuyordu. Daima ticaret işleriyle uğraşıp kazanç endişesine düşkün Yahudiler, fener yapmakla mümkün mertebede istifade hisselerini elde etmişlerdi.' (2)

Ayni muharrir yine şöyle yazıyor:

"İhmal edilen endüstriye el süren Yahudiler, İstanbulda domuz kılı ile yapılan her nevi eşya ellerindedir. Fuluar (çuha vesaireyi basmağa mahsus âlet) imali için faydalı surette bana hizmet etmişlerdir". (3)

1845-1847 senelerinde İstanbul Yahudi sanayi kısmı pek hafifti. Sanatlar klâsik denilecek kadar eskiydi (4).

1877 de Allians İsrailit, bir sanayi mektebi açmıştır. Uzun seneler devam eden bu mektep, sanayi âleminde büyük bir mevki kazanmıştır. Bundan başka hususî Yahudi firmalar tarafından kiremit, gazoz, sigara kâğıdı, cam fabrikaları imal edilmiştir. 1902 de cam fabrikasının amele sayısı 500 idi. Bu fabrikalar bugün mevcut değildir (5).

1929 da, İstanbulda Yahudiler tarafından işletilen aşağıdaki fabrikalar vardı: 3 halı ve müskirat, 3 tarak, 1 fırça ve mukavva, 6 kasket, 5 dabağhane. (6).

1942 de aşağıdaki fabrikalar Yahudiler tarafından işletiliyordu:

Kumaş, kauçuk, lüks çorap, ipek, çuha, çuha ve yün, galoş, şemsiye, iplik fabrikalarivle dört dabağhane. (7).

Hintyağı fabrikası — Türkiyede ilk defa olarak İkinci Cihan Harbi esnasında İstanbulda böyle bir fabrika kurulmuştur. Kurucusu Manisalı Bohor Avram Gomel namında bir Yahudidir. Bu zat böyle bir fabrika kurmadan evvel memleket içinde hintyağı istihsal edecek tohumun ziraatini teşvik etmek mecburiyetinde kalmıştır. Hintyağı çıkarmakla, bu

---

(1) Evliya Çelebi, Seyahatname, I. s. 565 ve sonrakiler.

(2) Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares I. s. 147. se. 1755

(3) Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares III. s. 74.

(4) İstanbul Hahamhanesi Arşivleri, Bunlara Hahamhaneye verilen ianeler kaydolunur.

(5) A. Galante, Rôle économique des Juifs d'İstanbul, s. 58.

(6) L'annuaire Oriental, 1929

(7) A. Galante, Rôle économique des Juifs d'İstanbul s. 59

fabrikanın, memleketin zıraatiyle sanayiinden başka, umumî ihtiyaçlarında ve bâhusus bu maddenin tayyarecilikte ve buna benzer harp işlerinde olan hizmetleri dikkate ve takdire değer (1).

Gomelin İzmirdeki yağ fabrikasının altı sene zarfında Devletin hazinesine bir milyon liraya yakın yatırdığı verginin cedvelini koyuyoruz.

Sene	Kazanç Vergisi	Memurin Kaz. Ver.	Muamele Vergisi		Toprak Vergisi	Yekûn
			Nakti vergi	Ayni vergi		
1941	37,864	4,812		4 054		46,730
1942	43,940	7,185	77,713			123.838
1943	19,938	12,447	51,043	160,053		243,481
1944	41,065	18,054	20,496	107,000	270	186,885
1945	12,747	27,638	14.757	106.537	1,034	162,713
1946		25,121	23.216	121.182	1.119	173.633
	155,554	95,257	190,225	498,826	2,423	942,285

Bu cedvel, sanayiin memleket iktisadiyatı üzerine oynadığı rolün ve dolayısiyle memleketin kalkınmasına ettiği yardımın bir misalidir.

Vapur şirketi — İstanbulda Barzilay ve Benjamin namında iki Yahudi, bir vapur şirketi kurmuşlardır. Adetleri beş olan bu vapurlar, bilhassa kömür nakliye işlerine tahsis edilmiştir (2).

Bursa — Bursaya ipek sanayiini en evvel getiren Yahudilerdir. (3) 1714 de Fransa kıralı Ondördüncü Louis'nin emriyle Şarkı ziyaret eden Paul Lucas, "Bursa ve Vitinya'nın bütün ticareti Yahudilerin elindedir, diyor. (4) 1935 de Bursada ipekçilik, bükme, kumaş, ipek ve basma ile uğraşan dokuz fabrika vardı. 1938 de mevcut fabrikalara üç tane daha ilâve edilmişti (5).

İzmir — Garbî Anadolunun en büyük ve işlek limanı olan İzmirde, On dokuzuncu asrın ikinci yarısında Yahudiler tarafından çuval,

(1) A. Galante, Rôle économique des Juifs d'Istanbul s. 59.

(2) A. Galante, Rôle économique des Juifs d'İstanbul s. 59.

(3) Rozanes İİ. s. 131.

(4) Rozanès İ. s. 128.

(5) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie İİ. s. 214-5

cam, gaytan, incire mahsus sandık, Yirminci asrın iptidalarında, çorap fabrikaları işletilirdi. Bugün, İzmir sanayicileri şunlardır:

Bir un fabrikası ile bir pamuk fabrikası sahibi Jakob Bencuya; bir nebatî yağ fabrikası sahibi Bohor Avram Gomel; bir küspe yağı fabrikasıyle ayni yağ ile imal edilen bir sabun fabrikası sahibi Robert Politi ve bir çorap ve gömlek fabrikası sahibi Moiz Antebi'dir (1).

Ticaret:

İspanyadan ve bir müddet sonra Portekizden Türkiyeye deniz tarikiyle gelmiş Museviler, o zamana kadar Türkiyenin idaresine geçmiş olan limanlardan bâzılarına çıkmışlardır.

Başlıca limanlar: İstanbul, Selânik, Avlonya, ve Mora yarımadasının bâzı limanları idi. İspanya ve Portekiz Musevileri, o zaman müterakki olan İspanya ve Portekiz memleketlerinde iktisap ettikleri ticarî ve iktisadî malûmatı kendileriyle beraber Türkiyeye getirmişlerdir. Müruru zamanla İstanbul, Selânik gibi büyük merkezlere gelmiş olan Musevî muhacirler, bulundukları iktisadî muhitlerin darlaşması üzerine yeni faaliyet merkezleri aramak için, yerli Museviler bulunan yahut bulunmayan Türkiyenin diğer mühim şehirlerine giderek yerleşmişlerdir. Yavaş yavaş İstanbul, Selânik, Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs gibi birinci derecede Musevî merkezler teşekkül etmiştir. Bu sayılan merkezlerde yaşayan Musevilerin adedi arttıkça ve geçim darlaştıkça, bâzı teşebbüs erbabı bu merkezlerin civarlarına giderek oralarda yeni merkez nüveleri meydana getirmişlerdir. Bu suretle ikinci ve üçüncü derecede merkezler teşekkül etmiştir. Bunun neticesi olarak İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Kudüs ve Musul gibi birinci ve Çanakkale, Gelibolu, Gümülcüne, Kırklareli (eski Kırkkilise), Bursa, Ankara, Aydın, Manisa, Rodos, Beyrut gibi ikinci derecede bulunan merkezlerin etrafında, üçüncü derece olarak, pek küçük merkezler teşekkül etmiştir. Bu üç derecede bulunan Musevî merkezlerin vaziyetleri iktisadî, coğrafî, iklimî, vaziyetlerine göre değişirdi. Vaktiyle teşekkül etmiş bir merkezin, bu sebeplerden birinden yahut bâzılarından dolayı inhilâl etmiş olduğu vâkidir. Merkezlerin bu taksimatına göre, Türkiye Musevileri, Şarkî Anadoludan maada, Türkiyenin hemen her tarafında azçok ticaretle meşgul olmuşlardır. Ticaretin dar mânası, para kazanmak demektir. Lâkin geniş mânası, para kazanmakla beraber, memleketin ziraat ve sanayiinin terakkisine, dahilî ve haricî ticaretinin ziyadeleşmesine, Devletin varidatının artmasına ve bu varidat ile memleketin müdafaa, irfan, umran hususlarının temin imkâ-

(1) A. Galante, Histoire des Juifs d'Anatolie I. s. 133/4.

nına hizmet etmesine ve memleket için pek mühim ve faydalı olan ticaret ve çalışma fikrinin inkişafına yardım etmek demektir. Türkiye Musevilerinin, memleketin bu hayatî sahasında pek büyük hizmetleri olmuştur. Türkiyeye gelip eser yazmış olan hemen bütün seyyahlar, bu ciheti bâriz bir surette göstererek Türkiye Musevisini bilcümle muamelâtı ticariyenin "mutavassıtı" diye tavsif etmişlerdir. Ticaret âleminde "mutavassıt" kelimesinin şümullü mânası, maliye ve iktisat ilimleriyle meşgul olanlarca malûmdur. Bu malûmattan sonra Türkiye Yahudilerinin ticaret sahasındaki rollerini, ecnebi muharrirlerin ağızlarından dinleyelim:

Türkiyede on sekiz sene yaşamış olan Capucınler Hıristiyan cemiyetine mensup Michel Fabre namında bir rahip Théatre de la Turquie eserinde şöyle yazıyor: "Padişahın şehirlerinde ve bilhassa İstanbul, İzmir, Halep, Kahire, Selânik gibi yerlerde bol sayıda Yahudiler vardır. Başlıca işleri bankerlik, sarraflık, kalpazanlık, ödünç vermek, eski şeyler alıp tamirden sonra satmak, simsarlık, eczacılık, tercümanlıktır. Bunlar o kadar hünerlidirler ki, herkese kendilerini lüzumlu gösterirler. Ticaret maddelerine kıymet takmak, cinsini tanımak ve tanıtmak, tercümanlık etmek, yahut olan biten şeyler hakkında malûmat vermek hususlarında ustadırlar. Bundan başka gerek Türk aileleri yanında gerek yabancı tüccar yanında bulunmayan Yahudi yoktur. Bunlar, şehirde olanı, muayyen bir surette ve tafsilâtiyle hangi şeyin nerede bulunduğunu, fiyatını, cinsini, mikdarını, satılık olup olmadığını, tebdili mümkün olup olmadığını o kadar güzel söyliyebilirler ki, insan hayran olur ve ticaret ışıklarını onlardan alabilir. Rumlar, Ermeniler ve başka Şark milletleri böyle ehliyet ve maharete yetişmezler. Bununla beraber Yahudilere karşı besledikleri ikraha bakmıyarak, tüccarlar onlara müracaat etmek mecburiyetindedir (1).

1700-1702 senelerinde Şarkı ziyaret eden Pitton de Tournefort İzmir ticaretinden bahsederken şöyle yazıyor: "Bütün işler Yahudilerin ellerinden geçer. Memleketin örf ve âdetlerine uymalı, yani mallarınızı onlara teslim etmeli, mütalâalarını alarak satmalı, Şark emtaalarını alıp tebdil etmeli. Münasip gördükleri zamanda onlra istidatlarının bedelini vermekle borç kalmaz (2)." Aynı muharrir başka yerde şöyle yazıyor: "Bütün ticaret işleri Yahudiler tarafından yapılır. Ellerinden geçmeyince hiçbir şey satılamaz, satın alınamaz. İstedikleri kadar çıfıt çağır-

(1) Revue des Etudes Juives. XX. No. 39.

(2) Voyage au Levant I, s. 15.

sınlar, vasıtaları yoksa, hiçbir şey harekete gelmez. Doğrusunu söylemek lâzımsa, başka tüccarlardan daha mâhirdirler (1).

Albert Vandal'ın, Onbeşinci Louis'nin Şarkta bir Fransız sefareti namı altında yazdığı eserde şöyle yazıyor: "Fransa, bütün Şarkın simsarlariyle borsa muamelecileri olan Yahudileri celp ve ticaret istidatlarından istifade etmek ehemmiyetini anlamıştır. Hükûmetimiz Fransa dahilinde tazyik ettiklerini (yani Yahudiler) Fransa haricinde himaye ediyor" (2).

M. Guér şöyle yazıyor: "Yahudilerin ticaret işlerindeki büyük anlayışları yüzünden, gümrüklerin idaresi onları cezbetmiştir. Onlar bütün yabancı tüccarların mutavassıtıdır (3).

Simsarlık işi Yahudilerin başlıca kaynağıdır. İmparatorluğun hemen bütün ticaret işleri ellerinden geçer. Bunlar bütün milletlerin tüccarlarının vekilleri, siparişkârları, emanetçileridir. Satışlar, satın almalar, mübadeleler, gelirler, ödemeler, elhasıl ticaretin bütün muameleleri ellerinde döner. Bundan başka, bunlar, emir altında olarak maliye daireleriyle büyük kimselerin kısmı âzamının servetlerini idare ederler (4)

Ch. de Scheryer şöyle yazıyor: "Yahudilerin işleri ticaret, simsarlık ve küçük ticarettir. İffet ve namusları tanınmış, pek çalışkandırlar. Maişetlerini temin için en zor işlere girişirler (5).

Yahudilerin, iktisadî işlerde olan birinciliği devam etmemiştir. Sebebi de şudur: İspanyadan ve Portekizden Türkiyeye gelen Yahudilerin ilk üç nesli, iktisadiyat sahasında hafif sarsıntılarla mevkilerini muhafaza edebilmişlerdir. Yahudilerin yabancı dil bilmeleri, yabancı tüccar ile olan münasebetlerini temin ve idame etmiştir. Dördüncü Mehmet zamanında İstanbul Rumları "Büyük millî mektep" namı altında mektebe Avrupa üniversitelerinde tahsil etmiş muallimler tayin edilmiş ecnebi lisanların talimine ehemmiyet verilmiş ve yeni muallimler ve yeni lisanlarla Rumların iktisadiyatı yeni bir inkişaf almıştır. Yahudiler ise, sahte Mesih Sabetay Sevi'nin taassup izlerini takip etmekle irfan derecelerini ihmal etmişlerdir. 1871 de, Allians Israelit Üniversel'in İstanbulda açtığı mektep ile onu takip eden diğer mektepler sayesinde, Türk Musevilerin yabancı dile olan hevesleri ve dolayısiyle iktisadî faaliyetleri artmıştır. Bu ciheti gözden kaçırmayan Yahudiler, Alman sanayiinin inki-

(1) II. s. 493.

(2) Une ambassade française en Orient sous Louis XV — La mission du marquis de Villeneuve 1728 — 1741. s. 34.

(3) Moeurs et usages des Turcs I. s. 122 (1747).

(4) B. de M..... d'Ohson İİ. s. 165

(5) Briefe über Merkwürdige Örter und Gegenden. s. 129.

şaf etmeğe başladığını görünce hemen Almanca öğrenmeğe koyulmuşlar ve muvaffak olmuşlardır. Bu defa, İngilizce öğrenmeğe koyulmuşlar ve muvaffak olmaktadırlar (1) .

Ecnebi muharrirler Yahudilerin simsarlığından bahsederler. Bu hakikati memleketin unsurlarının kabiliyetlerini ifade eden bir darbı mesel içinde görüyoruz. Darbı mesel şudur: Türk zâbit; (yani zaptu rapta kaadır) Ermeni, avukat; (yani çok söyler) Rum, bakkal, kahveci ve lokantacı; Yahudi, sımsar.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin Türkiye dış işlerindeki hizmetleri

Bu bölümde Yahudilerin dış işlerindeki hizmetlerinden bahsedeceğiz. Yahudiler, bu hizmetleri ya doğrudan doğruya Türkiye temsilcileri sıfatiyle, yahut muhtelif suretlerde ifa etmişlerdir.

A — Türkiyeyi doğrudan doğruya temsil eden Yahudiler:

a — İsmi meçhul bir Musevî sefir:

Fatih Sultan Mehmet Rodosu muhasara etmezden evvel, Lepant şehrini muhasara etmişsede zaptetmeğe muvaffak olamamıştır. 1477 de, Fatih, Lepantın kendisine verilmek şartiyle, sulha girişeceğini bildirmek için Venedik'e Musevî bir elçi göndermiştir. Elçi, Venedik'e tâbi olan Croia'nın mutasarrıfından, Türk sefiri sıfatiyle Venedik'e gitmek için, bir mektup aldıktan sonra bir İtalyan gemisine binmiştir. Yolda korsanlar, gemiyi basmış ve sefirin elindeki kıymetli yüzüğü almak için parmağını kesmişlerdir. Bundan müteessir olan elçi, mahalline varmadan vefat etmiştir (2). Venedikliler, sonradan haydutları tutarak öldürmüşlerdir (3).

b — Salamon Natan Eşkenazi:

Eşkenazi, Nasinin son günlerine doğru divan nezdinde mühim bir mev-

---

(1) Atatürk, yeni Türkçe harflerin kabulü fikrini ortaya attığı vakit, ben bu mesele ile iştigal ettiğim için, Japonyanın kendi eski yazılariyle ne yolda hareket ettiğini anlamak maksadiyle Japonya sefaretine gittim ve başkâtibiyle görüştüm. Harflerden, yabancı lisanlardan ve bunların ticaret işleri üzerine olan tesirinden bahsettik. Başkâtip Japon ticaret mekteplerinde haftada 14 saat yabancı dil okunduğunu söyledi. Hafada bir tatil günü çıkardıktan sonra geride kalan altı günün dördünde ikişer saat ve ikisinde de günde üçer saat ecnebi lisan okunuyor. Japonya ticaretini yaymak ve müşteri kazanmak için ecnebi lisanların talimine ehemmiyet vermiş ve muvaffak olmuştur. Son İkinci Cihan Harbinde, Japonyanın harbe girdiği zamana kadar, ticaretinin aldığı inkişaf hamlesi dünyaca malûmdur.

(2) A. Navagero, Storia Veneziana kısım: I, s. 1149.

(3) Eliyau Kapsali, Debe Eliyau, fasıl 18.

ki kazanmıştı. Kendisi İtalyanın Udine şehrinde doğmuş, babası alman Musevisiydi. Tıp tahsil ettikten sonra Fransa, Almanya, Rusya ve Polonyaya gitmiştir (1). Krakovada, İkinci Siğismund'un tabibi olduktan sonra meçhul sebeplerden dolayı İstanbula gelerek yerleşmiştir (1564). Natan Venedik tebaasından olduğu için Venedik sefarethanesine giderdi. O zaman Kıbrıs adası Türklerin eline düşmüştü. Fakat Venedik'in yeni sefiri Marco Antonio Barbaro, zamanın âdetleri üzerine, tebaasından bulunduğu devletin harp halinde ve kendisi mahpus olduğundan, yerine sulh müzakerelerine girişmek üzere Eşkenaziyi tavsit etmiştir. Eşkenazi baş tercüman Yunus Bey vasıtasiyle sadrıazam Paşaya takdim edilmiştir. Paşa, Eşkenazinin meziyetlerini takdir ederek, hizmetine almış ve onu padişahın tabibi olarak tayin etmiş, Türkiye hükûmeti namına sulh akdetmek için Venedik'e sefir sıfatiyle göndermiş ve sefir Venedikte pek ziyade ihtirama mazhar olarak şerefli bir sulh akdetmiştir (2). 1574 de Venedikte basılan İbrânice bir eserin (3) nihayetinden tercüme ettiğimiz şu cümleler vardır: "Bu kitabın tab'ı hitam bulduğu vakit, burada büyük Sultan Selim tarafından Venedik hükûmeti nezdine sefir sıfatiyle îzam kılınan doktor Salamon Natan Eşkenazi bulunuyordu". 1586 da, Türkiye ile İspanya arasında akdolunan muahedenameye, Sultan Murad III. namına vaz'ı imza etmiştir (4). Üçüncü Mehmed zamanında da, Eşkenazi memlekete mühim hizmetler ifa etmiştir.

c — Gabriel Buenaventura. Üçüncü Mehmed ve Birinci Ahmed zamanlarında, Divan nezdinde nüfuz sahibi idi. Hükûmet onun siyasî meziyetlerini takdir ederek İspanya ile Türkiye arasında aktedilen mütarekenin imzasına memur etmiştir (5).

d — Moiz Beberi. İsveç kıralı Charles Gustave (1622-1660) Türkiye ile beraber Rusya aleyhine bir ittifak akdetmek maksadiyle İstanbula bir sefir göndermiştir. Türkiye bu vesileden istifade ederek İsveçte bir sefaretin ihdasına karar vermiş ve bu vazifeye Moiz Beberi'yi tâyin etmiştir. Beberi 1674 de ölmüş ve Amsterdam Yahudi mezarlığında gömülmüştür. Mezar taşında ismi ve mesleki yazılmıştır (6).

e — Doktor Sigmund Spitzer. Bu zat Tıbbiyede Anatomie profesörü iken Sultan Mecidi tedavi ettikten sonra padişahın hususî tabibi olmuştur.

---

(1) Carmoli, Histoire des médecins Juifs,. s. 185.

(2) Yosef Kohen, Emek ha-Baha, sahife: 171.

(3) Şulhan Aruh, Hoşen ha-Mişpat kitabında.

(4) Charrière, Négociations de la France dans le Levant cild 3, sahife: 832

(5) M. Franco, Histoire des İsraélites de l'Empire Ottoman. s. 72.

(6) Rozanes, İV. s. 398 _ 400

1857 de, iki Sicilyada hüküm süren Bourbon'ların sukutuna kadar Türkiyenin Napoli siyasî ajanı olmuştur (1).

f — Tevfik Molho, Viyana sefareti ikinci kâtibi. Molho, Divanı hümayun birinci mütercim Davud Efendinin oğlu idi.

Aşağıdakiler konsolosluk hizmetinde bulunmuşlardır:

— Nissim Gürcü. Napoli konsolos vekili (20-2-1896) (2).

— Vitali Rossano. Braila konsolos vekili (4-5-1896). Sonradan Şira ve Triyeste konsolos vekili oldu. (21-8-1902).

İsrael Kohen. Genevre kons. (28-5-1896). Sonradan Volos konsolosu olmuştur. (11-7-1898).

— Moiz Hananel. Sunna, sonra Triyeste kos. vek. (13-7-1896).

— Selim Gürci, Napoli, sonra Kalafat kons. (8-8-1901 ve 20-11-1901)

— Nissim Roditi. sıra ile Napoli, Marsilya ve Batum kons. vek. sonra Marsilya, Anvers, Patras kons. (26-1-1899 ve 8-11-1900; 16.7.1908).

— Nissim Sorojon. Arta ve Yenişehir kons. vek. (15-11-1900).

— Marko Kohen. Genova, Genevra ve Niş. kons. vek. (15.8.1901 ve 4.7.1904).

— Cemil Gürci. Şira ve Köstence kons. vek. (21.8.1902; 31.12.1907).

— Benyamin Uziel. Tiflis kons. vek. (4.7.1904)

— Nissim Alacem. Turnoseverin ve Triyeste k. v. (3.12.1907).

— Yako Kohen. Krayova ve Arta. kons. vek.

— İsak Yafet (Karay) Rusya ve Rumanyada kons.

— Wolf Lövenson. Köstence k. v. Lövenson 1912 Balkan harbinde ve Birinci Umumî Harpte Köstence başkonsolosluğu vekâletinde bulunmuştur. Hizmetleri pek büyüktür.

— Avram Farhi. Eski Matbuat Umum Müdürü olan bu zat, Amerikanın Boston şehri başkonsolosluğunda bulunmuştur.

Aşağıdakiler Türkiyeyi fahriyen temsil etmişlerdir:

— Alexandre Elisen. Bu zat Paris fahrî konsolos namzedi olup tayininin haberini vefatından bir gün evvel duymuştur 15.6.1891 (3).

— Comte İsaac Camondo. Evvelkinin akrabası olup onun yerine konsolos tayin olunmuştur 26.6.1891. Bu zat İstanbulda senelerce yaşamış meşhur Kamanto ailesi efradmdandır.

— Joseph Talberg. Bu zat Viyana fahrî general konsolosu olmuştur 31-5-1897.

---

(1) Dr. David Nissim, Les Juifs et la Médecine, Hamenora, No. 1-2-3. s. 74 (1931)

(2) Tarihleriyle gösterilen k. ve k. v. isimleri El Tiempo gazetesinden alınmıştır

(3) Tarihleriyle gösterilen fahrî konsolosların isimleri El Tiempo gazetesinden alınmıştır.

— Elie Leon. Bu zat İzmirli olup ulâ rütbesinin ikinci sınıfı ile Mecidiyenin birinci sınıfını haiz idi. Paris fahrî general konsolosluk vazifesini yapmıştır.

B — Türkiye dış işlerinde muhtelif suretlerle hizmet eden Yahudiler:

a — Yusef Nasi:

Yusef Nasi, Portekizli bir Musevi bankeri olup, Enkizisyon işkencelerinden korkarak zâhiren Hıristiyanlığı kabul etmiş ve sonra Avrupanın muhtelif şehirlerinde dolaştıktan sonra 1554-1555 tarihlerine doğru Türkiyeye gelerek tekrar Yahudiliğe avdet etmiştir. Kendisi, hem halası ve ayni zamanda kain validesi olan Dona Grasya Nasi namına İstanbulda açtığı banka çabuk ilerlemiştir. Yusef Nasinin Fransadan 150.000 İskud alacağı vardı. Fakat Fransa bu parayı vermemeğe sebep aradığından, Nasi Sultan Ikinci Selimin tavassutu ile, o zaman Şarkta seyahat eden Fransız gemilerinin mallarını haczettirerek parasını almıştır. Nasi, Avrupada bulundurduğu ticaret ajanları marifetiyle padişahı Avrupa seyahatinden haberdar ederdi (1). Bu Portekiz Yahudisi Divanın âdeta bir nevi hariciye müşaviri idi. Nasiden bahseden bir Türk müverrih, hakkında şunu söylemiştir: "Keşke bu Yahudi yirmi yıl önce saraya çatsaydı, belki hiç zorumuz olmadığı halde "Mahza lûtfu inayet âlemşümul" den dağıttığımız o kapitülâsyon maddelerinin birkaçından olsun kurtulurduk". (2)

Yusef Nasi, 1562 de Fransa valide kıraliçesi Caterine de Medicis, siyasi bir mesele hakkında Salviati namında bir zatı İstanbula göndermiştir. Nasi padişahı bundan haberdar etmiştir. Fransanın İstanbul sefiri Mösyö Petremol bu mesele hakkında hükûmetine şöyle yazmıştır: "Vezir, Salviati'nin Fransadan hareketinden evvel İstanbula geleceğini ve seyahatin sebebini biliyordu dedi. Burada Yahudi Nasi'den başka bildiren bir kimse yoktur. Bu işi umumiyetle factur yani tüccar vekili namı altında kullandığı hafiyeler vasıtasiyle gerek hükûmetimizden, gerek başka hükûmetlerden aldığı haberleri saraya haber verir (3).

b — Şimalî Afrika meselesinden dolayı Türkiye ile münasebetleri bozuk olan İspanya, Portekizi zaptetmek istediğinden, ilk önce 1578 de Türkiye ile sulh yapmak istemiştir. İspanyanın İstanbul sefiri Divana müracaatetmişse de red cevabı almıştır. Bunun üzerine sefir, vaktiyle Kanunî Süleymanın hususî hekimi olan Yusef Hamon'un oğlu hekim İshak Hamon'a müracaat ile tavassutunu istemiş ve kendisine mükâfat olarağ bin uskud altın vereceğini vâdetmiştir. Hekim cevaben: "Efendisine ihanet

(1) Charrière, Négociations de la France dans le Levant: cild 2, s. 688-689.

(2) Saffet, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, cild 16 s. 986, not.

(3) Charrière, Négociations de la France dans le Levant, II. s. 688-9

edemiyeceğini ve Efendisinin, İspanyanın maksadını anladığını söyleyerek vâdini red etmiştir." Hekim Ishak, Divan ricali nezdinde bir nevi siyasî müşavir idi (1).

c — Salomon Aben Yaeş. Üçüncü Murad'ın müşaviri Don Alvaro Mendès (Yahudi ismi Salomon Aben Yaeş) Avrupada kullandığı ajanları sayesinde, 1588 de İspanya armadasının (büyük donanma) Ingilizler tarafından tahrip edildiğini herkesten evvel hükûmete bildirmiştir. O zamanın İstanbul Ragusa cumhuriyeti temsilcisi aksini söylemiştir. Yine İngilterenin İstanbul temsilcisi, Armadanın tahribini Türkiye hükûmetine bildirmeğe geldiği vakit, hükûmetimiz bundan haberdar olduğunu söylemiştir. İngiliz sefiri Mendès'in, böyle işlerde kullandığı ajanın hafiye ve alçak olduğunu söyleyince, hükûmetimiz "vaktiyle hükûmet namına müzakerelerde bulunduğunu ve bunlar meyanında Venedik ile Babıâli arasında aktedilen sulhu bir Yahudinin hükûmet namına imza ettiğini bildirmiştir" (2)

d — Aslen Portikizli olan Daniel Fonseka Üçüncü Ahmed'in hekimi idi. Üçüncü Ahmed'in, İsveç kıralı olan On ikinci Şarl ile Rusyaya karşı tecavüzî bir ittifak akdettiği esnada ve başka işlerde Fonseka'nın hizmetleri görülmüştür (3).

ON İKİNCİ BÖLÜM

Yahudilerin Türk musikisine hizmetleri

İspanyadan gelen Yahudiler, Endülüs Araplariyle vuku bulan uzun temasları üzerine, Arap musikisini benimsemişler ve Türkiyeye geldikleri vakit, Türk musikisini kabulde zorluk çekmemişlerdir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Şelomo (Salamon) bin Mazaltov namında bir haham, Türk musikisini İbrâni dinî neşidelere (4) ve ayni zamanda İspanyolca - Yahudice şarkılara tatbik etmiş ve bu, zamanımıza kadar devam etmekte bulunmuştur.

İstanbul, Edirne, Selânik, İzmir ilâh. gibi büyük şehirlerde yaşamış meşhur Musevî bestekârların esamisiyle eserleri hakkında toplayabildiğimiz malûmatı aşağıya kaydediyoruz:

İstanbulda:

1 — Harun Hamon:

Türklerce Yahudi Harun namiyle maruf olan Hamon, takriben bundan 250 sene evvel İstanbulda yaşamıştır. Rauf Yekta Beyin elinde bu-

(1) Baron J. de Testa, Traités da la Porte Ottomane. s. 129-130

(2) A. Galante, Don Salomon Aben Yaèche, s. 18.

(3) Lamartine, Histoire de Charles XII, roi de Suède.

(4) Rozanes, cild 2, sahife. 15.

lunup bestekâr Hamparsum notasiyle yazılmış eski bir mecmuada, bu bestekârın eski Türk notalariyle gösterilmiş fevkalâde Hüseynî ve Rast peşrevleri vardır.

2 — Haham Moşe Faro:

Türklerce Musa namiyle maruf olan Faro, 1190 Hicrî senesinde ölmüştür. Zarbeyin usulünde bestelenmiş meşhur sazkâr peşreviyle şed araban peşrevleri ve daha çok eserleriyle namdardır.

3 — İshak Fresko Romano:

Türklerce Tanburî İsak namiyle maruf olan Fresko, Üçüncü Selimin şehzadeliğinde tanbur hocası idi. Bilhassa Gülizâr fasıl, beyati ve Isfahan muazzam peşrevleri, Tahir buselik bestesi ve otuzu mütecaviz güzide peşrevleriyle maruftur.

4 — Haham Şemoil Mandil:

Mecmualarda haham namiyle maruf olan Şemoil, takriben bundan 100 sene evvel İstanbulda yaşamıştır. Bilhassa Nigris ve Nehavend besteleri, Yegâh ve Nuhuft, Hisar ve Acemaşiran fasıllariyle maruftur. Şemoil, 1317 Hicrî tarihinde vefat eden Kulekapı Mevlevî Şeyhi, musiki üstadı Şeyh Ataullah Efendinin hocası olan haham Avram Mandil Efendinin pederidir.

5 — İsak Varon:

Gelibolulu olan bu zat, elyevm Istanbulda ikamet etmektedir. Bestelediği makamların başlıcaları yegâh, sultanyegâh, ferahfeza, şed araban, acemaşiran, şevkiefza, rast, mahur, kürdili hicazkâr, hüseynî, segâh, müstear ilâh. Bu makamlardan herbirinin muhtelif usullerdeki şarkı ve saz semaileri, kısmen matbu ve kısmen gayri matbu olarak taammüm etmiştir.

6 — Mısırlı İbrahim:

Bu zatin hakikî ismi İbrahim Levi olup 1881 de Halepte doğmuştur. Babası Aboud (Ovadia) o şehirde tüccar idi. Çocukluğundanberi musikiye istidadı olan İbrahimin en ziyade beğendiği musiki aleti ud idi. Musiki etüdlerini ilerletmek maksadiyle Mısırda bir müddet kaldıktan sonra İstanbula geldi. Burada Hacı Kerami Efendi, Üsküdarlı Ziya Bey, İsmail Hakkı Bey değerli Türk musiki üstadlarının yardımiyle, Türk musiki metodlarının inceliklerini araştırmış ve kendisi Mısırlı İbrahim namiyle şöhret kazanmıştır. Büyük bir kısmı basılmış olan eserlerinin makamları şunlardır: Huzzam, Rast, Hicaz, Şedaraban, Nihavend, Mahur, Kürdili Hicazkâr, Sabah, Evic, Neşaburg ve Karacağar.

Bu eserlerden başka İbrahim sinagoğa mahsus Nihavend ve Rast makamlarından iki eser bestelemiştir.

İkinci Abdülhamid İbrahimi bir, Sultan Reşad birkaç, Hidivin validesi, nâzırlar, paşalar pek çok defa davet etmişlerdir.

Mısırlı İbrahim Mehterhanede musiki muallimi iken Sanayii Nefise madalyasiyle taltif edilmiştir.

İbrahimin en ziyade sevdiği mevzular, tabiî hayata, kederli hususi hayata, neşeli ve gürültülü umumî hayata ait mevzulardır.

7 — Haham Nesim Sevilya:

Elyevm İstanbulda hayatta olan Haham Nesimin muhtelif eserleri mevcut olup, bilhassa suzinakten bestelemiş olduğu şarkılariyle temayüz etmiştir.

8 — Maftirim heyeti:

Yukarıda isimleri geçen zevattan maada, elyevm Türk musikisinin terakki ve inkişafına çalışan ve "Maftirim" denilen bir Musevî heyeti vardır ki, her cumartesi günü Galatada Şişhane karakolu civarındaki "Keneset Israel" mâbedinde münavebe ile, bir fasıl okumak suretiyle, birçok talebe yetiştirmektedir. Bu cemiyeti teşkil eden başlıca musikişinaslar, Moiz Kordova, bu mâbedin hahamı merhum Yakup Palaçi, Balat hahamı Merkado Kohen ile refikleri sazende David Bonfildir. Yirmi beş çocuk bu heyetin nezareti altında olarak, Türk musikisini öğrenmektedir.

Edirnede:

1 — İshak Amigo:

Türklerce Çuhacıoğlu namiyle maruf olan Amigo, bundan iki yüz yirmi sene evvel Edirnede yaşamıştır. Bilhassa Hüseyni ve eski büyük devir namiyle maruf Beyati peşrevinin sahibidir.

2 — Haham Avtalyon:

Türklerce Küçük Hoca namiyle maruf olan Haham Avtalyon, takriben bundan 200 sene evvel Edirnede doğmuş ve sonra İstanbulda yaşamıştır. Muhtelif makamlardan vücude getirdiği şen ve şuh Yörük semaileriyle Kürdaniye faslı, Segâh ve Sultani Irâk peşrevleriyle maruftur.

3 — Haham Yehuda Benaroya:

Türklerce Yuda namiyle maruf olan Benaroya, Edirne Musevileri içinde temayüz eden muasır musikişinaslar zümresinin hocasıdır. Hicaz, Uşak, Isfahan, Mahur fasıllarında ve daha birçok makamlarda muhtelif eserleri vardır.

Selânikte:

1 — Avram Barzilay:

Barzilay, Türklerce Sine Kemani Avram namiyle maruf olan bu zat, Selânikte bundan 140 sene evvel yaşamıştır. Selânikte meşhur ke-

mancı Barzilay Efendinin dedesidir. Pencugâh ve Çarigâh peşrevleriyle Suzinâk, Neva, Muhayyer, Buselik ve sırf Acem fasıllarının sahibidir.

İzmirde:

1 — Haham Yomtov Danon:

Türklerce Küçük Haham namiyle maruf olan Danon, bundan 270 sene evvel İzmirde yaşamıştır. Bilhassa dinî besteleriyle durak ve âyinlerde temayüz ettiği gibi Müstear, Maye, Hüseyin aşiran, Uzzal besteleriyle dahi pek meşhurdur.

2 — Hahambaşı Avram Aryas:

Türklerce Hacei ber güzar namiyle maruf olan bu zat, bundan 140 sene evvel İzmirde yaşamıştır. Avram Aryasın seksene yakın muhtelif eserleri olmakla beraber Sazkâr, Şevki tarab, Muhayyer, Huzzam, Irâk, Pesendide fasıllarında yüksek eserler yaratmıştır.

3 — Eliya Levi:

Türklerce Santuri Eliya maruf olan Levi, bundan yüz yirmi sene evvel İzmirde yaşamıştır. Onun pek maruf Sazkâr faslından maada, Mahur makamını yeni ve pek dilnüvaz bir çeşniye irca eden bestesi ve saz semaisiyle maruftur.

4 — Ishak Barki:

Türklerce Küçük İsak namiyle maruf olan Barki, bundan 100 sene evvel İzmirde yaşamıştır. Fevkalâde bir maharetle çaldığı kemanı ile iştihar etmekle beraber, birçok eserler vücude getirmiş ve bittahsis Evciara, Rehavi, Hümayun, Nihavend vesair fasıllarla birçok zengin eserler bestelemiştir.

5 — Hayim Alazraki:

Türklerce Şapçı Hayim namiyle maruf olan Alazraki, 1913 de İzmirde ölmüştür. Bir Suzidiliara bestesi, Acem Kürdi faslı, Mahur peşrev ve besteleri ve Musevice bestelenmiş gayet hassas ve ince bir romans ile şöhret bulmuştur.

6 — Santo Şikâr:

Türklerce Hoca Santo namiyle maruf olan Şikâr, 1920 de Izmirde ölmüştür. Son asırda, musikinin neşir ve tamimine çalışan ve onu yeni ve sevimli bir mecraya sevkeden ve yüksek bir zekâ ve fevkalâde bir istidada mâlik olan Hoca Santo, bir Itri dede yahut Dede efendi kadar yükselmek hassasına mâlik olduğunu, bestelemiş olduğu yüz elli kıymetli

eserleriyle isbat etmiştir. Eserleri meyanında vilâdet ve cülûs gibi eyamı resmiyeye mahsus yaptığı muhtelif medhiyeleri ve bâhusus dugâh, nihavend, süzidiliara, hicazkâr, muhayyer fasılları, ve Musevî dinî âyine mahsus durak vesair eserleriyle meşhurdur.

Hoca Santo, İzmir İslâhhane denilen Sanatlar mektebinde musiki öğretmeni idi. İkinci Abdülhamid, bu büyük üstadın her tarafta medhedildiğini haber alınca, kendisini ve talebelerinin bir kısmını saraya davet etmiştir. Sarayda verilen birkaç konserden sonra Abdülhamid memnuniyetini belirtmek için üstadı bir nişan, bir nefîs sanatlar madalyasiyle taltif ettikten sonra ayrıca bir kese altın ihsan etmiştir.

7 — Salamon Algazi:

Türklerce Bülbülî Salamon namiyle maruf olan Algazi lâhutî sesiyle İzmir muhitini senelerce hayrette bırakmıştır. Çember usulünde çok ruhnuvaz iki Mahur bestesi, Hüseynî ve Hicaz peşrevlerinin sahibidir. 1930 da İstanbulda vefat etmiştir.

6 — İshak Algazi:

Salamon Algazinin oğlu olup ismiyle maruf ve Türkiyede ve bilhassa İzmirce ve Istanbulca pek çok tanınmıştır. Sesi fevkalâde güzel olan bu genç üstadın eserleri meyanında bilhassa Nev eserden bahsetmiş olduğu eski tarzda meşhur Berkâr ile Şevkefza, Maye, Suzidil, bestenigâr fasıllariyle pek çok şöhret bulmuştur.

İshak Algazi. Istanbulda birkaç sene oturmuş ve kendisini tanıtmıştır. Türk musikisinin islâhı meselesi hakkında gazetelerde açılan münakaşalar zamanında merhum Atatürk fikrini anlamak maksadiyle Algaziyi Dolmabahçe sarayına dâvet etmiştir. Üstad Algazi, muhtelif devirlere ait musiki parçaları okurken Türk musiki tarihini yapıyordu. Atatürk, memnuniyetini ve takdirini göstermek için imzasını taşıyan bir Kur'anı Kerim Algaziye hediye etmiştir (1).

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İslâmiyeti kabul ettikten sonra parlayan Yahudiler

Elimize düşen vesikalara atfen şu serlevhayı açtık.

1 — İsmi malûm olmayan bir defterdar:

Birinci Selim zamanında, Abdüsselâm namında bir defterdar vardı. Bu defterdar, aslen Yahudi olup sonradan İslâm dinini kabul etmiştir. Eski zamanlarda defterdar, bir nevi Maliye Nâzırı idi (2).

---

(1) Algazi kelimesi, Gazalı yani Gaza şehrinden demektir.

(2) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cild, 1. s. 345.

2 — Rikâbı hümayun kaymakamı Halil Paşa:

Üçüncü Murad ve Üçüncü Mehmed zamanlarında yaşamış ve bu son padişah zamanında sadaret kaymakamlığında bulunmuş olan Halil Paşa, aslen Yahudi olup ailesinin soyadı Pace ve kendisinin ismi David yahut Nahman idi. Halil Paşa zamanında yaşamış olan İbrâni muharrirler kendisinden bahsetmemişlerse de, sebebini ya İslâmiyeti kabul etmesinde, yahut aslını bilmemelerinde aramalı. Fakat İmparator İkinci Rudolf'un sefiri olan Von Krekowez ile Venedik sefiri kendisinden bahsettikleri vakit "Yahudi Pase" diye adlandırırlardı. Pase yahut Pasi (çünkü İbrânicede y, hem e, hem i gibi talâffuz olunur) ailesine mensup birçok hahamlar vardır. Halil Paşa, Üçüncü Murad'ın hemşiresiyle evlenmiştir. 1600 senesinde Ester kira (1) Halil Paşanın sarayında öldürüldüğü vakit, öldürülmesine meydan verdiği için azlolunmuştur (2).

3 — Macar Mahmud Paşa:

Aslen Yahudi olan Macar Mahmud Paşa, 1828 de Lehistanda Lodz şehri civarında bulunan Brzezin şehrinde doğmuştur. İsmi Fischel Freund idi. On beş yaşında iken, Macaristana hicret ederek bir meyhanecinin yanında çalışmıştır. 1848 senesinde Macaristanda ihtilâl patlak verdiği vakit, Fischel, ihtilâlcilerin saflarında çalışmış ve cesareti, Kossuth'un nazarı dikkatini çekmiştir. Macar milliyetçileri Türkiyeye geldikleri vakit, Fischel onlarla beraber İstanbula gelmiş ve İslâmiyeti kabul ettikten sonra Osmanlı ordusunun hizmetine girmiş ve Mahmud Hamid ismini almıştır (Hamid, Freund kelimesinin tercümesidir). Macar Mahmud Kırım muharebesinde yararlık göstermiş ve 1877 de Karadağ muharebesine iştirâk etmiştir. O zaman rütbesi albay idi (3). 1877 de Türk - Rus seferinden sonra, zamanın Harbiye Nâzırı Redif Paşa ve diğer bâzı paşalarla beraber Rodosa sürülmüştür. Rodosta iken Macar Mahmud Paşa, Rodos Hahambaşısını ziyaret ederek Tevrat ve Talmud ahkâmı hakkında mübahase ettiğini Rodosta işittim.

---

(1) Türk Tarih Encümeni mecmuasının 17 (429) numaralı ve eylûl 1926 tarihli nüshasında yazdığım "Ester kira" ünvanlı makaleme müracaat.

(2) Kaymakam Halil Paşa hakkında yazdığım bu satırlar, Şikagoda intişar eden Bnai B'rith Magazine mecmuasının teşrinievvel 1924 numarasından tercüme suretiyle naklen, İstanbulda intişar eden Hamenora mecmuasında çıkan makalenin bir hülâsasıdır.

(3) Macar Mahmud Paşa hakkındaki bu malûmat, Londrada çıkan Jewish Chronicle mecmuasının 25 kânunuevvel 1925 tarihli ve 2960 numaralı nüshasından mücmelen alınmıştır.

4 — Hoca İshak Efendi:

İkinci Sultan Mahmud zamanında yaşamıştır. Kendisi Yanyanın cenubunda bulunan Narde kasabasının Celâl Paşa mahallesinde oturan bir Yahudinin oğlu idi. İshak Efendi, Es'ad ismini alan kardeşiyle beraber İslâm olmuştur. 1815 de (1232 Hicrî senesinde) Mühendishanei Berrii Hümayunda riyaziye hocası olup, ayni zamanda Rumeli ve Anadolu istihkâmlarının inşaatını nezarete memur edilmiştir. Yedi sene sonra hocalığı ve mektep müdürlüğünü muhafaza etmekle beraber, Divani hümayun mütercimliğine tâyin olunmuştur.

Hoca Ishak Efendi Türkçe, Arapça, İbrânice, Farsca, Yunanca, Lâtince, Fransızcaya vâkıf idi. Fakat en ziyade temayüz ettiği şube, riyaziye idi. Riyaziye, cebir, fizik, kimya, sanayii bahriyeden bâhis on bir eser bırakmıştır. Bu eserlerden bâzıları ecnebi lisanlardan tercüme edilmiştir. İshak Efendi Türkçeye kabul olunan ıstılahat ve tâbirati ilmiyenin mucididir. 1834 de (1251 Hicrî senesinde) iş için gittiği Medineden dönerken, Süveyşte ölmüştür. Hâtırasını ebedileştirmek için, Sütlücede Mühendishanei berrii hümayunun arkasında bulunan mezarlıkta şu cümleyi hâvi bir levha dikilmiştir.

Divani hümayun sâbık Ser Halifesi ve Mühendishanei

Hümayun Baş Hocası Elhac Hafız İshak Efendi (1)

Ishak Efendi, eski mezhebdaşlariyle hoş geçinerek elden gelen muaveneti deriğ etmemiştir. Yahudilerce "Tersane Hahamı" namiyle maruf idi.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tanzimata kadar Türkiye hizmetinde bulunmuş Yahudi hekimler — Askeri hekimler

1 — Hekim Yâkup:

Ikinci Murad zamanında padişahın hizmetine girmiş olan Hekim Yâkub, Fatih zamanında, yine Fatihin hususî tabibi kalmıştır. Fatih Hekim Yâkubu pek ziyade sevdiğinden, onu Hekimbaşı tâyin ve vezaret rütbesiyle taltif etmiştir (2).

2 — Yusef Hamon:

İspanyadan Türkiyeye gelen ilim ve irfan erbabı meyanında tabib Yusef Hamon vardı. Aslı Gırnatalı idi. Arapça bildiği için saraya alın-

(1) Hacı İshak Efendi hakkındaki bu malûmat, 1894 de neşrolunan "Mir'atı Mühendis" risalesinden iktibas edilmiştir.

(2) Âşık Paşa tarihi, Vezirler faslında.

mıştı. Bir Fransız seyyahı İstanbulda bulunan Yahudi tabiblerin maharetinden bahsederken, maharetlerini bunların Arapça, Yunanca, Látince, İtalyanca ve İspanyolca eserleri mütalâa edebilecek iktidarı haiz olmalarına atfediyor (1).

3 — Moşe Hamon:

Yusef Hamonun ölümünden sonra, oğlu Moşe Hamon yirmi dört yaşında olduğu halde, Birinci Selimin hususî tabibi olmuş ve padişaha Mısır seferine refakat etmiştir (2). Kanunî Sultan Süleyman zamanında tababet vazifesi kendisinde kalmış ve Yahudi tabibleri Yusef Yahya ve Avram Migas ile beraber, Kanunî Sultan Süleymana Acem seferine refakat etmişlerdir. Yusef Yahya muharebe meydanında maktul düşmüştür (3).

4 — Salamon Natan Eşkenazi (120 nci sahifeye bak)

5 — İshak Hamon (123 üncü sahifeye bak).

6 — Eliezer Eskenderi:

Evvelâ Mısır Valisi ve sonra Sadrıazam olmuş olan Sinan Paşanın hekimi idi (1).

7 — Benveniste:

Siyavuş Paşanın hekimi idi. 1582 de hazineyi endişe içinde bırakan kalp paranın düzelmesi işinde hizmeti geçmiştir.

8 — Naftali ben Mansur:

Baltacı Mehmed Paşanın hekimi idi.

9 — Fonseka (124 üncü sahifeye bak).

İhtar: I — Üçüncü Murad zamanında sarayın muhtelif hizmetlerinde bulunmuş 41 Yahudi hekimi vardı (4).

İhtar: II — Bunlardan başka Türkiyeye hizmet etmiş pek çok Yahudi hekimleri var. İsimleri Médecins Juifs au service de la Turquie adlı Fransızca eserimde vardır. Bu eser 1938 de İstanbulda basılmıştır.

Askerî Hekimler:

Koramiral İlyas Kohen: Mabeyni Hümayun ve Bahriye hastahanesi Emrazı ayniye tabibi. (İstanbul)

---

(1) N. de Nicolay, Les Orientales, s. 168.

(2) Şevet Yehuda, bölüm (123)

(3) Rozanès, cild: 2, sahife, 47.

(4) Ahmed Rasim, Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi. cild,2 s. 420 (not).

Koramiral İsak Molho: Bahriye sıhhiye müfettişi (İstanbul).

Korgeneral Jak Nisim: Operatör. (Selânik).

Tümamiral Menteş Galimidi: Sıhhiye müfettişi umumisi ve sonradan Bahriye sıhhiye komisyonu reisi. (İstanbul).

General İsak Hacez: Operatör (İzmir).

General İsak Fano; Tabib (İzmir).

General İzidor Greiver: (İstanbul)

İlyas Bey Modyano: Albay (Selânik).

Ezra Bey Ancel: Albay (İzmir).

Bohor Bey Kamhi: Albay (İstanbul).

Menahem Bey Hodara: Albay, Emrazı Cildiye mütehassısı (İst.)

Rafael Bey Dalmediko: Albay

İlyas Bey Faraci: Bahriye hastahanesi tabibi (İstanbul)

Ancelo Bey Akşoti: Albay, Bahriye hastahanesi operatörü (İstanbul)

Viktor Bey Galimidi: Albay, Trablus Garb ve Balkan muharebeleri esnasında Sıhhiye müfettişi umumîsi ve sonradan Bahriye muayenei sıhhiye komisyonu reisi (İstanbul).

Salamon Bey Nahum: Yarbay, Emrazı asabiye mütehassısı (Selânik)

İsak Bey Levi: Yarbay (Üsküp).

Muiz Bey Barzilay: Yarbay, (İstanbul).

Salamon Bey Nigrin: Yarbay, (İstanbul).

Yako Bey Sorujon: Yarbay,

Bohor Bey Alfandari: Yarbay,

Yusef Gabay: Bahriye binbaşısı: 1892 de Japonyaya giden Ertuğrul fırkateynde bulunuyordu. Avdetinde batan geminin boğulanalrı arasında Gabay da vardı.

Salamon Bey Kohen: Binbaşı, (İstanbul).

Avram Bey Kohen: Binbaşı, (Selânik).

David Bey Pesah: Binbaşı, (Selânik)

Hayım Bey Ancel: Binbası, (Selânik).

Muiz Bey Kastoryano: Binbaşı, (İstanbul).

Jak Nisim Bey Akşoti: Binbaşı, (İstanbul)

Avram Bey Matalon: Binbası, (İstanbul).

Jak Bey Yeruşalmi: Binbaşı, Bahriye hastahanesi ser eczacısı.

Avram Bey Galimidi: Binbaşı, 1877-8 Türk-Rus muharebesi esnasında, Gazi Osman Paşanın hizmetinde bulunmuştur.

Bunlardan başka aşağıdakiler kaydolunur:

1 — Mîrimiran rütbesini haiz sivil hekim Jak Paşa Mandil.

2 — Hekim olmayıp Bahriye Albayı rütbesini haiz Bahriye Nezareti Tercüme kalemi müdürü Muiz Bey Dalmediko.

3 — Bahriye Yüzbaşısı rütbesini haiz Diş hekimi Sami Bey Günsberg. Sivil olarak çalışan Günsberg, merhum Atatürk'ün diş hekimi olduğu gibi bugün de Cumhuriyet Başkanı İsmet İnönü'nün diş hekimidir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Tanzimattan sonra Devlet işlerinde istihdam edilen Yahudiler

Dahilî Hariciye hizmetlerinde - Adliye hizmetlerinde - Maliye hizmetlerinde - Maarif, Darülfünun (Üniversite) ve yüksek mektepler hizmetlerinde — Orman, Ziraat ve Ticaret hizmetlerinde - Sağlık hizmetlerinde - Posta ve Telgraf hizmetlerinde - Polis hizmetlerinde.

Bu bölümde, Tanzimattan itibaren Türkiyede mühim hizmetlerde bulunmuş olan Türk Yahudi memurlarının isimlerini — toplaya bildiğimiz kadar — kaydediyoruz. Aşağıdaki cedvellere, ikinci derecede olup bilhassa Adliye, Maarif, Maliye ve Belediye işlerinde adedleri oldukça çok olan Yahudi memurlarının isimleriyle İmparatorluk zamanında İdare Meclisleriyle, Mahkemelere, Belediye meclislerine nizamen âza olması lâzım gelenlerin isimlerini idhal etmiyoruz.

Türk Yahudi memurların cedvelleri şunlardır:

1 — Dahilî hariciye hizmetlerinde:

David Molho: Divanı Hümayun mütercimi evveli.

Avram Farhi: Matbuat müdürü ve sonradan Boston Başşehbenderi.

İshak Taranto: İstişare odası muavini ve sonradan Hariciye Nezareti Dâva vekili.

Wolf Lövenson: İstişare odası muavini ve sonradan konsolos.

Avram Badi: İstişare odası muavini ve sonradan Ticaret işleri Müd

Yuşa Elnekave: Şehbender işleri kontrol ve müfettiş muavini.

Jak Abravaya: Muhaberatı ecnebiye mümeyyizi.

Vilâyetler ecnebi işleri müdürlükleriyle tercümanlık hizmetlerinde:

Yusef Krieger: Selânik ecnebi işleri müdürü. Bu zat, ayni zamanda memuriyet ile Cezayiri Bahri Sefid vilâyetine naklolunmuştur. Yusef Krieger Selânikte iken, Yunanlı olduklarını iddia eden on bir bin ve Rodosta binden fazla Rumu Türk tabiiyetine idhal etmiştir.

Hazkiyal Sason: Bağdad vilâyeti ecnebi işleri müdürü. Bu zat sonradan Meclisi Mebusana âza ve müteakiben Ticaret Nezareti müsteşarı olmuştur.

Rober Mizrahi: Edirne vilâyeti ecnebi işleri müdürü.

Yâkub Şaul: İzmir vilâyeti tercümanı.

Jak Krieger: Ankara vilâyeti tercümanı.

2 — Adliye işlerinde:

Haskiel Gabay: Üsküdar hâkimi ve sonra İstanbul İstinaf âzası.

Yusef Selâmi Gabay: Midilli müddeiumumîsi, Çanakkale, Mersin, Adana ticaret reisi, Ankara ve Konya vilâyetleri ve sonradan Aydın ve Cezayiri Bahri Sefid vilâyetleri adliye müfettiş muavini. Kendisine Edirne vilâyeti İstinaf müddeiumumîliği teklif edilmişse de, işitmek hissine âriz olan zaaftan dolayı, bu memuriyeti kabul etmemiştir.

Muiz Zeki Albala: Samsun ticaret mahkemesi reisi, Siroz müddeiumumîsi, Manastır merkez ticaret mahkemesi reisi, Manastır merkez müddeiumumîsi, Beyoğlu müstantiği, İstanbul ticaret mahkemesi reisi, Beyoğlu ceza mahkemesi reisi.

İsak Ferera: Adliye Nezareti ceza işleri müdür muavini, İstanbul Bidayet müddeiumumîsi.

David Aciman: Adliye Nezareti mütercimi.

3 — Maliye hizmetlerinde:

Vitalis İstrumsa: Rumeli vilâyatı selâsesi malî komsiyonu umumî kâtibi, İslâhatı maliye komisyonu âzası, Birinci Cihan Harbinde Almanyada basılan evraki nakdiyeyi nezarete memur.

Jak Bey Nahmiyas: 1880 senesinde Türkiye maliye işlerini tanzim etmek için Almanyadan celbolunan müsteşar Wittendorf Beyin muavini ve onun 1886 senesinde ayrılması üzerine, Maliye Nezareti Düyunu Umumiye muhasebe mümeyyizi iken, hükûmetin 1888 tarihinde Berlinde Deutsche Bank ile akdettiği bir istikraz meselesinden dolayı hususî memuriyet ile Berline ve 1891 ve 1893 istikraz tahvilâtının tab'ına nezaret etmek üzere hususî memuriyet ile Londraya ve Parise gitmiştir.

Nesim Gibre: Hazinei hassa muhasebe müdürü.

Nisim Ruso: Maliye Nezareti kalemi mahsus müdürü ve sonradan Nisim Kastro: Divanı muhasebatta âza.
Tünbakû şirketi hükûmet komiseri.

David ben Maor: İstanbul vilâyeti Emlâki seniye müdürü, Drama sancağı muhasebecisi, islâhatı maliye komisyonu kalemi müdürü, Maliye Nezareti umum veznesi müdür muavini, muamelâtı nakdiye Düyunu umumiye şubesi müdür muavini, Maliye Nezareti umur ve muamelâtı nakdiye müdürü, Cumhuriyet hükûmeti muhasebei umumiye müdür muavini, bundan başka, Birinci Cihan Harbini müteakip teşekkül eden sulh heyeti maliye müşaviri olmuş ve Umumî Harpte, vâdesi hulûl eden İstikrazatı Osmaniye kuponlarının Fransız frangı ile tediyesi meseleleri için hususî memuriyet ile Parise gitmiştir.

Ziya Matalon: Maliye müfettişi (sonradan Ziya Matlaeddin).

Ferid Aseo: Maliye müfettişi ve sonradan İtibarı Millî Bankası İzmir şubesi müdürü.

Zeki Hayon: Maliye müfettişi.

4 — Maarif hizmetlerinde:

İshak Hamon: Maarif Nezareti İstatistik müdürü ve sonra Telif ve Tercüme heyeti âzası.

İlyas Şaki: Maarif teftiş ve muayene encümeni âzası.

Doktor Soma Veliç: Maarif Nezareti sıhhiye işleri müfettişi.

Muiz Fresko: İstanbul resmî mektepleri Fransızca müfettişi.

İstanbul Darülfünun şubelerinde:

1 — Tıb Fakültesinde:

Doktor Spitzer: Teşrih müderrisi.

Koramiral İlyas Kohen: Emrazı ayniye muallimi.

Jak Mandil Paşa: Seririyatı dahiliye muallim muavini.

Pepo Akşoti: Emrazı asabiye müderrisi.

Samoil Abravaya: Emrazı dahiliye muallimi.

Samoil Kohen: Hordebinî teşrih muallimi.

b — Hukuk Fakültesinde:

Mişon Ventura: Roma hukuku ve Mukayesei kavanin müderrisi.

Muiz Kohen (Tekinalp: Ulumu maliye müderris muavini

Leon Şönman: Hukuku cezaiye müderris muavini.

c — Edebiyat Fakültesinde:

Bu eserin muharriri: Sâmi lisanların mukayeseli sarfı müderris muavini ve sonradan Akvamı kadimei şarkiye tarihi müderrisi.

Yâkub Habib: Metaphysique müderris muavini.

d — Fen Fakültesinde:

Doktor Samoil Sion: Hikmeti tabiiye müderris muavini.

İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde bulunan yabancı Yahudi Profesörler

1933 de Cumhuriyet Hükûmeti ilme daha büyük bir kıymet vermek maksadiyle Darülfünunu islâh etmeğe karar vermiş ve bunun için İsviçreli Profesör Malche'i İstanbula davet etmiştir.

O zaman, İstanbul Üniversitesinde, bugün Tıb Fakültesi Pathologie profesörü ve Pathologie Enstitüsü müdürü Filip Schwartz vardı. "Hariçte ihtiyaç içinde bulunan Alman âlimleri cemiyetine" (Notgemeinschaft, Deutscher Wissenschaftler im Ausland) mensup olan Schwartz, Maarif Vekili ve Malche ile münasebatta bulunarak işsiz kalan Alman profesörler meyanında yeni Üniversite için profesör intihap etmek faydalı olacağını izah etmiş, izahatı kabul olunmuş ve bu işi kendisine havale edilmiştir. Schwartz, vakit kaybetmeden profesör seçmek işine girişmiştir.

Hitlerizm'in neticesi olarak Almanyada açıkta kalan profesör ve

âlimlerin adedi 1,202 olup yüzde doksanı Yahudi ve yüzde onu Hitlerizmi hoş görmiyen Hıristiyan idi. En evvel, bu âlimlerden istifade eden Türkiye ve Birleşik Amerika devletleri olmuştur. Bunlardan her biri kırkar profesör almıştır. 1935 de İstanbul Üniversitesinde asistan dahil olduğu halde elli altı ilim adamı vardı (1).

İstanbul Üniversitesinde bulunmuş ve bulunan yabancı Yahudi profesörlerin isimleri şunlardır:

Tıp Fakültesi:

	Prof. Braun	Bakteriyologie
•	„ Julius Hirsh	Sıhha:
•	„ Igersheimer (2)	Ophtalmologie
•	„ Kantorowicz	Diş tababeti
•	„ Lipchitz	Biyologik kimya
+	„ Liepmann	Gynécologie
•	„ Löwenthal	Histologie ve Embriologie
•	„ Nissen (3)	Cerrahlık:
	„ Obendorfer	Umumî ve tecrübeli Pathologie
	„ Ph. Schwartz	Patologik Anatomi.
	„ Winterstein	Fizyologie
	„ Haurowitz	Biyologik kimya
	„ Hellmann	Otologie — Laryngologie
+	„ Ruttin	Otologie — Laryngologie
	„ Frank	Dahilî klinik
	„ Sgalitzer	Radiologie
	„ Peterfi	Histologie
	Dr. Steinitz	Dahilî lâboratuar
	Bayan Dr. Ottenstein (dozent)	Cild marazları

(1) Bu malûmat, Une crise dans le monde universitaire adlı broşürden alınmıştır. Londra 1935.

(2) Profesör Igersheimer, 1937 senesinde Kahirede toplanan göz hastalıkları kongresinde İstanbul Üniversitesini temsil etmiştir.

(3) Profesör Nissen, 1933 senesinde, Vaşingtonda toplanan Cerrahlık kongresinde İstanbul Üniversitesini temsil etmiştir.

	Dr. Ladewig	Kanser Enstitüsü
	„ Weissglass	Radiologie
	„ Reininger	Radiologie
	İlmî Yardımcı	
	Dr. Silberstein	Bactériologie

Hukuk Fakültesi:

*	Prof. Ernst Hirsh	Ticaret Hukuku
*	„ Honig	Hukuk felsefesi ve Ceza hukuku
	„ Neumark	Siyasî Ekonomi
+	„ Strupp	Beynelmilel Hukuk
	„ Isaac Alfred	Siyasî Ekonomi
	„ Andr. Schwarz	Roma Hukuku

Edebiyat Fakültesi:

*	Prof. Spitzer	Romanologie
	„ Auerbach	Romanologie
	„ Peters	Psychologie
+	„ Süssheim	Şark lisanları
	„ Gottschalk	Üniversite kütüphanesi işleri

Fen Fakültesi:

	Prof. Brauner	Umumî Nebatat
	„ Heilbronn	Hususî Nebatat
*	„ Dember	Umumî Fizik
*	„ Freundlich	Astronomie
+	„ Rosenberg	Astronomie
*	„ Gleisberg	Astronomie
*	„ Mises	Umumî Matematik
*	„ Reichenbach	Tabiî Felsefe
*	„ Prager	Hususî Matematik
	„ Rosenthaler	Pharmaceutik
	„ Arndt	Umumî Kimya
+	„ Herzog	Sınaî Kimya
*	„ Gross	Sınaî Kimya
*	Bayan Prof. Geiringer	Matematik
	İlmî yardımcı	
	Bayan Löwe	Umumî Kimya
	Dr. Hirsch	Biyologik kimya

(3) * işareti, mukavelelerinin sona ermesi üzerine Üniversiteden ayrılan, + işareti vefat eden profesörleri gösterir.

Prof. Landsberger	Sumerologie.
„ Gerngross	Teknologie Kimyası
„ Ruben	Hindologie

Bunlardan maada aşağıdakiler Devletin muhtelif hizmetlerinde bulunmaktadır..

Dr. Baeher	Sağlık Bakanlığı serologie enstitüsü müd.
Dr. Bodenheimer —	Küçük ziraatlar muallimi
Prof. Eckstein —	Nümune hastahanesi çocuk hastalıkları Dr.
Prof. Melchior —	Nümune hastahanesi cerrahı
Prof. Laqueur —	Nümune hastahanesi tabii tedavi tabibi.
Dr. Franz Hillinger —	Maarif Vekâleti mimarı
Karl Erbert	Ankara Musiki Konservatuarı rejisörü.

Bu zat Hitler idaresinin başlangıcına kadar Berlin Operası umum müdürü idi.

Yüksek mekteplerde:

a — Harbiye mektebinde:

İsrail Lupo: Fransızca muallimi; onun Mülkiye mektebinde Fransızca muallimliği de vardır.

b — Mühendishanei berrii hümayunda ve hendesei mülkiyede:

Salamon Musaço: Fransızca muallimi.

Yusef Pardo: Fransızca muallimi

Bohor Elnekave: Fransızca muallimi

İlya Peres: Fransızca muallimi

Jak Abravaya: Fransızca muallimi

Muiz Zeki Albala: Fransızca muallimi

İsak Ferera: Fransızca muallimi

İzidor Galimidi: Fransızca muallimi.

Hayım Nahum: (Sabık Hahambaşı)

c — Yüksek Ticaret mektebinde:

Doktor Yakir Bahar: Malûmatı ticariye muallimi.

Avram Benarova: Stenografya muallimi.

d — Darülmualliminde:

İsak Hamon: Hesap muallimi.

Muiz Fresko: Fransızca muallimi

Haim Ludner: Almanca muallimi.

e — Maliye mektebinde:

Nisim Ruso: İktisat muallimi

f — Baytar mektebinde:

Samoil Abravanel: Baytar muallimi. Bugün Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ordinaryüs Profesörü.

5 — Orman, Ziraat ve Ticaret hizmetlerinde:

1859 da Fransadan celbolunan bir heyeti fenniyenin idaresi altında olarak Maliye Nezareti binasında bir orman mektebi açılmıştır. Bu mektepten mezun olan üç Musevî, orman müfettişi ünvaniyle Devlete hizmet etmişlerdir. İsimleri şunlardır:

Nisim Aciman: Manastır vilâyeti orman müfettişi.

Muiz Bey Dalmediko: Kütahya ve Karahisar sancakları orman müfettişi ve terfian Cezayiri Bahri Sefid vilâyeti ser müfettişi. Bu zat sonradan Bahriye Nezaretine intisab ederek, Albay rütbesiyle tercüme kalemi ve muhaberatı ecnebiye müdürü olmuştur.

Viktor Mizrahi: Muhtelif merkezlerde orman müfettişi olmuştur.

İsak Levi: Adana vilâyeti ziraat müfettişi

Vitalis İstrumsa: Selânik vilâyeti ziraat mektebi müdürü, İzmir Filoksera mücadelesi heyeti müdürü, Selânik ve Kosuva vilâyetleri ziraat müfettişi.

Daviçon Levi: Yanya Ticaret odası reisi, sonra Yanya vilâyeti mebusu.

Hazkiyal Sason: Ticaret Nezareti müsteşarı

6 — Sıhhat hizmetlerinde:

a — Yüksek sıhhat meclisi:

Doktor J. Kastro: Yüksek sıhhat meclisi âzası

Doktor Samoil Abravaya: Yüksek sıhhat meclisi âzası

Doktor Viktor Bey Galimidi: Yüksek sıhhat meclisi âzası.

b — Karantinede:

Doktor Teodor Şnitser:

Vaktiyle Türkiye eczasından olan Karadağın Antivari şehri karantine doktoru Şnitser, burada 1865-69 senesine kadar hizmette bulunmuştur. Kendisi Prusyanın Silezia eyaletinde doğmuş ve henüz küçük iken Hıristiyanlaştırılmıştır. Şnitser, Antivari'den Mısıra ve oradan Sudana giderek Mısır Sudanı valisi Gordon'un hizmetine girmiş ve bu münasebetle Emin Bey ismini almıştır. 1878 de Hattı üstuva eyaletlerinin valisi olmuştur. Hizmetlerini takdir eden Mısır Hıdivi onu "Paşa" rütbesiyle taltif etmiştir. Bir müddet sonra, yeni keşfiyatta bulunmak üzere müstakil Kongo memleketine gitmiş ise de bir daha dönmemiştir. 1892 de öldürüldüğü zannolunur (1).

(1) Jewisch Encyclopedia. V. (Emin Paşa maddesi)

Doktor İsrail Aseo: Karantina hekimi
Doktor Alalu: Karantine hekimi
Doktor Bohor İsrail: Karantina hekimi
Doktor Saks:
Doktor Bednavski:

c — Dâülkelb Enstitüsünde:

Doktor Naîm Elnekave: Müdür. Doktor Elnekave, Tıb Fakültesinde, Gülhane Tatbikat mektebinde, Baytar mektebinde, Baytar Tatbikat mektebinde, Küçük Sıhhiye memurları mektebinde her sene ihtisasına dair konferanslar verir.

d — Mecnunlar hastahanesinde:
Doktor Kastro: Sertabib
Jak Danon: Sertabib muavini

e — Bakteriyolojihanede:

Doktor Aseo: Bakteriyolojihane şube müdürlerinden

7 — Posta ve Telgraf hizmetlerinde:

Bensiyon ..... : Manastır merkez telgrafhanesi müdürü
David Sarfati: Beyrut telgrafhanesi müdürü (*)
Alber Galimidi: Beyrut merkez telgrafhanesi baş memuru (*)
..... Boton: Selânik merkez telgrafhanesi müdürü
Jül Abravaya: Rodos postahanesi müdürü
Eliya Romano: Rodos postahanesi müdürü

8 — Polis hizmetlerinde:

Behor Roditi: Mithat Paşanın İzmir valiliği zamanında, Izmirde polis olan Roditi, İkinci Abdülhamidin Mithat Paşayı tevkif etmek için İzmire gönderdiği heyetin maksatlarına vâkıf olamağa muvaffak olarak, keyfiyetten Mithat Paşayı haberdar etmiş ve onu kaçırmıştır.

Rafael Çikurel: Uzun müddet İzmir pasaport polis merkeziyle Balkan harbinde Beyoğlu polis merkezinde bulunmuştur. İlk defa olarak Türkçe daktiloskopi eseri yazmış ve usullerini tatbik etmiştir. Memlekete hizmetleri çoktur.

(*) Trablus Garb harbi esnasında, İtalyanın "Piza" kruvazörü Beyruta gelip "Avnullah" korvetiyle "Samsun" torpidosunu, milletlerarası kaidelerine aykırı olarak topa tuttuğu vakit, Sarfati ve Galimidi Beyrutta bulunuyorlardı. Postada çalışan bütün Süriyeli Hıristiyan memurları dağa kaçtıkları halde, bu iki memur ile üç Türk memuru vazifeleri başından ayrılmıyarak, İstanbul ve Beyrut vilâyetinin mülhakatiyle muhabereye devam etmişlerdi.

Semoil İsrail: Rumelide mahkeme âzalıklarında bulunduktan sonra, Galata deniz polis merkezi memuru ve terfian İstanbul polis müdüriyeti kısmı adlî ve sonradan kısmı siyasî müdürü olmuştur. Mahmud Şevket Paşanın katli vak'asından sonra Semoil İsrail, bir polis heyetiyle beraber kaatilleri aramağa gitmiş ve polislerle kaatiller arasında vukubulan müsademe esnasında yaralanmış ve üç ay hastahanede yatmıştır. Enver ve Talât Paşaların riyasetleri altında olup 15 kânunusani (ocak) 1912 de Babıâliyi basan ve Kâmil Paşa kabinesini deviren, İttihad ve Terakki grupu meyanında Semoil İsrail de vardı.

Birinci Cihan Harbini takibeden Mütareke esnasında, İtilâf devletleri Semoil İsraili Mudanya muhahedenamesinin imzasına kadar memuriyetten uzak tutmuşlardır. Millî Hükûmetin İstanbul ilk valiliğinde bulunmuş olan Albay Esat Bey (sonradan general olmuştur) Semoili Galata deniz polis merkez memurluğuna tayin ederken, yanında bulunan İstanbul polis müdürü huzurunda şu sözleri söylemiştir: "İtilâf devletleri polislerinin müdahalesiyle deniz polis merkezinden uzaklaştırılmış olan hükûmetimizin nüfuzunun iadesini senden beklerim". Gerçekten bir hafta içinde, deniz merkezinde Türk nüfuzu tekrar hâkim olmuştu. Semoil İsrail, Ankarada teşekkül eden Yüksek Polis Kolleji Tedris heyeti meyanında bulunduktan sonra, kendi arzusiyle ayni vazife ile İstanbul Polis mektebine naklolunmuştur. Bugün emekliye ayrılmıştır.

ON ATLINCI BÖLÜM

Mebusan ve Ayan Meclislerinde Yahudi âzalar - Hilâli Ahmerde Yahudiler

1 — Mebusan ve Ayan Meclislerinde Yahudi âzalar:

1877 de açılan Birinci Mebusan Meclisinde bulunan mebuslar:

Avram Aciman: İstanbul mebusu

Menahem Saleh: Bağdad mebusu

Ziyver .....: Bosna Saray mebusu

Daviçon Levi: Yanya mebusu

1908 de açılan İkinci Mebusan Meclisinde bulunan mebuslar:

Vitali Faraci: İstanbul mebusu

Emanoel Karasu: Selânik mebusu

Nissim Masliyah: İzmir mebusu

Hazkiyal Sason: Bağdad mebusu

İkinci Mebusan Meclisinde üç defa intihabat icra edildiğinden, vefat eden Faracinin yerine ve Selâniğin Yunanistana geçmesi üzerine, Karasu, İstanbul mebusu olmuştur.

Müderris Mişon Ventura: Mütareke esnasında açılan Mebusan Meclisinde İstanbul mebusuydu.

Cumhuriyet devrinde, Büyük Millet Meclisi namiyle açılan Mebusan Meclisinde bulunan mebuslar yeni tâbirle "Milletvekilleri" şunlardır.

Doktor Semoil Abravaya: Niğde vilâyeti Milletvekili. Bu zat beşinci ve altıncı devrelerde yani 1935 - 1942 senelerinde vekâletini ifa etmiştir.

Bu eserin muharriri: Niğde vilâyeti Milletvekili olup Abravayadan sonra yedinci devrede yani 1943 - 1946 senelerinde vekâletini ifa etmiştir. 1946 devresinin son günlerinde, Büyük Millet Meclisine sevkedilen Üniversite tasarısında (projesinde) Üniversiteye kabul edilecek doçentlerin tâbi olacakları imtihanlar meyanında bir yabancı dil imtihanı da vardı. Bu eserin muharriri bunu kâfi görmiyerek yabancı dilin ikiye çıkarılmasını teklif etmiştr. Teklif uzun uzadıya münakaşa edildikten sonra nihayet 13 haziran 1946 da kabul olunmuştur (Kanun numarası: 4936).

Avukat Salamon Adato: İstanbul Milletvekili olup şimdiki yani sekizinci devrede vekâletini ifa etmektedir.

Daviçon Karmona: İstanbul âyan âzası (Birinci Ayan meclisinde)

Behor Eşkenazi: İstanbul Ayan âzası (Inkinci Ayan meclisinde). Behor Efendi, Ayan âzasına intihap olunmazdan evvel, Şûrayi Devlette âza ve ondan evvel de İstanbul Şehremini muavini idi.

2 — Hilâli Ahmerde, yani Kızılayda Yahudiler:

Türkiyede, Hilâliahmer ilk defa 1869 da ve ikinci defa 1911 de teessüs etmiştir. Birinci Hilâliahmerde hizmetleri sabkeden Musevilerin esamisi şunlardır:

Doktor J. Kastro: Cemiyetin müessislerinden ve nizamname komisyonu âzasından, Kâtibi umumî muavini.

A. Benzonana: Cemiyetin müessislerinden

Avukat A. Kastro: Cemiyetin müessislerinden

Madam Fernandez: Cemiyetin müessislerinden

İkinci Hilâliahmerde hizmetleri sabkeden Musevilerin esamisi şunlardır:

Hahambaşı Hayım Nahum Efendi: Cemiyetin müessislerinden

Vitali Kamhi: Merkezi umumî âzasından

Avukat Avram Nom: Merkezi umumî âzasından

Avram Amato: Merkezi umumî muhasebe müdürü

Bu eserin muharriri: Merkezi umumî Garb lisanları mütercimi ve kâtibi ve "Hilâliahmer mecmuası" muharriri. Bu muharrir iki sene bütün mecmuayı yani Türkçe, Fransızca ve İngilizce kısımlarını, diğer

senelerde, meşguliyetinin çokluğundan dolayı yalnız Fransızca ve İngilizce kısımlarını deruhde etmiştir.

Doktor Jak Suhami: Balkan harbinde Kadırga ve Birinci Cihan harbinde Galatasaray Hilâliahmer hastahanesi Sertabibi

Hahambaşı Becarano Efendinin kızlrı Matmazel Raşel Becarano ve Matmazel Diyamanti Becarano: Birinci Cihan harbinde Edirnede açılmış olan Hilâliahmer hastahanesi müdürleri idiler.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYAT VE MATBUAT ÂLEMİNDE YAHUDİLER

Türkçe eser yazan Yahudiler - Türkçe gazete ve mecmua neşreden Yahudiler - Türk matbuatına yazı yazan Yahudiler

1 — Türkçe eser yazmış ve yazan Yahudiler:

Bahriye emekli Albaylarından Doktor Galimidi: Hıfzıssıhhai Etfal.

Bahriye Nezareti tercüme ve muhaberatı ecnebiye kalemi müdürü emekli Albay Muiz Dalmediko: 1 — Muallimi lisanı Fransevî (Türklere Fransızca öğretmek için), 2 — Muallımi lisanı Osmani (Türkçe bilmeyenlere Türkçe öğretmek için), 3 — Sarf ve nahvi Osmanî, 4 — Talim ve terbiye (Türkçe kıraat kitabı).

Müteveffa Dâva vekili İsak Ferera: Aşina sesler. Şiir mecmuası

Dâva vekili Avram Nom: Kalbi şikeste; Şiir mecmuası (1)

İsak Hamon: Hesab kitabî; İptidaî Darülmuallimininin birinci ve ikinci senelerine mahsus.

Ticaret Mektebi âlisi muallimlerinden Avram Benaroya: Türkçe Stenografya usulü.

Ticaret Mektebi âlisi muallimlerinden Yakır Bahar: İktisad Ticareti

Hukuk Doktoru Gad Franko: 1 — Yunani kadîmde terbiye nazariyeleri, 2 — Tetebbuat, 3 — Muallimlere, 4 — Jean Jacques Rousseau'nun terbiye nazarıyeleri, 5 — Kanunu Medeni rehberinin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü cildler, (kalan cildler ihzar edilmektedir).

Doktor Semoil Abravaya: 1 — Mecellei emrazı dahiliye, 2 — Emrazı mîdeviye.

Muiz Kohen (Tekinalp): 1 — Teşebbüsü şahsî ve ademi merkeziyet, 2 — Türkler muharebede ne kazanabilirler? 3 — Türkleştirme. 4 — Kemalizm, 5 — Türk ruhu.

---

(1) Bugün Türkçe şiir yazan genç Yahudiler şunlardır: Bayan Berta Bensusen ve Nisim Çiprut. Marsel Şalom, Türkçe ve Fransızca.

Profesör Mişon Ventura: 1 — Roma hukuku, 2 — Mukayeseli hukuk medeniye, 3 — Felsefei hukuk, 4 — Hukuku ticariyei bahriye

Avram Danon: Mebahisi lisaniye ve iştikakiye

Nisim Ruso: Almanyanın millî inkişafı (Fransızcadan tercüme)

Nisim Masliyah: Osmanlı parlâmentosu

Bayan Lea Zolotarewski: İgor seferi hakkında kaside.

Aslen Rus Musevisi olan ve şimdiki halde Tel-Aviv'de yaşayan Doktor Lea Zolotarewski İstanbul Edebiyat Fakültesinde tahsil etmiş ve 1931 de bu mevzuu, doktora tezi olarak seçmiştir. Bayan muharrir, tezinde bu Rus destanda, kelimeler, tâbirler ve seciye emareler gibi bâzı Türk unsurlarının bulunduğunu isbat, Kıpçak (Bir nevi Türk lehcesi) edebiyatının ancak On dördüncü asırda başladığı hakkında ileri sürülen mütalâaları cerhettiğini ve bu destanda göze çarpan bâzı alâmetlerin, Kıpçak edebiyatının On ikinci asırda da mevcut olduğunu belirtiyor.

Ordinaryüs Profesör Samoil Abravanel: Aysoy namiyle tanınmış olan bu âlim, Ankara Yüksek Ziraat İnstitüsünde kürsüsü vardır. Otuza varan büyük, küçük eserleri meyanında: 1 — Hayvanlara mahsus iç hastalıklar, iki cild. 2 — Umumî Emraz, iki cild, 3 — Radyobiyologie. 4 — İstanbul ve Ankara havasında ionizasion tetkikleri, 5 — Oğlan mı, Kız mı? ve saire vardır.

Aysoy, hastalıkları teşhise, mahsullerin cinsini tâyine, ceninin cinsiyetini açığa vurmağa, veremi, kanseri, frengiyi meydana çıkarmağa yardım eden yeni Radiesthesique metodiyle ilim âleminde şöhret kazanmış olup, eserlerin büyük bir kısmı bu metodla ilgilidir (1).

Doktor Yakir Bahar: İktisadî ticaret.

Bu eserin muharriri: 1 — Hamurabi kanunu, 2 — Türkçede Arabî ve Lâtin harfleri ve imlâ meseleleri, 3 — Küçük Türk tetebbuler (birinci cild), 4 — Üç Sami vâzii kanun (Hamurabi, Musa Muhammed), 5 — Türkler ve Yahudiler, 6 — Vatandaş Türkçe konuş, 7 — Hittit kanunu, 8 — Asur kanunu, 9 — Bodrum tarihi, 10 — Bodrum tarihine ek.

İlyas Bahar: Geçenlerde vefat eden bu zat, İstanbulda "Kanaat" kütüphanesi namiyle tanınmış kütüphanenin sahibidir. Her ne kadar kendisi eser yazmamışsa da, bir çeyrek asırdan ziyade bir zamandanberi, gerek doğrudan doğruya mühim eserler tercüme ve tab' ettirmek, gerek malî vasıtalara mâlik olmayan muharrirlerin eserlerini basmak veya muharrirlere kolaylık göstermek suretiyle Türk maarifinin inkişafına hayli hizmet etmiştir. 1928 senesinin sonuna doğru, eski Arabî harfler

(1) Aysoy'un hal tercümesiyle eserlerinin isimleri, Histoire des Juifs d'Anatolie İİ. s. 282/4 nde bulunur.

yerine Lâtin harflerin esası üzerine yeni Türk harfler kabul edilmiştir. Bu, Türkiye için büyük bir inkılâp idi. Maziye veda ve istikbale kapı açmak demek olan bu inkılâbı yürütmek kolay değildi. Kanaat kütüphanesi her kütüphaneden evvel gayretle işe sarılarak, 1930 da İstanbulda (Galatasarayında) ve 1931 de Ankarada açılan kitap sergilerinde yeni Türk harflerle basılmış kitaplar, muhtelif lûğat kitapları, haritalar teşhir etmiştir. Sergiyi ziyaret eden Başvekil Ismet Paşa, (şimdiki Cumhurreisi İsmet İnönü) az müddet içinde bu kadar eser basmağa muvaffak olmuş olan İlyas Baharı (Bayar) tebrik ve takdir etmiştir.

Bu kütüphane bugün, oğulları Yakup ve İsak tarafından idare edilmektedir.

2 — Türkçe gazete ve mecmua neşretmiş ve eden Yahudiler:

Muharriri meçhul: 1867 de, muharriri belli olmayan ve "Şarkiye" namını taşıyan İbranî harflerle bir gazete Istanbulda çıkmıştır.

Muharriri meçhul: 1872 de, muharriri belli olmayan ve "Zaman" namını taşıyan İbrânî harflerle Türkçe bir gazete Istanbulda çıkmıştır

Nisim Niego: 1876 da, "Ceridei tercüme" namını taşıyan İbrânî harflerle Türkçe bir gazete çıkarmıştır.

Muis Fresko: 1888 - 1890 da, "Üstad" namını taşıyan İbrânî harflerle Türkçe bir gazete İzmirde çıkarmıştır.

Mebus Nisim Masliyah: 1908 Meşrutiyeti müteakip Istanbulda dokuz ay kadar devam eden "İttihad" namiyle yevmî ve bir müddet sonra hayatı kısa olan "Hür adam" namiyle yine yevmî bir gazete neşretmiştir.

Avukat İbrahim Nom: Mir'at namiyle edebî bir mecmua neşretmiştir. Teşvik görmediğinden dolayı, mecmua yürümemiştir.

Milâslı Behor İsrael: 1912 de "Ceridei felsefe" namiyle bir dergi neşretmiştir. Balkan Harbi dolayısiyle kapanmıştır.

Muiz Kohen: Harbi Umumî esnasında üç sene devam eden "İktisadiyat mecmuası" namiyle bir mecmua neşretmiştir. Bu mecmua millî iktisadiyat mefkûresini müdafaa ederdi.

Hukuk Doktoru Gad Franko: Gad Franko, on üç senedenberi "Hukukî Bilgiler mecmuası" namiyle ilmî bir mecmua neşretmektedir.

Alber Mazon: Eczacı Alber Mazon, "Tababet âlemi" namiyle aylık bir mecmua neşretmiştir. Bu mecmuanın başmuharriri, Bahriye mütekait Albaylarından Doktor Viktor Galimidi idi.

Doktor Marko Elnekave: "Tedavi notları" namiyle aylık bir mecmua neşretmiştir.

Yakim Bahar: 15 Kasım 1941 senesinde, Yeni Fikir namını taşıyan ciddi ve ayda iki defa çıkan Türkçe - Fransızca mecmuanın ilk numarasını neşretmiştir. Sahibinin askerî hizmetine tesadüf ettiği için mecmua ancak bir sene devam edebilmiştir.

Albert Kohen: La Boz de Türkiye namını taşıyan ve ayda iki defa çıkan Türkçe - İspanyolca - Fransızca mecmuayı neşretmiştir. Dokuzuncu senesine giren bu mecmua, bugün dahi neşriyatına devam etmektedir.

Moşe Benbasat ve İzak Yaeş: Şabat namını taşıyan ve haftada bir çıkan Türkçe - İspanyolca gazeteyi neşretmektedirler. İlk numarası 1947 senesinin temmuz ayı içinde çıkmıştır.

3 — Türk matbuatına yazı yazmış Yahudiler:

Doktor Viktor Galimidi: On beş sene kadar "Sabah" gazetesinin tıb muharriri olduktan sonra "Tababet âlemi mecmuası" sermuharriri oldu.

Avukat İsak Ferera: Muhtelif gazete ve mecmualara

Avram Nom: Muhtelif gazete ve mecmualara

Jak Menaşe: Ticaret odası gazetesinin Türkçe ve Fransızca kısımları muharriri idi.

Hukuk Doktoru Gad Franko: Vaktiyle İzmirde çıkan "Hidmet" gazetesiyle Istanbulun muhtelif gazetelerine.

Avukat Muiz Kohen: "Yeni mecmua" ile muhtelif gazetelere .

Doktor Semoil Abravaya: "Tıb Fakültesi mecmuasına"

Nisim Ruso: "İttihad" gazetesine.

Nisım Masliyah: Selânikte "İttihad ve Terakki" gazetesiyle İstanbulda neşrettiği "İttihad" ve sonra "Hür adam" gazetelerine.

Muiz Ventura: "Hukuk Fakültesi ve Ceridei adliye" mecmualarına.

Behor İsrail: "Hâdisat" gazetesi heyeti tahririye müdürü idi.

Müteveffa Behor Habib: İkdam gazetesine.

Mahir Ruso: "Muhamat" mecmuasına.

Nehama Kohen: "Hukukî bilgiler" mecmuasına.

Salvator Adato: "İstanbul Barosu" mecmuasına.

Menahem Alguadis: "İstanbul Barosu" mecmuasına.

Müteveffa Selim Mizrahi: İzmirde çıkan "Ahenk" gazetesine.

Bu eserin muharriri: İzmirde "İzmir" ve "Hidmet". Mısırda "Meşveret", "Şûrayi ümmet", "Şûrayi Osmanî", "Doğru söz"; Istanbulun hemen bütün gazeteleriyle "Hilâliahmer mecmuasına", "Yeni mecmuaya", "Büvük mecmuava", "Türk Tarihi Encümeni mecmuasına" ve "Edebiyat Fakültesi" mecmuasına.

İhtar — Türkçe Elifbâ ve Küçük Kıraat kitabı yazan Türk Yahudi muallimlerin eserleri, bu cedvele dahil değildir..

ON SEKİZİNCİ BOLÜM

YAHUDİLERİN TÜRKLEŞMESİ

İspanya muhaceretlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar - İbrahim Müteferrikadan Tanzimata kadar - Tanzimattan Cumhuriyet zamanına kadar - Şimdiki vaziyet - Vatandaş Türkçe konuş.

1 — İspanya muhaceretlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar:

1492 de İspanyadan ve bir müddet sonra Portekizden çıkan Yahudilerin bir kısmı İngiltere, Felemenk, Fransa, İtalya ve Türkiyede yerleşmişler, ilk dört memlekette yerleşenler, zamanla, İspanyolcayı ve Portekizceyi ve Türkiyede yerleşenler yalnız Portekizceyi terketmişlerdir.

Ne için?

Bu "ne için" e cevap vermezden evvel, İspanyadan ve Portekizden çıkan Museviler, senelerce Endülüs Arapları ile ve sonradan İspanyollarla beraber yaşamış olan ecdadından maddî bir harsa vâris olduktan maada, kendileri ayrıca yüksek mânevî bir hars elde etmişlerdir. Bu şartlar altında bulundukları halde Museviler, intihap etmek mecburiyetinde bulundukları yeni vatanlarına banker, tüccar ve sanatkâr olarak iltica ettikleri gibi edip, müverrih, şair, tabip, riyazî, filozof, matbaacı olarak da iltica etmişlerdir. Zamanla bu mültecilerin vaziyeti, iltica ettikleri mmeleketlerin hars ve irfan derecelerine göre değiştiği ve bu değişikliğin de, aslen konuştukları dillerin değişmesi veyahut idamesi üzerine tesir icra ettiği görülmüştür. Bunu izah etmek için yukarıda sual ettiğimiz "ne için" e cevap verelim.

a — İspanyadan ve Portekizden İngiltereye ve Felemenğe gelen Musevî muhacirler:

Bu iki memlekette, İngilizce ve Felemenkçe memleketin aslı ve umumî lisanları ve ikisinde de irfan ve maarifin başlıca âmili olan "matbaa" mevcut olduğundan ve bu iki memleketin lisanları, edebiyatı, ilim ve fenleri matbaa vasıtasiyle terakki ettiğinden yeni muhacirler bu iki memlekette konuşulan umumî lisanın tesiriyle mânevî harsın tesirinden hariç kalmamışlar ve beraberlerinde getirdikleri İspanyolca ve Portekizcenin, içtimaî kanunlara tevfikan, zamanla, tedricen, bu iki Lâtin lisan ile aslen münasebettar olmayan İngilizce ve Felemenkçe tarafından bel' ve temsil edilmesi üzerine, İngilizce ve Felemenkçeyi hem ana lisanı, hem de Ahdi Atik vesair dinî kitapların tercüme ve tefsir vasıtası olarak, intikal suretiyle, kabul etmişlerdir. Gariptir ki Eşkenazim denilen Yahudilerin, İbrânice talâffuzu ve örf ve âdetleri farkı yüzünden, bu İspanya ve Portekiz muhacirleri, dinî musiki olarak memleketlerinden beraberlerinde getirdikleri Arap musikisini bugün bile muha-

faza etmektedirler. Bundan yırmı sene, evvel, Amsterdam Yahudi Portekiz cemaati, mâbetlerinde istihdam etmek üzere, Istanbuldan bir haham istemiştir.

b — İspanya ve Portekizden Fransaya ve İtalyaya gelen Musevi muhacirler:

İspanyolca ve Portekizce, Fransızca ve İtalyancanın ayni lisan zümresine, yâni Lâtin grubuna mensup oldukları için, İspanya ve Portekiz muhacirleri, İngiltere ve Felenmenk hakkında serdolunan sebeplerden ve lisan benzeyişinden dolayı, daha çabuk Fransızca ve İtalyancayı kabul etmişlerdir.

c — İspanya ve Portekizden Türkiyeye gelen Musevî muhacirler:

Türkiyeye gelen muhacirlerin vaziyeti öbür muhacirlerin vaziyetinden farklı olmuştur.

Türkçe, harsî, dinî, içtimaî, iktisadî tesirlerden dolayı İspanyolcayı bel'u temsil edememiştir:

Harsî tesir:

Burada bahis mevzuu olan harsî tesir, maddî değil, mânevî tesirdir. 1492 de Türkiyeye gelen Musevilerin mânevî harsları vardı. Bu mânevî harsın idamesine muktazi âmile yani matbaaya malik idiler. Bu muhacirler 1494 de İstanbulda, 1510 da Selânikte, 1554 de Edirnede, 1563 de Filistin'in Safet şehrinde, 1605 de Şamda, 1646 da Izmirde matbaa açmışlardır. Bu matbaalarda - yasak olduğu için Türkçe ve Arapçadan gayri - Yunanca, Lâtince, İspanyolca, İbrânice eserler basılırdı (Yukarı da sahife 100 e bak). Türkiyede İbrahim Müteferrika, Arap harfleriyle işleyen ilk matbaayı 1727 de açmağa başlamış ve 1729 da ilk Türkçe kitabı basmıştır. 1494 de açılan matbaa ile 1727 de açılan matbaa arasında geçen zaman 233 senelik bir zamandır. Yeni açılan bu matbaa rağbetsizlik yüzünden üç dört sene işledikten sonra kapanmış ve memleket kırk sene daha matbaasız kalmıştır. Bu zamanlar zarfında memlekette Türkçe matbu kitaplar olmadığından, İspanyol Musevileri Türkçeden istifade edemeyip, bildikleri İspanyolca muhiti içinde sıkışıp kalmışlardır.

İçtimaî tesir:

İçtimaî tesiri anlamak için İspanya Yahudilerinin Türkiyede ikamet ettikleri yerlerin şeraitini tetkik etmek lâzımdır.

İspanyadan ve bilâhara Portekizden Türkiyenin büyük merkezlerine gelen Museviler, müruru zamanla kendilerine mahsus mahalleler teşkil ederek, oralarda guruplar halinde yaşamışlar ve lisanlariyle örf ve âdetlerini muhafaza etmişlerdir.

İspanyol Museviler, ekseriyet itibariyle ticaretle iştigal ettiklerinden, ticaretlerine yeni mahreçler bulmak için, Musevî kesafetleri çok

olan İstanbul, Edirne, Selânik, Izmir, Bursa ve Rodos gibi yerlerin Musevileri, bu şehirlerin civarlarına gitmişler ve müruru zamanla, küçük küçük yeni cemaatler teşkil etmeğe muvaffak olmuşlardır. Bu suretle İstanbuldan, Şarkî Trakya; Edirneden Garbî Trakya; Selânikten, Makedonya; Bursadan, Marmara denizi sahilleri; İzmirden, eski Aydın vilâyeti; Rodostan, kendisine nâzır Anadolu sahilleri Musevî cemaatleri meydana gelmiştir. Böylece teşekkül etmiş olan küçük cemaatlerin ferdleri, Türk mahalleleri arasında dağınık bir halde yaşarlardı. Büyük ve küçük cemaatler teşkil edip Türkçeden gayri bir lisan konuşan bu Ispanyol Musevilerin erkeklerinin vaziyeti, kadınlarınkinden farklı idi. Erkekler, işleri itibariyle çarşılara gitmek mecburiyetinde bulunduklarından, iyi kötü, Türkçe konuşmağı öğrenirlerdi. Evlerinde hayat süren kadınların hali ise, kesafetleri az ve kesafetleri çok olan cemaatlere göre değişir. Türk mahallelerinde dağınık yahut karışık bir halde yaşayan kadınlar ve çocuklar, içtimaî düsturlara tevfikan, farkına varmadan, hoş ve zengin tâbirlerle dolu avam Türkçesini, hemen hemen Türk talâffuziyle, konuşurlar ve İspanyolcalarını koyu bir Türkçe boya ile boyarlar. Musevî kesafeti çok olan mahallelerdeki kadınlar ve çocuklar, toplu bir halde yaşadıklarından, içtimaî düsturlara tevfikan, daima Yahudice - İspanyolca ve nâdiren Türkçe konuşurlar. Ben bu farkları, vaktiyle eski Aydın vilâyetinin muhtelif yerlerinde yerleşmiş olan küçük Musevî cemaatleriyle sâkinleri sırf Yahudi olan Rodos Musevî mahallesi Musevilerinin ferdleri meyanında müşahede ettim.

Dinî tesir:

Bu ciheti tetkik etmezden evvel, Yahudilerde, "din" in, hiçbir vakit ecnebi lisanların kabulüne mâni olmadığını söyliyelim. Yahudiler, en eski zamandan itibaren, İbrânice gibi Samîce bir lisan olan Aramcayı ve İbrânice gibi gayri Samî bir lisan olan Yunancayı kabul etmişlerdir. Ahdi Atîkin bâzı kısımları (1) Aramca olduğu gibi bugün bile duaların bir iki parçası da Aramcadır.

Yunancaya gelince, vatanlarından atıldıktan sonra, Mısıra gidip orada yerleşmiş olan Museviler, Mısırın Batlamyusların devri zamanında, Yunanca konuşurlardi. Filadelfus namiyle mâruf İkinci Batlamyus zamanında (Milâttan evvel 274 - 285) Tevrat Yunancaya tercüme olunmuştur. Yunancanın İbrânice üzerine olan kuvvetli tesirinden, tâbiri diğerle, İbrânîcenin Yunanca tarafından yutulmasından korkan zamanın Yahudi uleması, bâzı tedbirler alarak ilimlerin Yunan lisanında ne gündüz, ne gece okunmamasını emretmişlerdir (2). Bu emir, dinî bir

(1) Daniyel ve Ezra kitaplarının bâzı kısımları.

(2) Menahot, 99

maksat değil, lisanın yani İbrânicenin Yunanca tarafından yutulmamasını istihdaf ederdi.

Dinin, ecnebi lisanların tahsiline mâni olmadığını izah ettikten sonra, bahsimizi izah edelim. Yahudiler, asrî mektep bulunan cemaatlerde, son zamanlara kadar, asrî mektep bulunmayan cemaatlerde, şimdiye kadar, her cumartesi gecesi yemekten sonra, Tevratın bir kısmını tercümesiyle beraber okurlardı ve okurlar.

Tevratın aslı ve tercümesi basılmış kitaplarla okunduğundan ve memlekette 1768 senesine kadar Türkçe matbaa olmadığından (yukarıda sahife 100 e bak), ister istemez bu dinî âmil, İspanyolcanın idamesine sebep olduğu gibi halkın okumak mecburiyetinde bulunduğu din tefsirlerinden ve ahlâk kitaplarından bâhis ve İspanyolca basılmış kitaplar, İspanyolcanın idamesine sebep olmuşlardır.

İktisadi tesir:

İspanyadan Türkiyeye gelen Museviler, memlekette kendi lisanlarını bilip Türkçe bilmeyen Rumlarla yine Türkçe bilmeyen Galatada İngiliz, Fransız, Felemenk, Ceneviz ilâh. kolonileri bularak, ticarî münasebetleri için, konuştukları Türkçeden başka, bunların lisanlarını da öğrenmeğe mecbur olmuşlardır. Bu hal, meselâ İstanbulda konuşulan diğer lisanlara hükmünü kabul ettirecek bir lisanın tekvinine mâni olmuştur. Çünkü, İstanbulun fethinden evvel şehrin umumî lisanı Rumca ve Galatanın hâkim lisanı Cenevizce yani İtalyanca ve Rumca idi. Fetihten pek az bir müddet sonra İspanyadan gelen Museviler, İstanbulda konuşulan bütün lisanların muhiti haricinde kalamazlardı. Bu halin aksini Mısırda görüyoruz. Mısırda Arapça kabul edildiği zamandan itibaren Mısır İslâmları, Kıbtileri (Hıristiyanları) Yahudileri - ki hepis yerli idi - ayni lisanla konuşmağa başlamışlar ve bugün Mısırda Arapça hâkim bir lisan halini almıştır.

d — İspanyolcanın yuttuğu ve yutmadığı lisanlar:

Lisaniyatın garip cilveleri vardır. Bu cilveler içtimaiyat prensiplerinin neticesinden başka bir şey değildir. Münasebatta bulunan ve lisanları ayrı olan iki gurup, münasebetlerinin derecelerine göre, lisanca karşılıklı müteessir olurlar. Şayet bu iki gurup ayni lisan şubesine mensup iseler, kuvvetli grup zayıf grupu yutar. Ayni lisan şubesine mensup olmayan iki gruptan biri harsen diğerinden üstünse, bu sonuncu, birincinin tesiri altında kalır. Bu esasları tesbit ettikten sonra, İspanyolcanın Türkiyede Türkçeden gayri konuşulan lisanlarla olan münasebetlerini inceleyelim:

İspanyolca ve Portekizce:

Portekizli Musevilerin, Türkiyede yerleşmelerinden bir asır sonra

adedleri nisbeten az ve lisanları İspanyolcaya pek çok benzediği ve İspanya ve Portekiz Musevileri arasında din ve örf ve âdetler farkı mevcut olmadığı için sıhriyet tesis ve ihtilât suretiyle İspanyolca Portekizceyi yutmuştur. Bugün Türkiye Yahudilerince konuşulan İspanyolcada, Portekizcenin bâzı enkazı mevcuttur.

İspanyolca ve Rabanîlerin Yunancası:

Fatih, İstanbulu fethettiği vakit İstanbulda Rabanî, Karaî (1) Eşkenazi namı altında üç Musevî cemaatı vardı. İspanyol ve Portekiz Yahudileri ile Rabani Yahudiler arasında hiçbir dini fark olmadığı ve aralarında, evlenmek suretiyle sihriyet tesisine ve ihtilâta mâni hiçbir mahzur olmadığı için, zamanla İspanyolca, adedleri az olan bu Rabani cemaati efradının konuştukları Yunancayı yutmuştur. Bugün İsponyolcada, Yunancanın ehemmiyetsiz bâzı enkazı mevcuttur.

İspanyolca ve Karaîlerin Yunancası:

İspanyol ve Portekizli Yahudilerle Karaî Yahudiler arasında dini fark olduğu ve dolayısiyle mâbetleri ayrı ve bu sebepten aralarında evlenmek suretiyle sihriyet tesisine ve ihtilâta mâni mahzur olduğu için, İspanyolca, zamanla sayıları az olan bu Karaî cemaati efradının konuştukları Yunancayı tammiyle yutamamışlardır. Karaîler bugün bile ayrı bir Musevî cemaatidir. Evlerinde Türkçeden başka konuştukları lisan zayıf İspanyolca, sönük Rumca olduğu gibi Tevratın tercümesi yine Rumcadır (1).

İspanyolca ve Yahudice - Almanca:

Ispanyol ve Portekizli Yahudilerle Eşkenazi Yahudiler arasında dinî fark olmamakla beraber, İbrânice talâffuzunun, dua metinderine ilâveten Eşkenazi mâbedinde okunan bâzı hususî duaların, örf ve âdetlerin farkı ve bu sebeplerin intaç ettikleri izdivaçalrın ve dolayısiyle ihtilâtın nedreti (son zamanlarda izdivaç nedreti zail olmuştur) yüzünden İspanyolca, Yahudice - Almancayı yutamamıştır. Bugün bile Eşkenazi cemaati evlerinde Yahudice - Almanca konuşurlar, Tevratı da ayni lehcede anlar ve hattâ mâbette Şark musikisine benzemiyen kendi musikisini idame ettirirler.

---

(1) "Karaî" kelimesi, kıraat kelimesinden müştaktır. İbrânicede Tevrata "mıkra" dahi denir. Karaîler yalnız Ahdi Atikin ahkâmına riayet ederek mucibince ve bâzan harfiyyen amel ederler. Dünyada Karaîlerin mecmuu yüz bin kişiye bâliğdir. Ekserisi Rusyanın muhtelif şehirlerinde bulunur. İstanbulda ve Mısırda birer cemaatleri vardır. Sair Yahudiler ise, Ahdi Atik'in ahkâmiyle beraber, ahkâmı mezkûreyi tefsir eden "Talmud" a riayet ve mucibince amel ederler. Bunlar "Rabbanî" cemaatinin efradıdır.

(2) Mısır Karai cemaati Arapça, ve Kırım Karaî cemaati Türkçe konuşur.

2 — İbrahim Müteferrikadan Tanzimata kadar:

1729 da İstanbulda ilk Türkçe kitap basılmış, yani memleketin irfan seviyesini arttıracak vasıta meydana getirilmiştir. Yahudiler bundan istifade etmişler mi? Hayır. Ne için?

İspanyadan, zengin bir malûmat hamulesiyle Türkiyeye hicret etmiş olan Museviler, bu feci ve mecburî göçün, tabiatiyle indirdiği darbelerden dolayı fena halde müteessir olmuşlar ve zamanla, rehberleri ve mütefekkirlerinin ölümiyle, eski parlaklık zamanlarını kaybetmişlerdir. Bu eski parlaklığı, bir devri ihitat takip etmekte gecikmemiştir. Milletlerin hayatlarında zuhur eden vak'alar, hâdiseler, bu hâdiseler yahut bu vak'aların inkişafına sebebiyet veren bir şahsın kıymeti yüzünden, o milletler saadet yahut felâkete sürüklenirler. Esasen inhitata başlamış olan Türkiye Musevilerinin vaziyeti, bir şahsın zuhuriyle, süratle uçuruma doğru yürümüş ve koyu bir cehalet ve taassup örtüsiyle bürünmüş kalmışlardır. Bu şahıs, kendisinden evvel çıkmış pek çok kimseler gibi, "Mesih" im diye ortaya çıkan (Sabetay Sevi) namında bir adamdı. 1629 - 1676 da yaşamış olan bu adam, İzmirde doğmuştur. Sabetay Sevi gayet yakışıklı, güzel sesli olduğundan, gizli kapalı tavır ve hareketleriyle pek çok tarafdar kazanmış ve zamanında zuhur eden bâzı hâdiseler de kendisine inananların adedini arttırmağa hizmet etmiştir. Gariptir ki, bu Mesihin faaliyet sahası dünya Musevîliğini kaplamıştır. Mucize yapabilir iddiasiyle, İstanbula gelmiş olan bu adam, Yahudilere hitaben vermiş olduğu bir vâazde, artık Mesihin kendisi olduğunu, Arzı Filistinin kurtuluş günü geldiğini söylemiş ve dünya işleriyle meşgul olmamalarını tavsiye etmiştir. Zamanın Galata İngiliz tüccarı, Yahudi tüccarlarından alacaklarını istedikleri vakit, bu sonuncuların, "Mesih" geldiği için, artık borçlarını veremiyeceklerini söylemeleri üzerine, İngiliz tüccarı, İngiliz sefiri vasıtasiyle hükûmete şikâyet etmişler ve Mesihi hapsettirmişlerdir. Diğer taraftan, Sabetay Seviye tarafdar olmayan Museviler, onu ihtilâlci diye göstererek hükûmetten tedibini istemişlerdir. Padişahın huzuruna çıkan Sabetay Sevi, mucize yapmaktan izharı aciz ettiği için, idama mahkûm edilmiş ise de, İslâmiyeti kabul etmekle başını kurtarmıştır. Dünya Musevîliğini alt üst etmiş olan bu adamın bırakmış olduğu izler, kolay kolay zail olmamış ve Musevilik, bâhusus bu vak'anın oynandığı sahneyi bizzat görmüş olan Türkiye Musevileri, takriben iki asır kadar cehalet ve taassup perdeleri altında kalmış gitmiştir.

Gariptir ki, İspanyadan Türkiyeye gelmiş olan Yahudiler, iki asır kadar mekteplerinde İbrânice, gramer ve dinî tedrisattan maada hesap, hendese, tarih, coğrafya okudukları halde, Sabetay Sevinin mürtecî ha-

reketinin neticesi olarak, Tanzimat devrinin bidayetinde mekteplerinde gramersiz İbrâniceden maada, hesabın yalnız âmâli arbâasını okurlardı. Yunanistanın meşhur ediplerinden biri olan Adamantios Korayi, İzmirde kendisine İbrânice gramer dersi verebilen bir Musevî haham aramışsa da bulamamış olduğunu ve bu dersi kendisine Felemenkli bir rahip gösterdiğini, eserinin baş tarafında yazıyor.

3 — Tanzimattan Cumhuriyet zamanına kadar:

a — Hükûmetin, Türkleştirmek sahasındaki faaliyeti:

1839 da Gülhanede okunan hattı hümayun, Türkiyede yaşayan gayri müslim cemaatler için yeni bir devir açmıştır. İkinci Sultan Mahmudun, memleketi Yeniçeri gailesinden kurtarması, Sultan Mecidin, hatti hümayuniyle, memleketin ittihadı ânasır siyasetini takibetmesi, Türkiyede intibah devrinin mukaddemesi addolunabilir. Memleketin bu taâli hareketine karşı gösterdiği sai gayret müvacehesinde, Museviler tamamiyle lâkayıt kalmışlardır. Bunların cehaleti ve taassubu o kadar kat'merleşmişti ki, "dil" i "din" den ayıramıyorlar idi. Indlerinde, ecnebi bir "dil"öğrenmek demek, ecnebi bir "din" kabul etmek demek idi. Türk hükûmeti Türkiye Musevilerini terakki yoluna doğru yürümelerine davet etmişse de, bunlar, kara cehalet ve kaba taassup saikasiyle, hükûmetin davetine karşı kayıtsız kalmışlardır. Şu dört vesika bunu isbat eder:

1 — Tıb Fakültesi (eski Tıb mektebi) bundan 118 sene evvel tesis edilmiştir. Açılışından ancak 34 sene sonra ilk Musevî genç o mektebe kaydolunmuştur. Fakültenin bir asırlık müessese olmasına nazaran, oradan mezun olan Musevî tabiblerin adedi yüzü tecavüz etmiyor. Bu aded pek azdır.

2 — 1842 senesinde açılan Ebelik kurslarına Musevî ebelerin devam evlemeleri için, hükûmet tarafından Hahamhaneye 20 sefer 1258 (Hicrî) tarihli bir davetname gelmiş ise de, bu dâvetname, rağbetsizlikten dolayı, neticesiz kalmıştır (1).

3 — Galatasaray Lisesi 1868 de açılmıştır. Lise müdürü Mösyö de Salve'ın bu mektep hakkında malûmat verirken, Musevilere dair şunu yazıyor:

"Vaktiyle Engizisyonun tardetmiş olduğu kısmen İspanyadan gelmiş olan Museviler, bir aralık kendilerinin maruz kaldıkları dinî ademi tesamühü muhafaza ederek, çocuklarını Hıristiyanların idaresine tevdi edilmiş olan bir İslâm mektebine göndermeğe bir türlü karar veremi-

(1) Bu davetnamenin metni "Küçük Türk Tetebbuler" (Birinci cild) unvanlı eserimin 163-165 inci sahifelerindedir.

yorlar idi. Bunlardan en az mütaassıp olanlar, mezhepdaşları için İbrânilerin dinî emirlerine tevfikan yemekler ihzar edilmesini taleb etmişlerdir ki, bu hal, esas itibariyle mektebe idhal edilmesi matlup olan unsurlar vahdeti fikrini işkâl ve ihlâl edecekti" (1).

4 — Hükûmet, orta ve yüksek tahsile verdiği ehemmiyetten başka, iptidaî tahsilin tamimi hususunda tedbir almaktan geri kalmamıştır.

1273 Hicrî senesinde (1857), eskiden makamı fetvaya merbut olan "Maarif ve Ulum Nezareti" bu makamdan fek ile müstakil bir Maarifi Umumiye Nezareti teşkil edilmiştir. (2)

1280 Hicrî senesinde (1864) Maarif Nezaretinde, "Feraizi diniyeye mahsus mekâtibi müslimei sıbyan" idaresi (3) teşkil ve 1283 (1867) de "Rüşdiyelerde etfali gayri müslimenin kabulü" (4) usulü ittihaz edilmiştir. Fakat Yahudilerin rağbeti azdı.

b — Yahudilerin, Türkleşmek sahasındaki faaliyetleri:

Bir memlekette, tahsili âli nazarı itibara alınmakla beraber, tahsili iptidaînin ehemmiyeti nazarı itibara alınır. Tanzimattan sonra Yahudilerin irfan seviyelerini tetkik edelim:

1854 de Piripaşada ilk Musevî asrî iptidaî mektep açılmıştır. Bu mektep Viyana Roçild'inin "Sadaka memuru" olup o zaman İstanbuldan geçmiş olan Alber Kohenin irşad ve nasihatleriyle tesis edilmiş ve 1862 de meşhur banker Kamanto (doğru söylenişi, Kamondo) nun himayesi altına geçmiştir. Tedrisat Türkçe, İbrânice ve Fransızca idi. Zamanın hahamları, Fransızcanın tahsilini günah addederek aleyhine dehşetli propağanda yapmışlar ve Kamantoyu aforoz etmişlerdir..

2 — 1868 de ve 1870 de İstanbulda ayni program ile yine iki ehemmiyetsiz mektep açılmıştır.

3 — 1875 de, Aliyans İsrailit İstanbulda ve daha sonra Türkiyenin diğer büyük şehirlerinde mektep açmağa başladığı vakit, Türkiye Musevi cemaatlerinin şiddetli mukavemetlerine maruz kalmıştı. Hele Kudüs hahamları Aliyans aleyhine kaleme aldıkları bir aforoznameye dinî bir renk vermişlerdir. Aliyans, taassup ve cehalete karşı mücadele açmış, mürtecilere dini batırmağı istihdaf etmediğini isbat etmek için, açtığı mektepleri, ayni zamanda, ibadethane ittihaz etmiş idi. Bu suretle

---

(1) Pariste çıkan Revue des deux mondes mecmuasının 1874 senesinin teşrinievvel tarihli nüshasında.

(2) Türk Tarih Encümeni mecmuası (Tanzimattan sonra Türkiyede maarif teşkilâtı makalesi), eylûl 1926, aded 17 (94), sahife 303.

(3) Yine, sahife: 307

(4) Yine, sahife: 310.

Aliyans mekteplerine devam eden talebe sabah, dersten evvel ve akşam dersten sonra muallimleriyle beraber ibadet ederlerdi.

4 — Haskoyde "Şûlei maarif" (aşağıda bu mektepten bahsedeceğiz) namında Musevi bir mektep vardı. 1895 de ayrıca haham mesleğine intisab edecek çocuklara mahsus ve hahamların nezareti altında olmak üzere, bu mektebe iki sınıf daha ilâve edilmiştir. Hahamlar esasen asrî mektep aleyhinde bulunduklarından, müstakbel haham namzetlerinin, mektepte bulunan diğer çocuklardan gayri bir vaziyette bulunmalarında ısrar ederek istediklerine nail olmuşlardır. Garabet nümunesi olmak ve taassubun derecesini göstermek için, başlıca dermeyan ettikleri üç şartı buraya kaydediyoruz:

Evvelâ, haham sınıflarında Türkçe okunacak, fakat kefere lisanı olan Fransızca okunmıyacaktır.

Saniyen, haham namzetleri asrî sınıf rahlelerinde değil, kanapelerde oturacaklardır, çünkü asrî rahle Frenk işidir.

Sâlisen, sınıf soba ile değil, mangal ile ısıtılacaktır. Çünkü soba Frenk işidir.

Bu zihniyette olanların ecnebi lisanlara ne kadar heveskâr olduklarını anlamak zor değildir!!!

c — Musevilerin Türkçeyi ana lisanı olarak benimsemek hususundaki teşebbüsleri:

1 — İstanbul Hahambaşısı Moşe Fresko, 1840 senesinde Yahudilere hitaben neşretmiş olduğu bir beyannamede Türkçe öğrenmelerini tavsiye etmiştir. Moşe Fresko 1839 - 1840 senelerinde cemaatin başında bulunup, 1839 da Gülhanede kıraat olunan hattı hümayun münasebetiyle yapılan merasimde hazır bulunmuştur. Hahambaşının bu beyannamesi, memlekette açılan yeni devirden, Musevileri müstefid kılmağı istihdaf ediyordu. İstanbulda ecnebi bir Yahudinin himmetiyle, ilk asrî mektebin 1854 senesinde açıldığına göre, Hahambaşının beyannamesinin tesiri olmamıştı. 1860 senesinde Yahudice - İspanyolca olarak Istanbulda intişar etmiş "Jurnal İzrailit" gazetesi sahibi Hazkiyal Gabay, (bu zat vaktiyle İstanbulda intişar etmiş "El Telegrafo" gazetesi sahibi İsak Gabayın babası idi) çocukluğunda Türk mektebine devam ettiği için, taşlanmıştır.

Hahambaşı Moşe Freskonun beyannamesinin metni aşağıdadır:

"Yahudi milletinin Hahambaşıları tarafından Deraliyede ve Memaliki mahrusai mülûkânede müstazel Yahud taifesine nasihat yollu Yahudiül ibare neşreylediği ilâniyenin sureti tercümesidir:

"Lehülhamd velminhü sâyei adaletvâyei hazreti tâcidaride işbu asrı adalet hasrıda asayiş rahatle müsterihülbâl bulunduğumuz veçhile

haklarında sünuh ve inayet buyurulmuş olan merhamet ve şefkati hazreti şâhane geçen sene Gülhanede kıraet ve tebşir buyurulmuş olan hattı şerif inâyet redifin mefhumu münifi cümlenize malûm olmak için Yahudiül ibâre tercüme ederek gerek sizlere ve gerek Memaliki mahrusai şâhanede bulunan milletlmizin cümlesine başka başka tebşir ve ilân eyledim ve bu inâyet için vâcibei zimmeti ubûdiyetimiz üzre ibadethanemizde Tevratı şerif huzurunda ed'iyei hayriyei mülûkânede müdavemet ve müvazebet üzre bulunmak farizai zimmetten bulunduğu derkâr ise de ancak beyândan maksad şu ki işbu cihanda tahsili ülûm ve kemalâta sa'i gayret muktezayi insaniyeti beni âdemde bulunmuş ve işbu âvanı madeleti iktiranda bulunan eshabı ulûm ve maarifin sâyei tobivâyei hazreti mülûkânede kadru itibarları mer'i ve mûteber bulunduğu meşhudülâyin olup ve bizim milletimiz tahsili ulûm ve maarif ve tâlimi lisani sâireyi bu âne kadar daha heves ve rağbet etmemiş ise elhâletül hâza milletimizin sıbyanı bundan böyle lisani Türkide okuyup yazmağa sâ'i gayrette bulundukları halde fevaidi nâfiaya nâil olacaklarında şüphe olmayacağı râ'nâ bulunduğundan binaenaleyh bundan sonra cümleniz evlâdınızı lisânı Türkide ulûmu sâireyi tâlim etmeğe teşebbüs ve heves edin ve ed'iyei hayriyei mülûkâneye günbegün müdavemet ve müvazebet üzre olub hemen Cenabı azzuvecel hazretleri mübarek ve mes'ud vücudu merahim âlûdu şahâneyi ekdar kevniyeden masun ve sâlim ve seriri hilâfetmasirlerinde berkarar ve dâim eyliye amin."

5601 senesi gurrai hişvanda (İbrâni tarihi olan 5601 senesinin Efrenci mukabili 1841) Kostantaniyede tenbih olunmuştur." (1).

2 — 1854 senesinden itibaren açılan Musevî asrî mekteplerin kâffesinde, Türkçe tedris edilmiştir.

3 — Aşağıdaki Musevî mekteplerde hemen tekmil tedrisat Türkçe yapılmıştır.

Taci mezheb mektebi:

1886 - 1892 senelerinde İzmirde açılan "Keter Tora" yani "Taci mezheb" mektebi, hahamhane eski kapı kâhyası Muiz Fresko tarafından idare olunup, zamanın İzmir valisi Halil Rif'at Paşa'nın teşvikine mazhar olmuştur. Yapılan teşebbüsata rağmen, varidatsızlıktan dolayı bu mektep kapanmıştır.

Şûlei maarif mektebi:

İstanbulda Hasköyde "Şûlei maarif" mektebinde epeyce zamandan beri faaliyet halinde bulunmuş bu mektep, sabık İzmir "Taci mezheb" mektebi müdürü Muiz Freskonun himmetiyle, 1892 de canlanmış ve 1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra, varidatsızlıktan dolayı kapanmıştır.

(1) "Ceridei havadis" gazetesi, sene 1256 Hicrî, (1940) aded 11

Haham mektebi:

1897 de açılıp, varidatsızlıktan dolayı Harbi Umumînin ilk senesinde kapanan Kuzguncuk Haham mektebinde Türkçe, Türkiye tarihi, Türkiye coğrafyasından maada Tevrat, Talmud, tefsir derslerinin de tercümeleri Türkçe idi.

4 — Bir taraftan mektepler, Yahudi çocukları Türkleştirmeğe çalışırken, diğer taraftan Yahudiler beyninde Türkçenin tamimine çalışılıyordu. Hükûmet, Yahudilerin teşebbüslerini teşvik etmek maksadiyle bâzı Musevî mekteplerin Türkçe muallimlerinin maaşlarını verirdi. Bundan başka bir "Tâmimi lisani Osmanî" cemiyetinin teşkilini talep eden birkaç Musevinin teşebbüsleri teveccüh ile karşılanmıştır. Adliye Nezareti celilesi tarafından Hahamhaneye gönderilen Rumî 11 eylûl 1316 (1900) tarih ve 22 numaralı tezkere bunu isbat ediyor.

Tezkerenin metni budur:

"Musevilerce lisanı millî olan İspanyolcanın terkiyle lisanı Osmanînin tedrisi ve efradı cemaat arasında neşir ve tamimi zımnında "Tâmimi lisanı Osmanî" namiyle malûmûl esami zevattan mürekkep bir komisyon teşkil edildiği ifadesine dair varid olan takriri dostaneleri bâ tezkerei senâveri makamı sâmii sadareti uzmaya lediltakdim mezkûr komisyonun ruhsatı resmiyeye rabtı hususuna meclisi mahsus karariyle bilistizan iradei seniyei hazreti hilâfetpenâhi şerefmüteallik buyurularak Dahiliye ve Maarif Nezareti celilelerine tebliğat ifa kılındığı bâtezkerei sâmiye izbar buyurulmus beyanına ibtidar kılındı".

Bu ruhsattan istifade ederek İstanbul, Selânik, Edirne, İzmir gibi mühim Musevi merkezlerde "Tâmimi lisani Osmanî" cemiyetleri teşkil edilmiş ise de, bir müddet sonra "Cemiyet" kelimesi zamanın "muzır kelimeler" cedveline dahil olduğu için, bu cemiyetler faaliyetlerini kesmişlerdir.

4 — Şimdiki hal:

Cumhuriyet devri demek olan şimdiki halde, Musevilerin Türkçe ile olan alâkalarını tetkik etmezden evvel, 1867 den yani ilk defa olarak Rüşdiye mekteplerine gayri müslim çocuklarının kabulü usulü ittihaz edildiğinden yani, hükûmetin gayri müslim unsurları Türkleştirmenin lüzumunu takdir ettiğinden itibaren Cumhuriyetin ilânının arifesine kadar, Yahudilerin iptidaî tahsillerinin derecesini gözden geçirelim:

1854 de, Piripaşada açılan ilk asrî iptidaî Musevî mektep, 1862 senesinde, meşhur banker Kamanto tarafından tevsi edilmiştir. 1867 senesinde, Rüşdiyelerin kapıları gayri müslimlere açıldığı vakit, Musevilerin asrî mektepleri var idi. Bir sene sonra yani 1868 de, bir küçük ve bu tarihten iki senesonra, yani 1870 de, bir küçük mektep daha ve bu

tarihten beş sene sonra, yani 1875 de Aliyans mektebi açılmıştır. Bu muhtelif tarihler tetkik edilecek olursa bir taraftan, zamanın taassubu, hükûmetin lâyıki veçhile maarifi umumiye meselesini ilmi ve siyasî bir surette kavramaması, Yahudilerin kesif oldukları yerlerde ve meselâ Balat, Hasköy ve muahharan Galatada Türk mekteplerinin açılmaması, diğer taraftan ise Yahudilerin, Türkleşmenin lüzumunu lâyıki veçhile takdir edememeleri ve bu Musevî mektepler ile bilhassa Aliyans mekteplerinden çıkanların, yeni müktesbatiyle, kolay kolay iş bulmaları yüzünden, Musevî mekteplere devam rağbeti artmıştır. Istanbuldaki "Şûlei maarif" mektebine devam edenler, hür mesleklere intisab etmek isteyenler idi. Bunun gibi, asrî Musevî mektebi bulunmayan yerlerin Musevî çocukları, Türk mekteplerine devam ederlerdi. Bu sebepten dolayı, bir aralık Rodos adası idâdisine devam eden talebenin üçte biri Musevî idi. (Ben orada muallim idim).

1908 de ilân olunan Meşrutiyeti müteakip, Musevî mekteplerinin programlarına mevcut Türkçe lisan dersinden başka, Türkçe olarak Türkiye tarihi ve Türkiye coğrafyassı dersleri eklenmiştir. Bu hal Cumhuriyetin ilânına kadar devam etmiştir. Maarifi umumiye siyasetini ilmî ve siyasî bir gözle inceliyen Türkiye Cumhuriyeti, beş sene içinde Yahudi mekteplerini Türkleştirmiştir. Bu satırlar basıldığı vakit, (1928 senesinin imtihanları arifesinde) Musevî mekteplerin beş sınıfının her birinde haftada yirmi saat Türkçe, beş saat İbrânice, beş saat Fransızca okunuyordu. Buralarda, Türkçe okunan dersler lisan, coğrafya, tarih, Malûmatı vataniye, ilmi eşya, tabiat tekiki ve hesaptır.

İptidaî derecede olan bu mekteplerin bu vaziyetlerine rağmen, elde edilen neticeler zayıftı. Bu zayıf noktaları izale etmek için:

1 — Seyyar muallimler yerine daimî muallimler tâyin edilmeli.

2 — Tâyin olunacak muallimler, mektep idareleri tarafından intihap edilerek tasdik muameleleri alâkadar makamlara arz edilmeli.

3 — Muallimler, muallim mekteplerinden mezun ve pedagojiye vâkıf olmalı. Meselenin ehemmiyetini anlayabilmek için bu üç noktayı izah ediyoruz:

1 — Seyyar muallimler, esasen muallimliği tâli bir meşguliyet addederek, ders verdikleri mekteplere olan merbutiyetlerine rağmen, muallimliği terk ile meşguliyeti asliyelerine avdet etmek için, her vakit fırsat gözetirler. Bu takdirde, derslerde ciddî fikri takip ve bilhassa iptidaî mekteplerde muallim ile talebe arasında aranması zarurî olan mütekabil merbutiyet hâsıl olamaz. Mektepler bu müstakbel mahzuru şimdiden görüyorlar.

2 — Muallimler, mektep idaresince tecrübeye tâbi tutulduktan

sonra, muvaffakiyetleri tebeyyün ederse, tâyini tasdikleri ait olan makamlardan taleb olunur.

3 — Muallimlerin Muallim mekteplerinden mezun olmaları ve pedagoji usulüne vâkıf olmaları meselesi malûmdur. Muallimlikten gayri muhtelif mesleklerden yetişen muallimlerin sâ'i gayretlerinin semeresi zayıf ve noksan olacağı bedihîdir.

d — Mektep haricinde Türkçenin tamimi:

a — Türkçenin tâmimi için mekteplerce sarf edilen bu gayretten başka, şehrimizdeki "Beneberit" cemiyeti ayni maksadı kemali ehemmiyetle takibediyor. İstanbul Bene-berit cemiyeti reisi Hanri Soriano bu meseleye dair irad ettiği nutukta şunu söylemiştir:

"Bizim gibi münevver ve zamanın ihtiyaçlarını müdrik olanlara terettüp eden vazifeler şunlardır: Geri kalıp rehber bekliyen halka hakikî yolu göstermek, kendisine vatanî vazifesini izah, memlekete karşı olan merbutiyetini takviye, vatanı muterakki ve bahtiyar görmekteki menfaati tefhim etmek, halihazırda Türkçe öğrenmenin ve onu bütün muamelâtta kullanmanın bir zarureti mübrime olduğunu halka ve bunu anlamıyanlara anlatmak ve bu husus hakkında mezhepdaşlarımızı yalnız ikna etmeğe değil, Türk ve Musevî unsurların İrtibatına hizmet edecek olan bu zarurî âletin istihsaline yardım etmeğe çalışmaktır" (1).

Bene-berit cemiyeti kuvveden fiile geçerek, Türkçeye mahsus gece dersleri açmış ve bu derslere üçü erkeklere ve üçü kadınlara mahsus olmak üzere, altı grup devam etmekte bulunmuştur.

b — Ahiren, Yahudilerin İspanyaya döneceklerine dair ortaya yayılan haberlerin aslı olup olmadığını soran Vakit gazetesi muharririne cevap veren İstanbul Cismanî meclisi reisi Hanri Soriano şunu söylemiştir: "Türkiyede yaşayan Türkiye Yahudilerinin vaziyeti bugün büsbütün değişmiştir. Bütün Yahudilerin, Türkçeyi ana dili olarak benimsemeleri gecikmiyecektir. Fakat, bu, tekâmül işidir ki, tedricen meydana gelir. Zira asırlardanberi konuşulan bir lisanı birdenbire değiştirmek maddeten ve mânen mümkün değildir." (2).

c — İstanbul Eşkenazi Musevî cemaati, "Goldşmidt" mektebinde bir gece dersi dahi açmıştır.

ç — Türkçe muamelâti maliye ve ticariyenin lisanı olduğu zamandan itibaren, malî ve ticarî müesseselerde çalışan bütün Musevilerin

(1) Hamanora mecmuasının teşrinisani 1929bgkücmfö cmföy cmfö cmföy mföö 378 inci sahifesinde.

(2) Hamenora, No. 10—12. s. 239 sene 19

gerek gece derslerine devam etmek gerek hususî ders almak suretiyle Türkçeyi öğrenmektedirler.

5 — Vatandaş, Türkçe konuş: (1)

İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe cemiyeti, Türkçenin tâmimi meselesini derpiş ederek Türkçe konuşulmasını ahaliden taleb etmiş ve talebini "Vatandaş Türkçe Konuş!" ifadesi ile tesbit etmiştir. Hukuk Fakültesi Talebe cemiyetinin maksadı gayet ulvî, mukaddes ve ezher cihet teşvike şayandır. Fakat, dünyada nazariyat ile ameliyat arasında fark olduğu gibi olması arzu olunan şey ile o şeyin oluşu arasında fark vardır. Bu fark, işin içine içtimaiyat, ruhiyat düsturları girerse, daha büyük olur.

Malûmdur ki, lisan validesinin südiyle beraber çocuğa geçer; çocuğun ilk tabiî muallimi validesinin şefkatidir. Çocuk bir makine objektifi gibi kendisine, herhangi lisanda olursa olsun, ne söylenirse onu kapar. İşte tabiî lisan budur ve bütün millî lisanların esasları tabiî lisandan doğar.

Geçenlerde beş altı yaşında bulunan dört beş çocuğun sokakta oynarken Yahudice - Ispanyolca konuştuklarını ve bağırdıklarını gördüm. Bunlar ne için Türkçe konuşamıyorlardı? Çünkü anneleri Türkçe bilmezler. Bilselerdi, bu çocuklar tabiatiyle Türkçe konuşacaklardı. Bu tabiî esas malûm iken, Türkçe konuşulmayan evlere ne suretle bu lisan idhal edilebilir suali kendiliğinden vârid olur.

Bu hususu tedkik edelim:

Evlere girmesi arzu olunan yeni bir lisanın tâmimi hususunda değişmez üç tabiî devre nazarı itibara alınmalı: Birincisi, aslî devre, ikincisi Nâkil devre, üçüncüsü, mütemmim devre.

1 — Aslî devre: Evlere girmesi arzu olunan yeni lisanın, evlere girmezden evvel bulunduğu devredir. Bu devrede, evlerinde yalnız kendi lisanlarını konuşanlardan, öğrenilmesi arzu olunan yeni lisanda ifadei meram etmelerini istemek, muahil istemek demektir. Çünkü, tabiatte lisanın hududu yoktur. Binaenaleyh yeni lisan için hazırlanmıyan kimseleri, "lisanı" bir çerçeve içine sokmak, tabiatin bahşettiği nutuk mevhibesini sun'î vasıtalarla takyid altına almak demektir.

b — Nâkil devre: İntikal vazifesini yapan mekteplerin devresidir. Tâmimi arzu olunan lisan, sırf mekteplerde öğrenenlerden, tam bir muvaffakıyet beklenemez. Çünkü bu nâkil devrede yaşayan nesil, aslî devre adlandırdığımız devrede yaşayan nesil ile temasta bulunacak ve

(1) Bu serlevha ile bu eserin muharririnin bir eseri vardır.

ortadan kalkması arzu olunan lisanı ister istemez konuşmağa devam edecektir.

c — Mütemmim, yani tamamlayıcı devre: Tâmimi arzu edilen lisanı evlere idhal edecek devredir. Bu da, nâkil devrede tâmimi arzu olunan lisanı öğrenip tabiî bir ana lisanı olarak çocuklarına öğretecek nesildir.

Bâzı Musevî evlerde konuşulan lisanlara dikkat edilecek olursa, saydığımız üç devrenin tatbikatını görürüz. Bugün torunlarını anlamayan büyükbabalar vardır. Çünkü ihtiyar olan büyükbaba yalnız Yahudice - İspanyolca bilir. Fransızca bilmez; Oğlu hem Yahudice - İspanyolca hem de Fransızca; oğlunun oğlu yani ihtiyarın torunu yalnız Fransızca bilir. Güyükbaba Yahudice - İspanyolca gazete okur, oğlu hem Yahudice - İspanyolca ve hem Fransızca okur, Torunu ise yalnız Fransızca okur, Yahudice - İspanyolca okumaz, çünkü bilmez. Zira evde Fransızca konuşan babası ile anası kendisine yalnız Fransızca öğretiyorlar.

Netice: Vaktiyle Yahudice - İspanyolca konuşulan evlere Fransızca girerek, bu son lisan çocuğun ana lisanı olmuştur. Şayet yarım asır evvel, Türkiye Maarif Nezareti, Aliyans İzrailit mekteplerinin yaptıklarının aynini yapmış olsaydı, bugün Türk Musevilerinin ana lisanları Türkçe olacaktı. Fakat bu bölümde izah edildiği gibi, Türkiyede Türkçenin, Yahudilerin ana lisanı olmamassı kusuru hem geçen hükûmetlerin, hem de Yahudilerindir, yahut hiçbirinin değildir. Daha doğrusu ikisinin kayıtsızlığında n husule gelmiş bir haldir. Ayni tabiî devreleri geçirdikten sonra, Bulgaristan ve Sırbistan Yahudileri, İspanyolcayı terk ile Bulgarca ve Sırpçayı benimsemek üzeredirler.

Türkiye Cumhuriyetinin teveccühkâr teşvikiyle ilim ve siyasiyat prensipleri dairesinde halledilmesi zarurî olan Yahudilerin Türkleşmesi, memleketin her sahasına feyizli neticeler bahşedecektir.

Bu bahse son vermezden evvel, bu faslı bir tek cümle ile hülâsa etmek istiyoruz. Evde Türkçeden gayri konuşulan lisanı o evden kovmak ve yerine Türkçeyi yerleştirmek için yetmiş iki yol değil, hattâ on yol değil, tek bir yol vardır o da:

"Kendisinde bütün tedrisat Türkçe yapılan mektep" tir.

✱

Yukarıdaki bölüm yirmi sene evvel yazılmıştır. Bir ilk okulun tahsil devresi beş sene olduğuna göre, yirmi sene zarfındaki tahsil devresi, dört neslin ilk tahsil devresi demektir. Bu çok mühimdir. Çünkü, her bir Türk vatandaş bu tahsili bitirmeden, hiçbir yabancı mektebe devam edemez. Binaenaleyh Türk Yahudi çocukları, ya cemaat mekteplerine, yahut Hükûmetin ilk resmî mekteplerine devam etmeğe mecburdurlar

ki ikisinde de tedrisat Türkçedir. İstanbulda Musevî cemaati mektepleri az oldukları ve Yahudiler İstanbulun muhtelif mahallelerinde oturdukları için, çocukların çoğu Hükûmetin mekteplerine devam ederler. Bu vaziyet, tabiî bir Türkleşme husule getirir. Nitekim de böyle oluyor. Bu mekteplerden çıkan çocuklar, sokaklarda, vapurlarda, ötede beride, oyunlarında, aralarında, gayri şuurî olarak, Türkçe konuşurlar. Okudukları şey, Türkçe çocuk gazeteleriyle kendilerine mahsus küçük eserlerdir. Orta mekteplere ve liselere devam eden çocukların vaziyeti daha kuvvetlidir. Vapurlarda güzel talâffuz ile Türkçe konuşan pek çok erkek, kız talebesine rastgelirim. Muhavereleri, münakaşaları, şakaları Türkçedir. Bunlar, Türkleşmenin nâkil devresini teşkil etmektedirler. Evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları vakit, çocuklarının lisanı, tabiî olarak, Türkçe olacaktır. O zaman mütemmim devre başlar, devam eder ve İspanyolca pırtısını toplayıp evine dönecektir.

İstanbulda, ecnebi mektepler olmasa, yarım asır içinde İstanbulun umumî lisanı Türkçe olur.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

AVRUPA VE AMERİKA YAHUDİLERİ VE TEŞKİLÂTI

Almanya Yahudileri - İngiltere Yahudileri - İtalya Yahudileri - Fransa Yahudileri - Amerika Yahudileri

Pek çok defa gerek devlet adamlarımız, gerek matbuatımız, Türkiye Yahudilerini Avrupa veAmerika Yahudileri gibi görmeği arzu ettiklerini beyan etmişlerdir. Bu arzuyu izhar edenlerden bir kısmı, Avrupalı ve Amerikalı Yahudilerin mensup oldukları memleketlerin gayri Musevî vatandaşlarından lisanen, harsen farkları olmadıklarını tâbiri diğerle, Avrupada ve Amerikada bir Yahudi, meselâ Fransada, Fransız ve İngilterede, İngiliz ve Almanyada, Alman ve Amerikada, Amerikan olduğunu beyan ederler; diğer bir kısmı daha ileri giderek, Avrupa ve Amerika Yahudileri, menşelerini ketmettiklerini ve Yahudi namı altında hiçbir hususî müesseseleri olmadığını iddia ederek, ikisi de Türkiye Yahudilerinin Avrupa ve Amerika Yahudileri gibi olmalarını isterler. Tabiîdir ki, istedikleri meşrudur. Türkiye Musevilerinin memleketlerine olan bağlılıklarını bu eserdeki vesika kolleksiyonları isbat etmiştir. Lisan ve hars cihetine gelince, bunun sebepleri evvelki bölümde uzun uzadıya tasrih edilmiştir. Türkiye Musevileri ruhî, içtimaî prensipler dairesinde terbiye edilirse. bir Türk Yahudi kendi memleketine, bir Avrupa Yahudisi kadar ve biraz fazla merbut olacaktır. Daha merbut diyoruz, çünkü Türk Yahudi hiçbir vakit memleketinden fenalık görmemiştir.

Avrupa Yahudilerinin menşelerini ketmettiklerine ve Musevî ismi altında hiçbir hususî müesseseleri olmadığına dair serdedilen iddiaya gelince, bu iddia ahvalin hakikatine tevafuk etmez. Musevî ismi altında Avrupada müessese bulunmadığına dair ileri sürülen iddia, aşağıda dercolunan cedvellerin zengin muhteviyatiyle hem hükümsüz bırakılır, hem de "Avrupa Yahudilerinin bu müesseseleri, vatanperverlikleriyle nasıl kabili telif olabilir?" sualini irad ettirir. Buna cevap vermezden evvel, zâhiren bir tezat teşkil eden bu cihetin sebeplerini arayalım:

Roma imparatoru (Titus) Yahudilerin siyasi vahdetine son verdikten sonra, Yahudi cemaati başında kalanlar, dağılmış ve dağıttırılmış milletin uzuvları arasında bir vahdet temin etmeğe sâi gayret ederek, bu uzuvların hayatlarını tanzim ve idare eden düstur olmak üzere, dinî mahiyeti haiz üç büyük esas tesbit etmişlerdir:

Bunlar da: 1) Tevrat, 2) çalışmak, 3) hayırlı eserler. İbrânicede Tevrat hem din, hem maarif demek olduğundan, bu üç esas ilmî ve asri tâbirler ile ifade edilecek olursa, bir milletin idamei mevcudiyet eylemesine hâdım olan mâbet ve mektep, çalışmak, tesanüd gibi esas şartları tesbit edilmiş olur.

Takriben yirmi asırdanberi siyasî istiklâllerinden olmuş ve mütaassıp Avrupanın bin bir türlü tazyikler altında yaşamış olan Yahudiler, ancak bu üç esas sayesinde tarih sahnesinden çekilip gitmemişler, tâbiri diğerle, bugüne kadar mevcudiyetlerini muhafaza edebilmişlerdir.

Yahudi tarihi — Gerek Ahdi atîk tarihi, gerek vatanlarından nef edildikten sonra zamanımıza kadar yazılan tarihi ilim göziyle tetkik edenler, Yahudilerin, dinleriyle emirlerine ve bilhassa dinin maarif hususundaki tenbihlerine pek ziyade merbut olduklarını anlarlar.

Dinin bu emirleriyle tenbihleri, Yahudileri gayet an'aneperest kılmıştır. Yahudiler otuz beş asırdanberi dinin emir ve tenbihleri dairesinde Hamursuz bayramını tes'it ediyorlar. 1904-1908 senelerinde Mısırda Asuvan karşısında kâin Elcezire (Elephantine) nam mahalde ve Milâttan önce dördüncü asra ait olduğu tarihlerinden anlaşılan Aramca papiruslarından biri Hamursuz bayramına tallûk eder. Bu papirusun muhteviyatı budur: Elcezirede küçük bir Musevî cemaati var idi. Bu cemaat Hamursuz bayramını tes'it etmek için o zaman İranın hâkimiyeti altında bulunan Mısırın İran valisine müracaat ederek tes'it müsaadesini istemiştir. Vali, merkez hükûmetine yazarak gelen cevapta, Elcezire cemaatinin, Ahdi atikin Hamursuzun tes'idi hakkında gösterdiği şerait dairesinde bu bayramı tes'it edebileceği yazılıdır (1).

(1) Hamursuza ait Papirus A. Ungnad'ın aramäische Papyrus aus Elephantine eserinde bulunur.

Yahudilerin dinlerine olan merbutiyetlerinin gayet manîdar bir misalini irad ediyorum. Bundan yirmi sene evvel, bir Musevî profesör, Hıristiyanlığın din hikmeti "La doctrine chrétienne" namiyle ilmî bir eser yazmıştır. Yahudi matbuatı mesleklerine göre bu eserden bahsetmişlerdir. Fakat bir gazeteci New-York hür Yahudiliğinin (1) hahamı Doktor (Stephan Wise) e bu kitap hakkında fikrini sorduğu ve doktor bu kitabın Yahudilerce tetkik edilmesinde hiçbir mahzur olmadığını cevabını verdiği vakit mesele alevlendi. Yahudi matbuatı, Doktor Wise'in cevabını şiddetle tenkid etmiştir. Tenkid esası bu idi: Bugün bir haham böyle bir eserin tetkikine müsaade ederse, yarın başka bir haham gelip bu yahut bunun gibi bir kitabın okumasına müsaade edecektir. Bu ise, Yahudileri Hıristiyanlığa doğru sevk etmeğe sebep olabilir.

Yahudi matbuatının bu kıyamı üzerine, Doktor Wise, maksadının sui tefehhüme uğradığını söyliyerek işin içinden güçlükle kurtulabilmiştir.

Yahudiler indinde, mâbet ile mektep birbirinden ayrılmazlar. Ayni zamanda bir mâbet ile bir mektebin inşasına zaruret hasıl olur ve ikisinin inşası için iktiza eden vesait kâfi değilse Talmud, evvel emirde mektebin inşasını emrediyor (2).

Din, cahil kalan Yahudiyi günahkâr sayar ve bu suretle bundan terettüp edecek günahtan kurtulmak için, her Musevî aile reisi oğullarının tahsillerine son derece ihtimam eder. Bunun gibi hayırlı eserler ile iştigal edilmesi emri, pek çok hayırlı müesseselerin teşkiline hizmet etmiştir. Denilebilir ki, Yahudilerin içtimaî hayatı âdeta an'ane halini almış ve dinî mahiyeti haiz olan bu üç esas ile kaim oluyor. Dinin mütekâsif kuvvetini zayıflatan zamanımızda bile Yahudilik, bu an'ane tarikiyle bu esaslara merbut kalıyor. Dünyada bir Musevî cemaati yok ki, kendisine mahsus az çok hayırlı müesseseler olmasın. Bâzı yerlerde bu müesseseler birleşerek ve ayni idare altında icrayi faaliyet ederek asrîleşmiştir. Almanyada bilhassa buna ehemmiyet verilirdi. Bâzı yerlerde, münferit halde eski sekillerini muhafaza etmekteydi. Meselâ İtalyanın "Liovorno" şehri Musevî cemaati 2300 nüfustan ibaret iken, İkinci umumî harpten önce bu cemaat, müstakil surette idare olunan müessesele-

(1) Bugün Londra, Berlin, Paris ve Nevyorkta hür Yahudiliğin birer küçük cemaati vardır. Hür Yahudiliğin maksadı: Cumartesi gününün kudsiyetini muhafaza etmekle beraber Cumartesi günü mâbetlere gidemiyenlere mahsus olmak üzere bir pazar günü âyini tertip etmek; duaların bir kısmını İbrânice ve bir kısmını halkın anlayabileceği lisanda okumak; mâbetlerde kadın erkek karışık bulunmak ilâh. Bu cemaatler rağbet görmemektedir.

(2) Masehet Meğila, sahife 26-27.

den gayri, 58 muhtelif hayirli müesseseler idare ediyordu (1). Bâzı yerlerde muayyen hedeflerle teşkil edilmiş olan cemiyetler, muayyen hedefler zail olursa, sâi gayretlerini o muayyen hedeflere yakın hususlara tevcih ederler. Meselâ vaktiyle her ne sebeple olursa olsun, esir edilegelen Yahudileri kurtarmak için cemiyetler vardı. (Yukarıdaki sahifye müracaat) zamanımızda bu nevi esaret kalmadığından, mahpus bulunan fakir Musevilerin hapishaneden çıktıktan sonra imdatlarına gelmek için cemiyetler teşekkül etmiştir. (2) Bu son cemiyet, esaretten kurtarmağa mahsus cemiyetin yerini tutmuştur.

Müteveffa Baron de Hirsche'in meşhur bir sözü vardı: "Büyük Yahudiler, bizzat Museviliğin mukadderatını idare etmelidirler." Gerçekten müterakki ve medeni memleketlerde yaşayan Yahudi büyükleri, bizzat Museviliğin işleri başında bulunurlar. Bundan maksat, ırkın idamesine çalışmaktır. Bu hal Musevilerin, yaşadıkları memleketlere merbut olmalarına aslâ mâni olmaz. Birinci Umumî Harpte, muharip iki grup Musevi birbirine düşman idi. Harpten sonra, Amerika Musevileri harpten müteessir olmuş olan her iki grupun Yahudi fukarasının imdadına gelmek üzere iki nöbette, otuz iki milyon dolar toplamışlardır. Bu işi deruhde etmiş cemiyet, bugün hali faaliyette bulunmakta olan, muharebeden muztarip Yahudilere mahsus Birleşik Dağıtma Komitesidir. (Joint distribution committee for Jewish war sufferers)

Birinci Umumî Harp esnasında, muhasım muharip zümre memleketlerine, memleketinden bir santimin çıkmasına müsaade etmiyen Birleşik Amerika Devletleri hükûmeti, harp bitince, bu otuz iki milyonun memleketinden çıkmasına mâni olmak değil, itiraz bile etmemiştir.

Aşağıdaki cedvellerde görüleceği veçhile, bunca hayırlı müesseselere mâlik olan Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Amerika Musevileri iyi Alman, iyi İngiliz, iyi İtalyan, iyi Fransız ve iyi Amerikan olmaktan bir dakika bile kurtulamazlar. Başka bir tâbirle bu memleketlerin Musevilerinin hayır müesseseleri, vatanperverlikleriyle pek güzel kabili telif oluyor.

Bu memleketlerin Yahudileri gibi Türk Yahudilere mâlik olmak isteyen Türkiye, kendi Yahudilerinin bu dereceye geldikleri gün pek bahtiyar olacaktır. Bu dereceye varmak için, içtimai kanunların hükümlerinin tesir icra etmeleri, yani zaman lâzımdır.

---

(1) Lunario İsraelitico, 1926-1928 senesi, sahife: 47.

(2) Londrada çıkan Jewish year book. sene 1928, sahife, 81.

1 — Almanya Yahudilerinin teşkilâtı: (1)

Almanyanın umumî nüfusu 60,300,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 540,000 dir. Nefsi Berlinin Yahudi nüfusu 142,000 dir.

Almanya, teşkilât hususunda diğer memleketlere tefevvuk ettiği gibi, oranın Yahudileri dahi ayni sahada, diğer memleketlerin Yahudilerine tefevvuk etmiştir. Almanya Yahudiliği teşkilâtı canlı ve kuvvetlidir. Kuvvetin ittihattan geldiğini pek güzel anlayan Alman Yahudiler, kuvvet verici teşkilâtı takdir ve onlara riayet ederler. Aşağıdaki cedveller bunu isbat eder. Bu cedveller, tekmil Almanya Yahudiliğinin teşkilâtını ifade etmekten pek uzaktır. Biz, en meşhur müşterek müesseselerden bâzılarının isimleriyle Berlin cemaatinin hususî müesseselerinden bir kısmının isimlerini buraya naklediyoruz. Bütün Almanyada yaşayan Yahudi cemaatler kendi ihtiyaçlarına ve coğrafî mevkilerine göre teşkilâta mâliktir. Yalnız Prusya cumhuriyetinde büyük küçük olmak üzere 950 cemaat vardır ki. şimdiye kadar takriben 700 ü Prusya Yahudi cemaatleri ittihadına dahil olmuşlardır. Bu ittihad, 1869 da teessüs etmiş olan Alman - İsrailî cemaatler ittihadı = Deutsch - İsraelitischer Gemeindebund namiyle tanınmış bütün Almanya Yahudi cemaatleri ittihadına dahildir (2). Almanya Yahudi cemaatleri ittihadı, bütün menfaatlerini korumak için Alman Yahudiliğinin tekmil kuvvetlerini bir araya toplamağı gerektirir.

Almanya Yahudilerinin teşkilâtı hakkındaki aşağıdaki malûmatı 1924 - 1925 de intişar eden salnameden aldık (3). 280 sahifeden ibaret olan bu eserde gösterilen muhtelif müesseselerin bir kısmı doğrudan doğruya cemaatler, diğer kısmı da hususî cemiyetler ile hususî teberru edenler tarafından idare olunurlar. 1924 - 1925 tarihinden sonra elde ettiğimiz malûmatın mehazlarını ayrıca gösteriyoruz:

A — Büyük teşkilâtlı müesseseler:

1 — Ahadut (Ahadut İbrânice bir kelime olup, "ittihad" demektir. Burada (Alman Yahudilerinin ittihadı demektir). Maksadı: Yahudi cemaatinin vahdeti dahilinde bulunan Almanya Yahudilerinden menkul

(1) Hitlerizmin sağnağı Almanya Yahudiliğini alt üst ettikten sonra, bugün, bu memlekette Yahudiliğin enkazı vardır. Bununla beraber biz yine o eski Almanya Yahudiliğin her sahadaki olan teşkilâtını aynen yazıyoruz.

(2) "El Tiempo" gazetesinin 9 mayıs 1928 tarihli ve 59 numaralı nüshasında.

(3) Salnamenin ismi: Handbuch der jüdischen Gemeindeverwaltung und Wohlfahrtspflege 1924/25.

dine (1) sadık kalanların daima artmakta olan meselelerinin hallini istihdaf eder. 1923 senesinde teşekkül etmiştir.

2 — Agudat İsrael (İbrânice olan bu kelimeler "İsrail demeti" demektir). Maksadı: Tevratın ruhu dairesinde bilcümle Yahudi meselelerinin hallini güder.

3 — Yahudi uleması ittihadı = Bund jüd. Akademiker, maksadı: Yahudiliğe sadık kalan bütün ulema cemiyetlerini birleştirip âzalarını maddî ve mânevî sahada takviye etmeği güder.

4 — Yahudi müstahdemin ittihadı = Jüdischer Beamtenbund, maksadı: Teşekkül etmiş cemiyetlerin âzalarına münasip hukuk ve maaş şeraitini tedarik etmeği güder. 1922 de teşekkül etmiştir.

5 — Yahudi mezhebine sâlik Alman vatandaşların cemiyeti umumiyesi = General Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens. Dinî ve siyassî istikamet farkı olmaksızın, Yahudi mezhebine sâlik Alman vatandaşları bir araya toplayıp kazandıkları vatanî ve içtimaî müsavatı Alman ruhu dairesinde muhafazasının teminini güder. 1893 de teşekkül etmiştir.

6 — Yahudi kadınları ittihadı = Jüdischer Frauenbund, maksadı: Yahudi kadın âlemi menfaatleri dairesinde, müşterek faaliyette bulunmak üzere, Alman kadın cemiyetlerinin ve gruplarının birleştirilmesini güder. 1904 de teşekkül etmiştir.

7 — Almanya Yahudi cephe askerleri ittihadı = Reichsbund Jüd Frontsoldaten. Maksadı: Cephelerde hizmet etmiş olan Alman Yahudilerin müşterek menfaatlerinin korunmasını güder. 1919 da teşekkül etmiştir.

8 — Müstakil Bene-berit cemiyetinin Almanya büyük mahfeli = Grossloge für Deutschland unabhängiger Orden Bene-Berith. Maksadı: İnsaniyetin necip maalisinin tamimini teşvik etmek için Yahudileri bir araya toplamağı güder.

1928 senesinde Almanya müstakil Bene-berit mahfelinin idaresi altında bulunan hayir müesseselerinin cedveli şudur:

1 — Halkın muhtelif sınıflarına mahsus konferans ve müsamere salonu 2 aded.

2 — Tatil kırlaması kolonileri, 12 aded.

3 — İhtiyarlara mahsus darülaceze, 2 aded.

4 — Doğumevi ve çocuk yuvası, 4 aded.

5 — Hasta bakıcı hemşireler istasyonları, 13 aded.

6 — Talebeye ve orta halli kimselere mahsus aşhaneler, 8 aded.

---

(1) İbrânilerin kavaidi diniyeden ve dinin tatbikat kısmından bahsedip Şulhan Aruh adındaki kitabın hükümleriyle tefsirlerine "menkul din" diye isimlendirilir.

7 — Talebeye mahsus tatil yurdları, 9 aded.

8 — Çocuk hastahanesi, 1 aded.

9 — Genç erkek ve kadınlara mahsus yurd, 9 aded.

10 — Mekteplere devam eden fakir talebeye mahsus yemekhane, 1 aded.

11 — Mahfel müntesiblerine ve dul kalan müntesiblerin ailelerine mahsus ödünç verme ve yardım sandığı, 1 aded.

Bu izahat Hamenora mecmuasından alınmıştır. Sene, 1923, aded, 5, sahife 183.

9 — Almanya Yahudi sanatkârlarının merkez ittihadı = Centralverband jüd. Handwerker Deutschlands. Maksadı: Sanatın yükselmesini ve sanatkârların menfaatlerinın himayesini güder. 1909 da kurulmuştur.

10 — Alman Yahudilerinin yardım cemiyeti = Hilfsverein der deutschen Juden. Maksadı: Şark Yahudilerinin muhaceret ve muavenet hususlarını güder. 1901 de teşekkül etmiştir.

11 — Almanya Yahudi hasta ve tedavi müesseseler ittihadı = Bund d. jüd. Kranken und Pflegeanstalten Deutschlands. Maksadı: Umumî menfaatlere yarayacak Yahudi sağlık müesseselerinin menfaatlerini himaye etmeği güder. Bu ittihad, Almanyanın hususî sağlık müesseseleri birliği heyetine, âza sıfatiyle dahildir. 1901 de kurulmuştur.

12 — Almanya Yahudi muallimleri cemiyetlerinin ittihadı = Verband d. jüd. Lehrevereine im Deutschen Reich. Maksadı: Bütün Almanya Yahudi muallim cemiyetlerinin talim ve terbiye, meslek, ve arkadaşlık menfaatlerini korumak hususlarına taallûk eden meselelerin müzakere ve hallini güder. 1895 de teşekkül etmiştir.

13 — Almanyada menkul dine sadık kalan Yahudi muallimlerinin cemiyeti = Bund gesetzestreuer jüd. Lehrer Deutschlands. Maksadı: Menkulât tarikiyle Yahudiliğin esasları dairesinde, Yahudi muallim mesleğinin takviyesini teşvik etmeği ve Yahudi mektepçiliğinin yükseltilmesini güder. 1905 de teşekkül etmiştir.

14 — Almanya Yahudi talim ve terbiye müesseselerinin müdür ve müdireleri cemiyeti = Verein der Leiter und Leiterinnen jüd. Erziehungsanstalten Deutschlands. Maksadı: âzalarının menfaatleriyle idare ettikleri müesseselerin menfaatlerini himaye etmeği güder.

15 — Hür Yahudiliğin ittihadı = Vereinigung f. das liberale Judentun. Maksadı: Hür Yahudiliği teşvik ve dinî sahada dahi fikrin inkişafını anlayan Yahudileri bir araya toplamağı güder. 1907 de kurulmuştur.

16 — Almanya Mizrahi cemiyeti merkezi = Zentralbureau des "Mizrachi" in Deutschland. Maksadı: Sionizm programını din esasları ile telif etmeği güder.

17 — Almanyanın şark Musevileri teşkilâtı ittihadı = Verband Ostjüd. Organisationen in Deutschland. Maksadı: Almanyada yaşayan Şark

Yahudilerinin (Rusya, Lehistan, Galiçya Yahudileri) hukukî, harsî, içtimaî menfaatlerinin korunmasını güder. 1924 de teşekkül etmiştir.

18 — Yahudi sosyal demokrat amelesi teşkilât cemiyeti (Poalesiyon) = Jüd. soz. dem. Arbeiter Organisation "Poale Zion". Maksadı: Yahudi hayatının bilcümle sahalarında, Yahudi amelesinin menfaatlerini korumağı güder.

19 — Almanya umum hahamlarının ittihadı = Allgemeiner Rabbiner verband in Deutschland. Maksadı: Yahudiliğin dinî ruh ve hayatının yükseltilmesiyle şeref ve haysiyetinin îlâ edilmesini ve hahamların ilim ve faaliyet yolunda terakkilerini teşvik etmeği güder. 1895 de teşekkül etmiştir.

20 — Almanya Ortodoks (dine kuvvetli bir surette bağlı olan) hahamlarının ittihadı = Verband d. Orthodoxen Rabbiner in Deutschland. Maksadı: Almanyanın ortodoks Yahudiliğinin fikrî ve mânevî menfaatlerini korumağı güder.

21 — Almanya hür hahamlarının ittihadı = Vereinigung der liberalen Rabbiner Deutschlands. Maksadı: Cemaatlerde dinî ruhun ilâsını güder.

22 — Kaşer yemekler hazırlayan evleri (lokanta, otel) teşvik cemiyeti merkezi = Verin z. Forderung ritueller Speisehäuser C. B.

23 — Yahudi talebe cemiyetlerinin ittihadı = Verband jüd Studentenvereine. Maksadı: Almanyada tahsilde bulunan yabancı Yahudi talebenin teşkilâtının teminini ve himayesini güder.

24 — Almanya Sionist ittihadı = Zionistische Vereinigung für Deutschland.

25 — Yahudi cemiyetlerinin ittihadı = Kartell jüd. Verbindungen. Maksadı: âzalarını millî vahdet şuuru dahilinde ve Yahudiliğin şerefli mazisinin hâtırası dairesinde terbiye etmeği güder. Bu ittihada 13 talebe cemiyetiyle 20 muhtelif cemiyet dahildir.

26 — Yahudi Akademisi = Jüdische Akademie. Bu akademiya, maruf Yahudi uleması tarafından idare olunmak üzere beş şubeye ayrılmıştır. 1 — Talmud ilimleri şubesi. 2 — Lisaniyat ve İbrâniyat şubesi, 3 — Edebiyat tarihi şubesi, 4 — Yahudi tarihi şubesi, 5 — Felsefe şubesi.

Yahudilerin en maruf âlimleri bu yüksek müesseseye yardım ederler. Yahudi Akademiyasının masraflarının üçte birini Prusya hükûmeti, üçte birini âzaları deruhde eder. Diğer üçte birini de bu hususta yapılan bir teberruun getirdiği faizler temin eder (1).

---

(1) "Hamenora" mecmuasının teşrinisani 1927 tarihli ve 9 No. nüs. S. 410-411.

B — Almanya Yahudi gençlik cemiyetleri:

Almanya Yahudi gençlik cemiyetlerinin adedi on ikidir. Bunlardan bâzılarının isimleri şunlardır:

1 — Yahudi Cimnastik cemiyeti (ismi Bar Kohaba = Jüdischer Turnverein Bar Kohaba. Maksadı: Bedenin terbiyesi, İbrânice ve Yahudi tarihinin tamiminin teşvikini ve Sionizm fikri dairesinde Yahudi milletinin, müstakbelyle teşrki mesaisinin teminini güder. 1898 de teşekkül etmiştir.

2 — Alman Yahudi gençliği = Deutsch — Jüdische Jugendgemeinschaft. Maksadı: Müşterek sâi ve amel yardımiyle, Almanlık ve Yahudiliğin vahdetini korumağı ve Yahudi gençlerine öğretmeği güder.

3 — Almanya Yahudi gençlik cemiyetlerinin ittihadı = Verband d. jüd. Jugendvereine Deutschlands. Maksadı: Bitaraf sahalar dairesinde, Yahudi gençlerini iyi Yahudi ve iyi Alman olarak terbiye etmeği güder.

C — Almanya Yahudi matbuatı:

Almanyada intişar eden Yahudi gazeteler, mecmualar ve havadis evrakı, muhteviyatı itibariyle, on grupa ayrılır. Bunlar sırf Musevî havadis ve mesail ile iştigal ederler. Bu adede Museviler tarafından neşrolunan günlük, muvakkat gazeteler ile muhtelif mevzulardan bahseden mecmualar dahil değildir. Bu kısa malûmattan sonra grupları tasnif edelim:

1 — Cemaat gazeteleri ve evrakı havadisi hakkında: aded 29.
2 — Kadınlık hareketi hakkında: aded 3.
3 — Gençlik hareketi, terbiyesi ve bedenî terbiyesi hakkında: a. 17.
4 — Siyasiyat hakkında: aded 6.
5 — İktisadî ve içtimaî siyasiyat hakkında: aded 13.
6 — Hayır eserleri hakkında: aded 3.
7 — Pedagoji hakkında: aded 1
8 — İlim ve kültür hakkında: aded 15.
9 — Esnaf ve meslek teşkilâtı hakkında: aded 7.
10 — Muhabere büroları (kalemleri) hakkında: aded 4.

Bu gruplara ait bâzı gazete ve mecmua isimlerini buraya kaydediyoruz:

1 — Yahudi Aksi sadası = Das jüdische Echo
2 — Alman - İsrael gazetesi = Deutsch — İsrael. Zeitung
3 — Almanyanın Yahudi gazetesi = Jüdische Zeitung für Deutschland.
4 — Yahudi Havadisi = Jüdische Nachrichten
5 — Yahudi kadın = Die jüdische Frau

6 — Gençlik Sadası = Jugendstimme

7 — Yahudi dinine sâlik Alman vatandaşları merkez cemiyetinin sendikası tebliğleri = Mitteilungen des Syndikus des Zentralvereins deutscher Staatsbürger jüd. Glaubens

8 — Yahudi muhacereti = Die jüdische Emigration

9 — Yahudi sanatkârı = Der jüdische Handwerker

10 — Yahudi sağırları mecmuası = Zeitschrift der jüdischen Gehörlosen

11 — Terbiye ve talim cerideleri = Blätter für Erziehung und Unterricht

12 — Yahudi tarih ve edebiyatı (ilâve) = Jüdische Geschichte und Litteratur (Beilage)

13 — Yahudiliğin tarih ve ilim aylık mecmuası = Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums

14 — Yahudilerin İstatistik ve Demografi mecmuası = Zeitschrift für Demographie und Statistik der Juden

15 — Yahudi Akademisi Minberi = Jüd. Akademische Tribüne

16 — Yahudi talebesi = Der jüdische Student

17 — Yahudi aile isimlerinin tetkikat mecmuası = Jüdische Familienforschung.

D — Berlin şehri Yahudi müesseselerinin başlıcaları:

Maarif:

Berlin Yahudilerinin iki büyük mektebi ile yedi ilk ve orta mektepleri vardır. Cemaat, gerek hükûmetin mekteplerine, gerek hususî mekteplere devam eden Yahudi çocuklara mahsus, İbrânice ve dinî malûmat okutmak için, akşam dersleri açmıştır. Bu dersler, bilhassa ibadethaneler civarında bulunan yerlerde verilir.

1 — Yahudiliğin ilmine mahsus yüksek mektep = Hochschule für die Wissenschaft des Judentums

2 — Berlin Haham mektebi = Rabbiner Seminar zu Berlin

3 — İlk ve orta mektep: aded 7

Bu mekteplerin en eskisi 1825 de ve en yenisi 1922 de açılmıştır.

Mütenevvi müessesatı hayriye ve içtimaiye:

Darülaceze; aded 2

Yahudi muallimeleri yurdu: aded 1

Yahudi aşhanesi: aded 1

Yahudi cemaati hastahanesi: aded 2

Yahudi hastalar yurdu: aded 1

Yahudi körlerine mahsus müessese: aded 1

Yahudi polikliniği: aded 1
Yahudi meczuplarına mahsus daimî yurd: aded 1
Yahudi hasta bakıcıları cemiyeti yurdu: aded 1
Hasta bakıcı hemşireleri istasyonu: aded 1
Yurdsuz kalanlara mahsus yurd: aded 1
İmdatsız kalan Yahudi çocuklarının bakım yurdu: aded 1
Valide ve çocuk yurdu: aded 1
Yahudi çocuk ve genç yurdu: aded 1
Eytamhane ve terbiye müessesesi: aded 1
Yardım müessesesi ve Eytamhane: aded 1
Yahudi kız terbiye ve yardım müessesesi: aded 1
Küçük çocuk yurdu: aded 1
Yahudi çocuk yurdu: aded 1
Kız evi: aded 1
Terbiye müessesesi: aded 1
Yahudi cemaati eytamhanesi: aded 1
Kadınlar cemiyetinin eytamhanesi: aded 1
Kız yurdu: aded 3
Yahudi dilsiz ve sağır müessesesi: aded 1
Muhtaçlara kaşer yemekler dağıtmak için yemekhaneler: aded 12
Yahudi çırak yurdu: aded 2
Yahudi erkek terzi mektebi aded 2
Süt emen çocuklara mahsus yurd: aded 1
Yahudi çocuk bahçesi: aded 8
Çocuk sığınağı: aded 2
Yahudi kız klübü: aded 1.

2 — İngiltere Yahudilerinin teşkilâtı:

İngiltere ve İrlandanın umumî nüfusu 40,039,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 297,000 dir. Nefsi Londranın Yahudi nüfusu 175 bindir.

Aşağıdaki cedvelde gösterilen müesseseler, bâzıları istisna edilirse, yalnız Londra Yahudilerinin teşkilâtının bir kısmıdır. İngilterenin sair şehirlerinin Yahudi teşkilâtı ise, ayrıdır. Londra ve müesseselerinin bir kısmı cemaat, bir kısmı cemiyetler ve hususî müteberriler tarafından idare olunur. İngiltere Yahudilerinin teşkilâtı hakkındaki bu malûmatı 1928 de intişar eden salnameden aldık (1).

1 — Birleşik ibadethane meclisi = Council of the United synagogue. Bu meclise, Londrada bulunan her bir Musevî ibadethaneye merbut sâliklerin intihap ettikleri mümessiller iştirak eder. İbadethanin adedi 37 dir.

(1) Jewish Year Book, London, 1928.

2 — Ruhanî idare = Ecclesiastical administration. Hahamhane demek olan bu teşekküle aşağıdakiler tâbidir: Mahkemei şer'iye, taharet havuzları, zebhiye işleri, sünnetçiler heyeti. dinî işlerde bulunması lâzım gelen bekçiler heyeti, ölüm işleri heyeti, mezarlar heyeti.

3 — Dinî müesseseler = Religious İnstitutions. Bu müesseseler şunlardır:

a — İsrael demeti = Agudat Israel. Bu müessese, dünyanın muhafazakâr Yahudiliğinin ittihadına merbuttur.

b — Hahamların komitesi = Committee of Ministres

c — İngiliz Yahudilerinin vâizleri konferansı = Conference of Anglo-Jewish Preachers

ç — Yahudi dinî ittihadı = Jewish religious Union. Erkek ve kadından mürekkep olan bu cemiyet, Yahudiliğin daha serbest bir surette tefsir ve ilmî terakkilerinin neticelerini nazarı itibara alarak hayat şartlarını ona göre tanzim edilmesini güder.

4 — Temsilî müesseseler = Representative İnstitutions. Museviliği fikrî, mânevî ve siyasî sahalarda temsil eden müesseseler şunlardır:

a — İngiliz - Yahudi cemiyeti = Anglo-Jewish Association. Maksadı: Yahudilerin fikrî, mânevî ve içtimaî terakkiyatını teşvik ve himaye, Yahudi olmak sıfatiyle takibat ve tazyikata maruz kalanlara himaye temin etmek.

b — İngiliz Yahudilerinin mebuslar merkezi = Board of deputies of British Jews. Maksadı: Dinî cemaat sıfatiyle, İngiliz Yahudilerinin rahatına taallûk eden bütün maddeleriyle alâkadar olmak ve faaliyette bulunmak.

c — Yahudi kadının hukukî vaziyetinin islâh meclisi = Conncil for the amelioration of the legal position of the Jewess. Maksadı: Mevcut kanunlar neticesi olarak muztarip olan Yahudi kadınlara mümkün mertebede amelî bir surette yardım, bütün memleketlerin Musevi cemaatleriyle Yahudi kadınların hukukî müşkülâtı hakkında muhabere, en iyi metodlarla arzu edilen neticeleri elde etmek için bütün Yahudi ulemasiyle müşavere, bu kadınlara ait müracaatları muhafazakâr hahamlardan teşekkül edecek bir konferansa arzetmek (1).

---

(1) Kadının bu hukukî vaziyeti evli kadına taallûk eder. İbrânî şeriati mucibince gerek harp hali, berek seyahat neticesi olarak evine dönmiyen bir kimsenin karısı, kocasının öldüğü haberi isbat edilmedikçe, avdetine kadar tekrar evlenemez. Birinci Umumî Harpten evlerine dönmiyen ve hayat ve ölümlerinden haber alınamıyan kimselerin karıları, müphemiyet içinde kalarak, evlenme meselesinde hukukî vaziyetlerini düzeltemiyorlar. İşte bu meclis, bu meseleyi incelemek için teşekkül etmiştir.

ç — Bene-Berit müstakil mahfeli = Independant Order for Bene-Berith. (Erkek ve kadın mahfelleri).

d — Beynelmilel üniversiteleri Büyük Britanya ve Irlanda Yahudi federasyonu = Inter-University Jewish Federation of Great Britain and Ireland. Bu federasyon, Büyük Britanya ve İrlanda üniversiteleri Musevî cemiyetlerini içine alır ve kendisi de cihan Yahudi talebeleri ittihadına dahildir. Federasyonun, Yahudi Akademisi (Jewish Academy) namiyle bir mecmuası vardır.

e — Yahudi sulh cemiyeti = Jewish Peace Society

f — Müttehid ecnebi komitesi = Joint Foreign Committee. Bu komite bilhassa Yahudiliğin haricî siyaset işleriyle iştigal edip, âzaları, yukarıda isimleri geçen İngiliz Yahudi cemiyetiyle İngiliz Yahudilerinin Mebuslar merkezi âzası meyanından intihap olunur.

g — İngiliz Yahudilerinin ittihadı = League of British Jews. Maksadı: Yahudi mezhebinden olan İngiliz tebaasının vaziyetini yükseltmek, Yahudilerin ayrı bir siyasî millet teşkil ettiklerine dair ileri sürülen iddiaya mukavemet etmek, Filistini kendi yurdları gibi addeden Musevilerin oraya yerleştirilmesini kolaylaştırmak.

h — Musevî kadınlarının ittihadı = Union of Jewish women (Bu ittihada kadına ve çocuğa taallûk eden hususat ile alâkadar olan otuz cemiyet dahildir). Maksadı: Musevî kadınlar ile namlarına hareket eden cemiyetler arasında amelî bir ortaklık merkezi teşkil ile işleri kolaylaştırmak, her kadının ve çocuğun tam ve serbest inkişafları için zuhur eden fırsatlardan istifade edebilmek üzere hayat şartlarını tekvin, İngiliz imparatorluğu dahilinde bu hususta teşekkül etmiş uzviyetler ile bir zincir teşkil etmek, bir istihbarat dairesi açmak ve bu kızlar ile kadınlara ikrazatta bulunmak.

i — Musevî genç kızlarının ittihadı = Union of Jewish women (Junior Branch). Maksadı: Cemaat işleriyle Musevî genç kızlarını alâkadar kılmak ve onları içtimaî ve terbiyevî faaliyetlere iştirak ettirmeğe alıştırmak.

j — Mektepler ve sınıflar = Schools and classes.

Mekteplerden maksat, esas tedrisat İngilizce olan ve İbrânî lisanı, dini, tarihi ve edebiyatı tedris edilen Musevî mektepler demektir. Sınıflardan maksat, İngiliz mekteplerinde tahsil eden Yahudi çocuklara dinlerini ve İbrâniceyi tahsil ettirmek için gerek hususî yerlerde, gerek ibadethanelerde ihzar olunan sınıflar demektir. Erkek ve kız çocuklarına mahsus bu gibi mekteplerin sayısı 36 dır.

k — Hayır eserleri teşkilâtı = Charity organizations. Bu teşkilât şunlardır:

1 — Yaşlı muhtaçların cemiyeti = Aged needy Society. Maksadı: Yahudi mezhebine sâlik muhtaç ihtiyarların hallerini tehvin etmek.

2 — Yahudi fukarasının hallerini tehvin eden mütevelli heyeti = Board of Guardians and Trustees for the Relief of the Jewish poor.

Bu mütevellî heyetin yardımcı komiteleri şunlardır:

a — Sadaka evi komitesi = Almshouses committee.

b — Takayyüdattan sonra sanatoryom komitesi = Sanatorium after-care committee.

c — Muhaceret komitesi = Emigration committee.

ç — Muayyen maaş komitesi = Fixed allowance committee.

d — Muvakkat maaş komitesi = Temporary allowance committee.

e — Kız çırak tâlî komitesi — Girls'apprenticing sub-committee.

f — Sanayi komitesi = Industrial committee.

g — Kadınların birleşik ziyaret komitesi = Ladies' Conjoint visiting committee.

h — Kadınların giydirme komitesi = Ladies' clothing committee.

i — İkraz komitesi = Loan committee.

j — Sıhhat ve nekahet komitesi = Health and convalescence committee.

3 — Yahudi hayır eserleri merkez meclisi = Central council of Jewish charities

4 — Çocukların memleket tatil sermayesi (Yahudi şubesi) = Children's country holidays fund, (Jewish branch). Maksadı: İngiliz belediye mektepleriyle Yahudi mekteplerine devam eden Yahudi çocuklarından intihap olunanları, tahsis olunan memleketin tatil sermayesinden istifade ettirmek, kendilerine kaşer yemekler ilâh. tedarik etmek.

5 — Dilsiz ve sağır yurdu yardım cemiyeti = Deaf and dumb home aid Society.

6 — Hapishaneden çıkanlara mahsus yardım cemiyeti = Discharged prisoner's aid Society.

7 — Şarkî Londra Eytam muavenet cemiyeti = East London Orphan aid Society. Maksadı: Haftalık küçük ianelerle, Yahudi hastahanesiyle eytamhanesinin varidat menbaını arttırmak.

8 — Talim ve terbiye yardım cemiyeti = Education aid Society. Maksadı: Muhtaç ve fevkalâde müstaid talebeyi bulup tahsillerini ikmal için ödünç vermek suretiyle yardım etmek.

9 — Muhaceret cemiyeti = Emigration Society. Maksadı: İş bulmak üzere harice hicret edenlere yardım etmek.

10 — Büyük Britanya Yahudi yardım teşkilâtı federasyonu = Federation of Jewish Relief organizations of Great Britain.

11 — Büyük Britanya Leh Yahudilerinin federasyonu = Federation of Polish Jews in Great Britain.

12 — İhtiyar Yahudilere mahsus darülaceze = Home for aged Jews (iki aded).

13 — Tedavileri gayri mümkün olanlara mahsus yurd = Home for incurables (dört aded).

14 — Kadınların ve kızların himayesine mahsus Yahudi cemiyeti = Jewish association for the protection of girls and women.

15 — Yahudi körlerine mahsus cemiyet = Jewish blind Society. Maksadı: Müracaat eden Yahudi körlere maaş tahsis etmek.

16 — Büyük Britanya Yahudi sağlık teşkilâtı = Jewish health organization of Great Britain (Bu teşkilât cihan Yahudi hıfzıssıhha ittihadına dahildir). Maksadı: Yahudi sıhhatinin derecesini yükseltmek; Yahudi evlerinin, mekteplerinin, destgâhlarının, klüplerinin ve oyun yerlerinin sıhhî şartlarına nezaret etmek; hayatî ve antropometrik istatistikler toplamak ve Yahudilerin patolojisini tetkik etmek; hıfzıssıhha mevzularına ait eserler neşir ve tevzi etmek; serbest konferanslar vermek, film ve bir hıfzıssıhha müzesi ianesiyle umumî hıfzıssıhha dersleri ve muallimler, çocuklar vesaire için hususî dersler, hasta çocuklara mahsus bir klinik açmak, hıfzıssıhhaya taallûk eden bütün faaliyetleri bir enstitüde toplamak.

17 — Yahudi yetim kızlarının evlenme yardım cemiyeti = Jewish orphan girl's marriage aid Society.

18 — Yahudi mekteplerinin ayakkabı sermayesi = Jewish schools' boot fund. Maksadı: Mekteplere devam eden muhtaç Yahudi çocuklarına ayakkabı tedarik etmek.

19 — Kadınları giydirme cemiyeti = Ladies' clothing Society. Maksadı: Muhtelif mekteplere, hayır müesseselerine ve muhtaçlara dağıtılmak üzere ziyaretçiler komitesine çamaşır tedarik etmek.

20 — Londra Yahudi hastahanesi = London Jewish hospital (On şubesi vardır).

21 — Maasim Tobim. Bu isim İbrânice olup mânası "hayır eserleri" demektir. Maksadı: Muhtaçlara faizsiz para ikraz etmek, iş öğretmek ve memleketi terkeden çocuklara yardım etmek, bu cemiyet 1749 da teessüs etmiştir.

22 — Meshivat Nefesh. Bu isim İbrânice olup, "can iade edici" demektir. Maksadı: Kış mevsiminde Yahudi fukarasına ekmek, et ve kömür dağıtmak. Bu cemiyet 1779 da teessüs etmiştir.

23 — Yahudiler arasında sanaî ve ziraat himaye cemiyeti = Society for the protection of trades and agriculture among Jews.

24 — Cumartesi yemek yedirme cemiyeti = Sabbat meals Society. Maksadı: Cumartesi ve bayram günlerinde yabancılara ve gariplere yemek tedarik etmek.

25 — Yahudi mezhebine mensup muhtaç ihtiyarlara mahsus yardım cemiyeti = Society for relieving the aged neady of the Jewish faith. Maksadı: Altmış yaşına giren muhtaçlara, haftada bir İngiliz lirasını tecavüz etmemek şartiyle, yardım etmek.

26 — Hasta ve fakirlere mahsus yardım cemiyeti = Society of relieving the sick and poor.

27 — Yahudi fukarasına mahsus aşhane = Soup Kitchen for the Jewish poor.

28 — Harpten zarar görmüş olanlara mahsus sermaye — War victims' fund.

29 — Yahudi muvakkat sığınağı = Jewish temporary shelter.

30 — Yahudi pehlivanlık cemiyeti = Jewish Athletic Association.

31 — Yahudi millî klübü — Jewish national Club.

32 — Sionist teşkilâtı: Zionist Organizations. Bu teşkilâta ikisi kadın, biri erkek, diğeri genç Sionist cemiyetleri dahildir.

2 — Yahudi matbuatı:

Londrada on üçü İngilizce, dördü Yahudice - Almanca, biri İbrânice olmak üzere, sırf Yahudi havadis ve meselelerinden bahseden on sekiz gazete ve mecmua neşrediliyor. Yahudice - Almanca intişar edenlerden ikisi günlüktür. Bunlar, İngilterede bulunup İngilizce okuyamayan Rus, Leh,Rumen mülteci Yahudilere mahsustur.

İngilizce çıkan gazetelerden bâzılarının isimleri, haftalık şunlardır:

1 — Yahudi vekayinamesi — Jewish Chronicle (yüz beşinci seneye girmiştir).

2 — Yahudi dünyası — Jewish World

3 — Yahudi muhafızı — Jewish Guardian

4 — Yahudi Akademyası — Jewish Academy..

3 — İtalya Yahudilerinin teşkilâtı: (1)

İtalyanın umumî nüfusu 39.000,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 57,000 dir. Nefsi Roma içinde 11,000 Yahudi vardır.

1920 de İtalya hükûmeti, İtalya Yahudi cemaatlerinin ittihadının teşekkülünü bir mâneviyeti şahsiye olarak tanımıştır. Nizamnamenin üçüncü maddesi mucibince bu cemaatlerin ittihadının maksadı budur: Evvelâ gayelerine ve salâhiyetlerine göre cemaatlere taallûk eden bü-

(1) İkinci umumî harpte, İtalya, Alman orduları tarafından işgal edildiği için İtalyan Yahudi teşkilâtı kısmen sarsılmıştır.

tün maddeler ile bilhassa İbrâni kültüriyle tarihî ve bedii mirası ve Yahudiliğin umumî menfaatlerini korumak; saniyen mahalli sebeplerden dolayı zaruret çeken yahut inhilâl eden cemaatlerin mali vaziyetlerini iyileştirmek için hükûmeti münasip ihtimamlar ile davet etmek; sâlisen ihtiyaç hissolunduğu yerde yeni cemaatler teşkil etmek.

İtalya cemaatlerinin teşkilâtı Almanya ve İngilterenin teşkilât tarzına benzemez. Roma Yahudi cemaati Milâttan bir asır evvel yaşamış Ciceron zamanındanberi maruf olup, İtalyanın en eski cemaatidir. İtalya Musevî müesseselerinin bir kısmı cemaat, bir kısmı cemiyetler ve hususî müteberriler tarafından idare olunur. İtalya Yahudilerinin teşkilâtı hakkındaki bu malûmatı 1927 de intişar eden salnameden aldık. (1) Burada yalnız üç cemaat hakkında malûmat veriyoruz.

A — Roma şehri Yahudi cemaati:

1 — Yahudi merkez sadakası mebus heyeti — Deputazione Centrale Israelitica di Carita. Vaktiyle sadaka işleriyle iştigal eden bilcümle cemiyetler, bu heyete dahil olarak bir grup halinde idare olunmaktadır.

2 — Yahudi çocuk melceleri — Asili infantili israelitici.

3 — Fakir Yahudi malûller darülacezesi — Ricovero Israeliti poveri invalidi.

4 — Yahudi hastahanesi — Ospedale Israelitico.

5 — İtalyan Yahudî eytamhanesi — Orfanotrofio İsraelitico Italiano.

6 — Mukaddes müessese (Hessed ve Emet) — Pio İnstituto (Hessed ve Emet).

7 — Doğumevi — Maternita.

B — 2300 Yahudi nüfusu havi olan Livorno şehri Yahudi cemaati:

1 — Livorno şehri Yahudi cemaati doğrudan doğruya elli sekiz hayır müessesesi idare eder.

2 — Aşağıdakiler cemaata tâbidirler:

Yüksek haham mektebi — İnstituto Rabbinico Superiore

İptidaî ve meslekî mektepler — Scuole elementari e professionali.

Çocuk melceleri — Asili infantili

Eytamhane — Orfanotrofio

Yahudi hastahanesi — Ospedale israelitico

Franko Akademyası (Kültür merkezi) — Accademia Franco..

3 — Aşağıdakiler cemaate tâbi değildirler:

Fakirleri giydirmek — Vestir poveri

Kız evlendirmek — Maritar donzelle

(1) Lunario İsraelitico, Torino, 1927

C — 3500 Yahudi nüfusu havi Floransa şehri Musevî cemaati:

Yahudi misafirhanesi — Ospizio israelitico

Deniz misafirhanesi — Ospizio marino

Çocuk melcei — Asilo infantile

İptidaî mektep — Scuola elementare

Sanayi enstitüsü — İnstituto di arti e mestieri

Eytamhane — Orfanotrofio

Fakir ihtiyarlara mahsus mukaddes yardım cemiyeti — Opera pia di soccorso per i poveri vecchi

Hastalara merhamet cemiyeti— Misericordia per gli infermi

İtalyan haham kolleji — Collegio Rabbinico italiano.

Ç — İtalya Yahudi matbuatı:

1 — Yeni Şark — Oriente moderno, Romada.

2 — İsrael — İsraiel, Floransada.

3 — İsraelin aylık mecmuası — La Rassegna mensile d'İsrael. Livornoda.

4 — Fransa Yahudilerinin teşkilâtı: (1)

Fransanın umumî nüfusu 39,210,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 150,000 dir. Nefsi Paris içinde 60,000 Yahudi vardır.

1831 senesinden itibaren 1905 senesine kadar, Fransa Yahudi cemaatlerinin idare masraflarını Fransa devletinin bütçesi temin ederdi. Fransada kilise, devlet işlerinden ayrıldığı zamandan yani 9 kânunuevvel 1905 den itibaren, Fransa Yahudi cemaatleri tamamiyle hükûmet ile alâkasını keserek "İbadî cemiyetler" namiyle müstakil olmuşlardır. Bugün Fransada, merkezi Pariste olan "İbadî cemiyetlerin ittihadı" namiyle bir teşekkül vardır ki, nâdir istisnalar ile, bütün İbadî cemiyetler bu merkeze merbutturlar. Bu teşekkülün ismi Consistoire central namiyle maruftur.

Fransa Musevî müesseselerinin bir kısmı cemaat, bir kısmı cemiyetler ve hususî müteberriler tarafından idare olunur. Biz burada yalnız Paris Yahudilerinin teşkilâtından bâzıları hakkında malûmat vereceğiz. Bu malûmatı 1927 de intişar eden salnameden aldık. (1)

1 — Muhtelif hayır ve içtimaî müesseseler:

1 — Fransız hahamlarının cemiyeti — Association des Rabbins Français. 1906 da teşekkül etmiştir.

2 — Paris Yahudi Konsistuarı cemiyeti — Association consistoriale

---

(1) İkinci umumi harpte, Fransa Alman orduları tarafından işgal edildgii için Fransız Yahudi teşkilâtı kısmen sarsılmıştır.

(2) Pariste intişar eden Calendrier — annuaire illustré pour l'année israélite

İsraélite de Paris. İbadet hususlarına lâzım gelen masrafları tedarik ve ibadethanelerin idamesini temin etmek.

3 — Mahkemei şer'iye — Tribunal Rabbinique.

4 — Yahudi gençliğinin cihan ittihadı — Union universelle de la jepnesse juive. Yahudî hissiyatını İbrânî lisaniyle Yahudi edebî, içtimaî siyasî ve dinî tarihi vasıtasiyle uyandırmak ve takviye, nerede olursa olsun tanınmamış olan Yahudi gençliğinin hukukunu müdafaa ve icap ederse lâzım gelen muaveneti ifa etmek. Bu ittihada, Fransa dahilinde ve haricinde olsun, 38 şube dahildir. İttihadın "Şalom" yani "Selâm" namında bir gazetesi vardır.

5 — Yahudi gençliğinin beden terbiyesi müesseseleri ittihadı — Union des oeuvres de la Jeunesse israélite pour l'éducation physique. Maksadı: Programları beden terbiyesini, sporculuğu, keşşafcılığı ve askerî hizmetini hazırlamağı güden müesseseleri teşvik, bu gibi müesseselerin teşkiliyle inkişaflarına yardım ve alâkadar makamların spor teşkilâtı nezdinde tavassut etmek.

6 — Yahudi tetebbuat cemiyeti — Société des Etudes Juives. Bu cemiyet 1880 de teşekkül ederek 1896 da "umumî menfaatlere hâdim" kaydiyle hükûmetçe tasdik edilmiştir. Maksadı: Yahudi tarih ve edebiyat tetkikatını teşvik etmek. Bu cemiyet 68 senedenberi senede dört defa intişareder Revue des Etudes Juives (Yahudi tetebbuat mecmuası) namiyle bir mecmua neşretmektedir.

7 — Talebe komitesi — Comité des Etudiants. Maksadı: Yabancı talebeye tahsisat vermek.

8 — Şema İsrael — Chema Israël. Bu iki kelime İbrânice olup mânası "Dinle İsrail" demektir. Maksadı: Dinî propağanda ve terbiyeyi teşvik etmek.

9 — Kira sandığı — Caisse de loyers. Maksadı: Kiraları vermekten âciz olanlara ikrazat vasıtasiyle kolaylık göstermek.

10 — Meccanî ikrazat — Prêts gratuits. Maksadı: Faizsiz para ikraz etmek.

11 — Evlenme müesseseleri — Oeuvres de mariage. Maksadı: Vakf ve tahsis suretiyle bağışlanan sermayelerin faizleriyle fakir kızların evlenmelerine yardım etmek.

12 — Çalışmak vasıtasiyle yardım — Assistance par le travail. Bu cemiyetin biri erkeklere, diğeri kadınlara mahsus olmak üzere iki atöylyesi (tezgâh, fabrika) vardır.

13 — Nekahette bulunanlara yardım — Secours aux convalescents.

14 — Erkek ve kadın hasta bakıcı mektebi — Ecole d'infirmiers et d'infirmières.

15 — Vereme karşı müessese — Oeuvre antituberculeuse.

16 — İhtiyarlara mahsus inziva evleri — Maisons de retraite pour les vieillards.

17 — İhtiyarlara mahsus yardım — Secours aux vieillards.

18 — Cenazeler müesseseleri — Oeuvres pour les funérailles.

19 — Doğumevi ve küçük yaşın himayesi — Maternité et protection du premier âge.

20 — Çocuk melcei — Crèche.

21 — Cocuklara, yetimlere ve metrük çocuklara mahsus hizmetler ve müesseseler — Services et établissements hospitaliers pour enfants, orphelins ou délaissés.

Bu hizmeti gören müesseseler bunlardır:

a — Yetimlere mahsus müessese,

b — Erkek cocukları eytamhanesi,

c — Kız çocukları eytamhanesi,

ç — Muharebe meydanında Fransa uğrunda hayatını terk eden Yahudilerin yetimlerine mahsus müesseseler,

d — Metrûk erkek çocuklar melcei,

e — Metrûk kız çocuklar melcei.

22 — Roçild hastahanesi — Hôpital Rotschild. Büyüklere mahsus.

23 — Nataniel de Rotschild hastahanesi — Hôpital Nathaniel de Rotschild. Cocuklara mahsus.

24 — Yeni hastahane — Nouvel Hôpital.

25 — Koruma, islâh ve kurtarma evleri — Maisons de préservation, de reformation et de sauvetage.

26 — Lohusalara mahsus ziyaretçi kadınlar cemiyeti — Comité des dames visiteuses des femmes en couche.

28 — Paris Yahudi çırakları ve amelesi himaye cemiyeti — Société de patronage des apprentis et ouvriers israélites de Paris.

29 — Yahudilere mahsus müstahdemin müessesesi — Oeuvre de placement pour les İsraélites.

30 — Kırlama Yahudi müessesesi — Oeuvre israélite de sejour à la campagne.

31 — Kadınlara ve genç kızlara mahsus istirahat ve nekahathane — Maison de repos et de convalescence pour dames et jeunes filles.

32 — Harp musabinine mahsus Yahudi yardım müessesesi — Oeuvre israélite d'assistance aux victimes de la guerre.

33 — Yahudi muhacirleri himayesi merkez komitesi — Comité central de protection aux émigrants israélites.

34 — Yahudi yurdu — Le foyer israélite.

35 — Fakir çocukları giydirme cemiyeti — Oeuvre des trousseaux pour les enfants pauvres.

36 — Fransa Yahudi İzcileri — Les éclaireurs İsraelites de France. Maksadı: Yahudi gençliğinin bedenî, mânevî ve dinî inkişafına yardım etmek.

37 — Yichoub Eretz İsrael. Maksadı: Filistin Yahudi müstemirlerine yardım etmek.

38 — Bonè Yerouchalaim. Bu iki kelime İbrânice olup "Kudüsün bânileri" demektir.

39 — İsrail kalbi — Le coeur israèlite. Kadın cemiyeti olup, maksadı, muhtaçlara yardım ve fakir kızlara cihaz tedarik etmek.

40 — Paris Yahudi kadınları — Les dames İsraélites de Paris.

41 — Hastaları ziyaret kadınlar cemiyeti — Société de dames (Bikour Holim).

2 — Yabancı Yahudiler için çalışan müesseseler:

1 — Cihan İsrail ittihadı — Alliance İsraélite Universelle. Maksadı: Geri kalmış Yahudilere irfan, sanat ve meslek sahalarında yardım etmek.

2 — Yahudi İstimar cemiyeti — Jewish Colonization Association. Maksadı: Yahudilere ziraat tesebbüslerinde yardım etmek.

3 — Filistin müstemirlerine yardım cemiyeti — Société d'assistance aux colons de Palestine.

3 — Yahudi mektepleri:

1 — Haham mektebi — Ecole Rabbinique.

2 — Şark erkek muallim mektebi — Ecole normale İsraélite orientale (garçons).

3 — Şark kız muallim mektebi — Ecole normale İsraélite orientale (filles). Bu iki mektep Alians İzrailit mektepleri için muallim yetiştirir.

4 — Muhtelit iptidaî mektep: aded 3.

Orta mektep: aded 1.

Hükûmet mektepleriyle hususî mekteplere devam eden Yahudi çocuklarına, devam ettikleri mekteplerin haricinde olarak akşam üzeri, İbrânice ve dinî malûmat dersleri verilir.

4 — Yahudi matbuatı:

Pariste sırf Yahudi havadis ve meselelerden bahseden on bir gazete ve mecmua neşrediliyor. Fransızca neşrolunan bu gazetelerin başlıcaları şunlardır:

1 — İsrail dünyası — L'Univers İsraélite

2 — İsrail evrak mahzeni — Les archives İsraélites

3 — Yahudi gençliği — La jeunesse juive

4 — Yahudi edebî mecmuası — La revue littéraire juive

5 — Chema İsrael (Dinle İsrail demektir)

6 — Yahudi tetebbuat mecmuası (senede dört defa çıkar) — La Revue des Etudes Juives

7 — Menora, Sionist gazetesi.

5 — Amerika Yahudilerinin teşkilâtı:

Birleşik Amerika Devletlerinin umumî nüfusu 118,000,000 ve Yahudi unsuru nüfusu 2,300,000 dir. Nefsi New-Yorkta 1,500,000 Yahudi vardır.

Birleşik Amerika Devletleri Yahudileri, dünyanın her tarafından gelip yerleşmiş büyük küçük müstakil cemaatlerden ibarettir. Yerli ve yabancı olup zamanla tamamiyle yerlileşmiş Amerika Yahudilerinden sonra gelen en büyük cemaat, Eşkenazim namiyle maruf Yahudi cemaatidir. Amerika Yahudi cemaatleri meyanında 30,000 kişiden ibaret olan bir Türk Yahudi grupu vardır. Bu muhtelif cemaatlerin teşkilâtı ayrı ise de, umum Yahudi gruplara mahsus büyük teşkkilât vardır ki, en mühimlerini 1927 de intişar eden 445 sahifelik bir salnameden alarak buraya naklediyoruz (1).

A — Muhtelif ilmiye, hayriye ve içtimaîye müesseseleri:

1 — Yahudi tetkikat ve taharriyatına mahsus Amerika Akademyası — American academy for Jewish Research. Maksadı: Amerikada Yahudi ilmini teşvik etmek.

2 — Amerika Yahudi kongresi — American Jewish Congress. Maksadı: Nerede olursa olsun tehdit yahut tecavüz edilen Yahudi hukukunu korumak ve müdafaa ve bilhassa Yahudi menfaatlerine taallûk eden meselelerle uğraşmak.

3 — Amerika Yahudi tarih cemiyeti — American Jewish Historical Society. Bu cemiyet şimdiye kadar Yahudilerin tarihine dair otuz cild neşretmiştir.

4 — Amerika Yahudi Tabibler komitesi — American Jewish physicians committee. Maksadı: Filistin İbrânî üniversitesiyle münasebeti olan bir Tıb kolleji ve hastahanesi bina etmek.

5 — Amerika Pro-Falaşa komitesi — American pro-Falasha committee (Habeşistan Yahudilerine Falaşa derler. Bunlar Habeşistanın vaziyeti coğrafiyesi itibariyle, dünyanın sair Yahudileri ile temas edemiyerek Yahudilikten ancak pek müphem malûmata mâliktir.) Maksadı: Habeşistan Yahudilerinin dinî malûmatını takviye etmek.

6 — Amerika Siyon arazisi — American Zion Commonwealth. Maksadı: Filistinde arazi satın almak ve satmak.

7 — Yahudi içtimaî tetkikat dairesi — Bureau of Jewish social

(1) New-York'ta intişar eden American Jewish year book. — 1946 salnamesinin sahifeleri 760 dir ki, teşkilâtın ne kadar arttığı belli olur.

research. Maksadı: Amerika Yahudilerine taallûk eden Musevî içtimaî hayatiyle cemaat hayatı meseleleri hakkında tetkikatta bulunmak.

8 — Yahudi Hahamlar konferans merkezi — Central Conference of American Rabbis.

9 — Amerika Yahudi talebesi meseleleri meclisi — Council of American Jewish student affairs. Maksadı: Amerika kolejleri Yahudi talebesine taalluk eden meseleleri müzakere etmek.

10 — Yetimlerin terbiyesine mahsus terbiye ittihadı — Educational league for the education of orphans.

11 — Bene-Berit müstakil mahfeli — İndependaent order of Bene Berith. Bu cemiyetin 85,000 âzası vardır. 1843 de teşekkül etmiştir.

12 — Berit İbrahim müstakil mahfeli — İndependent order of Berith Abraham. Bu cemiyetin 135,000 âzası vardır. 1887 de teşekkül etmiştir.

13 — Yahudi Ziraat Cemiyeti — Jewish agricultural Society. Maksadı: Birleşik Amerika Devletlerine gelen Yahudi muhacirler arasında ziraati teşvik etmek.

14 — Amerika Yahudi neşriyat cemiyeti — Jewish publication Society of America..

15 — Amerika Yahudi cumartesi ittihadı — Jewish Sabath Alliance of America. Maksadı: Rahat günü olan yedinci cumartesi gününün riayet edilmesine çalışmak. (1)

16 — Amerika Birleşik Devletleriyle Kanada Yahudi sosyalist amele partisi — Jewish Socialist Labor party of United States and Canada. Maksadı: Yahudi milletini Filistinde yerleştirmek, bir sosyalist esnafı tesis etmek, Amerikada kendi menfaatlerini gözetmek için amele esnafı arasında teşkilât yapmak, Amerika gayri münevver Yahudi sınıflarını terbiye etmek ve Yahudi amelenin menfaatlerine yarayan eserler neşretmek.

17 — Yahudi sosyalist cemiyeti — Jewish Socialist Verband. Maksadı: Amerika sosyalist hareketine iştirak edebilmek için sosyalist Yahudiler arasında teşkilât yapmak.

18 — Amerika Yahudi tiyatro esnafı — Jewish theatrical guild of America. Maksadı: Yahudiliği tiyatro vasıtasiyle idame ettirerek yaşatmağa çalışmak.

---

(1) Bu satırların provaları tashih edilirken, 20 haziran 1928 tarihli "El Tiempo" gazetesi, cumartesi rahati meselesine dair aşağıdaki malûmat veriyor: New - York şehrinin 35,000 den mürekkep olan elbise amelesinin 30,000 i Yahudidir. Bunlar, cumartesi günü çalışmamağa karar vermek üzeredirler. Amerika Yahudi Cumartesi ittihadı cemiyeti, bu mesele ile meşgul olmaktadır.

19 — Yahudi kahraman kıt'aları — Jewish valor legion. Maksadı: Yahudi dinine sâlik eski muhariplerin refahını temin, Birinci Cihan Harbi esnasında Amerikan ordusunda askerlik etmiş Yahudilerin askerliğe dair hatîralarını toplatıp tesbit etmek.

20 — Cumhuriyet muharebelerinin ihtiyar Yahudi askerleri — Jewish veterans of the wars of the Republic. Maksadı: Amerikaya daima faydalı olmağı gütmek ve Yahudi askerlerinin yüksek mefkûrelerini idame etmek.

21 Yahudi hayır müesseseleri dairesi — Jewish welfare Board. Maksadı: Teşkilâtı teşvik, Yahudi cemaat teşkilâtına yardım ve bunlarla beraber Yahudiliğin inkişafı mesaisi hususlarında teşriki mesai etmek, Amerika ordu ve donanmasında bulunan Yahudi askerlerine, dinî vazifelerinin ifa etmelerine fırsat vermek, ilâh.

Bu dairenin faaliyetine, on altı millî teşekkül ile üç yüz yedi cemiyet dahildir.

22 — Harpten müteessir olan Yahudiler için Amerika sermayesinin birleşik dağıtma komitesi — Joint distribution Committee of the American Funds for Jewish war sufferers. Maksadı: Muharebeden müteessir olan Yahudilere, merkez yardım komitesi ile halk yardım komitesi tarafından toplanan ianeyi dağıtmak.

23 — Yahudi içtimaî hizmeti millî konferansı — National conference of Jewish social service.

24 — Yahudi kadınlarının millî meclisi — The National council of Jewish women. Maksadı: Dinî, içtimaî hayır müesseseler işlerinde çalışmak.

25 — Filistin inkişaf meclisi — Palestine development Council. Maksadı: İş şirketleri teşkil etmekle Filistinin içtimaî ve iktisadî inkişafını teşvik etmek.

B — Yüksek ilmî, dinî müesseseler:

1 — İbrânî İlâhiyat kolleji — Hebrew theological College. Maksadı: Amerikada an'anevî Yahudiliği idame ve takviye etmek, Amerika Yahudi cemaatleri için haham, İbrânice muallimler ve millî rehberler yetiştirmek.

2 — İbrânî ittihad kolleji — Hebrew union college. Maksadı: İbrânice muallimler yetiştirmek.

3 — Yahudi din enstitüsü — Jewish İnstitute of Religion. Maksadı: İbadet memurları ve dinî ilim tetkikat adamları yetiştirmek. Bu müessesenin Jewish İnstitute Quarterly namiyle üç ayda bir çıkar bir mecmuası vardır.

4 — Amerika Yahudi İlâhiyat Semineri — Jewish theological Se-

minary of America. Bu seminerin 78,000 matbu ve 6,000 yazma eseri havi bir kütüphanesi vardır.

5 — Elhanan İlâhiyat Semineri — Elchanan theological Seminary. Maksadı: Yahudiliğe taallûk eden malûmatı tâmim etmek, haham ve İbrânice muallimleri yetiştirmek.

C — Yahudi matbuatı:

Birleşik Amerika Devletlerinde intişar ve sırf Yahudi havadis ve meselelerden bahseden yüz iki gazete ve mecmua vardır. Bunların 67 si İngilizce, 1 i İbrânice, 32 si Yahudice-Almanca ve 2 si Yahudice-İspanyolcadır. Yahudice-Almanca gazetelerden bâzıları, gazetelerinin bir kısmını İngilizce olarak neşrediyorlar. Amerika Yahudi gazetelerinin hemen üçte birini teşkil eden Yahudice-Almanca grupu, Amerikada Yahudice-Almanca konuşan Rusyalı, Polonyalı, Romanyalı, Galiçyalı ilâh. Yahudi muhacirleri içindir. Bu Yahudilerin çocukları, İngilizce öğrendiklerinden bâzı Yahudice-Almanca gazeteler, İngilizce öğrenen bu yeni nesle mahsus olmak üzere, gazetelerinin bir kısmını İngilizec ile doldurıyorlar. Zamanla Yahudice-Almanca matbuatı tamamiyle İngilizce olacaktır. Ayni mütalâa, Yahudice-İspanyolca gazeteleri için variddir.

Amerika Yahudi matbuatının çeşitlerini göstermek için, bâzılarının isimlerini buraya kaydediyoruz:

1 — Amerikalı İbrânî — The American Hebrew.

2 — Amerikalı İsrail — The American İsraelite.

3 — Amerikalı Yahudi âlemi — The Amerikan Jewish world.

4 — Yahudi merkezi — The Jewish Center. Senede dört defa çıkan bu mecmua, Yahudi hayır müesseselerinin neşriyat vasıtasıdır.

5 — Yahudi günlük neşriyatı — Jewish Daily Bulletin.

6 — Yahudi çiftçisi — Jewish farmer.

7 — Yahudi enstitüsü mecmuası — Jewish İnstitute Quarterly (üç ayda bir çıkar).

8 — Yahudi musiki âlemi ve tiyatro mecmuası — Jewish musical world and theatre magazine.

9 — Yahudi mecmuası — Jewish Quarterly Review. Senede dört defa intişar eder. Yahudi tarih cemiyeti neşriyat vasıtasıdır.

10 — Yahudi mecmuası — The Jewish Review.

11 — Yahudi mecmuası ve râsıdı — The Jewish Review and Observer.

12 — Yahudi içtimaî hizmeti mecmuası (senede dört defa çıkar) Jewish Quarterly Social service.

13 — Yahudi mutasavvıfı — The Jewish theosophist. Senede dört defa çıkıp, İbrânî tasavvuf cemiyeti tarafından neşrolunur.

14 — Yahudi ihtiyar askeri — Jewish veteran. Amerika harplerine

iştirak edip, ihtiyarlamış Yahudi askerleri cemiyeti tarafından yayınlanır.

15 — Yahudi kadını — The Jewish woman. Senede dört defa çıkıp. Yahudi millî kadınlar meclisi tarafından neşredilir.

16 — Yeni Filistin — The new Palestine.

17 — Ehemmiyeti haiz Yahudi vekayii telhisi — Sumary of evenis of Jewish interest. Senede dört defa çıkıp, Yahudi içtimaî tetkikat ve taharriyat dairesi tarafından neşredilir.

18 — Birlesik ibadethaneler — United Synagogue. Senede dört defa intişar eder.

★

Bu bölümün malûmatı. 1927 senesinde çıkan Amerikan Year Book salnamesinden alınmıştır. 1945-6 salnamesinde, Birleşik Ameirka Devletlerinde sırf Yahudi mevzulardan bahseden 180 gazete ve mecmua çıktığı yazılıyor. 1927 de bu aded 102 idi. Bu son tarihte bütün Amerikada bir tek İbrânice gazete çıkarken 1946 da haftalık gazete, aylık ve üç aylık mecmuanın adedi 12 dir. Bugün New-York şehrinde 88 gazete ve mecmua neşredilmektedir. Bu adede, Amerika Yahudileri tarafından gerek münferiden gerek müştereken günlük siyasî, haftalık, aylık ve üç aylık edebî, içtimaî mecmua vesaire dahil değildir.

İLÂEVE

Anadolu Ajansının Cenevre özel muhabirinin 3 Agustos 1947 tarihli bir telgrafı İstanbul gazetelerinin 4 Agustos tarihli nüshalarında intişar etmiştir. Telgrafın metni şudur:

Cenevre 3 (a.a.) — Anadolu Ajansının özel muhabiri bildiriyor:

"Cenevrede iki ayda bir çıkan "Filistin haberleri" 24 temmuz 947 tarihli sayısında "1946 - 1947 siyasî icmali" başlığını taşıyan bir muhtıranın genel hatlarını neşretmektedir. Bu muhtıra Yahudi idaresi tarafından Birleşmiş Milletler komisyonuna tevdi edilmiştir ve 9 fasla ayrılmış 71 sahifelik bir broşürdür. Bu broşürde İngiliz - Amerikan komisyonunun raporundan ve bundan doğan neticelerden bahsedilmekte ve bu muhtıranın neşrindenberi vukubulan hâdiseler gözden geçirilmektedir. Yahudi idaresi bugün, Türkiyeden Yemene ve Iraktan Fasa kadar bütün müslüman Ortaşarkta yaşamakta olan 900,000 kadar Yahudinin içinde bulundukları korkunç şartların bir tablosunu çiziyor. Muhtırada ileri sürüldüğüne göre, Yahudi gençliği için iki şıktan birini seçmek mecburiyeti vardır. Bu da ya en tehlikeli yollardan Filistine erişmek, yahud da, hâkimiyetleri altında küçültücü bir hayat sürmek zorunda kaldıkları insanî duygulardan uzak derebeylik hükûmetlerine karşı savaşmak için gayrikanunî bir komünist partisine iltihak etmektir.

Yahudi idaresinin muhtırasında, Yahudilerin bütün memleketlerde tedricen soyulmaları yolunda ne gibi usuller kullanıldığı, Yahudilerin ticaret hayatından ihraç edilmiş oldukları Türkiyede bir sömürge idaresinin örsü ile ateşi başına vurmuş bir yerli halkın çekici arasında ezildikleri, Mısırda, Fransız Fasında ve Filistinde ve bütün Ortaşarktaki halleri anlatılmakta ve bu memleketlerden kaçıp Filistine gelmeğe çabalayan Yahudilerin bu hareketleriyle Arab ve Müslüman memleketlerinde ne dereceye kadar mesud ve emniyette olduklarını ispat etmekte bulundukları ileri sürülmektedir."

Yukarıdaki metinde bahis mevzuu olan tahkikat komisyonu raporu, son haftalarda, Birleşmiş Milletler komisyonunun raporiyle alâkası yoktur. Cenevre Sionist mecmuasında bahsolunan rapor, sene iptidasında kaleme alınan İngiliz Amerikan komisyonunun tahkikatı üzerine Yahudi ajansının neşredip Birleşmiş Milletler komisyonuna tevdi ettiği rapordur.

İngiliz-Amerikan komisyonunun 1946-47 raporu hangi esaslar, hangi vesikalar üzerine yazılmıştır? Bilmiyoruz. Tamamiyle şahsî kanaatimize göre, Türkiye Yahudilerinin ticaretten çıkarıldıklarına dair olan fıkranın tefsirini, ikinci umumî harpte ticaretin muvazenesini temin maksadiyle "Millî Siparişler" hususunda yerli yabancı bütün unsurlara mensup tüccarların çektikleri müşkülâtta aramalı ki, bu da tarihe karışmış bir iştir. Yoksa Yahudi tüccarlarına ayrı müşkülât çıkarmak ve onları ticaretten uzaklaştırmak gibi gülünç bir mütalâa yürütmek hayal mahsulüdür.

Bu satırları yazdıktan sonra, Türkiye Musevileri namına söz söylemeğe salâhiyettar olan İstanbul Yahudi cemaati reisinin tebliğini şuraya naklediyoruz:

"Cenevrede çıkan "Filistin Haberleri Mecmuası"nda yayınlanan bir muhtırada Türkiyede Yahudilerin ticaret hayatından ihraç edilmiş oldukları yolunda bir fıkra mevcut olduğunu Anadolu Ajansının bugünkü gazetelerimizde çıkan telgrafında okudum.

Böyle bir muhtıranın mevcudiyetinden haberdar olmadığımı ve mâhaza Türkiyede yaşıyan Yahudilerin mevcut kanunların himayesi altında serbestçe ticaret yapmakta olduklarını bütün Türk vatandaşları gibi eşit muamele gördüklerini beyan ederim." (1)

Musevî Cemaati Reisi
Hanri Soriano

---

(1) Musevî cemaati Reisi tarafından bu telgrafın münderecatına verilen tekzibin yeri, bu eserin Altıncı Bölümü idi. Fakat, telgraf, bu eserin altı forması ve

Bu tebliğden sonra Palcor ajansının Türkiye muhabirinin, bu hu hususta 4 Ağustos 1947 de ajansına gönderdiği telgrafın metnini yazıyoruz:

"Cenevreden Anadolu Ajansının muhabiri Birleşmiş Milletlere sunulmak üzere Yahudi ajansının memorandomunun metnini bildirmektedir. Memorandomdaki Türkiye Yahudilerine ait kısım hakikate tamamen mugayirdir. Türk Yahudileri diğer Türk vatandaşları gibi ayni şerait ve Türk kanunlarının himayesi altında yaşamaktadırlar. Yahudi vatandaşlar, ticaret hayatından asla ihraç edilmemişlerdir. Bilâkis ticarî, askerî, fikrî bütün meslekler kendilerine her zaman açık bulunmaktadır. Zaten bilindiği gibi harp esnasında Avrupadan kaçan Yahudi muhacirlerine vardım ve muavenet gösteren milletlerin başında Türkiye bulunmaktadır".

Hülâsa olarak şunu diyebiliriz ki, her memlekette yaşayan Yahudiler o memleket için itaatli ve faydalı bir unsur teşkil ederler. Bu, itiraz kabul etmez dinî ve vicdanî bir prensiptir. Bâbil Devleti Kudüsü zaptettiği vakit, siyasî fikirleri yüzünden hapsedilmiş olna şair ve dûrbîn peygamber Ermiya, sürgünde bulunan Yahudilere hitaben, hapishaneden Allah namına yazdığı mektupta su cümleler vardır: "Sizi sürgün ettiğim sehrin selâmeti için cehdediniz ve onun için Allaha niyaz ediniz, zira onun selâmetiyle siz de selâmette olursunuz" (1).

Yahudiliğin siyasî düsturu budur. Başka türlü olamaz.

S O N

---

bu meyanda Altıncı Bölümü basıldıktan sonra geldiği için kitabın sonuna ilâve edilmiştir.

(1) Ermiya, fasıl 29, fıkra 7.

İÇİNDEKİLER

		Sahife
Önsöz		3 - 5
Birinci bölüm	Yahudiler ve İslâmlar - Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları . .	6 - 9
İkinci bölüm	Türk İmparatorluğunda Yahudi cemaatlerinin eskiliği	10 - 15
Üçüncü bölüm	Türkiye, İspanya Yahudilerinin Türkiyeye hicretlerini nasıl karşıladı	15 - 22
Dördüncü bölüm	Türkler Yahudileri ne suretle himaye etmişlerdir? Türkiye içinde himaye - Türkiye dışında himaye .	22 - 26
Beşinci bölüm	Kan iftirası	26 - 30
Altıncı bölüm	Yahudilerin Türkiyeye olan merbutiyetleri: Dinin, Yahudilere vatanperverlik tavsiyesi — Türkiyenin güzelliklerinden bâhis mühim bir mektup — İstanbulun fethi ve Yahudiler — Bir Yahudi muhacirin tasviri — Portekizli Yahudi bir şair Türkiyeyi nasıl tasvir ediyor? — Bir İspanyol tarihçisi Türkiyedeki Yahudilerin rahatini nasıl tasvir ediyor? — Budun şehrinin fethi ve Yahudiler — Yunan ihtilâllerinde Yahudiler — İspanya muhaceretinin dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması — Mısır Cemiyeti İsrailiyesi — Balkan Harbinde Yahudiler — Birinci Dünya Savaşında ayrı barış meselesi — Birinci Dünya Savaşını takip eden Mütarekede Yahudiler — Cumhuriyet devrinde Yahudiler — Hariçteki Yahudiler ve Türkiye — Ecnebi Yahudiler ve Türkiye — Türkiyeye bağlılıklarından ötürü Yahudilerin Hıristiyanlıktan çektikleri . . .	32 - 81

		Sahife
Yedinci bölüm	Yahudilerin memlekete olan merbutiyetlerini müeyyid beyanat ile bâzı gazetelerin yazıları	81 - 90
Sekizinci bölüm	Yahudiler ve siyasiyat	91 - 97
Dokuzuncu bölüm	1492 de İspanyadan Türkiyeye gelen Yahudiler beraberlerinde ne getirdiler? — Frengi mi? Veba mı? — Matbaacılık — Hekimlik — Silâh dökmeciliği	98 - 102
Onuncu bölüm	İktisadiyat: Umumî mülâhazalar — Ziraat — Sanayi — Ticaret . . .	102 - 120
On birinci bölüm	Yahudilerin Türkiye dış işlerindeki hizmetleri	120 - 124
On ikinci bölüm	Yahudilerin Türk musikisine hizmetleri	124 - 128
On üçüncü bölüm	İslâmiyeti kabul ettikten sonra temayüz eden Museviler	128 - 130
On dördüncü bölüm	Tanzimata kadar Türkiye hizmetinde bulunmuş Yahudi hekimler — Askerî hekimler	130 - 133
On beşinci bölüm	Dahilî Hariciye hizmetlerinde — Adliye hizmetlerinde — Maarif, Darülfünun (Üniversite) ve Yüksek mektepler hizmetlerinde — Orman, ziraat ve ticaret hizmetlerinde — Posta ve Telgraf hizmetlerinde — Polis hizmetlerinde	122 - 141
On altıncı bölüm	Mebusan ve Âyan Meclislerinde Yahudi âzalar — Hilâliahmerde Yahudiler	141 - 143
On yedinci bölüm	Türkçe eser yazan Yahudiler — Türkçe gazete ve mecmua neşreden Yahudiler — Türk matbuatına yazı yazan Yahudiler	143 - 146
On sekizinci bölüm	Yahudilerin Türkleşmesi : İspanya muhaceretlerinden İbrahim Müteferrika zamanına kadar — İbra-	

		Sahife
	him Müteferrikadan Tanzimata kadar — Tanzimattan Cumhuriyet zamanına kadar — Şimdiki hal — Vatandaş Türkçe konuş	147 - 160
On dokuzuncu bölüm	Avrupa ve Amerika Yahudileri ve teşkilâtı: Almanya Yahudileri — İngiltere Yahudileri — İtalya Yahudileri — Fransa Yahudileri — Amerika Yahudileri . .	162 - 187
İlâve	İlâve	187 - 189

MÜELLİFİN BASILMIŞ BAŞKA ESERLERİ

1 — Hamurabi kanunu
2 — Küçük Türk tetebbüler
3 — Üç samî vazi-i kanun (Hamurabi, Musa, Muhammed)
4 — Türkler ve Yahudiler
5 — Vatandaş Türkçe konuş
6 — Hitit kanunu
7 — Asur kanunu
8 — Bodrum Tarihi
9 — Bodrum Tarihine Ek

HAZIRLANMAKTA OLAN ESERLER

1 — Ankara Tarihi
2 — Niğde Tarihi